

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/334374171>

Determinants of Sustainable Economic Development [in Ukrainian]

Book · July 2019

CITATIONS

0

READS

132

35 authors, including:

Valentyna Khrapkina

National University of Kyiv-Mohyla Academy

31 PUBLICATIONS 38 CITATIONS

SEE PROFILE

Volodymyr Ustymenko

State Organization «V. MAMUTOV INSTITUTE OF ECONOMIC AND LEGAL RESEARC...

43 PUBLICATIONS 46 CITATIONS

SEE PROFILE

Svitlana Bila

National Aviation University, Ukraine, Kyiv

5 PUBLICATIONS 2 CITATIONS

SEE PROFILE

Yuri Kindzerski

Institute for Economics and Forecasting of National Academy of Sciences of Ukraine

84 PUBLICATIONS 155 CITATIONS

SEE PROFILE

**ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

КОМРАТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ДЕТЕРМІНАНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ**

Міжнародна колективна монографія

**Київ
Інтерсервіс
2019**

УДК 330.342

X 90

Рекомендовано до друку:

Вченою радою Інституту економіко-правових досліджень НАН України

(протокол № 6 від 24.06.2019 року)

Вченою радою ФЕН Національного Університету «Києво-Могилянська Академія»

(протокол № 5 від 27.06.2019 року)

Рецензенти:

Котельник А. П. – доктор хабітат, професор, перший проректор з навчальної роботи Молдавської економічної академії;

Насіров Е. – доктор наук, професор Академії державного управління при Президентові Азербайджанської Республіки;

Квілінський О. С. – PhD, професор Лондонської академії науки та бізнесу.

Авторський колектив:

Д.е.н., проф. Кудріна О.Ю., д.п.н., проф. Семеніхіна О.В. (підр. 1.1), д.е.н., проф. Кіндзерський Ю.В. (підр. 1.2), д.е.н., проф. Болдирєва Л.М. (підр. 1.3), д.е.н., проф. Мельникова М.В., к.е.н., доц. Тарасевич О.В., к.е.н. Градобоева Є.С. (підр. 1.4), к.е.н., доц. Тарасевич О.В. (підр. 1.5), к.е.н., доц. Гоголь Т.В. (підр. 2.1), Бабенко О. (підр. 2.2), д.е.н., проф. Левитська А.П. (підр. 2.4), Лисенко Р.В. (підр. 2.5), д.е.н., проф. Фінагіна О.В., к.е.н., доц. Панкова Л.І., Потапенко Т.П. (підр. 2.6), Єремєєва Н.В. (підр. 2.7), к.е.н., доц. Гасанов М. (підр. 3.1), д.е.н., проф. Хамініч С.Ю., к.е.н. Матвієць М.В., к.е.н., доц. Сокол П.М. (підр. 3.2), д.н.держ. упр., проф. Біла С.О. (підр. 3.3), д.е.н., проф. Дятлова В.В., Петрик І.В. (підр. 3.4), к.е.н., доц. Сагірова А.С. (підр. 3.5), д.е.н., проф. Корж М.В., к.е.н., доц. Сулова Т.О., к.е.н. Маліношевська К.І., к.е.н., доц. Чуніхіна Т.С. (підр. 3.6.), д.п.н., проф. Матукова Г.І., д.е.н., проф. Коверга С.В. (підр. 3.7), к.е.н., доц. Коровіна О.В., к.е.н., проф. Зайцева О.І. (підр. 3.8), к.е.н. Білик Т.Л., к.е.н., доц. Марусей Т.В., к.е.н., доц. Нісходовська О.Ю. (підр. 4.1), д.е.н., проф. Ковальчук С.В., к.і.н., доц. Дибчук Л.В. (підр. 4.2), к.е.н., ст.н.с. Трушкіна Н.В. (підр.4.3), д.н.держ. упр., проф. Вольська О.М. (підр 5.1), Нестеров Г.Г. (підр. 5.2).

Детермінанти сталого розвитку економіки [Текст] : [Монографія]
X 90 / Під заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В. В., д.ю.н., проф. Устименка В.А. –
К.: Інтерсервіс, 2019. – 261 с.

ISBN 978-617-696-983-9

Міжнародна колективна монографія присвячена дослідженню сучасного стану та проблем сталого розвитку економіки, а також пошуку ефективних напрямів їх вирішення.

Рекомендується для науковців, аспірантів і викладачів закладів вищої освіти, здобувачів економічних спеціальностей, працівників органів державного управління та місцевого самоврядування, фіскальних органів.

Матеріали друкуються в авторській редакції. В монографії максимально зменшено втручання в осяг та структуру відібраних матеріалів. Автори несуть відповідальності за достовірність інформації, що включено до монографії.

© Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2019 р.
© Національний Університет «Києво-Могилянська Академія», 2019 р.
© Комратський державний університет, 2019 р.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

1.1. Теоретико-методологічні засади оптимізації методів управління промисловим потенціалом – складових механізмів стабілізації й зростання національної економіки	9
1.2. Індустріальна складова сталого розвитку: виклики формування в Україні в контексті деіндустріалізації економіки	16
1.3. Теоретико-методологічні аспекти логістичного забезпечення економічного розвитку агропродовольчого сектору України	29
1.4. Сфера житлово-комунальних послуг міста: особливості та можливості сталого розвитку	38
1.5. Комунальна сфера розвитку міста: проблеми управління персоналом	52

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ СИСТЕМИ Й МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

2.1. Обґрунтування моделі державного регулювання сталого розвитку сільських територій	63
2.2. Модель залежності інтегрального показника розвитку людського потенціалу та конкурентоспроможності виноробних підприємств Автономного територіального утворення Гагаузія	73
2.3. Стратегічні напрямки розвитку виноградарсько - виноробного туризму в Республіці Молдова	81
2.4. Стратегічні орієнтири розвитку ринку туристичних послуг в Україні	89
2.5. Дослідження розвитку будівельного комплексу в контексті формування регіональної кластерної політики України	96
2.6. Правове забезпечення сталої господарської діяльності в сфері енергетики	124

РОЗДІЛ 3.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ І МЕТОДИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

3.1. Формування інноваційної стратегії країни в умовах сталого розвитку економіки	134
3.2. Інноваційна діяльність в сфері сталого розвитку та модель Азербайджану	143
3.3. Інноваційна платформа «Індустрії 4.0» у забезпеченні сталого економічного розвитку	150
3.4. Сталий розвиток: методичні підходи та ключові показники оцінювання	160
3.5. Роль інноваційного потенціалу «розумного міста» у розвитку туристичних послуг	170
3.6. Стратегічні напрями інноваційного розвитку суб'єктів господарювання агропромислового комплексу	178
3.7. Інноваційні підходи формування стратегії сучасного підприємства	193
3.8. Сучасні інструменти діагностики діяльності підприємств в контексті політики сталого розвитку	202

РОЗДІЛ 4.

МАРКЕТИНГ ЯК РИНКОВО-ОРІЄНТОВАНА КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

4.1. Впровадження сучасних технологій маркетингу	214
4.2. Комунікаційна підтримка маркетингу в створенні інноваційної продукції	221
4.3. Зелена логістика як концепція сталого розвитку транспортно-логістичної системи в Україні	232

РОЗДІЛ 5.

РОЛЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

5.1. Публічна влада у забезпеченні сталого розвитку територій	242
5.2. Економіко-правові проблеми містобудування: обсяг повноважень органів місцевого самоврядування	249
ІНФОРМАЦІЯ ПРО СПІВАВТОРІВ МОНОГРАФІЇ	259

CONTENT

CHAPTER 1

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

1.1. Theoretical and methodological foundations for optimization the management technique of industrial capacity – constituting mechanisms for stabilization and growth of national economy	9
1.2. Industrial component of sustainable development: challenges of formation in Ukraine in the context of economic deindustrialization	16
1.3. Theoretical and methodological aspects of logistic ensuring the economic development of agro-food sector of Ukraine	29
1.4. The sphere of housing and utilities services of the city: the peculiarities and opportunities for sustainable development	38
1.5. The municipal sphere of development of the city: the problems of personnel management	52

CHAPTER 2

MODERN SYSTEMS AND MODELS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT MANAGEMENT: LOCAL AND FOREIGN EXPERIENCES

2.1. Justification of the state regulation model of sustainable development of rural areas	63
2.2. The model of dependence of the integral indicator of human development and competitiveness of winemaking enterprises of the Autonomous Territorial Unit of Gagauzia	73
2.3. Strategic directions for the development of grape-growing and wine-making tourism in the Republic of Moldova	81
2.4. Strategic guidelines for the development of tourism market in Ukraine	89
2.5. Research on the development of the construction complex in the context of formation of regional cluster policy of Ukraine	96
2.6. The legal enforcement of sustainable economic activity in the energy sector	124

CHAPTER 3

INNOVATIVE APPROACHES AND METHODOLOGICAL TOOLS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

3.1. The establishment of the country's innovative strategy in the context of sustainable economic development	134

3.2. Innovative activity in the field of sustainable development and the model of Azerbaijan	143
3.3. The innovation platform “Industry 4.0” in ensuring sustainable economic development	150
3.4. Sustainable development: methodical approaches and key assessment indicators	160
3.5. The role of innovative capabilities of “the smart city” in the development of tourism services	170
3.6. Strategic directions for innovative development of entities of agro-industrial sector	178
3.7. Innovative approaches to the formation of strategy of a modern enterprise	193
3.8. Modern tools for diagnosing the enterprise activity in the context of sustainable development policies	202

CHAPTER 4

MARKETING AS A MARKET-ORIENTED CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

4.1. The implementation of modern marketing technologies	214
4.2. Communicative support of marketing in creating the innovative products	221
4.3. Green logistics as a concept of sustainable development of the transport and logistics system in Ukraine	232

CHAPTER 5

THE ROLE OF STATE AUTHORITIES AND LOCAL GOVERNMENT BODIES IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

5.1. Public authorities in ensuring sustainable development of territories	242
5.2. Economic legal problems of urban development: the level of authority of local government bodies	249

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі світового розвитку на вітчизняну економіку посилився вплив національних та глобальних детермінант, які наразі призводять до численних внутрішніх диспропорцій, гальмують економічне зростання та, відповідно, актуалізують необхідність перегляду системи пріоритетів економічного розвитку України.

Новою парадигмою розвитку українського суспільства, яка є узгодженою з більшістю країн світу, є парадигма сталого розвитку. Її доцільно розуміти не лише в контексті зміни стосунків людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання, а як скоординовану глобальну стратегію виживання людства.

Сталий розвиток економіки передбачає поєднання двох важливих аспектів: визнання пріоритетності економічних і соціальних потреб, важливих для виживання найбільш вразливих категорій населення, та водночас розуміння обмежень, серед яких в тому числі обмеженість природних ресурсів, необхідність більш раціонального й дбайливого ставлення до оточуючого навколишнього середовища.

Проблематика забезпечення сталого розвитку вже багато років знаходиться в центрі пильної уваги науковців і практиків, проте внаслідок її складності, багатоаспектності, важливості та ступеня впливу на розвиток суспільства багато її питань залишаються відкритими та потребують подальших досліджень. Дотепер не сформовано єдиного ставлення до феномена сталого розвитку, відсутній єдиний підхід до тлумачення поняття «сталий розвиток» як економічної категорії, різняться погляди науковців на типи сталості розвитку, на шляхи та механізми його забезпечення тощо. Тому проведене дослідження є актуальним та своєчасним.

У представленій монографії висвітлено теоретико-методологічні засади формування сталого розвитку економіки, досліджено сучасні системи й моделі управління сталим розвитком, розглянуто інноваційні підходи і методичні інструменти сталого розвитку, обґрунтовано маркетинг як ринково-орієнтовану концепцію сталого розвитку, визначено роль органів державної влади та органів місцевого самоврядування у забезпеченні сталого розвитку

Представлені в монографії погляди та результати досліджень колективу авторів мають на меті вирішення ключових проблем сталого розвитку із урахуванням сучасної політичної та економічної ситуації в Україні та тенденцій і закономірностей розвитку світової економіки.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативно-правові акти з питань сталого розвитку, аналітичні матеріали, результати наукових розробок вітчизняних і зарубіжних вчених.

Ця монографія підготовлена колективом авторів, які досліджують проблеми сталого розвитку, зокрема: Д.є.н., проф. Кудріна О.Ю., д.п.н., проф. Семеніхіна О.В. (підр. 1.1), д.є.н., проф. Кіндзерський Ю.В. (підр. 1.2), д.є.н., проф. Болдирєва Л.М. (підр. 1.3), д.є.н., проф. Мельникова М.В., к.є.н., доц. Тарасевич О.В., к.є.н. Градобоева Є.С. (підр. 1.4), к.є.н., доц. Тарасевич О.В. (підр. 1.5), к.є.н., доц. Гоголь Т.В. (підр. 2.1), Бабенко О. (підр. 2.2), д.є.н., проф. Левитська А.П. (підр. 2.4), Лисенко Р.В. (підр. 2.5), д.є.н., проф. Фінагіна О.В., к.є.н., доц. Панкова Л.І., Потапенко Т.П. (підр. 2.6), Єремєєва Н.В. (підр. 2.7), к.є.н., доц. Гасанов М. (підр. 3.1), д.є.н., проф. Хамініч С.Ю., к.є.н. Матвієць М.В., к.є.н., доц. Сокол П.М. (підр. 3.2), д.н.держ. упр., проф. Біла С.О. (підр. 3.3), д.є.н., проф. Дятлова В.В., Петрик І.В. (підр. 3.4), к.є.н., доц. Сагірова А.С. (підр. 3.5), д.є.н., проф. Корж М.В., к.є.н., доц. Сусллова Т.О., к.є.н. Маліношевська К.І., к.є.н., доц. Чуніхіна Т.С. (підр. 3.6.), д.п.н., проф. Матукова Г.І., д.є.н., проф. Коверга С.В. (підр. 3.7), к.є.н., доц. Коровіна О.В., к.є.н., проф. Зайцева О.І. (підр. 3.8), к.є.н. Білик Т.Л., к.є.н., доц. Марусей Т.В., к.є.н., доц. Нісходовська О.Ю. (підр. 4.1), д.є.н., проф. Ковальчук С.В., к.і.н., доц. Дибчук Л.В. (підр. 4.2), к.є.н., ст.н.с. Трушкіна Н.В. (підр.4.3), д.н.держ. упр., проф. Вольська О.М. (підр 5.1), Нестеров Г.Г. (підр. 5.2).

Рекомендується для науковців, аспірантів і викладачів закладів вищої освіти, здобувачів економічних спеціальностей, працівників органів державного управління та місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1. Теоретико-методологічні засади оптимізації методів управління промисловим потенціалом – складових механізмів стабілізації й зростання національної економіки

До теперішнього часу фахівцями у галузі економічних наук не знайдена вичерпна відповідь відносно сутності й змісту категорії «промисловий потенціал». Найчастіше у літературі промисловий потенціал асоціюється з певною сукупністю ресурсів, тобто з його ресурсною складовою.

Проте, як видається, ресурсний підхід не повністю розкриває зміст такого економічного явища як промисловий потенціал. Окрім ресурсів функціонування промисловості визначається низкою інших чинників.

Ресурси (у класичному розумінні цього явища) виступають важливою передумовою функціонування промисловості, утім не єдиною і не визначальною. Промислова діяльність господарюючих суб'єктів завжди здійснюється в певному інституціональному полі, є неоднорідною в плані підходів до організації виробничих процесів, інтеграції виробництва тощо. Якість промислового виробництва значною мірою залежить від технологій, що використовуються, а також від промислової політики держави.

Промисловість як галузь економіки являє собою сукупність промислових підприємств, згрупованих за видами економічної діяльності. Проте у випадках, коли промисловість розглядається як засіб, спроможний впливати на хід відтворювальних процесів суспільства, вона ототожнюється із економічним потенціалом, здатним забезпечувати досягнення поставленої мети та розв'язання певних поточних і перспективних проблем суспільного розвитку.

Такий дуалізм промисловості потребує поглиблення досліджень у царині розроблення дієвих методів управління промисловістю, що є запорукою нарощування потенціалу національної економіки [1].

Як вже зазначалося вище, категорії «промисловість» і «потенціал» використовують як синоніми, ототожнюючи їхню сутність і роль з індустріальним фактором реформування економіки. Однак, доречно відмітити, за певних обставин такий підхід є виправданим. Він ґрунтується на єдності природи ознак промисловості як організаційно-структурної одиниці суспільного розподілу праці і характеристик поняття «промисловий потенціал» – продуктивної сили економічного розвитку.

Нерідко науковці, розробляючи теоретичну модель промислового

потенціалу, вважають, що найпродуктивнішим для визначення розглядової дефініції є структурно-організаційний підхід (у межах якого промисловий потенціал розглядається як частка економічного потенціалу країни). В розрізі цієї економічної теорії промисловий потенціал тлумачиться як сукупність потенціалів окремих видів економічної діяльності, які, в свою чергу, інтегрують можливості первинних ланок промислового виробництва – іншими словами, підприємств, що входять до складу певних ланок виробництва.

Такий методологічний підхід, за нашим уявленням, є доволі продуктивним. Він дозволяє чітко визначити місце промислового потенціалу в ієрархічній системі галузей економіки країни та розкрити його структуру через організаційно-господарські складові.

Але, і в цьому ми погоджуємося з деякими дослідниками, треба мати на увазі, що як системне утворення промисловий потенціал перевищує просту арифметичну суму потенціалів окремих підприємств. Цей додаток становить синергетичний ефект, який утворюється завдяки плідній взаємодії суб'єктів господарювання.

У процесі формування ринкової моделі економіки пріоритетними напрямками мають стати модернізація, реконструкція промислового виробництва на абсолютно новій технічній основі, активізація інноваційної діяльності, втілення результатів науково-технічних розробок у виробництво, створення принципово нових технологічних процесів, переоснащення усіх без винятку галузей матеріального виробництва і сфери обслуговування. Інтеграція науково-технічної сфери в процеси економічного і соціального розвитку суспільства означає формування системи інститутів, які створюють потужні стимули для генерування новацій, здатних утворювати нові ринки наукомісткої продукції, що забезпечує платоспроможний попит.

На наш погляд, перспективними, першочерговими завданнями для досягнення ефективного розвитку промислового потенціалу України є: орієнтація підприємств на інноваційний розвиток, підвищення конкурентоспроможності промисловості, стимулювання експортного виробництва, реструктуризація промислових підприємств, посилення контролю за інвестиційною політикою держави.

Аналіз кожного із зазначених питань є предметом окремого наукового дослідження, адже вимагає глибинних і системних пошукувань. Тому у рамках цієї праці, гадаємо, доречним є окремо зупинитися на питанні розробки дієвих методів управління промисловим потенціалом, що є вагомим важелем нарощування потенціалу промисловості, зокрема, і економічного зростання країни, загалом.

Сучасний стан розвитку технологій вимагає формування принципово нових підходів до управління економікою країни, потребує опрацювання

нового інструментарію управління промисловим потенціалом держави Україна. Посилення тиску на національну економіку із-зовні, процеси глобалізації, поширення транснаціональної конкуренції водночас із втратою Україною значної частки світових ринків, технічна відсталість вітчизняної промисловості, особливо галузей експортного спрямування, є суттєвими перешкодами для розвитку самої промисловості. За таких невтішних реалій, особливого, стратегічного значення набувають питання реструктуризації галузей промислового виробництва, збільшення показників промислового виробництва при зменшенні обсягів використання ресурсів, відхід від експортно-сировинного напрямку економіки, поліпшення інвестиційної привабливості та підвищення конкурентоспроможності.

Безумовно, переведення економіки України на ринкові основи функціонування неможливе без трансформації соціально-економічних відносин у регіонах, без залучення нових методик управління, з застосуванням докорінно застарілої, архаїчної системи централізованих адміністративно-командних важелів. Ситуація ускладнюється й тим, що, чесно кажучи, на жаль, і самі учасники економічних відносин ще не повною мірою готові до новацій розвитку промисловості регіонів України. Переважна більшість із них ні технічно, ні економічно, ані психологічно не витримують вимог сьогодення, відтермінуючи модернізацію власних підприємств, образно кажучи, на потім.

Низький рівень ефективності традиційних методів управління промисловістю, застарілі, аморфні механізми взаємовідносин між державою і бізнесом не стимулюють, а, навпаки, поглиблюють депресію суспільного виробництва. Тому реструктуризація промисловості регіонів, інноваційний розвиток промисловості є нагальним, актуальним завданням держави.

Є очевидним для всіх – існуючі механізми управління промисловим сектором не можуть подолати такі негативні тенденції його розвитку як структурний перекис у бік галузей з низьким рівнем доданої вартості, повільні темпи оновлення засобів виробництва та впровадження інновацій (насамперед ресурсозберігаючих технологій), недостатня керованість ходом трансформації на загальнодержавному, галузевому та регіональному рівнях, неузгодженість трансформаційних, інноваційних і підприємницьких процесів, відсутність інфраструктурної основи активізації трансформації у промисловому виробництві.

Теоретичні основи розміщення промислового виробництва та розвитку промисловості на регіональному рівні були закладені А. Вебером, Я. Тінбергеном, А. Шеффле, Я. Фейгіном та іншими науковцями. Методологію дослідження цих процесів розробили О.Алимов, І.Алексєєв, І.Булеєв, О.Вітковський, В.Гончаров, О.Гранберг, В.Гриньова,

---

С.Єрохін, В.Захарченко, І.Лукінов, Ю.Пащенко, Л.Чернюк, А.Чухно та інші вчені. Теоретико-методологічні аспекти управління реструктуризацією промисловості в регіонах розглядали О.Амоша, М.Войнаренко, В. Геєць, М. Герасимчук, М.Кизим, Р.Лепа, О.Поважний, Ф.Поклонський, І.Продіус, О.Чилікін, М.Чумаченко та інші науковці.

Системний аналіз літератури свідчить: існуючі підходи до вирішення зазначеної проблеми спираються винятково на експертно-теоретичні методи, що знижує рівень об'єктивності одержаних результатів. Залишаються вкрай недостатньо розробленими закономірності здійснення прикладних процесів реструктуризації промисловості на макро-, мезо- і мікрорівнях. Потребує обґрунтування економічний зміст категорії «реструктуризація промисловості регіону» відповідно до вимог ринкових реалій розвитку промислових підприємств у регіонах. Не визначені детермінанти неналежного забезпечення регіональної стратегії розвитку промисловості. Не удосконалені методики: управління фінансовим станом і оцінки економічної стійкості промислових підприємств та його ділових партнерів у ході реструктуризації на інноваційній основі; реалізації інвестиційної програми реструктуризації промисловості регіону; стратегічного аналізу реструктуризації промисловості на регіональному рівні. Необхідним є поліпшення механізмів формування регіональної ринкової інфраструктури промисловості. Потребує обґрунтування стратегія відродження промислового потенціалу регіонів України та вдосконалення механізм управління розвитком промисловості регіону.

У сучасний період розвитку України політика держави в аспекті структурних перетворень на макрорівні повинна зосереджуватися, як на нашу думку, на таких напрямках: формування адекватної сучасному ринковому господарству галузевої структури економіки, здатної забезпечити високий рівень конкурентоспроможності на внутрішньому і світовому ринках; проведення активної інноваційно-інвестиційної політики, заснованої на залученні інвестицій із широкого спектру джерел та за умови державного сприяння; створення умов для розвитку найперспективніших, найбільш масштабних у застосуванні технологій промислових виробництв, розроблення наукоємних ресурсозберігаючих програм, фінансування яких має здійснюватися за рахунок бюджету, а вже реалізація результатів цих програм – за рахунок підприємницького капіталу.

Запропонований нами підхід до реструктуризації промислового виробництва є оптимальним, особливо з урахуванням низької продуктивності промислового виробництва і за умови відсутності реальних державних важелів впливу на приватний бізнес промислового спрямування. Отже ключовою умовою ефективної багаторівневої реструктуризації є поєднання макроекономічної політики перетворень

системи управління економікою з одночасною реструктуризацією окремо взятого підприємства.

На жаль, сучасна економічна наука не виробила дієвих інструментів стимулювання реструктуризації промисловості регіону, метою чого є подолання кризи низькорентабельних і збиткових промислових підприємств. Переважна більшість дослідників опрацьовують вузько специфічні заходи по реструктуризації підприємств у спосіб антикризового управління, змін номенклатури виробленої продукції, коригування активів і пасивів окремих різновидів підприємств тощо.

Визнаючи право авторів на таке локальне уявлення про реструктуризацію промисловості, ми вважаємо, що аналіз проблем реструктуризації промислового виробництва має відбуватися у межах багаторівневого аспекту досліджуваного поняття. Дослідження проблем реструктуризації промисловості регіону доцільно проводити по таким напрямкам:

- головною метою реструктуризації виробничих ланок економіки є досягнення стабільного стану розвитку наукоємної промисловості, завдяки чому в подальшому повинне відбутися зростання промислового виробництва і підвищення його ефективності;

- реструктуризація промислових підприємств має відбуватися у межах інноваційно-інвестиційних програм, орієнтованих на техніко-технологічне оновлення виробництва, що має забезпечити зростання конкурентоспроможності продукції – як запорука оволодіння значними за кількістю сегментами внутрішнього українського та світового ринків;

- завдання реструктуризації промисловості пов'язують із реструктуризацією виробничо-технологічного ланцюга, внаслідок чого утворюється сукупність локальних програм реструктуризації виробничого сектору;

- програми реструктуризації на рівні окремих промислових підприємств передбачають нерозривну єдність у часі із реалізацією заходів по перетворенню промислової політики держави, зміною стратегії перетворень промисловості на галузевому, регіональному і державному рівнях, завдяки чому реструктуризація набуває системного характеру, може розглядатися як цілісне багаторівневе перетворення структури, форм і методів управління промисловістю регіону.

Концепція розроблення і здійснення програм реструктуризації промисловості регіону виходить з її головної мети – забезпечити заміну застарілого виробничого потенціалу промисловості новим, більш ефективним та, водночас, із мінімальними витратами й ускладненнями.

Реструктуризація завжди пов'язана з масовою заміною (або збільшенням участі) старих елементів господарської системи новітніми. Саме за рахунок цього поліпшується керованість промисловістю. Для

промисловості регіону, що характеризується різноманітністю умов виробництва та різноплановістю виробленої продукції, одержати такий ефект вкрай важко, проте необхідно.

У ході реструктуризації промислових підприємств регіону слід виходити з того, що нерентабельний напрям виробництва не має шансів на збереження в ринковому середовищі в незмінному вигляді. З іншого боку, закриття таких виробництв без здійснення заходів щодо ліквідації негативних соціальних наслідків також неприпустимо.

Можна сформулювати наступні альтернативні способи вирішення цієї складної неоднозначної проблеми: проведення колективом промислових підприємств, які підпадають під ліквідацію, заходів щодо їхньої санації; збільшення часу, який відводиться на здійснення заходів з ліквідації напрямів виробництва; перенесення реструктуризації на інші, більш віддалені терміни; виплата передбаченої законодавством тимчасової соціальної допомоги працівникам, що звільняються з підприємства; проведення за державний рахунок комплексу заходів щодо працевлаштування звільнених працівників.

Сукупність викладених положень пропонується як початкова концепція подальшого дослідження економічних проблем реструктуризації промисловості регіону на сучасному етапі розвитку. Концепція дозволяє сформулювати конкретні напрями і пріоритети реструктуризації промислових підприємств регіону.

Встановлено, що програма реструктуризації вітчизняних промислових підприємств на рівні регіону (в перспективі) повинна бути багатоетапною. Перший, початковий етап характеризується процесами розвитку ринкової і виробничої інфраструктури промислового підприємства. Структурні трансформації визначатимуться посиленням вертикальної кооперації, досягненням необхідних рівнів спеціалізації і концентрації виробництва, формуванням структури управлінських, маркетингових, фінансових, кадрових підсистем.

Другий етап – підвищення в рамках реструктуризації досконалості ринкових відносин на промислових підприємствах регіону. Він характеризуватиметься активнішим впливом загальносвітових тенденцій розвитку техніки і технології, підвищенням інституційної і функціональної ролі виробничих відносин.

Подальша розробка моделей окремих процесів реструктуризації спиратиметься на викладені нижче концептуальні положення. Моделі розроблятимуться в три логічно послідовних етапи: виклад концептуальних вимог до створюваних моделей, розробка структурних схем моделей і розробка власне моделей.

Запропоновано наступну структуру і пріоритети концепції реструктуризації промисловості регіону: формування стратегії стійкого

розвитку промислових підприємств в умовах реструктуризації виробництва; обґрунтування критерію і системи показників економічної стійкості промислових підприємств; удосконалення системи управління і раціоналізація організаційної структури промислових підприємств регіону в умовах реструктуризації виробництва; реалізація стратегії стійкого розвитку промислових підприємств в умовах реструктуризації виробництва.

Виходячи з того, що для реструктуризації необхідні значні кошти, розроблено механізм реалізації інвестиційної програми реструктуризації промисловості регіону.

При цьому, враховано такі елементи як: формування інвестиційних пакетів реструктуризації промислових підприємств, розроблення механізму стимулювання й захисту від ризиків та системи управління процесом інвестування (отримання і повернення кредитів) (рисунок 1.1).

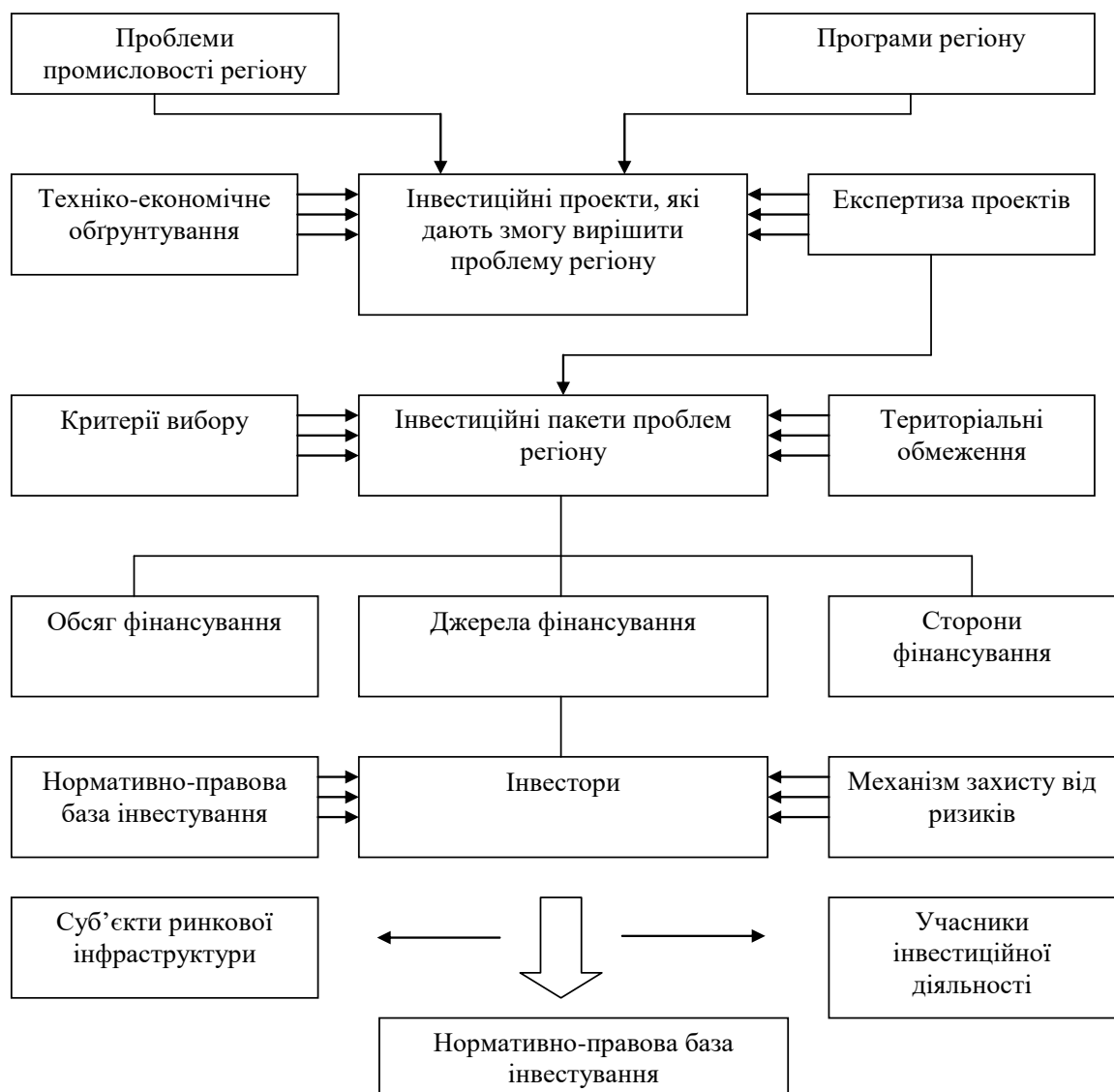

Рис. 1.1 – Механізм реалізації інвестиційної програми реструктуризації промисловості регіону [2]

Інвестиційний пакет включає набір інвестиційних проектів реструктуризації промислових підприємств регіону і програму розподілу економічних, технічних, фінансових ресурсів та ризиків між виконавцями за часовим інтервалом (термінами капіталовкладень і окупності). Організація роботи з формування інвестиційних пакетів реструктуризації повинна проходити такі етапи: виявлення напрямів реструктуризації і пріоритетів; визначення інвестиційних пропозицій, здатних здійснити реструктуризацію; формування інвестиційних проектів на основі використання науково-технічного потенціалу суб'єктів інвестиційної діяльності; відбір інвестиційних проектів.

Основними видами участі держави та регіону в інвестиційних програмах можуть бути прямі інвестиції (кредит), страхування (гарантовані позики), гранти, пайова участь. Головними елементами механізму управління процесом отримання та повернення кредиту є послідовність процедур кредитування і повернення кредиту.

Список використаної літератури:

1. *Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій* / [Белінська В. М., Бурлака В. Г., Галиця І. О. та ін.] ; відпов. ред. канд. екон. наук Ю. В. Кіндзерський. – К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. – с. 408.

2. *Прушківський В.Г. Реструктуризація промисловості в регіоні: теорія, методологія, практика: [монографія]* / В.Г. Прушківський. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2008. – 444 с.

1.2. Індустріальна складова сталого розвитку: виклики формування в Україні в контексті деіндустріалізації економіки

Індустріальний розвиток світового господарства впродовж ХХ і початку ХХІ століття чималою мірою визначив практично усі сучасні глобальні суперечності і проблеми людства – економічні, соціальні, демографічні, екологічні, – які створили підґрунтя для формування ООН сімнадцяти цілей сталого розвитку (ЦСР) для усіх країн на найближчі десятиліття. Проте, промислове виробництво, виступаючи, з одного боку, основною причиною виникнення глобальних проблем, з іншого боку має розглядатися як ключовий системо утворюючий механізм їх розв'язання. Розуміючи це, експерти ООН у переліку згаданих цілей виділили в якості окремої (дев'ятої) мети всеохоплюючу (інклюзивну) індустріалізацію.

Увага до індустріальної складової сталого розвитку з боку міжнародного співтовариства зовсім не випадкова. Оскільки саме з розбудовою високотехнологічного «розумного» і «зеленого» промислового виробництва, слід пов'язувати подолання проблем світової

бідності і колосального майнового розшарування населення, голоду, забезпечення високого рівня охорони здоров'я, подолання негативних наслідків змін клімату та екосистем. Саме через розвиток означеного виробництва людство отримає недорогі і чисті джерела енергії, створить кожному достойне робоче місце, умови праці та її гідну оплату. Саме така промисловість визначає потребу в отриманні людиною якісної освіти і зумовлює її високі доходи у майбутньому, що дає поштовх для розвитку системи освіти і здобуття нових знань і навичок. Не викликає сумніву, що матеріальною основою розбудови інфраструктури є промислова продукція, а відповідальне безвідходне і ресурсно-заощадливе споживання і виробництво безпосередньо лежать у площині винайдення нових більш ефективних форм організації бізнесу та видів промислової діяльності.

У такому руслі мала б розвиватися і вітчизняна промисловість. Це зняло б з порядку денного (і можливо не спровокувало б виникнення) більшість масштабних соціально-економічних проблем, які тривалий час супроводжують життя українського суспільства. Проте, на жаль, перетворення у вітчизняному промисловому виробництві впродовж останньої чверті століття не наблизили, а навпаки віддалили Україну від досягнення цілей сталого розвитку. Україна чи не єдина країна світу, яка в результаті так званих «радикальних ринкових реформ», здійснених за рецептами сумнозвісного «Вашингтонського консенсусу» [3], ще й досі не може досягти дореформеного рівня промислового виробництва. На кінець 2018 р. він становив лише 73,2% від рівня 1990 р. Поряд із фізичним скороченням виробництво зазнало структурної примітивізації, що зумовило падіння продуктивності праці і зростання безробіття, а також свідчить про глибоку деіндустріалізацію вітчизняної економіки.

Тому, перед тим, як вести мову про переведення вітчизняної економіки на рейки сталого розвитку і досягнення його цілей, для України первинним і ключовим завданням є подолання деіндустріалізації національного господарства. У цьому зв'язку пошук її витоків потребує окремої уваги.

Причини деіндустріалізації у вітчизняній економіці часто пов'язуються із так званою «трансформаційною ломкою» – процесом переходу від радянської адміністративно-планової до ринкової економіки та труднощами, об'єктивно зумовленими цим переходом. Проте, на наш погляд, такі причини не варто пов'язувати лише із цим. Наприклад, Китай, переслідуючи, як і Україна, мету створення ринкової економіки, рухався у протилежному від нас напрямі і за ту саму чверть століття з відсталोї країни перетворився на індустріального лідера світу.

Для виявлення причин деіндустріалізації української економіки можна було б спробувати скористатися підходом, що пропонує ЮНІДО

для аналізу успішності промислового розвитку країн [8, с. 10-13]. Він оперує лише наявністю ресурсів в країні – капіталом, трудовими, природними і енергетичними ресурсами, продуктивністю праці (технологіями). Очевидно, що такий ресурсний підхід явно обмежений. Він більш-менш прийнятний для пояснення зростання промислового виробництва, проте незадовільний для пояснення його деградації, особливо в таких країнах, як Україна, що мають інверсійний характер економічних перетворень. Зокрема, наявність в Україні вищих стартових позицій порівняно з країнами, що розвиваються (з тим же Китаєм), практично за кожною ресурсною складовою, не дозволило їй, на відміну від останніх, здійснити економічний «стрибок». Важливим у цьому зв'язку, як звертають увагу дослідники, є не лише наявність ресурсів, але й стан інституційної системи країни, її суспільно-політичних і господарських інститутів [9, с. 5–6]. Тому замість ресурсного доцільно застосувати інституційно-структурний підхід. Він ураховує не тільки і не стільки наявність ресурсів, скільки ефективність розпорядження ними.

Відтак серед визначальних причин (детермінант), що, з одного боку, зумовили занепад вітчизняної промисловості, а з іншого – лежать в основі її відновлення у перспективі, можна назвати: інституційно-політичні, організаційно-управлінські, зовнішньоекономічні, структурно-виробничі, фінансово-інвестиційні, інноваційно-технологічні, соціальні.

Інституційно-політичні детермінанти стали каталізатором змін в Україні та стосувались перетворень в системі відносин власності – перегляді формальних і неформальних норм стосунків між суб'єктами з приводу їх претензій на обмежені ресурси і на доходи від їх використання. Офіційно реформа інституту власності звелася до номінальної заміни власника з державного на приватного шляхом прискореної масової приватизації. При цьому не було належного обґрунтування її способів і механізмів, нормативно-правового і організаційно-управлінського забезпечення, не ураховувалися наявні «провали» і ще не сформованого ринку, і ще не пристосованої до нього держави. Тому радянське майно практично задарма було приватизовано колишньою партійно-господарською елітою, кримінальними авторитетами, новоспеченим ділкам. В результаті, на початку 2000-х рр. в Україні виникла і укріпилась кримінально-олігархічна модель держави, у якій політичну і економічну владу де-факто і де-юре здобула ця нечисленна група осіб, перетворившись на олігархів. Сформувався олігархічні клани, постійно конкуруючі між собою за сфери впливу, державні ресурси, національне багатство. Це не лише загостило проблему м'яких бюджетних обмежень, успадковану від радянської економіки, але й дало поштовх поширенню екстрактивних політичних та економічних інститутів країни, спрямованих на закріплення влади та збагачення олігархії.

Зрештою це призвело до автономізації та відокремлення держави від суспільства, повного ігнорування першою інтересів останнього й укріплення не представницької, а «фасадної» демократії. Виник феномен приватизованої олігархією держави, сформувалися явища неефективного та нелегітимного власника, розмитих та незахищених прав власності з поширенням неправомірного («рейдерського») відчуження власності, тіньової економіки та політики, «проїдання» власності. Партикуляризм став основною формою стосунків між державою та суб'єктами господарювання, відповідно з'явився широкий спектр джерел непродуктивних і «не інноваційних» рентних доходів олігархії та бюрократії на тлі відторгнення суспільством офіційної держави. Подібні явища у сукупності призвели до поглиблення майнового розшарування суспільства, масштабних соціальних катаклізмів, стали ключовим демотиватором для ефективної господарської діяльності переважної більшості суб'єктів.

Відповідно, інституційно-політичні детермінанти тісно переплелися із організаційно-управлінськими. Структура виконавчої влади, управлінські рішення, а також модель економічної політики держави безпосередньо стали визначатися запитами олігархії та їх бізнес-груп. Управління промисловістю набуло еkleктичності, не має цілісності і стратегічної виразності, підпорядкованості суспільним інтересам. Воно розпорошено між окремими міністерствами та відомствами, створеними за галузевим чи функціональним принципом у тісній залежності від спеціалізації зазначених бізнес-груп [11].

Олігархія повністю контролює великі державні компанії в промисловості, призначаючи їм через міністерства свій менеджмент, примушуючи їх укладати зі своїми структурами завідомо непаритетні господарські контракти – збиткові для підприємств та надприбуткові для себе. Виключно під запити олігархічних бізнес-груп впродовж останніх десятиліть було ухвалено чимало різноманітних державних програм і законодавчих актів щодо діяльності контрольованих ними галузей промисловості. Цими актами надавалася чимала державна допомога у вигляді податкових, митних та кредитних пільг, субсидій, державного фінансування, списання чи розстрочки заборгованості перед державою, компенсації заборгованості за рахунок держави перед кредиторами тощо. За фактом вітчизняні пільги, на відміну від пільг в розвинених країнах, не переслідували мету зростання ефективності виробництва за рахунок вищої продуктивності, а навпаки дозволяли йому забезпечувати високу прибутковість, не вкладаючи кошти у модернізацію.

За таких обставин, формування ефективної, цілеспрямованої і функціонально організованої системи державного управління, орієнтованої на запити суспільства, унеможлиблюється. Відповідно,

---

можна говорити, що внаслідок «зрощування» олігархічного бізнесу з державним управлінським апаратом та підпорядкування діяльності останнього інтересам першого, система державного управління радянського зразка не була демонтована, а лише модифікувалась з адміністративно-планової у адміністративно-олігархічну.

Інституційно-політичні та організаційно-управлінські детермінанти з одного боку сформували модель взаємовідносин України із зовнішнім світом, але водночас їх характеристики значною мірою самі формувались під впливом зовнішньоекономічних детермінант. Скасування державної монополії на експортно-імпорتنу діяльність і прискорена масштабна лібералізація зовнішньоекономічної діяльності з повним відкриттям внутрішнього ринку для іноземних товарів і послуг на початку 1990-х рр. стали шоківим потрясінням для української економіки, що чималою мірою заклали довгострокові деструктивні тренди не лише у реальному секторі, але й у фінансовій та соціальній сферах. Більшість підприємств переробної промисловості не витримали натиску іноземної конкуренції ні на внутрішньому, ні тим більше на зовнішньому ринках. На останньому українська продукція знайшла свою нішу переважно у сегменті сировинної сільськогосподарської і промислової низько технологічної продукції первинної обробки.

Строки та глибина зовнішньоекономічної лібералізації жодним чином не прив'язувались до необхідності завчасного проведення модернізації та реструктуризації виробництва, причому за активної фінансової та організаційної підтримки саме держави на тлі нерозвиненості ринку капіталу та фінансового сектору. Вважалося, що така лібералізація сама стане потужним стимулом для модернізації. Вочевидь цього не сталося, а навпаки, можна підтримати висновки ЮНІДО, що це виявилось для таких країн, як Україна, однією з причин деіндустріалізації [8, с. 9]. За декілька років українська економіка стала найбільш відкритою в світі з часткою експорту та імпорту у ВВП близько 50%, причому з переважанням останнього над першим. Внаслідок своєї надмірної орієнтації на зовнішні ринки динаміка розвитку вітчизняної економіки потрапила у жорстку прив'язаність до циклів світової кон'юнктури на товари, що становлять основні статті українського експорту, – недорогоцінні метали та вироби з них, зернові культури [13].

За останніх 15 років товарна структура вітчизняного експорту та імпорту зазнала помітних змін, проте не на краще: зросла аграрно-сировинна складова експорту і промислова високотехнологічна складова імпорту. Зміщення у товарній структурі експорту та імпорту є сукупним результатом дії як внутрішніх інституційно-політичних і структурно-виробничих чинників, так і зовнішніх політико-економічних, а з 2014 рр. і воєнно-політичних чинників. Внутрішні інституційно-політичні чинники

зумовили викривлення інвестиційної мотивації суб'єктів господарювання, зробили інвестиційну діяльність непривабливою і занадто ризикованою, як з точки зору загострення дилеми вибору пріоритетів вкладання капіталу, так і з точки зору суттєвого обмеження переважній більшості суб'єктів можливостей доступу до інвестиційних ресурсів і подальшого розпорядження отриманими прибутками. Відповідно відтворювальні процеси у виробництві зупинились, його технологічна відсталість і рівень зносу продовжили прогресувати, що на тлі зовнішньої відкритості зумовило витіснення вітчизняного виробника з внутрішнього ринку, насамперед непродовольчого, і його подальшу практично безальтернативну орієнтацію на світові сировинні ринки. Так, у 2016 р. у товарній структурі роздрібного товарообороту товари вітчизняного виробництва домінували лише у продовольчій групі із сукупною часткою 85,2%. Самі ж продовольчі товари становили 41,1% обсягу роздрібного товарообороту, решта (58,9%) припадала на непродовольчі товари, а продукція вітчизняного виробництва у цій групі становила лише 39,3%. За більшістю видів непродовольчих високотехнологічних товарів частка вітчизняного виробництва була мізерною. Наприклад, частка автомобілів вітчизняного виробництва становила лише 4,3% їх загального обсягу продажу, тоді як самі обсяги продажу автомобілів посідали четверту позицію на роздрібному ринку (4,8%). Ринок телекомунікаційного устаткування, мобільних телефонів, аудіо- та відео обладнання, комп'ютерів та програмного забезпечення, практично повністю був представлений продукцією іноземного виробництва. Частка іноземної продукції на ринку одягу та взуття становила понад 95%, побутових електротоварів 90%.

Деформації у системі прав власності зумовили суттєве звуження горизонту планування діяльності суб'єктами господарювання, тому інвестиції у виробництво як форма відкладеного споживання за таких умов стали недоцільними і суб'єкти почали вибудовувати свою діяльність за стратегією «швидких грошей». Саме тому, на противагу розвиненим країнам, де виробництво зміщувалося у середньо і високотехнологічні сектори, в економіці України структурно-виробничі детермінанти характеризуються переважанням сировино-видобувних та низько технологічних виробництв аграрних та промислових видів діяльності, оскільки лише вони змогли забезпечити такі «швидкі гроші» на тлі відсталості галузей глибокої переробки та відсутності належної мотивації як у суб'єктів, так і у самої держави, щодо їх модернізації. Якщо у 1990 р. найбільшою у випуску промислової продукції була частка машинобудування (30,5%), харчова промисловість була на другій позиції (18,6%), далі слідувала чорна металургія (11%) та легка промисловість (10,8%), то до 2010 р. ситуація кардинально змінилась: у переробній

промисловості металургійне виробництво, будучи експортно-орієнтованим, посіло першу позицію (18,8%), другим було виробництво харчових продуктів (18,1%), третім – машинобудування (9,3%), а легка промисловість (текстильне виробництво і виробництво одягу) практично зникла як галузь, маючи частку лише 0,7%. До 2016 р., чималою мірою внаслідок воєнних дій на сході країни, структура виробництва знову зазнала помітних змін: першу позицію у переробній промисловості посіло виробництво харчових продуктів (21,6%), на другу сходинку перемістилося металургійне виробництво (17,1%), а машинобудування скоротилося до свого мінімуму за 25 років (6,6%).

Внаслідок відкриття вітчизняного ринку Україна впродовж останніх десятиліть змінила вектори своєї зовнішньої економічної і політичної інтеграції в рамках регіональних об'єднань і союзів. Зміні цих векторів також сприяли суперечливі торгівельні обмеження і війни впродовж 2010–2013 рр. і раніше з боку Російської Федерації по окремим важливим позиціям вітчизняного експорту до неї. Змінилась не лише географія вітчизняних експорту та імпорту, але і їх товарна структура, причому у гірший для країни бік. Так, якщо у 2000 р. на країни СНД припадало 30,6% вітчизняного експорту та 57,5% імпорту, на країни ЄС (28) відповідно 31,4% та 29%, а на країни Азії – 23,9% та 6%, то у 2015 р. збільшилась частка експорту в ЄС до 34,1%, імпорту – до 40,9%, в країни Азії – до 32,5 та 19,3%, тоді як з країнами СНД обсяги торгівлі різко скоротилися, відповідно до 20,5 та 27,9%.

Розширення торгівлі з ЄС та звуження з країнами СНД призвело до зростання сировинної спрямованості вітчизняного експорту та підвищення технологічності імпорту, урахувавши той факт, що саме останні були основними споживачами вітчизняної середньо і високотехнологічної продукції машинобудування.

Зміщення у структурі експорту вказують на перетворення країни з індустріально-аграрної на аграрну, а у структурі імпорту – на посилення зовнішньої технологічної залежності, що у поєднанні веде до поглиблення процесу деіндустріалізації і укріплення в економіці моделі так званого «збіднюючого» чи «виснажливого» розвитку.

Відкриття внутрішнього ринку і стрімке завоювання імпортом домінуючих позицій на ньому призвели до швидкого перенесення в країну стандартів і практик споживання з розвинених країн на тлі непристосованості та неспроможності власного виробництва до їх задоволення, яка зберігається і донині. У сукупності це визначило формування особливостей фінансово-інвестиційних детермінант вітчизняної деіндустріалізації.

Насиченість внутрішнього товарного ринку та широта товарного асортименту, відкриття перед населенням доступу до матеріальних благ

сучасної західної цивілізації, на тлі відсутності у громадян, з одного боку, виваженої і раціональної культури споживання, а з іншого – високої продуктивності праці, сформували ряд суперечливих ефектів, які чималою мірою вплинули і на інституційні деформації, і на формування соціальної невдоволеності і соціальних конфліктів. У населення швидко розвинулась «жага» до споживацтва, не підкріплена такою ж «жагою» до ефективної праці. У заможних верств, представників вищих щаблів влади і бізнесу це перетворилось у демонстративне, клептократичне, «елітне» споживання. У середніх і малозабезпечених верств це посилює відчуття власної бідності, нерівності і соціальної невдоволеності.

Випереджаюче формування завищених споживчих запитів і культури споживацтва на тлі низькопродуктивного виробництва привело до чималих проблем у фінансовій сфері загалом, та інвестиційній зокрема. Не лише у населення, але і у влади, як відмічає В.Гесць, сформувався «стереотип поведінки споживання не за ресурсами і життя не за коштами» [14, с. 8]. Досить поширеним став міф, що добробут населення розвинених країн забезпечується завдяки постійному життю у борг. На державному рівні ці стереотипи трансформувались не у політику розвитку виробництва, а у політику постійних запозичень коштів на покриття дефіциту бюджету. Формування ж самого бюджету відбувалося, виходячи не з реально отриманих результатів економічної діяльності, не із запитів на модернізацію виробничого базису країни, а з «роздутих» запитів на споживання, як у формі соціальної підтримки населення, так і у вигляді безпосередньо державного споживання.

На тлі деградуючої економіки, намагаючись підтримувати уже звичний для себе рівень споживання, українська держава потрапила у «борговий зашморг» перед зарубіжними позичальниками, коли лівова частка нових запозичень спрямовується на покриття зобов'язань за старими, решта – знову таки на підтримку споживання і соціальні зобов'язання держави, а не на розвиток виробництва, при цьому рівень обслуговування боргу за рахунок бюджету зростає, а реальна дохідна база бюджету звужується внаслідок постійної стагнації виробництва. Водночас міжнародні донори надання своїх позик супроводжують вимогами, реалізація яких Урядом часто відверто негативно відбивається на суспільних настроях, оскільки має наслідком звуження соціальних гарантій населенню та його збідніння [15].

Для населення споживання понад власні ресурси і життя у борг особливо характерно проявилось у поширенні споживчого кредитування. Його обсяги були зіставні із рівнем кредитування переробної промисловості. Ураховуючи, що споживчі кредити надавалися на непродовольчі високотехнологічні товари тривалого використання, причому переважно іноземного походження (автомобілі, побутова техніка

і електроніка, засоби зв'язку), можна говорити, що такі кредити стали для вітчизняних галузей переробки суттєвим чинником їх пригнічення, а для іноземної продукції – механізмом прискореного просування на внутрішній ринок, що не могло не позначитись на посиленні сировинного ухилу вітчизняної промисловості.

Корпоративний нефінансовий сектор економіки не став винятком у веденні своєї діяльності за рахунок боргів. За останнє десятиліття, за спостереженнями В.Зимовця та Н.Шелудько, його борг стрімко нарощувався: якщо у 2005 р. він майже не перевищував власний капітал, то до 2016 р. співвідношення між ними (боргова залежність) сягнуло 4,37 разів [16]. Надвисока боргова залежність, незначна роль банків у фінансуванні та нагромадженні капіталу поряд із поширенням тіншової діяльності та офшорних схем виведення коштів з країни, як вказують дослідники, є ознаками деформованої «квазіринкової» фінансової моделі ведення бізнесу в Україні. Вона утворилась внаслідок вищезгаданих деформацій інституційної системи та системи прав власності як її ключової складової. У даному контексті це проявляється, по перше, у слабкому захисту прав кредиторів та, по друге, у недовірі до банківської системи. Зокрема, за даними Світового Банку, станом на червень 2017 р. в Україні за завершенням процедур банкрутства суб'єктів кредиторам відшкодовувалось в середньому 7,5% суми вкладених ними коштів, тоді як в Норвегії та Японії – 92%, Великій Британії – 88,6%, Німеччині – 84,4%, США – 78,6%, Польщі – 60,6 %.

Утвердження у суспільстві пріоритету поточного споживання над відкладеним інвестиційним на тлі високих ризиків постійного переділу та неправомірного відчуження власності, відкритості внутрішнього ринку і відсталості виробництва, безпосередньо позначилось на відтворювальних процесах у виробництві. Незадовільний рівень захисту прав інвесторів зробили інвестиції у виробництво непривабливими для бізнесу, а рівень валового нагромадження основного капіталу наднизьким. Криза відтворення набула рис перманентності і стійкого поглиблення, що підтверджується постійно наростаючим рівнем зносу основних засобів в економіці та промисловості і зрештою може обернутися повним колапсом економіки уже в найближчій перспективі.

У результаті деструктивних трансформацій у системі прав власності й зумовленого ними переважання поточного споживання над інвестиційним на тлі поширення західних споживчих практик та збереження низької культури виробництва і якості управління ним, відбулося не лише інвестиційне «виснаження» економіки, але й, що більш важливо, набуття нею неспроможності до відтворення на інноваційній основі. Це ключова характеристика інноваційно-технологічних детермінант деіндустріалізації країни.

Успадкований від колишнього СРСР високий рівень освіченості населення виявився незатребуваним у процесах переділу власності і не став перешкодою для формування олігархічного капіталу, що згодом дало поштовх до руйнації і деградації освітнього потенціалу країни, оскільки мотиваційна основа його формування була суттєво підірвана несправедливим розподілом власності і великим розшаруванням суспільства за рівнем статків. Освіта і високий рівень освіченості перестали бути для пересічної людини головним фактором високих статків, гарантією отримання високооплачуваної роботи за фахом, соціальної і моральної задоволеності своїм життям. Відповідно спроможність економічної системи до генерування та імплементації інновацій суттєво послабшала.

Ще одним не менш важливим чинником такого послаблення виявилася непристосованість системи організації вітчизняної науки до нових умов господарювання – до потреб як нових власників підприємств, так і до запитів ринку на інноваційні товари і послуги. Пам'ятаючи, що інновації розглядаються підприємцем насамперед як джерело отримання прибутків за умови, якщо інші джерела відсутні або себе вичерпали, слід зазначити, що незахищеність і розмитість прав власності в Україні призвели до появи феномену перманентного генерування джерел прибутків, пов'язаних не з впровадженням інновацій, а з переділом власності і національного багатства країни.

Крім того, довільне маніпулювання владою правами пересічних громадян зумовило дискримінаційний перерозподіл доходів країни від більшості населення на користь «олігархічної» і владної меншості, що стало ще одним «неінноваційним» і практично невичерпним джерелом прибутків останніх. Тому інноваційна детермінанта розвитку українського суспільства виявилась де-факто нівельованою насамперед інституційно-політичною детермінантою і комерціалізації соціуму на інноваційних засадах, як відзначає В.Геець, не відбулося [14, с. 8]. Замість такої комерціалізації держава запропонувала населенню малоефективну і надмірну порівняно зі своїми фінансовими можливостями систему соціального захисту для згладжування відповідних негативних наслідків трансформації відносин власності і несправедливого перерозподілу багатства країни. Саме підміна комерціалізації соціуму на його соціальний захист, за висновком В.Гейця, стала головною помилкою реформ з усіма їх негативними наслідками для населення країни.

Відповідно наука в Україні перестала розглядатися державою і бізнесом як головна умова розвитку економіки та добробуту суспільства. Прикладна галузева і виробнича складові науково-технічної діяльності у вигляді галузевих НДІ і заводських дослідницьких лабораторій практично зникли в Україні. Академічна наука перетворилась в уявленні держави на

«утриманку», видатки на яку розглядаються, за висловом В.Гейця, як ніщо інше як форма «соцзабезу» для тих, хто в ній працює [14, с. 9].

Нівелювання державою прав пересічних громадян і несправедливий по відношенню до них переділ власності в країні з обмеженням можливостей для самореалізації «інноваційних» творчих здібностей людини та появою неефективної патерналістської системи її соціального забезпечення, сформували в українському соціумі такий деструктивний феномен як суспільство суцільної недовіри, страху і протестів. Саме його можна вважати головною соціальною детермінантою, що обумовлює, поряд з іншими детермінантами, характер розвитку вітчизняної економіки та виробництва. Основна модель поведінки членів такого суспільства це не конструктивний соціальний діалог і взаємовигідне партнерство, а «війна всіх проти всіх», зумовлена недовірою всіх до всіх і страхом всіх перед усім.

Підсумовуючи вище викладене, відзначимо, що зміна економічної і соціальної моделі функціонування українського суспільства, модернізація виробництва в його інтересах та загалом переведення країни на рейки сталого розвитку, має розпочатися насамперед із виправлення деформацій в системі прав власності у напрямках забезпечення гарантування прав як пересічних громадян і суб'єктів господарювання, так і перегляду результатів несправедливого перерозподілу національного багатства країни. Почати слід з деолігархізації країни, вибудовування двостороннього паритетного зв'язку між суспільством та державою, перебудови структури державного управління країною виходячи не з інтересів кримінальних олігархічних бізнес-груп, а з інтересів суспільства та розвитку внутрішнього виробництва для задоволення його соціальних, споживчих та інвестиційних потреб. Велика власність має стати надбанням не олігархії, а усього населення країни через її «демократизацію», притаманну найрозвиненішим країнам світу, тобто передачу у розпорядження і управління державним суверенним фондам, акціями яких у рівній мірі мають володіти усі громадяни країни.

Поряд з цим слід зважити на ряд інших обставин. Насамперед йдеться про урахування трендів науково-технологічного розвитку світової промисловості у вибудовуванні відповідної політики розвитку виробництва в Україні. Поширення у світі Четвертої промислової революції на тлі політики подолання деіндустріалізації та підвищення зайнятості в розвинених країнах супроводжуватиметься максимальною локалізацією виробництв, замиканням технологічних циклів і ланцюгів створення доданої вартості в межах їх національних юрисдикцій чи економіко-політичних союзів, зокрема ЄС. Тому Україні у перспективі слід очікувати від розвинених країн посилення протекціонізму і бар'єрів для входу на їх ринки українських товарів, насамперед середньо і

високотехнологічних, при одночасному нав'язуванні Україні аграрної, ресурсно-сировинної і низькотехнологічної спеціалізації.

Зважаючи на наявне високе безробіття в Україні і можливе подальше суттєве посилення структурного безробіття, причому як у сфері виробництва, так і у сфері послуг, внаслідок усе тієї ж Четвертої промислової революції, Україні слід більш помірковано підходити до технологічної складової модернізації свого виробництва, акцентуючи увагу не лише на безумовному підвищенні продуктивності праці, але і на збереженні і можливому збільшенні високопродуктивних робочих місць в промисловості та секторі послуг, насамперед наукомістких.

Слід пам'ятати, що зовнішньоекономічна детермінанта у вигляді надмірної орієнтації виробництва на зовнішні, переважно сировинні, ринки і домінуючої присутності на внутрішньому ринку іноземної продукції, чималою мірою причетна до деградації структури виробництва і не вигідної інтеграції економіки України у світову. Тому, модернізація має супроводжуватися заходами щодо суттєвої диверсифікації вітчизняного виробництва, його відходу від сировинної і низько технологічної моноспеціалізації, відмови від надмірної експортної спрямованості, переорієнтації при поміркованому протекціонізмі на потреби внутрішнього ринку і зниження імпортозалежності внутрішнього споживчого та інвестиційного товарних ринків. Такий крок дозволить наблизити можливості вітчизняного виробництва, як у частині випуску продукції, так і у частині зростання доходів населення, до привнесених ззовні стандартів споживання і споживчої поведінки, відмовившись від практики життя у борг, як держави, так і суб'єктів виробництва і пересічних громадян. Поряд з цим, переорієнтація виробництва на внутрішній ринок загалом зменшить залежність української економіки від коливань світової кон'юнктури.

Концептуально, за своєю направленістю та у відповідності з цілями сталого розвитку відродження вітчизняного промислового виробництва повинно бути соціально-ендогенним, орієнтованим насамперед на задоволення внутрішніх потреб країни за рахунок розбудови диверсифікованого власного виробництва глибокої переробки. За своїм змістом і формою промислова політика в Україні повинна поєднувати у собі інструментарій як «вертикальної», так і «горизонтальної» нормативних моделей такої політики, прийнятих у світі. Інструментарій «вертикальної» моделі слід використовувати для зміни структури виробництва, його технологічної модернізації і створення нового виробництва. Водночас, активізація підприємницької та інноваційної діяльності суб'єктів має досягатися інструментами «горизонтальної» моделі політики. Важливою рисою вітчизняної модифікації промислової політики має стати акцент на створенні та використанні державою

спеціальних інститутів розвитку для стимулювання як попиту, так і пропозиції у пріоритетних секторах, а при формуванні секторальної і технологічної структур промисловості слід виходити із вигідної для країни спеціалізації у глобальному, європейському та внутрішньому вимірі, ураховуючи як наявні ресурси і ризики, так і спроможність суспільства досягти цілей сталого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Ярошевич В. *Современные мировые тенденции развития промышленности* // *Белорусский экономический журнал*. – 2017. - № 2. С. 21–36.
2. Залознова Ю.С. *Економічні та соціальні проблеми розвитку промисловості : монографія* / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ. – 2017. – 288 с.
3. Кораблін С. *Країна застиглих реформ. До 30-річчя Вашингтонського консенсусу* // *Дзеркало тижня*. 15-21 вересня 2018 р. № 34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dt.ua/macrolevel/krayina-zastiglih-reform-287791_.html
4. Clark C. *The Conditions of Economic Progress*. / C.Clark // London, Macmillan and Co. – 1940. – 515 p.
5. Rodrik D. *Premature Deindustrialization* / School of Social Science, Institute for Advanced Study // *Economics Working Papers*. – Princeton. – 2015. - № 107. - 51 p.
6. Красильщиков В. *Деиндустриализация, реиндустриализация и развитие* // *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. Том 60. № 8. С. 34–43.
7. Зверяков М. *Глобалізація і деіндустріалізація: зміст, суперечності та способи їх розв'язання* // *Економіка України*. – 2017. № 11. – с. 3–16.
8. ЮНИДО. *Отчет о промышленном развитии – 2016. Роль технологий и инноваций во всеохватывающем и устойчивом промышленном развитии. Обзор*. – Вена. – 2015. – 61 с.
9. Радыгин А. *В поисках институциональных характеристик экономического роста* / А.Радыгин, Р.Энтов // *Вопросы экономики*. 2008. - №8. С. 4–27.
10. Робинсон Дж. *Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты*. / Д.Аджемоглу, Дж. Робинсон // Москва. Изд-во АСТ. – 2015. – 575 с.
11. Кіндзерський Ю. *Інституційна пастка олігархізму і проблеми її подолання* // *Економіка України*. – 2016. № 12. - С. 22–46.
12. Головньов С. *Хто контролює державні підприємства?* / С.Головньов, Ю. Віннічук // *Бізнес-Цензор. Новини*. 2019. 13 березня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://biz.censor.net.ua/resonance/3116185/hto_kontrolyu_derjavn_pdprimstva.
13. Кораблін С. *Модель відстаючого зростання: економічні фактори та наслідки для України* // *Економіка і прогнозування*. – 2016. - № 2. – С. 74–85.
14. Гесць В. *Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України* // *Економіка України*. – 2014. - № 12. С. 4–19.
15. Богдан Т. *Зовнішнє боргове навантаження та виклики для валютно-фінансової політики України* // *Економіка України*. – 2016. № 7. С. 21–32.
16. Зимовець В. *Боргове навантаження та інвестиційна дисфункція в реальному секторі економіки України* / В.Зимовець, Н.Шелудько // *Економіка промисловості*. – 2017. № 3 (79). - С. 82–95.

1.3. Теоретико-методологічні аспекти логістичного забезпечення економічного розвитку агропродовольчого сектору України

Логістика як відповідний тип мислення відіграє роль навіть важливішу, ніж маркетинг і менеджмент. Логістика як наука і практика в сучасних ринкових умовах є інструментом оптимізації ресурсозабезпечення, ресурсовикористання і реалізації продукції. Логістичні підходи, сучасні технології, що були отримані в результат адаптації і використання, різні стратегії (управління ланцюгами постачання, загальне управління якістю, точно в термін, швидке реагування), результати ефективних наукових розробок і винаходів дозволяють зміцнити свої позиції на ринку і досягти конкурентних переваг.

Поняття «логістична система» тлумачиться неоднозначно, з різних теоретико-методологічних підходів здійснюється класифікація їх видів, що зумовлює необхідність подальшого наукового пошуку в цьому напрямку. Це викликано, зокрема, й необхідністю розгляду окремих галузей чи сукупності галузей економіки країни як логістичних систем.

Особливу увагу заслуговує логістична система. У науковій літературі викладені різноманітні погляди на поняття «логістична система». Варто звернути увагу на такі методологічні підходи до розуміння терміну «логістична система». Виділені такі підходи до погляду на логістичну систему як:

- множина (сукупність) складових її функціональних елементів;
- адаптивна система зі зворотним зв'язком;
- упорядкована структура, що ґрунтується на класичному визначенні категорії «система»;
- сукупність матеріальних та пов'язаних із ним потоків, що ґрунтується на визначенні логістики як науки про управління потоками;
- інтеграція логістичних операцій і ланцюгів, інших логістичних елементів, що на наш погляд, ґрунтується на функціональній складовій поняття «логістика», де головними складовими є логістичні операції та логістичні ланцюги;
- економічна (соціально-економічну) система. На відміну від окремих представників технічних наук, які логістику розглядають в контексті розвитку технічних систем, у цьому визначенні увага акцентується на економічних підходах до формування і функціонування логістичних систем;
- сукупність підприємств, їх структурних підрозділів, що ґрунтується на підходах теорії організації (організаційних підходах);

- система управління чи організаційно-управлінський механізм координації, що ґрунтується на розгляді логістичної системи як управлінської системи (системи менеджменту) чи механізму управління;

- нематеріальний актив, що очевидно, ґрунтується на розгляді логістичної системи як активу, який не має матеріально-речової основи.

Існують різні підходи до сутності поняття «логістична система»: по-перше, до суб'єктів логістичного управління слід відносити не тільки підприємства та інші структури, що приймають безпосередню участь в організації руху ресурсів, а й адміністративно-господарські утворення, громадські організації, які прямо чи опосередковано впливають на поведінку господарюючих суб'єктів; по-друге, основним об'єктом управління в логістичній системі є переміщення всіх видів ресурсів і формування потоків товарів і послуг. Звідси випливає необхідність дослідження взаємозв'язків між категоріями «ресурси» і «потoki». Ресурси господарюючого суб'єкта генеруються у різних просторово-часових умовах. Тому часова цінність є їхньою об'єктивною та іманентною характеристикою, а потоки являють собою сукупність процесів, що забезпечують трансформування і переміщення (рух) ресурсів у просторі і часі [1, с. 187].

Чотири принципи побудови логістичної системи виділяє М.А. Окландер [2, с. 46]: узгодженість дій; націленість на інтегральну ефективність; функціональність взаємодії; досягнення синергетичного ефекту.

У науковій літературі подаються різноманітні класифікації логістичних систем. Зокрема, П. Блейк [3, с. 68-69] наводить наступну класифікацію:

- за інституціональним підходом: мікрологістична система; металогістична система (логістичний ланцюг); мезологістична система; макрологістична система; зовнішня логістична система (міжсистема);

- за фазовим підходом: логістична підсистема у сфері постачання; логістична підсистема у сфері виробництва; логістична підсистема у сфері дистрибуції (збуту); логістична підсистема у сфері повернень товарів, упаковок і відходів; інтегрована підсистема матеріальної логістики; інтегрована підсистема маркетингової логістики; інтегрована логістична підсистема постачальників; інтегрована логістична підсистема споживачів; інтегрована логістична підсистема у сфері торгівлі;

- за функціональним підходом: логістична підсистема транспортування; логістична підсистема формування запасів; логістична підсистема складування; логістична підсистема пакування; логістична підсистема реалізації замовлень; логістична підсистема обслуговування споживачів;

- за функціями управління: підсистема логістичного планування; підсистема логістичного керування; підсистема організації логістики; підсистема логістичного контролювання; підсистема нормативного логістичного управління; підсистема стратегічного логістичного управління; підсистема операційного логістичного управління; підсистема інтегрованого логістичного управління;

- за предметно-структурним підходом: підсистема інтегрованих переміщень товарів (фізичні потоки); підсистема інтегрованих інформації та управлінських рішень щодо переміщень (інформаційні потоки); підсистема регуляції і страхування (у вартісному сенсі) логістичних рішень і процесів (фінансові потоки);

- за складовими ефективності: підсистема логістичних витрат; підсистема послуг і логістичного обслуговування (ефекту).

Структурування логістичних систем, на думку Л.А. Мяснікової [4, с.52-53], має вертикальний (ієрархічний) та горизонтальний (функціональний) вимір. У вертикальному вимірі розглядається мікро- (підприємство), мезо- (ФПГ, ТНК), макро- (країна, галузь) і мегалогістика (агрегат чи інтеграт країн, наприклад, ЄС), тобто структурування по керованій системі. У горизонтальному вимірі розглядається управління за функціональним принципом – транспорт, матеріально-технічне забезпечення, комунікації та ін.

Згідно задуму Б.О. Анікіна та О.П. Тяпухіна [5, с. 45] виділяються такі типи логістичних систем: логістична система концентрації ресурсів; логістична система розподілу ресурсів; логістична концентраційно-розподільча система (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Типи логістичних систем (за Б.О. Анікініним)

Назва	Сутність
1. Логістична система концентрації ресурсів	Система каналів концентрації, що забезпечують управління потоками ресурсів з метою збільшення їх кількісних параметрів відповідно до вимог зовнішнього середовища.
2. Логістична система розподілу ресурсів	Система каналів розподілу, що забезпечує управління потоками ресурсів з метою зменшення їх кількісних параметрів відповідно до вимог зовнішнього середовища.
3. Логістична концентраційно-розподільча система	Система каналів концентрації / розподілу, що забезпечує управління потоками ресурсів з метою зміни їх кількісних параметрів відповідно до вимог зовнішнього середовища.

Джерело: складено за даними [5, с. 45]

Поділяючи логістичні системи за інституційною приналежністю до відповідних ієрархічних рівнів економіки на мікро- та макрологістичні

системи, Л.В. Фролова [1, с. 182], вважає, що до останньої входять мета-, мезо- та металогістичні системи.

Втім, поділ логістичної системи на основі інституціональної ознаки, який передбачає виділення, серед інших, мезологістичних (в межах корпорації) і мікрологістичних (в межах підприємства) систем є недоцільним вважає М.Окландер [2], оскільки загальновідомо, що підприємство з його функціональними підрозділами чи корпорація – це мікроекономічний рівень.

Сумнівним, на думку Г.В. Черевка та Н.Р. Струк [6, с. 59] є виділення металогістичної системи як аналога логістичного ланцюга та «міжсистеми» (зовнішньологістичної системи), адже всі ці варіанти логістичної системи (разом з окремо виділеними макрологістичними системами) відповідають мікроекономічному рівню.

Як зазначає Є.В. Крикавський [7, с. 59-70], традиційно класифікація логістичних систем розглядається в контексті їх інституціональної приналежності за рівнями ієрархії від «мікро» до «макро»; (а також)... за ознаками фаз трансформації фізичних потоків (матеріалів, сировини, напівфабрикатів, товарів) і функцій просторово-часового їх переміщення.

Логістичні системи за видом логістичного ланцюга (з поділом на прямі, гнучкі та ешелоновані логістичні системи), за сферою дії (логістичні системи у матеріально-технічному забезпеченні, логістичні системи у виробництві, логістичні системи у збуті) та залежно від подання матеріалів до місця виробництва – штовхаючі логістичні системи і тягнучі логістичні системи виділяє А.Г. Кальченко [8, с. 33].

Проведені дослідження свідчать про деякі розбіжності в тлумаченні понять «гнучка логістична система» та «ешелонована логістична система». Втім, на думку Г.В. Черевка та Н.Р. Струк [6, с. 58] такий підхід є некоректним, оскільки:

1) вище було доведено, що штовхаючі та тягнучі (витягуючі) системи, до яких відносять операційні системи ERP, MRP, OPT, Kanban та ін., не відповідають уточненому ними розумінню логістичної системи;

2) логістичні системи, в межах яких формується інтегрований логістичний ланцюг, можуть одночасно охоплювати процеси постачання, виробництва і збуту і тому – не вписуватися у пропонування поділ за сферою дії;

3) поділ за видом логістичного ланцюга у теорії логістики традиційно є характерним лише для мікрологістичних систем, які виділяються за масштабами логістичних процесів.

У низці публікацій зустрічається поняття «логістична система з прямими зв'язками», «логістична сервісна система», «інноваційно-логістична система». Зокрема, логістичні сервісні системи Т.М. Скоробогатова [9, с. 32] поділяє на три рівні (класи): мікрологістична

сервісна система, базою утворення якої є підприємство сфери послуг; металогістична сервісна система, що формується на основі сервісного комплексу; мезологістична сервісна система, що створюється на базі логістичного куща.

Інноваційно-логістична система П.Д. Дудкіним [10, с. 14] розглядається «як сукупність взаємопов'язаних елементів у логістичному ланцюгу, діяльність яких забезпечується раціонально організованими потоками матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів на основі інновацій, в межах відповідної організаційної структури».

Поділ логістичних систем в залежності від рівня управління й виділення логістичних систем з низьким, середнім та високим рівнем розвитку. Зокрема, макрологістичні системи класифікуються за такою ознакою як глобальність, мегалогістичні системи – за адміністративно-територіальним поділом об'єктивно-функціональною ознакою, регіональною спрямованістю, галузевою спрямованістю, сумісністю, мікрологістичні системи ж поділяють з огляду на їх належність до внутрішнього чи зовнішнього середовища.

Погоджуючись в цілому щодо зазначеної класифікації логістичних систем, варто зазначити дискусійність віднесення логістичних систем розподілу, дистрибуції, постачання (закупівель) та інтегрованих логістичних систем до категорії зовнішніх систем. Зовнішні системи, на наш погляд, функціонують у зовнішньому середовищі, а в даному випадку мікрологістичні системи (логістичні системи підприємств) функціонують в межах внутрішнього середовища.

Вживають поняття «система логістичного державного регулювання» та «логістична система державного регулювання». Тут, на наш погляд, відстежується намагання поєднати в одне ціле поняття «логістична система» та «система державного управління». Однак, якщо в логістичній системі основним елементом є матеріальні потоки, то в системі державного регулювання основою є інформаційні потоки; з іншого боку, виникає сумнів щодо доцільності поняття «логістичне державне регулювання».

Про невідпрацьованість термінології у галузі логістики свідчить те, що окремі автори використовують різні поняття для характеристики одних і тих же об'єктів. Наприклад, поряд із терміном «регіональна транспортно-логістична система» вживається «регіональна транспортно-логістична система управління». Мегалогістичні системи (їх ще йменують як «міжнародні логістичні системи», «глобальні логістичні системи») є наслідком глобалізації економіки.

Проведені нами дослідження дозволяють стверджувати про наявність в наукових колах консенсусу щодо використання логістики як інструменту управління виробничо-комерційною діяльністю підприємств

різних галузей. Однак спостерігається відсутність однаковості науковців щодо застосування логістичних підходів на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Чи не найбільший різнобій наукових поглядів спостерігається щодо сутності поняття «мезологістична система»:

- мезологістичні системи утворюються транснаціональними корпораціями, що пов'язано із глобалізацією світових економічних процесів. У даному випадку, на наш погляд, певним чином мезологістичні системи функціонально відповідають сутності мегалогістичних систем;

- мезологістичні системи є синтезом металогістичних систем з декількома мікрологістичними системами, об'єднання великих груп підприємств у конгломерати і формується за вертикальною й горизонтальною координатами;

- мезологістичні системи є регіональними логістичними системами. У зв'язку із зазначеним вартий уваги концептуальний підхід щодо інтегральної парадигми синтезу логістичної системи, яка означає узгодження стратегічних і тактичних цілей й завдань бізнесу усіх логістичних посередників регіональної логістичної системи інтегрованого підходу до управління відповідним матеріальним потоком.

Варто зазначити, що дослідження логістичних систем, на наш погляд, варто здійснювати з огляду на те, що галузі (комплекс галузей) економіки країни доцільно розглядати як макрологістичні системи, що мають відповідні завдання.

На макрорівні дослідниками вивчаються логістичні системи сільського господарства та агропромислового комплексу. Зустрічається поняття «аграрна логістична система» як логістична система, що функціонує в аграрному секторі економіки.

Зважаючи на концептуальні підходи щодо ідентифікації агропродовольчого сектора економіки, нами сформульовано основні вимоги до сутності поняття «логістична система агропродовольчого сектора економіки»:

- зазначена логістична система є адаптивною системою зі зворотним зв'язком, що представляє упорядковану множину структурних складових її логістичних функціональних елементів (цим підкреслюється, що логістична система є різновидом систем і відповідає основним вимогам до них);

- зазначена логістична система є соціально-економічною системою, що включає не лише техніко-технологічні елементи, але й персонал, і що важливо – й сільську місцевість, не тільки як простір (земельні угіддя) для вирощування сільськогосподарських культур, але як ареал проживання працівників сільського господарства, інших галузей агропродовольчого сектора;

- як соціально-економічна система логістична система агропродовольчого сектора економіки включає логістичні підсистеми сільського господарства, харчової (переробної) промисловості та сфери торгівлі продовольством;

- логістична система агропродовольчого сектора економіки держави, на наш погляд, з одного боку, є одним із видів мегалогістичних систем, оскільки потоки продовольства не обмежуються кордонами держави, але за допомогою транснаціональних компаній функціонують за кордоном. З іншого боку, якщо не враховувати міжнародну торгівлю продовольством, логістичну систему агропродовольчого сектора можна віднести до класу макрологістичних систем.

Тому логістичну систему агропродовольчого сектора економіки, на наш погляд, можна визначити як соціально-економічну мегалогістичну (макрологістичну) адаптивну систему зі зворотним зв'язком, упорядковану множини структурних складових її логістичних функціональних елементів, що включає логістичні підсистеми сільського господарства, харчової (переробної) промисловості та сфери торгівлі продовольством.

Біфуркаційний вплив зовнішнього середовища, на наш погляд, здійснює певні логістичні обмеження на функціонування логістичної системи агропродовольчого сектора, що лімітує їх діяльність. До таких обмежень можна віднести:

- ресурсні обмеження – недостатня кількість матеріальних, фінансових, трудових, енергетичних, інформаційних ресурсів чи частини їх;

- обмеження за логістичною інфраструктурою – нестача тих чи інших елементів логістичної інфраструктури (доріг, складів, сховищ та ін.);

- збутові обмеження, що обумовлені кон'юнктурою ринків збуту сільськогосподарської сировини та продовольства;

- інституціональні обмеження, обумовлені чинною нормативно-правовою базою, що регулює логістичну діяльність суб'єктів господарювання агропродовольчого сектора.

Метою логістичної системи агропродовольчого сектору (АПС), на наш погляд, є функціонування потоків робочої сили, матеріальних, енергетичних, фінансових, інформаційних ресурсів для сільського господарства, харчової (переробної) промисловості, сфери торгівлі продовольством.

Для агропродовольчого сектору, нами запропоновано виділити наступні види логістичних систем:

- макрологістична агропродовольча система, яка представлена агропродовольчих сектором економіки України та його складовими –

сільським господарством, харчовою промисловістю, сферою торгівлі продовольством;

- мезологістична агропродовольча система, що утворюється регіональними (міжрегіональними агропродовольчими компаніями);

- мікрологістична агропродовольча система, що представлені окремими підприємствами сільського господарства, переробної промисловості (виробництво продовольства), сфери торгівлі продуктами харчування.

- мегалогістична агропродовольча система, яка утворюються транснаціональними агропродовольчими компаніями.

Формування логістичної системи агропродовольчого сектору, на наш погляд, має передбачати такі завдання:

- формування міжгалузевих балансів продовольства, що обумовлюється потребою забезпечення продовольчої безпеки країни;

- проектування та формування необхідної логістичної інфраструктури в регіонах країни та за її межами (при необхідності), зокрема, складських комплексів (елеваторів, овочесховищ та ін.);

- оптимізація транспортно-логістичного забезпечення функціонування агропродовольчого сектора.

Проведеними дослідженнями встановлено:

- 1) ефективність логістичного управління на рівні території, регіону вища, ніж в межах окремої галузі економіки;

- 2) логістичні системи АПК забезпечують функціонування суцільного матеріального потоку, що пронизує всі три сфери АПК;

- 3) у розвинених країнах, зокрема, США, Великобританії звертають увагу на глобальну (міжнародну) логістику, яка набуває особливого значення в умовах глобалізації економіки;

- 4) єврологістика як окремий напрям євроінтеграції відбиває процес формування загальноєвропейської транспортно-логістичної мережі;

- 5) класифікація логістичних систем здійснюється за різними ознаками.

Макрологістичні системи можуть бути класифіковані за адміністративно-територіальним поділом та об'єктно-функціональною ознакою. На наш погляд, актуальними є підходи щодо застосування методології логістичного управління фінансово-промисловими групами, холдингами, регіональними економічними кластерами.

Ефективне функціонування логістичних систем в умовах загострення конкуренції між виробниками на світових і внутрішніх ринках зумовлює інтенсифікацію продукування та втілення інновацій з метою розвитку логістичної інфраструктури. Аналіз логістичної діяльності агропродовольчому секторі України свідчить про певне відставання їх від зарубіжних в освоєнні логістичних підходів, наявність невикористаних

резервів у запровадженні логістичних інновацій. Питання інновацій в логістиці знаходиться в полі зору дослідників, які зазначають, що існує одна із небагатьох сфер економіки в кожній країні, для якої необхідним є інноваційний розвиток – це транспорт і комунікації, інша інфраструктура, яка забезпечує безперешкодне переміщення товарів, капіталу, інформації, людей, послуг. Ще одна причина актуалізації інноваційного розвитку в цій сфері – це наростання мегатенденцій, які характеризують стрімке зростання параметрів матеріальних, інформаційних, фінансових та людських потоків. Ці ж мегатенденції зніщували прискорену дифузію знань з логістики, нової галузі економічної науки.

Висновок: логістичну систему АПС можна визначити як соціально-економічну мегалогістичну (макрологістичну) адаптивну систему зі зворотним зв'язком, упорядковану множину структурних складових її логістичних функціональних елементів, що включає логістичні підсистеми сільського господарства, харчової (переробної) промисловості та сфери торгівлі продовольством. З метою аналізу логістичних агропродовольчих систем доцільно виокремити чотири рівні аналізу: морфологічний, структурний, функціональний, генетичний. До логістичних обмежень на функціонування логістичної системи АПС варто віднести: ресурсні обмеження, обмеження за логістичною інфраструктурою, збутові обмеження, інституційні обмеження.

Список використаної літератури:

1. Фролова Л.В. *Логістичне управління підприємством: теоретико-методологічні аспекти: моногр.* Донецьк: ДонДУЕТ, 2004. – 161 с.
2. Окландер М.А. *Контури экономической логистики : моногр.* Київ: Наукова думка, 2002. – 174 с.
3. *Wlaik P. Logistika. PWE. Warszawa, 1999. 244 s.*
4. *Основы логистики: учебник / Под ред. В.В. Щербакова.* Санкт-Петербург: Питер/ 2009. – 432 с.
5. Аникин Б.А., Тяпухин А.П. *Коммерческая логистика: ученик.* Москва : Проспект, 2009. – 432 с.
6. Черевко Г.В., Струк Н.Р. *Вдосконалення управління матеріально-інформаційними потоками підприємств АПК на засадах логістики: моногр.* Львів: Ліга-Прес, 2012. – 352 с.
7. Крикавський Є.В. *Логістичне управління: [підручник].* Львів : НУ «Львівська політехніка», 2005. – 684 с.
8. Кальченко А.Г. *Логістика: підручник [2-е вид.].* Київ : КЦНСУ, 2006. – 284 с.
9. Скоробогатова Т.Н. *Теоретико-методологические принципы логистического обеспечения рекреационного сектора (на примере Автономной Республики Крым) / Авторефер. д.э.н. 08.00.05 / Скоробогатова Татьяна Николаевна. М., 2009. – 40 с.*
10. Дудкін П.Д. *Організаційно-економічний механізм розвитку інноваційно-логістичних систем у навчально-науковому-виробничому комплексі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Дудкін Павло Дмитрович. Тернопіль, 2009. – 20 с.*

1.4. Сфера житлово-комунальних послуг міста: особливості та можливості сталого розвитку

Житлово-комунальна сфера (далі - ЖКС) відіграє важливу роль у забезпеченні міського економічного та соціального розвитку, оскільки безпосередньо впливає на рівень та якість життя населення. Це пов'язано з тим, що підприємства житлово-комунальної сфери задовольняють потреби населення і організацій в доступних за ціною та якістю послугах, що забезпечує відповідні умови життєдіяльності у місті. Тому стан сфери житлово-комунальних послуг в значній мірі обумовлює як соціальну захищеність населення, так соціальну стабільність в суспільстві.

Відмінною особливістю ЖКС є наявність природних монополістів підприємств-виробників та постачальників послуг з водо-, електро-, газо- та теплопостачання, що унеможлиблює відмову споживача від послуги при необґрунтованому завищенні цін і тарифів, а також при незадовільному рівні якості, надійності та екологічної безпеки надання послуги. Це потребує реформування сфери житлово-комунальних послуг на засадах системного підходу (узгодженості за цілями, термінами і ресурсам) та передбачає як демонополізацію, так і впровадження ринкових механізмів управління і побудови системи господарських зв'язків у потенційно конкурентному сегменті ЖКС, зокрема управління житловим фондом, благоустрій, збір та утилізація побутових відходів.. Тому основні цілі реформування і модернізації житлово-комунальної сфери полягають у підвищенні ефективності, стійкості та надійності функціонування систем життєзабезпечення, залучення інвестицій в житлово-комунальну галузь, поліпшення якості послуг з одночасним зниженням витрат, адресний соціальний захист населення при оплаті послуг. Ця проблема знайшла відображення в різних програмних документах і прогнозах соціально-економічного розвитку на державному, регіональному та міському рівні. Однак незадовільна результативність проведення реформи в житлово-комунальній сфері приводить до того, що рівень надання послуг не відповідає попиту споживачів. Тому потрібно як вирішення окремих проблем житлово-комунальної сфери міста, так і переходу до сталого функціонування та розвитку на підставі відповідної стратегії. Така стратегія була розроблена та представлена Асоціацією міст та громад України у 2016 р. Однак прийняття у 2017 р. нової редакції Закону України «Про житлово-комунальні послуги» та вдосконалення відповідної нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері вироблення та надання житлових та комунальних послуг, потребувало відповідного корегування як стратегії, так і тактики розвитку сфери ЖКП міста. Тому доцільно продовжити реформування житлово-комунальної сфери на принципах сталого функціонування і розвитку для забезпечення

надання якісних, надійних та доступних послуг споживачам. Визначаючи шляхи перетворень в житлово-комунальній сфері міста, слід мати на увазі рух до сталого розвитку національної економіки, регіону, міста, що задекларовано у таких програмних документах, як Стратегія сталого розвитку України до 2030 р., Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р., а також стратегіях економічного та соціального розвитку відповідного регіону та міста. Зважаючи на вищевикладене, актуальним постає завдання визначення особливостей та можливостей забезпечення сталого розвитку житлово-комунальної сфери міста.

Питання, які стосуються функціонування і розвитку житлово-комунальної сфери міста, досить детально висвітлені в літературі. Так, З. В. Герасимчук, О. В. Середою розглянуто теорія, методологія, практика стратегічного управління сталим розвитком міст [1]. Д. Гібсом, Н. Диасом, С. Гурвелом, Е. Віхардом, Ю. Жабареном розглянуто підходи до забезпечення міської стійкості та економічного розвитку за кордоном [2-4]. Н. В. Павліха та М. В. Войчук представляють концептуальні засади управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції та реалізації реформи децентралізації [5]. М.В. Квасниця систематизує проблеми реформування сфери житлово-комунальних послуг [6]. Т. В.Несторенко узагальнює теоретичні основи сталого розвитку житлово-комунального господарства [7]. Я. В. Остафійчук визначає сутність, тенденції та перспективи сталий розвиток сфери послуг та особливості формування ринку житлово-комунальних послуг: сутність, тенденції та перспективи [8]. Д. Новицький представляє дієвий механізм залучення коштів для глобальної заміни мереж через стимулююче тарифоутворення [9]. П. Т. Бубенко, О. В. Димченко, А. Д. Кашпур розглядають управління системною модернізацією та розвитком житлово-комунальних підприємств [10]. Однак зазначені роботи зосереджені, головним чином, на окремих проблемах і аспектах реформування і розвитку житлово-комунальної сфери. У той же час, з урахуванням соціально-економічної значущості галузі в сучасних умовах доцільно використання комплексного підходу до сталого розвитку, що поєднує економічні, соціальні, технічні та екологічні аспекти, а також передбачає залучення споживачів послуг до управління і контролю процесів ринкового реформування житлово-комунальної сфери.

Житлово-комунальна сфера міста поєднує підприємства і установи, метою господарської діяльності яких є забезпечення умов проживання та перебування осіб у жилих і нежилых приміщеннях, будинках та спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил. Підприємствами міського господарства надаються послуги з розвитку інфраструктури та благоустрою території проживання (прибирання вулиць, вивіз твердих побутових відходів, озеленення міської

території, дорожньо-будівничі роботи), послуги, пов'язані із задоволенням побутових потреб (банно-пральні, готельні та ритуальні послуги), послуги, безпосередньо пов'язані із функціонуванням житлового об'єкту (водо-, тепло-, газо-, електропостачання, технічне обслуговування та ремонт житлового фонду). На рис. 1.2 представлено ознаки та особливості житлово-комунальної сфери міста.

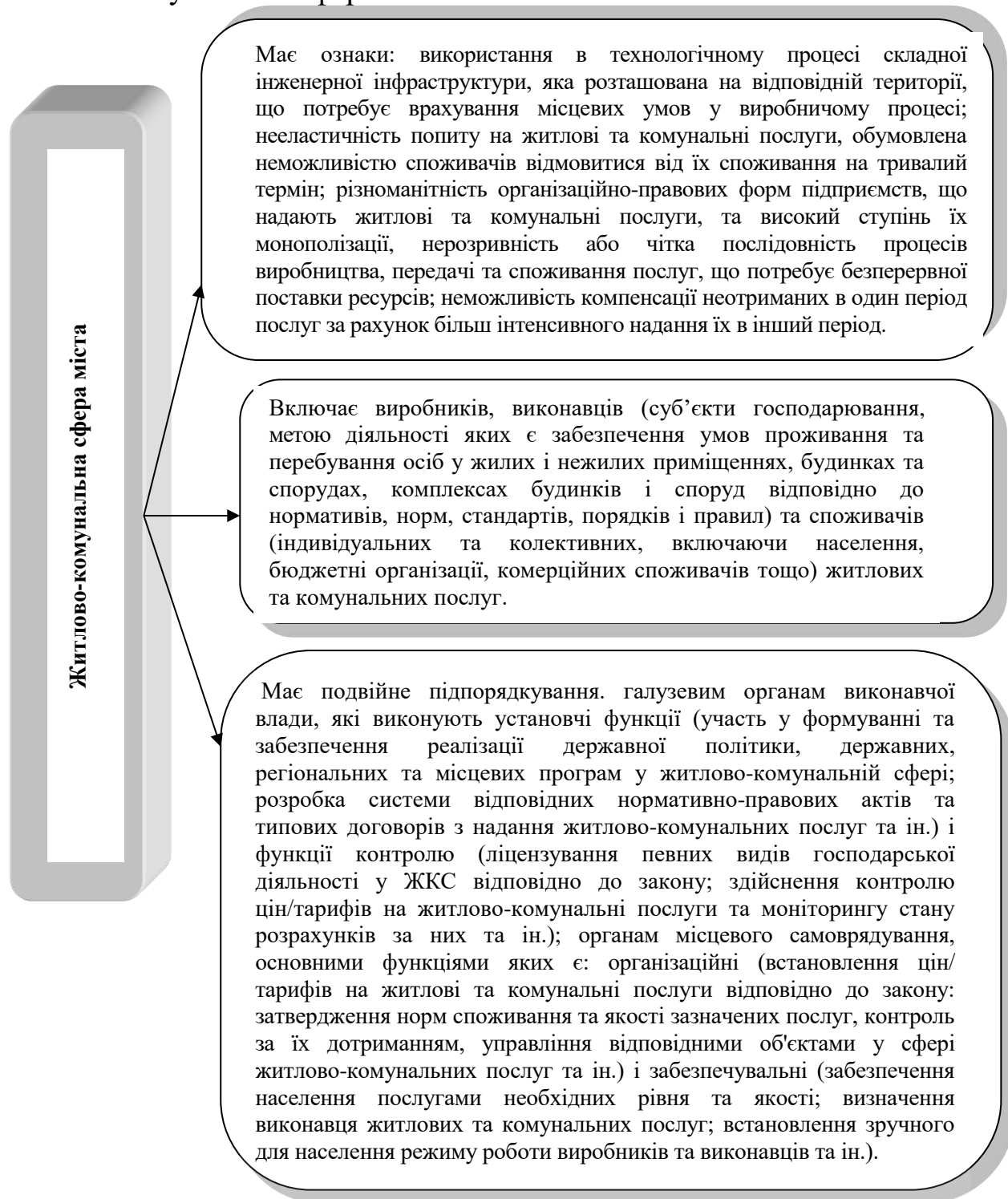

Рис.1.2 – Житлово-комунальна сфера міста: ознаки та особливості
Складено авторами за даними [6;8;10].

Слід зазначити, що система управління житлово-комунальною сферою має три рівні: загальнодержавний, регіональний та міський. Кожна із зазначених підсистем включає відповідну кількість об'єктів управління, органів управління та зацікавлених суб'єктів. Особливістю, яка зумовлює зворотні зв'язки в системі управління житлово-комунальною сферою є те, що в багатьох містах житлово-комунальне господарство обслуговується підприємствами з надання житлових та комунальних послуг регіонального та загальнодержавного рівня підпорядкування та приватними підприємствами. У таких випадках, згідно з повноваженнями органів місцевого самоврядування в сфері ЖКП, передбачених ст. 7 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» такі органи визначають підприємства виконавцями ЖКП у порядку, встановленому Постановою Кабінету Міністрів України від 21.07. 2005 р. № 631 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з надання житлово-комунальних послуг» та Наказом Державного комітету з питань житлово-комунального господарства України від 25.04.2005 р. «Про затвердження Порядку визначення виконавця житлово-комунальних послуг у житловому фонді». Особливістю, що пов'язана з вищезазначеним, є те, що окремі управлінські рішення (щодо структури та розміру тарифів, нормативів споживання та ін.) здійснюються на більш низькому рівні підпорядкування, зокрема на рівні місцевого самоврядування, та безпосередньо впливають на фінансовий стан підприємств, що надають житлові та комунальні послуги більш високого рівня підпорядкування.

Не можна не враховувати і те, що багато в чому господарська діяльність підприємств житлово-комунальної сфери залежить від функціонування інших секторів економіки та рівня цін, які там встановлюються. Зокрема, паливно-енергетичного та видобувного сектору. Певною особливістю житлово-комунальної сфери є те, що суб'єкти, які мають необхідні повноваження для прийняття рішення па всіх рівнях регулювання, в основному являють собою сукупність органів влади та регулюючих суб'єктів, які беруть участь у прийнятті рішень, а також впливають на їх прийняття. Тобто рішення є колективними, потребують узгодження та приймаються групою осіб шляхом вибору одного з багатьох варіантів управлінського впливу. Специфічною рисою також є багатоваріантність структурної побудови систем управління житлово-комунальною сферою у різних містах України.

За даними Антимонопольного комітету України в житлово-комунальній сфері діє більш ніж 3,1 тис. суб'єктів господарювання, що надають послуги з централізованого водопостачання та водовідведення (16,1%), теплопостачання (12,9%), управління житловим фондом (32,2%), поводження з побутовими відходами (38,7%) [11]. На них зайнято 5% працездатного населення країни та експлуатується майже чверть основних фондів економіки держави. Вони щорічно надають ЖКП на суму більше 6

млрд. грн.. За даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (далі – Мінрегіонрозвитку України), в даний час комунальна інфраструктура, яка налічує 1,56 млн. об'єктів, вартість основних фондів якої складає третину основних фондів країни, знаходиться у критичному становищі [12]. Загальний рівень зносу основних фондів сфери становить понад 60%, а обладнання (котли і насоси) є енерговитратним. Протяжність водопровідних мереж по Україні складає 180 тис. 951 км (лише 9% їх не є аварійними (термін експлуатації яких не перевищує 25 років)), каналізаційних – 51 тис. 397 км, знос яких перевищує 60%, внаслідок чого у деяких містах мережеві втрати сягають 70–80%. Складна ситуація спостерігається також і у тепловому господарстві: в Україні діє 21,2 тис. котельнь, в яких працює 50,6 тис. котлів, протяжність теплової мережі по країні сягає понад 20 тис. км, з яких 12,7 тис. км перебуває в аварійному стані, а 60% теплових мереж потребують ремонту [13, с. 310]. Близько 90% багатоповерхівок в Україні потребують термомодернізації [12]. Експлуатація малоефективного, морально і фізично зношеного обладнання, устаткування та мереж призводить до зростання непродуктивних витрат енергоресурсів, води і тепла, погіршення якості послуг при підвищенні собівартості їх виробництва та надання.

Тому у даний час житлові та комунальні послуги, які отримуються споживачами, не завжди відповідають встановленим стандартам та вимогам чинних Правил їх надання. Так, зокрема, у понад 260 населених пунктах питна вода не відповідає вимогам стандарту якості. У регіональному розрізі найвищою питома вага нестандартних проб питної води за санітарно-хімічними показниками є у Луганській, Миколаївській, Полтавській, Рівненській, Запорізькій областях, а за мікробіологічними показниками – у Рівненській, Тернопільській, Миколаївській, Івано-Франківській, Хмельницькій, Одеській областях, де цей показник у півтора рази і більше перевищує середні показники по країні [14, с. 69-70]. Серед головних чинників, що негативно впливають на якість питної води систем централізованого водопостачання, виступають незадовільний санітарно-технічний стан водопровідних споруд і мереж, високий відсоток їх зношеності, що становить у різних регіонах від 30% до 70%, несвоєчасні проведення капітальних та поточних планово-профілактичних ремонтів та ліквідації аварій. Затримки включення тепла або раптове припинення опалення протягом опалювального сезону (зокрема, в містах Кривий Ріг, Сміла, Шепетівка) та невідповідність температурного режиму встановленим нормам теж, на жаль, є реаліями комунального обслуговування у низці міст України.

Як визначає Мінрегіонрозвитку України за підсумками 2017 р. збитки підприємств, що надають ЖКП, перевищили 6 млрд. грн. [2].

Заборгованість бюджетів усіх рівнів перед підприємствами, що надають ЖКП, на кінець 2017 р. становила 22,3 млрд. грн. Незважаючи на достатньо високий (проте не стовідсотковий) рівень оплати населенням України ЖКП, що, за даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України [12], склав станом на 1 січня 2018 р. 94,7 % (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції), внаслідок великого обсягу накопиченої заборгованості попередніх періодів, заборгованість цієї категорії споживачів за ЖКП зросла з 8,8 млрд. грн. у 2015 р. до 34,5 млрд. грн. станом на 31 серпня 2018 р (без урахування електроенергії) [15]. Це спричиняє зростання сум кредиторської заборгованості підприємств міського господарства, які надають ЖКП, перед постачальниками, бюджетом, іншими кредиторами, що в багатьох випадках призводить до стягнення кредиторами з підприємств суми боргу в судовому порядку, а, це, в свою чергу, – до появи пені, штрафів, судових витрат, витрат на виконавче провадження, що, в свою чергу, збільшує і без того значні обсяги накопиченої кредиторської заборгованості та збитків. Зокрема, станом на 20 березня 2018 р. сумарна прострочена заборгованість перед НАК «Нафтогаз України» підприємств теплокомуненерго (ТКЕ) за природний газ, використаний для виробництва теплової енергії, складає близько 30,5 млрд грн, з них борг за 2018 р. – 12,3 млрд. грн. [12]. Незважаючи на щорічне підвищення тарифів на практично всі види ЖКП для всіх категорій споживачів із метою їх поступового доведення до економічно обґрунтованого рівня, що для багатьох домогосподарств країни стає невідомим тягарем і неминуче спричиняє значну соціальну напругу в суспільстві, переважній більшості українських підприємств міського господарства сфери ЖКП поки що так і не вдалося досягти стовідсоткового відшкодування затвердженими тарифами постійно зростаючої фактичної собівартості послуг. При цьому більшість тарифів на ЖКП, особливо за категорією споживачів «Населення», зокрема по таких видах послуг, як централізоване тепло- та водопостачання, залишатимуться збитковими, а, відтак, не покриватимуть навіть їх фактичної собівартості, що призводить до виникнення зобов'язання держави перед підприємствами міського господарства-виконавцями ЖКП (так званого «погашення різниці в тарифах»). Зокрема, у 2017 р. [12] до Державного бюджету України було закладено 5 млрд. грн. субвенцій на покриття різниці між фактичною собівартістю послуг і затвердженим тарифом для підприємств тепло- та водопостачання. Таке «екстенсивне» зростання тарифів, звісно, не призводить ані до стабілізації чи покращення показників фінансово-економічного стану діяльності підприємств міського господарства, що надають ЖКП, ані до поліпшення якості їх надання. Навпаки, в переважній більшості міст України має місце

щорічне підвищення витрат та втрат ресурсів, зростання відсотку аварійності в мережах, погіршення показників якості та надійності комунального обслуговування, що обумовлено критичним станом мереж комунальної інфраструктури та значною зношеністю об'єктів основних фондів підприємств міського господарства, які надають ЖКП. Це, вкупі із негативною тенденцією зростання обсягів заборгованості населення з оплати ЖКП, призводить до недостатності обігових коштів та нездатності підприємств міського господарства сфери за власний рахунок не тільки профінансувати інвестиції в заходи із модернізації та оновлення мереж і об'єктів інфраструктури, а й навіть в повній мірі виконати заплановані заходи щодо проведення поточних та капітальних ремонтів на певний період.

Однією з основних проблем функціонування та розвитку сфери ЖКП виступає щорічне дорожчання енергоресурсів та інших складових собівартості послуг, що обумовлює зростання тарифів. Так, в якості першого кроку до лібералізації тарифів на газ, урядом прийнято рішення про підвищення оптової ціни на газ для побутового використання на 26 %, що набула чинності з 1 листопада 2018 р., і ще на 15 % – з 1 травня 2019 р. [2]. За результатами аналізу стану регулювання ОМС тарифів на теплову енергію протягом 2017-2018 рр., проведеного Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), було зафіксовано випадки зростання тарифу на 10-20%, в окремих випадках до 50%, без врахування збільшення вартості паливної складової [6]. Щодо тарифів на водопостачання, то у вересні 2018 р. вони зросли майже на 13% порівняно з вереснем 2017 р. [5]. Згідно Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 р. №2019-VIII, з 1 липня 2019 р. має запрацювати нова модель ринку електроенергії, що передбачає ринкове формування цін, і, за оцінками низки фахівців [2; 3; 9], за умов відсутності реальної конкуренції в цьому сегменті, також призведе до їх значного зростання.

Зазначене зростання тарифів, значно збільшивши частку витрат на комунальні послуги в доходах домогосподарств, вкупі із низьким рівнем доходів населення призвело до рекордно критичного значення показнику заборгованості цієї категорії споживачів з оплати ЖКП. За даними Державної служби статистики України [5], станом на 1 березня 2019 р. заборгованість населення з оплати ЖКП склала 63,4 млрд. грн., що на 11,3% більше, ніж на початок року. При цьому в розрізі видів послуг найбільші борги за цей період накопичено населенням по сплаті за поставки природного газу, які, збільшившись на 3,9 млрд. грн., склали 33,0 млрд. грн., за централізоване опалення і постачання гарячої води – збільшившись на 2,0 млрд. грн. склали 22,0 млрд. грн., за квартирну плату – заборгованість зросла до 4,4 млрд. грн., за централізоване постачання

холодної води і водовідведення – до 3,3 млрд. грн., за вивезення побутових відходів – до 0,6 млрд. грн., за постачання електричної енергії – 6,1 млрд грн. Обсяги видатків держави на субсидії склали за результатами 2018 р. 71 млрд. грн., з яких 17 млрд. грн. було витрачено на погашення заборгованості минулого періоду [5].

Таким чином, незадовільний стан житлово-комунальної сфери міста обумовлено неефективною системою управління, високими витратами, пов'язаними з наданням житлових та комунальних послуг, нерозвиненістю конкурентного середовища, відсутністю інвестиційної привабливості і, як наслідок, високим ступенем зносу основних фондів, великими втратами енергоносіїв, неефективною роботою підприємств.

Вирішенню проблем сприятиме перехід на принципи сталого розвитку. У табл. 1.2 представлено зміст основних принципів сталого розвитку господарських систем. Ці принципи концентрують увагу на необхідності дотримання балансу соціальної, екологічної, економічної та інституційної складових розвитку при випереджальному потребам населення технологічному розвитку [2;7;16;17].

Таблиця 1.2

Основні принципи сталого розвитку господарських систем

Найменування принципу	Зміст принципу	Примітки
Самозбереження	Максимально довго зберігає своє існування	Не порушує об'єктивні економічні закони, насамперед, закон відповідності рівня розвитку виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил
Адаптованості	Пристосовується до зміни середовища шляхом зміни власної структури	Володіння гнучкою структурою
Безпечності	Протидіє впливу зовнішнього та внутрішнього середовища	Підтримує безпеку розвитку та не руйнує основу свого існування
Саморозвитку	Має потенціал до саморозвитку	Потенціал творення значно перебільшує потенціал руйнування

Складено авторами за даними[2;7]

Управління сталим розвитком житлово-комунальної сфери ґрунтується на тому, що розвиток має гарантувати задоволення потреб населення в якісних послугах, які своєчасно надаються при дотриманні умови відтворення матеріально-технічної бази на основі сучасних ресурсозберігаючих технологій, відповідно до санітарних норм і екологічних вимог [9;10:17]. При цьому тарифна політика повинна бути спрямована на раціоналізацію витрат і зниження соціальної напруженості [9]. Управління сталим розвитком має на увазі стратегічну спрямованість і

визначає діяльність по створенню умов, які забезпечують поступальний розвиток житлово-комунальної сфери міста.

Виділення основних принципів сталого розвитку житлово-комунального сфери міста не заперечуючи ринкові відносини дозволяє підійти до аналізу його основних проблем та визначити підходи до їх вирішення.

Системний підхід до реформування житлово-комунальної сфери та забезпечення її сталого розвитку передбачає виявлення і аналіз ознак і показників нестійкості, які умовно можна поділити на соціально-економічні, техніко-технологічні, еколого-економічні, організаційно-економічні та фінансові, хоча всі вони тісно взаємопов'язані і взаємозумовлені. При детальному аналізі цих явищ з використанням чинників часу виділяються поточні, середньострокові і стратегічні проблеми. Вирішення поточних проблем має локальний характер та зводиться до прийняття ситуаційних рішень

До основних проблем, що потребують вирішення слід віднести: забезпечення відтворення матеріально-технічної бази галузі при задоволенні потреб населення в якісних послугах, підтримка екологічної безпеки, раціоналізація енерго- і ресурсоспоживання, економічна відповідальність за прийняті господарські рішення, розміщення виробництва з урахуванням екологічної доцільності, інформаційна прозорість прийнятих рішень, а також участь громадськості в процесах їх прийняття [8;10;17;18].. Модернізація процесу управління житлово-комунальною сферою міста пов'язана з комплексною оцінкою її стану та розробкою відповідних критеріїв оновленої соціально-економічної стратегії на основі принципів сталого розвитку.

Пріоритетними завданнями сталого розвитку житлово-комунального сфери є наступні:

- збір і аналіз інформації про технічний стан, ефективність, надійності та екологічну безпеку функціонування інфраструктури ЖКГ;

- оцінка загального стану і визначення пріоритетних напрямків роботи;

- формування пропозицій щодо підвищення ефективності та забезпечення сталого розвитку в правовому фінансово-економічному, організаційно-технічному та управлінському аспекті .

Розглянемо їх детальніше. Так, основним завданням сталого розвитку житлово-комунальній сфері міста полягають у формування у учасників правовідносин у сфері житлово-комунальній сфері, інвесторів, споживачів ресурсів та отримувачів житлових та комунальних послуг єдиних орієнтирів і очікувань щодо напрямків і перспектив розвитку; визначення основних засобів та заходів, спрямованих на досягнення намічених цілей.

Вирішенню основного завдання сприятимуть такі пріоритетні напрями, як:

здійснення діяльності, спрямованої на поліпшення умов проживання населення у житловому фонді, що включає в себе управління багатоквартирними будинками, капітальний ремонт загального майна в багатоквартирних будинках, переселення громадян з аварійного житлового фонду;

здійснення регульованих видів діяльності в сфері постачання комунальних ресурсів, що включають в себе водопостачання та водовідведення, електропостачання, газопостачання, тепlopостачання, поводження з твердими побутовими відходами);

забезпечення надійності та ефективного функціонування систем тепло-, водопостачання і водовідведення, підвищення якості і зниження собівартості продукції і послуг.

Пріоритетним напрямом також є забезпечення функціонування та розвиток підприємств міського господарства, які задовольняють потреби населення в послугах та створюють комфортні умови проживання. Для цього доцільна комплексна модернізація та підвищенням енергетичної ефективності об'єктів комунальної інфраструктури. Комплексна модернізація та зниження зносу об'єктів комунального комплексу є одним з ключових пріоритетів соціально-економічного розвитку, а також чинником, що забезпечує якісний розвиток комунального комплексу та ефективність використання інженерної інфраструктури. Досягнення цього пріоритету пов'язане з необхідністю приведення об'єктів комунальної інфраструктури у відповідність до сучасних вимог щодо надійності, якості їх роботи, енергетичної ефективності, зниження енергоємності, запобігання аваріям в інженерних мережах, проведення інвентаризації об'єктів комунального призначення, що перебувають у господарському віданні державних і комунальних підприємств, реєстрації права державної, до комунальної власності на об'єкти інженерної інфраструктури, збільшення темпів створення комунальних генеруючих виробництв і мережевого господарства відповідно до темпів зростання житлового фонду.

Що стосується стратегічних проблем, то вони пов'язані, головним чином, з ліквідацією макроекономічних диспропорцій, досягненням позитивної динаміки у вирішенні соціальних проблем, а також з оновленням матеріально-технічної бази на основі останніх досягнень в області техніки і технологій, ресурсо- та енергозбереженням.

Зарубіжна практика накопичила достатньо позитивного досвіду вирішення проблем в житлово-комунальній сфері міста [8; 10; 17]. Зокрема, щодо побудови економічних відносин між суб'єктами, стимулювання ресурсозбереження та забезпечення соціального захисту.

Цікавим є використання німецького досвіду об'єднань власників житла в союзи для ефективного захисту своїх прав; досвіду Фінляндії та Данії щодо стимулювання впровадження в комунальній сфері нетрадиційних джерел енергії через податки, тарифи, а також пряму підтримку розвитку відповідних технологій за рахунок цільового виділення коштів з бюджету. Також існує потреба у розгляді питань використання досвіду пільгового оподаткування інвестицій в модернізацію та розвиток комунальної інфраструктури. Доцільним також є сприяння розвитку малої енергетики і використанню поновлюваних джерел енергії шляхом заохочення через пільгове оподаткування впровадження фізичними і юридичними особами видобувних енергоагрегатів, встановлення в законодавчому порядку для енергопостачальних компаній норм виробництва енергії від поновлюваних джерел, використання механізму прискореної амортизації та митних пільг.

Галузі комунального господарства відносяться до числа найбільш енергоємних галузей в системі регіональної економіки, тому енергозбереження, підвищення енергетичної ефективності та зниження енергоспоживання слід віднести до ключових напрямів розвитку комунального комплексу. Це може бути досягнуто за рахунок оптимізації системи забезпечення енергоресурсами і питною водою, розвитку малої енергетики, впровадження ресурсозберігаючих інноваційних технологій на об'єктах комунального господарства, підвищення ефективності функціонування генеруючих комунальних виробництв і мережевого господарства і відповідного зниження рівня втрат при генерації і транспортуванні комунальних ресурсів. Виконання даних заходів сприятиме зниженню темпів зростання тарифів на комунальні послуги. Підвищення ефективності функціонування комунального комплексу сприятиме автоматизації процесів управління та впровадження інформаційних технологій. В основі цього механізму покладено систему централізації оперативного контролю (тобто диспетчеризацію) над технологічними і виробничими процесами. Впровадження системи забезпечить узгоджену роботу окремих ланок виробництва житлово-комунальних послуг, підвищить техніко-економічні показники підприємств і організацій комунального комплексу, сприятиме ритмічності роботи і ефективного використання виробничих потужностей. Крім того Автоматизація виробництва і диспетчеризація дозволить підтримувати стан безпеки, активізувати процеси енергозбереження та підвищення енергоефективності,

Крім того повинні бути вирішені наступні завдання щодо функціонування та розвитку житлово-комунальної сфери міста:

поліпшення якості управління та утримання спільного майна в багатоквартирних будинках, в тому числі при проведенні капітального

ремонту та модернізації багатоквартирних будинків і розвитку конкуренції в сфері управління житловою нерухомістю;

підвищення надійності і ефективності виробництва і поставки комунальних ресурсів на базі модернізації систем комунальної інфраструктури; формування в комунальному секторі сприятливих умов для реалізації інвестиційних проектів в рамках державно-приватного партнерства, включаючи формування ефективної системи тарифного регулювання;

розвиток систем тепло-, водопостачання та водовідведення на базі нових технологій і сучасного обладнання;

проведення заходів, спрямованих на зростання інвестиційної привабливості організацій комунального комплексу; формування ефективної і прозорої системи тарифного регулювання;

зниження збитковості підприємств міського господарства, що надають житлові та комунальні послуги;

підвищення рівня кваліфікації кадрів керуючих і ресурсопостачальних організацій.

Вирішення зазначених завдань здійснюється шляхом реалізації заходів за двома основними напрямками: в житловому господарстві шляхом реалізації програми по капітальному ремонту загального майна в багатоквартирних будинках; в комунальному господарстві – шляхом реалізації програми щодо забезпечення населення якісними комунальними послугами.

Таким чином, забезпечення сталого розвитку житлово-комунальної сфери міста передбачає визначення пріоритетів та відповідних заходів. При цьому необхідно керуватися системою критеріїв та індикаторів сталого розвитку. Доцільно виділити чотири найважливіших групи критеріїв: збереження і підтримання матеріально-технічної бази галузі; екологічна безпека і підтримання необхідного нормативними документами санітарного стану; ступінь задоволення соціальних потреб населення і ефективність соціального захисту соціально незахищених категорій громадян; результативність державної та регіональної політики забезпечення сталого розвитку житлово-комунальної сфери міста. Детальна розробка індикаторів за цими критеріями є трудомістким процесом, в якому повинні бути задіяні як державні, так і регіональні й міські органи, оскільки система критеріїв та індикаторів повинна максимально враховувати специфіку території і бути відповідним чином диференційована.

Підвищенню ефективності перетворень в житлово-комунальній сфері міста та забезпеченню соціального захисту населення сприятиме інформаційна відкритість, залучення громадськості та підвищення громадського контролю [18-20]. Для громадського контролю доцільно

залучати громадські організації, що здійснюють свої функції у співпраці з регіональними та місцевими органами управління, підрозділами служби з нагляду в сфері захисту прав споживачів, організаціями власників житла, іншими громадськими організаціями.

Забезпеченню сталого розвитку житлово-комунального господарства сприятиме вдосконалення законодавства щодо тарифного регулювання, впровадження концесійної форми управління об'єктами комунальної інфраструктури, розвиток бізнесу на основі державно-приватного партнерства, сприяння укладенню договорів концесійного типу. Важливим аспектом є розвиток конкурентного середовища у житлово-комунальній сфері міста шляхом створення ОСББ та залучення приватних керуючих компаній для управління житловим фондом. Для цього доцільно усунути бар'єри, які перешкоджають цьому процесу. Не менш важливим постає завдання системної підтримки створення та розвитку великих приватних операторів, які можуть стати серйозним інструментом для просування реформи і залучення приватних інвестицій, розробки комплексу заходів щодо зниження ризиків для малого бізнесу.

Сумуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки.

Сталий розвиток в житлово-комунальній сфері міста визначається поступальними, прогресивними перетвореннями організаційно-економічних, соціальних, техніко-технологічних, екологічних елементів, які досягаються шляхом обґрунтування та реалізації відповідних рішень. Основні принципи сталого розвитку житлово-комунальної сфері міста включають: забезпечення відтворення матеріально-технічної бази при задоволенні споживачів в якісних і доступних послуг, підтримка екологічної безпеки в процесі розвитку, раціоналізація енерго- і ресурсоспоживання, економічна відповідальність за прийняті господарські рішення, розміщення виробництва з урахуванням екологічної доцільності, інформаційна прозорість прийнятих рішень та участь громадськості в процесах їх прийняття. Системи критеріїв та індикаторів сталого розвитку житлово-комунальної сфері міста включає чотири блоки показників, пов'язаних з матеріально-технічною базою, екологічною безпекою, ступенем задоволення соціальних потреб населення, результативністю державної та регіональної політики.

Зарубіжний досвід забезпечення сталого розвитку житлово-комунальної сфері міста полягає у побудові економічних взаємовідносин суб'єктів господарювання; підходах до стандартизації житлових та комунальних послуг; стимулюванні ресурсозбереження; використанні екологічно безпечних і поновлюваних джерел енергії; розширенні можливостей соціальної підтримки незахищених категорій населення. Забезпеченню сталого розвитку житлово-комунальної сфери міста сприятиме: вдосконалення нормативно-правової бази, стимулювання

створення ОСББ, залучення інвестицій на основі державно-приватного партнерства; страхування відповідальності керуючих компаній; тарифоутворення та ресурсозбереження; використання громадського контролю

Таким чином, за рахунок активного використання економічних методів в поєднанні з адміністративним регулюванням та комплексним плануванням на національному, регіональному і місцевому рівнях, організацією, фінансуванням та контролем житлово-комунальна сфера має можливість подолати кризове становище та перейти до виконання завдань забезпечення сталого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Герасимчук З. В., Серета О. В. *Стратегічне управління сталим розвитком міст : теорія, методологія, практика: монографія*. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 274 с.
2. Gibbs D. *Urban Sustainability and Economic Development*. New York: McMillan, 2007. 331 p.
3. Dias N., Curwell S., Bichard E. *The Current Approach of Urban Design and its Implications for Sustainable Urban Development*. *Procedia Economics and Finance*. 2014. No 18. P. 497-504.
4. Jabareen Y. *Sustainable urban forms: their typologies, models, and concepts*. *Journal of Planning Education and Research*. 2006. No 26(1). P. 38-52.
5. Павліха Н. В. . Войчук М. В. *Концептуальні засади управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції та реалізації реформи децентралізації: Регіональна економіка: 2018. № 3. С. 29–35*
6. Квасниця М.В. *Проблеми реформування сфери житлово-комунальних послуг Науковий вісник ХДУ. 2016.– Вип. 17. Ч.1. С.90–93.*
7. Несторенко Т.В. *Теоретичні основи сталого розвитку житлово-комунального господарства. Механізм регулювання економіки. - 2012. - № 1. - С. 182-187*
8. Остафійчук Я.В. *Формування ринку житлово-комунальних послуг. Сталый розвиток сфери послуг: сутність, тенденції та перспективи : [монографія]. К.: ДЕДУТ, 2012. С. 157 – 175.*
9. Новицький Д. *Стимулююче тарифоутворення має стати дієвим механізмом залучення коштів для глобальної заміни мереж. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakarp.atk.energy/upload/iblock/9b0/9b0e404e9b2b04df426836286cc74ff7.pdf>*
10. Бубенко П.Т., Димченко О.В., Кашпур А.Д. *Управління системною модернізацією та розвитком житлово-комунальних підприємств: монографія / – Х. : ХНУМГ, 2014. – 233 с*
11. *Антимонопольний комітет України. Річний звіт за 2018 рік.: . [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.atk.gov.ua>*
12. *Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/index.php?category=tp-stat>.*
13. Фігурка М.В. *Аналіз зношеності теплових мереж в Україні: проблеми й шляхи вирішення Економічний аналіз. 2015. Том 20. С. 306–311.*
14. *Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні у 2017 році. Київ, 2018. 382 с. / Міністерство регіонального*

розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Офіційний сайт. 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/teplo-vodopostachannya-ta-vodovidvedennya/natsionalna-dopovid/proekt-natsionalnoyi-dopovidi-pro-yakist-pitnoyi-vodi-ta-stan-pitnogo-vodopostachannya-v-ukrayini-u-2017-rotsi.pdf>.

15. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

16. Ануфриев Д.С. Особенности институциональной модели жилищно-коммунальной сферы. Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. 2017. №1. С. 212-217.

17. Штогрин Г.С. Шляхи вдосконалення еколого-економічного розвитку житлово-комунального господарства України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип 6. Ч. 3. С.152-155

18.Афанасьева О.В. Информационная открытость и проблема устойчивого развития . Вопросы философии. 2012. № 5. С. 47-59.

19. Сафіуліна К.Р. Залучення громадськості до стратегічного планування розвитку підприємств комунальної галузі. Збірник наукових праць Харк. держ. університету, харч.та торгівлі . 2004, Том.1, Част.2.С. 512-520.

20. Покатаєв П.С. Здійснення громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів. // Держава та регіони. Серія Державне управління. 2011. – №4. – С.142-146.

1.5. The municipal sphere of development of the city: problems of personnel management

In the state there is an urgent need to develop strategic imperatives for the management of the company's personnel with a view to developing the communal sphere, taking into account the experience of the economically developed countries of the world. This experience is useful in that it will help to intensify the search for new imperatives of personnel management at Ukrainian enterprises. An important direction in improving the system of personnel management is the generalization of the use of the experience of the developed countries of the world with a market economy. In connection with this, there is a growing need to develop and implement modern scientific provisions on the main strategic imperatives of personnel management of enterprises in the conditions of the development of the municipal sphere of the city.

Theoretical and practical achievements in the field of improving the system of personnel management are reflected in the works of such domestic scientists as Amosha A.I., Bandur S.I., Doroguntsov SI, Kalinina S.P., Chernichenko G.A. , Kolot A.M., Boginya D.P., Kulikov G.T., However, the problem of personnel management requires further study taking into account the world experience and with the purpose of developing strategic imperatives of personnel management of enterprises in the conditions of development of the city's public sector [1-11].

The study of the personnel management system of the enterprise and strategic imperatives is a necessary condition for the development of the city's communal sphere, which was the purpose of this study. Analysis of international systems of personnel management in modern conditions is especially relevant, as it will help to intensify the search for new approaches and models of organizing and regulating labor remuneration, taking into account the peculiarities of our state. The rationale for the development of modern strategic imperatives of personnel management is the task of this scientific research.

The current trend in the formation of the personnel management system depends largely on the goals of the state's economic policy.

Motivation of work is one of the most effective functions of personnel management in enterprises. However, the basis of motivation - forms and systems of remuneration of labor, which are in effect at most domestic enterprises - does not meet modern requirements. They do not have sufficient flexibility and motivational effect, weakly stimulate the increase in labor productivity. These systems were formed during the period of bistro production growth due to extensive factors and lack of competition. Therefore, they weakly stimulate the economical use of resources, increase the professional-qualified level of workers and allow the increase in wages at a rate significantly higher than the growth rates of labor productivity and the efficiency of production as a whole.

As an alternative, the experience of industrially developed foreign countries is the one where individual models of labor remuneration, flexible multi-factor incentive schemes for workers, and forms of collective management and bonuses are widely used at present. Labor motivation systems used in Japan, the United States, France and the United Kingdom were formed mainly in conditions close to those in which our country was at present (slowing the growth of labor productivity and living standards, powerful inflationary processes, the need for an accelerated transition to intensive sources of production growth).

All this required shifting the emphasis on encouraging quality indicators of the production process, attracting the intellectual potential of workers, and increasing motivation for work. The application of these methods has certain features in different countries. Currently, in the midst of an economic crisis, the rationing of labor in Ukraine is in an extremely neglected state. At the same time, individual managers of enterprises began to reject the rationale for standardization altogether. There are cases of liquidation of the Normalization Service and transfer of this work to the level of the workshops, and the workshops, in turn, stop work on the revision of the standards even in cases when new equipment, technology is introduced, organizational arrangements and workplace rationalization are carried out. At the same time, the transition to

---

a market economy requires a rethinking of the role and place of labor standardization in the system of managing the efficiency of production, determining the necessary organizational and economic conditions and measures that ensure their active impact on improving economic results, seeking new forms and methods for carrying out this work.

Creating a good regulatory framework in countries with developed market economies (the United States, Great Britain, Germany) attaches great importance. Large corporations of these countries, such as IBM, General Electric, develop their own standards and labor standards, while using automated systems of rationing, modified with features of their production. However, many large companies (mainly performing state orders) are striving to create a nationwide system of standards. Computer design of technological processes and calculation of norms is widely spread at the enterprises of the USA, Great Britain, Germany and other developed countries. In these states, computerized systems of microelement rationing are developed, inter-firm data banks are created, containing arrays of norms and time norms for various types of work, which together with the program packages are provided to users.

Small and medium-sized enterprises, which account for the largest percentage of the norms established by the experimental-statistical method or using manual timing, are deprived of the opportunity to use commercial software packages, and development of one enterprise is beyond their power. Therefore, in a number of capitalist countries, state specialized non-commercial centers are created that provide consulting assistance to enterprises in creating a regulatory framework for optimizing labor standards.

A qualitative change in the increase in the level of work on the standardization of labor at the enterprise is impossible without the existence of specialized organizations for the development of norms and standards, which, in connection with the collapse of the USSR, practically did not turn up in Ukraine. Taking into account the ongoing structural changes in the national economy of the country, the experience of countries with developed market economies, it is necessary to move from a departmental organization for the development of regulatory materials to the creation of a market for standards at the state level, to form a network of specialized non-profit centers for labor standardization

The direct regulator of wages in countries with developed market economy is the labor market. It is in the labor market that ultimately specific assessments of different types of skilled labor are formed. Market regulation is supplemented by state regulation, and collective bargaining systems are also applied.

The basis of state regulation is the tariff system and the minimum wage.

Among the factors affecting the minimum wage are: the level of economic development, the minimum consumer budget, labor productivity and average wages.

An important element of the state regulation of labor remuneration is the tariff agreement, which is a contract between the representatives of the collective and the owner on issues of labor remuneration and social guarantees.

Labor relations between managers and specialists, on the one hand, and entrepreneurs on the other, are built, as a rule, on the basis of a contractual form of the contract, which allows more fully to take into account the individual characteristics of the creative work of this category of workers and to build an adequate system of their material incentives. For enterprises of all economically developed countries, there is a significant differentiation of wages. Engineering staff has higher earnings than workers. In France, the salary of a beginner engineer is 2.5 times greater than that of a skilled worker. The salary of the chief engineer is threefold, and the director of the enterprise is four times the salary of an ordinary engineer. The differentiation of the earnings of workers is not so great, the usual range is -1.2.

Industry uniform tariff networks are widely distributed in countries such as France and Italy, where they are used in metallurgy, machine building and other industries. They are the main instrument of organizing wages in these countries, the main function of uniform tariff grids is to measure the labor of different quality.

Differentiation of specialists' rates by categories and skill level is carried out with the help of "classification" of workers and comments to it (analogue of the tariff-qualifying directory used in the CIS). An integral part of the tariff system is the tariff scale, in which each qualification category corresponds to the tariff rate and the tariff coefficient. In the process of developing uniform tariff rates (ETS) in the Fractions, new approaches to job pricing are applied. At the same time, special importance is attached to such criteria as increased attention, professional conscientiousness, the ability to perceive the new, the degree of responsibility for the results of labor.

In the development of the ETC, considerable attention is paid to the development of qualification requirements for holders of a particular category. To determine the discharge within the group, two additional criteria are taken into account - the complexity and severity of labor.

For example, in the metallurgy of France, 7 qualification groups are provided, each of which in turn is divided into 3 categories (except for masters), each category corresponds to the tariff coefficient. In addition, many entrepreneurs practice individual up to wage levels based on the results of a particular calendar period. At the same time, each employee is assessed by his supervisor at least four indicators: the level of merit to the firm, the previous level of wages, its dynamics and re-professional growth.

Along with the individual revision of the wage on the basis of an integrated assessment of the employee in France, bonuses are applied for individual and collective labor outcomes.

At US enterprises, the basic reproductive function, which stimulates the load, is borne by the tariff payment of employees, which, as a result of regular revision, turns into a variable amount. The main factors determining the tariff part of the remuneration of managers and specialists are the academic degree, length of service, the size of enterprises and the level of responsibility. Over the past 10 years, in many US enterprises, there has been application of wage systems, in which the increase in wages depends on the increase in the qualifications of the worker and the number of specialties he has mastered. When a new specialty is mastered, the worker receives an increase in wages. The concept of "units of qualification" is introduced, which determine the amount of knowledge, skills, skills necessary to perform a new job and receive a qualification allowance. When determining the wage determining the apparent number of mastered "units of qualifications," the level of skill for each of them (grades), qualifications for the mastered specialties.

The main role of the tariff rate in any wage system is, ultimately, to establish the relationship between the size of payment for simple, unskilled and complex labor. As the analysis shows, the Japanese practice has developed its principles of charging employees. The leading indicator of the skill level of the employee and, therefore, the criterion for paying his labor in Japan for a long time was considered age. But, as the contradictions between the content of labor, on the one hand, and its evaluation by the age criterion of the performer, on the other hand, the situation began to change.

Under the influence of new technology and technology, in a significant part of the workforce, the complexity of labor has diminished, and the role of their practical skills and knowledge accumulated in the long run has fallen.

In Sweden, trade unions at the negotiations on the re-signing of collective labor contracts pursue a policy of so-called solidary wages, based on the following principles: equal pay for equal work; reduction of the minimum wage gap. The policy of a single level of solidary wages has a positive impact on the structure of incomes and expenditures of highly profitable enterprises, their distribution and use. Here, workers do not have formal grounds to demand the use of that part of the profits that is received above the normal average level, to raise wages. As a result, entrepreneurs are able to direct it to expand and modernize production, which certainly contributes to accelerating scientific and technological progress and strengthening the competitiveness of these firms.

In the countries of Eastern Europe, there is currently a tendency to restructure tariff systems. Its essence lies in the fact that these countries have gradually moved to unified tariff grids with the inclusion of leaders, specialists, employees and workers in their composition. A characteristic feature of the

---

construction of schemes for the salaries of managers and specialists in these uniform grids is that instead of "forks" in the salaries of this category of workers fixed minimum salaries are established.

In Hungary and Bulgaria, these salaries are determined with a centrally set minimum wage, calculated on the basis of the consumer budget. The establishment of specific amounts of official salaries is based on the results of the work of the enterprise and each manager and specialist separately. In Hungary, the salary scheme is the same for all categories of workers and employees. In the scheme there are two factors regulating the level of salary: 5 trainee groups and 4 qualification categories. The presence of trainee groups gives specialists a certain guarantee of wage growth, and qualification categories stimulate the growth of skills and professional skills. Real wages are managed by the state through changes in minimum official salaries and price policy. The minimum wage increases, depending on the increase in the subsistence minimum.

In Bulgaria, for a payment of work of heads and experts the uniform qualifying scale is applied where 6 levels of the minimum official salaries are defined. In assessing the complexity of labor, the following is taken into account: professional education, experience, the degree of creativity and initiative, requirements for the timing of work. An assessment of the level of responsibility for the work performed was also introduced. For professionals it is the responsibility for making decisions, external contacts.

In Poland, the organization of wages for all categories of workers is based on a system based on a universal analytical scoring method of labor evaluation. It is intended to be used as a methodological basis for building tariff-qualifying directories and contains a system of evaluation factors and analytical keys to them. When using this method, the results of the scores are linked to the wage rates. Awarding managers and specialists in foreign countries of Eastern Europe can be considered a promising direction to improve the material incentives for their creative impact and initiative. In most of these countries, the size of premiums is not regulated (usually, only bonuses for the year are regulated). With regard to the specific order of material incentives for specialists, for example, in Bulgaria there is a noteworthy approach to stimulating specialists for the introduction of scientific and technical progress. Stimulation is carried out depending on the received economic effect in accordance with a specially developed scale that differentiates the magnitude of the effect and deductions from the additional profit obtained through the implementation of the achievements of the scientific and technical progress. As the analysis shows, in all countries with developed market economies, leading engineering personnel are the object of increased demand. And the firm pays special attention to attracting young professionals armed with the latest knowledge, not burdened with the experience of standard solutions. For this purpose, a form of incentive

---

is used, such as pre-payment, which is paid monthly to those students whom the firm itself selects, starting from the 2-3 courses of instruction and monitors their formation as specialists.

At the same time, the amount of payments during the training period is equal to the minimum wage. For the same purposes, a high starting salary is applied to certain US firms for young professionals entering the workforce. This allows entrepreneurs to very intensively employ the work of young professionals without raising their salaries for a long period of time. Currently, in countries with developed market economies, the system of incentivizing employees through their participation in the distribution of profits is becoming increasingly widespread. So, if in the 1980s only 8,000 firms used profit sharing systems in the US, by the mid-1990s their number had reached 186,000, in the early 2000s it had increased to 350,000 firms (26% of all firms with a number of employed over 50 people).

At many firms, a pension program is implemented in profits. Each year, the employer contributes a contribution to the employee's account, the amount of which varies depending on the firm's profit (in an unfavorable year the contribution may not be made at all).

There is a rapid spread of one more type of programs that allow to abandon the fixed costs for remuneration of employees and, thanks to the use of a variable fund, to react quickly to economic changes. This is the employee share allocation program (PPAS), which becomes the largest collective holder of shares in its firm.

Profit sharing systems have two indisputable advantages. First, - and this is proven by practice - they interest the worker in productive work and the profitability of the enterprise in which he works. For present-day conditions in Ukraine, profit sharing is also useful in that it unequivocally demonstrates the immutable truth: society lives the way it works, and every worker can feel it on himself. Secondly, profit sharing creates some favorable macroeconomic effects: for example, in a downturn, it can mitigate to some extent the situation of dismissal and reduce the level of inflation. The introduction of a system of participation in the profits in the economy of Ukraine is likely to improve the situation somewhat, but, naturally, it will not become a panacea for all its diseases.

Consideration of foreign experience in the field of labor remuneration will not be complete without studying the experience of combining material incentives with various systems of social payments and benefits carried out at the enterprise level and forming special social funds. The need to create these funds is obvious: with the help of payments from these funds, there is some improvement in the living conditions of the cumulative employee, the working capacity of the medium and high-skilled labor force is prolonged, the vocational qualification and sectoral structure of the workforce is being improved, and the

---

turnover of staff is reduced. In addition, the financial situation of employees is improving. By providing them with broader opportunities for qualification growth, increasing their interest in securing certain enterprises, social funds actively influence the reproduction of a new skilled labor force, as well as its distribution and redistribution. Wage systems used in different countries are highly specific, sometimes mutually exclusive, because they are based on different economic, political, ethnic and ethnic backgrounds. It is practically impossible to transfer Western systems of labor remuneration mechanically to the existing conditions of Ukrainian enterprises. A transition period is required, during which the organizational and technical conditions of enterprises would be approximated to the international norms of modern production activity.

At the same time, the use of individual elements of material incentives in countries with developed market economies, as well as their experience in solving wage regulation problems, is of great importance in improving the organization of remuneration for workers of enterprises and organizations of Ukraine in the period of the emergence of a socially oriented market economy. To improve the standardization of labor at the enterprises of Ukraine, when they enter the market economy, it will be necessary to create a qualitatively new regulatory framework. To this end, a corresponding scientific and methodical basis is needed, development of a number of problematic issues, including the development of methods for the socioeconomic optimization of labor standards that ensure their integrated justification depending on specific production conditions (selection of rational operating modes and equipment loading, regulations, methods and methods of work, busy STI artist active job, sex and age and psychophysiological constraints et al.), creating methodological framework estimate the amount and the quality of work and methods to establish rules based workflows modeling, etc.

Given that these issues are largely theoretical and prospective, and their solution will not be able to individual enterprises, it is necessary at the level of the state to develop long-term comprehensive programs to improve the standardization of labor in the national economy, providing for scientific research in this field.

Due to the fact that in the conditions of market relations many issues of labor payment are solved directly at enterprises, it is extremely important to provide them with scientifically grounded methods of designing the basic elements and parameters of the organization of wages. The transition to a market economy does not mean that it is necessary to completely abandon the previously used effective wage systems in specific production conditions, but involves the use of a wide range of new, more progressive forms and methods of organizing labor remuneration at Ukrainian enterprises in a market economy.

The analysis of the work of Ukrainian enterprises made it possible to identify and study the existing experience of applying the system of labor motivation.

To ensure effective remuneration for labor and containment of inflationary processes in Ukraine, state and contractual regulation of labor remuneration is provided. In most countries with developed market economies, as in Ukraine, the process of reducing the proportion of workers working on a piece-rate wage system has begun, and it is still ongoing. The system of qualification categories existing in the activity of Ukrainian enterprises is too narrow and limited in the ability to respond to successes of individual workers and reflects only a certain level of their qualifications. For a successful solution of economic reforms in Ukraine, a radical reform of labor remuneration is necessary, as a result of which a rational system of material incentives for workers must be formed, directly contributing to raising production efficiency, increasing labor productivity, and reducing production costs.

The need for this reform in the current conditions for the development of a market economy determines the relevance of the subjects of the issues raised in the scientific article. An important element of the labor motivation system operating at industrial enterprises in Ukraine is the material encouragement of personnel for the achievement of certain quantitative and qualitative indicators of the production activity of the enterprise collective as a whole, its separate subdivision with subsequent personal distribution.

Assessing the foreign practice of state intervention in the organization of labor remuneration, we can say that it has a social rather than an economic nature. Here, the main function of the state is to ensure a minimum level of income for the population, for which the relevant tax policy is implemented with the help of state acts, minimum wages are set, entrepreneurs are obliged to adjust it (indexed) in connection with the increase in prices.

The study of the experience of improving the system of personnel management of enterprises in countries with developed market economies and in Eastern Europe showed that the following strategic imperatives of personnel management as the basis for the development of the municipal sphere of the city can be singled out. creation of conditions for the formation of a mechanism for regulating wages through the labor market; state regulation and collective agreements; use as a measure of social protection in the field of labor remuneration state regulation of the minimum wage determined on the basis of the minimum consumer budget, indexation of wages as the cost of living increases; ensuring the full independence of enterprises and organizations in the organization of remuneration of workers; preservation of the tariff system in the form of unified tariff rates as the basis for organizing the payment of labor in the conditions of the labor market; orientation on the individualization of payment for the creative labor of workers, wide application to enhance their

material interest in the high final results of firms, the system of employee participation in the distribution of profits. in the country there is an urgent need to develop strategic imperatives for the management of the company's personnel with a view to developing the communal sphere, taking into account the experience of the economically developed countries of the world. This experience is useful in that it will help to intensify the search for new imperatives of personnel management at Ukrainian enterprises. an important direction of improving the system of personnel management is the generalization of the use of the experience of the developed countries of the world with a market economy; In connection with this, the need to develop and introduce modern scientific provisions on the main strategic imperatives of the management of enterprise personnel in the conditions of development of the communal sphere of the city is growing.

Список використаної літератури:

1. Амоша О. І. Тенденції та основні напрями розвитку соціально-трудових відносині Україні / О. І. Амоша, О. Новікова / Вісник ТАНГ. - Тернопіль: Економічна думка, 2001. № 18. - Ч. 1. -С. 22-26.
2. Амоша О.І. Соціальний потенціал сталого розвитку: механізм формування та використання /О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк та ін.: монографія. – НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2014. – 478.
3. Бандур С.І. Організація моніторингу соціально-трудової сфери в системі її державного регулювання / С. І. Бандур // Соціально-економічні аспекти промислової політики. Соціально-трудові відносини в сучасних економічних умовах: зб. науч. тр. Т. 1 / НАН України, Ін-т економіки пром-ти. - Донецьк, 2001. - С. 24-29.
4. Булеев І.П. Некоторые аспекты функционирования экономики Украины на современном этапе развития/ И.П. Булеев / Проблемы экономики. – 2015. - №1.- С. 49-58.
5. А.А. Дорофеева. Управление организационным поведением персонала на промышленных предприятиях: мотивационный механизм, методы, модели: монография. – Киев – Харьков: НТМТ, 2015. – 268 с.
6. Елецких С.Я. Інноваційні методи управління персоналом на підприємстві / С.Я. Елецких // Інституційний вектор економічного розвитку/ Institutional vector of economic development: зб. наук. пр.. МІДМУ «КПІ».- Мелітопіль: Вид-во КПІ, 2015. – С. 43-50.
7. Залознава Ю.С. Управління персоналом вугільної шахти: оцінка стану та стратегії розвитку: Монографія НАН України. Ін-т економіки промисловості / Ю.С. Залознава. – Донецьк, 2008. – 380с.
8. Калініна С.П. Формування якості робочої сили в системі управління людськими ресурсами [Текст] : монографія / Калініна С.П., Ковалевська В.В., Ланська С.П.; Донец. нац. ун-т. – Донецьк :ДонНУ, 2010. – 354 с. рис.,табл., - Бібліогр.: с. 311-346. – ISBN 978-966-639-453-1
9. Лібанова Е. Ринок праці / Е. Лібанова. – К. : ЦНЛ, 2003. – 224 с.
10. Новікова О.Ф. Інституційні складові політики інтеграції українського суспільства /О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.І. Ляшенко та ін. //Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі(

національна відповідь) / [Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С.І. та ін.]; за ред. Е.М. Лібанової . – К.: НАН України, 2015. – С.294-303.

11. Швець В.Я. Стандарти оцінки ефективності діяльності інститутів суспільного інвестування: світовий досвід і Україна /В.Я. Швець, Г.В. Соломіна // Економіка промисловості. – Донецьк: ІЕП НАН України , 2013. – С. 201-208.

12. Закон України «Про оплату праці Відомості Верховної Ради України. -1997. - № 19. - Режим доступу: zakon.rada.gov.ua go / 108/95-вр.

13. Закон України «Про підприємства Б Україні» // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 27. - Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНІ СИСТЕМИ Й МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

2.1. Обґрунтування моделі державного регулювання сталого розвитку сільських територій

Політична частина Угоди про асоціацію з Європейським Союзом поставила перед Україною низку завдань, одне з яких – визначення орієнтирів і пріоритетів розвитку країни. Тому саме зараз необхідно усвідомити роль сталого розвитку сільських територій та звернутися до досвіду успішних у ньому країн.

Концепція сталого розвитку сільських територій передбачає включення сенсу місця (території) в різні процеси: економічний розвиток повинен асоціюватися з певною територією, екологічні норми забезпечуватися не взагалі, а для конкретної місцевості, соціальна рівність – у конкретній громаді, а не абстрактно у середніх показниках по країні. Такий підхід формує концепцію сталого розвитку місцевостей, що має зараз тенденцію до впровадження у багатьох країнах світу. Метою стратегії повинно стати формування сприятливих умов для реалізації інтересів громадян, суспільства і держави, подальшого поступу України як демократичної держави зі стійкою та зростаючою ринковою економікою, що керується європейськими економічними цінностями, в якій повага і захист прав і законних інтересів усіх територіальних громад, суспільних верств, етнічних груп є запорукою незалежного, вільного, суверенного і демократичного розвитку єдиної України.

Згідно з цим розумінням, відносно сталою, тобто такою, що має певний рівень сталості, можна вважати і деградує систему (доти, поки значення її параметрів не вийшли за рамки області сталості). Оскільки сталість – поняття відносне, то визначення напряму зміни наступних станів системи відбувається шляхом порівняння значень її параметрів з їх базовим (або певним оптимальним, нормативним тощо) рівнем. Кількісне порівняння станів системи (які знаходяться у рамках області сталості) у різні моменти часу здійснюється шляхом визначення рівнів сталості таких станів за допомогою відповідних її показників. При цьому таке зростання не можна пов'язувати лише з кількісними змінами. Воно, як зазначалося, повинне супроводжуватися і підвищенням якісного рівня системи.

Слід також зазначити, що економічна сталість, або сталість економічного розвитку, – це здатність економічних систем зберігати стабільне збалансоване зростання. Для успішного вирішення економічних проблем необхідно активізувати дії у сферах захисту національних інтересів держави та її громадян, а також реалізації соціальних пріоритетів

суспільного розвитку з метою створення тим самим фундаменту для забезпечення соціально-економічної стабільності у державі. При цьому збалансованість має стосуватися елементів економічної системи, а також проявлятися у взаємодії системи зі своїми надсистемами (наприклад, макро- і мегарівнів) та з рештою систем, які з нею контактують, зокрема – екологічною і соціальною. У цьому визначенні фактично об'єднано трактування сталості як стану економічної системи і формулювання сталого розвитку, дане комісією ООН.

Державне управління процесом переходу до сталого розвитку має передбачати створення системи програмних і прогнозних документів: національної стратегії; довгострокових і середньострокових прогнозів, створення ефективної системи взаємодії “центр – регіони” з передбаченням жорсткого дотримання низки обмежень. Цільові орієнтири повинні бути виражені у показниках, які характеризують якість життя, якість економічного розвитку та якість природного середовища [1].

На сьогодні в Україні розпочато роботу з визначення орієнтирів сталого розвитку. Зокрема, у січні 2015 р. Президент України підписав Указ “Про Стратегію сталого розвитку “Україна-2020”. У стратегії передбачено 62 реформи, з яких вісім розглядаються як пріоритетні.

Основною метою реформ визначено досягнення європейського рівня життя та гідного місця України у світі. У документі окреслено стратегічні напрями розвитку країни на наступні п'ять років та показники досягнення цих цілей. Важливим компонентом стратегії є реформа врядування з такими пріоритетними завданнями:

- проведення антикорупційної реформи, судової реформи і реформи правоохоронної системи;
- реформування системи управління державними фінансами, зокрема шляхом підвищення прозорості та ефективності їх розподілу та витрачання;
- забезпечення максимальної прозорості процесу державних закупівель згідно із загальними принципами конкуренції;
- відхід від централізованої моделі управління шляхом забезпечення спроможності місцевого самоврядування, застосування принципів субсидіарності та фінансової самодостатності місцевого самоврядування;
- побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні згідно із положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування [2].

Серед пріоритетів також реалізація двох програм: популяризація України в світі та просування інтересів держави у світовому інформаційному просторі, а також програма енергонезалежності, її метою є забезпечення енергетичної безпеки, заохочення енергоефективності та

енергозбереження, використання відновлювальних джерел енергії, впровадження інноваційних технологій.

Для більшості вчених у контексті дослідження проблеми сталого розвитку першочергове значення посідало обґрунтування та розробка відповідних сценарних методик переходу до умов сталого розвитку. Стратегічно важливими виступають механізми державного управління, які не лише мають забезпечити перехід суспільства до сталого розвитку, але й забезпечити управління сталим розвитком та протистояти ймовірним ризикам.

Згідно з визначення, даного Комісією ООН, сталий розвиток (від англійського – *sustainable development*) означає такий розвиток, який, забезпечуючи потреби нинішнього покоління, водночас не позбавляє майбутні покоління можливості задовольняти власні життєво необхідні потреби. Сталий розвиток являє собою узгоджений розвиток економічних і соціальних процесів, а також навколишнього природного середовища.

Актуальність реалізації стратегії сталого розвитку України обумовлена необхідністю стабілізації техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та розв'язання комплексу екологічних проблем в умовах соціально-економічного зростання. Наприкінці ХХ ст. широкого поширення набула нова парадигма розвитку. Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку при ООН (Комісія Г.Х. Брунтланд) в 1987 р. було введено у вжиток поняття “*sustainable development*”, яке переведено на українську мову як “сталий розвиток” [2]. Слід також звернути увагу на те, що згідно з визначенням, наведеним у доповіді Брунтланд “Наше спільне майбутнє” 1987 р., сталий розвиток охоплює не тільки екологічно узгоджений економічний розвиток, за якого зберігаються існуючі ресурси для використання майбутніми поколіннями, але також включає й збалансований просторовий розвиток. Мається на увазі, зокрема, врегулювання соціальних і економічних вимог щодо просторового розвитку з екологічними і культурними функціями територій. Це особливо важливо для сільських територій, що виконують багатофункціональну роль в суспільстві, включаючи функцію розселення, економічні і рекреаційні функції, резервування природних елементів, розміщення історичної культурної спадщини [3].

Згодом, поняття “сталий розвиток” включається до порядку денного важливих міжнародних форумів та організацій, у тому числі міжнародних інституцій системи ООН. З метою реалізації рекомендацій, що містяться у Програмі дій “Порядок денний на ХХІ століття”, ухваленій конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), Програмі дій з подальшого впровадження “Порядку денного на ХХІ століття” [4], прийнятій на дев'ятнадцятій спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (1997 р.), Плану дій, ухваленому на Йоганнесбургському

саміті на вищому рівні зі сталого розвитку (2002 р.), Декларації Тисячоліття ООН (Цілі розвитку Тисячоліття), ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН (2000 р.), новою парадигмою розвитку українського суспільства, яка є узгодженою з більшістю країн світу, розглядається парадигма сталого розвитку.

“Світова програма дій Порядок денний на ХХІ століття”, ухвалена на зустрічі “Планета Земля” в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., була спрямована на впровадження засад сталого розвитку в країнах світу [5]. Документ втілює всесвітню згоду і політичні зобов’язання з питань розвитку та економічного співробітництва. Світове співтовариство, а саме 179 країн (в тому числі Україна) зобов’язалися діяти у дусі глобального партнерства з метою активізації спільних зусиль задля справедливого задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь. В 1996 р. на сесії ФАО (Food and Agriculture Organization – продовольча і сільськогосподарська організація ООН) в Римі ідея сталого розвитку була адаптована до проблем сільського господарства і розвитку сільських територій. Було наведено наступне визначення сталого розвитку сільської місцевості: “Головним завданням Програми сталого сільського господарства та сільського розвитку є підвищення рівня виробництва продуктів харчування стійким способом і забезпечення продовольчої безпеки. Для вирішення цього завдання необхідно підтримувати освітні ініціативи, використання економічних інновацій і розвиток прийнятних нових технологій, забезпечуючи, таким чином, стабільний доступ до продуктів харчування, що відповідають потребам людини в поживних елементах; доступ до них для бідних груп; розвиток товарного виробництва; скорочення безробіття та підвищення рівня доходів з метою боротьби з бідністю; управління природними ресурсами та захист навколишнього середовища” [6].

“Програма дій з подальшого впровадження Порядку денного на ХХІ століття”, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН на спеціальній сесії “Планета Земля +5” у 1997 році. В документі наголошується на тому, що досягнення сталого розвитку вимагає узгодження та інтеграції економічних, екологічних та соціальних цілей. Економічний, соціальний розвиток, охорона довкілля є взаємозалежними та взаємодоповнюваними компонентами сталого розвитку. Економічне зростання є необхідною передумовою соціально-економічного розвитку країн і, за врахування принципів рівності, справедливості, соціальних та екологічних чинників, сприяє сталому розвитку.

Фундаментальна відмінність концепції сталого розвитку від традиційних поглядів і практики господарювання – інтегральний підхід до розвитку як цілісного процесу. Тому вона є базовою концепцією для забезпечення комплексного територіального розвитку.

Таблиця 2.1

Роль ООН у формуванні концепції сталого розвитку

Роки	Заходи
1949р., 1955 р.	1-ша та 2-га міжнародна науково-технічна конференції ООН по охороні природи
1962 р.	Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію “Економічний розвиток і охорона природи”
1972 р.	Конференція ООН “Людина і навколишнє середовище”(Стокгольм). Перша всесвітня екологічна конференція. Прийнята Декларація, Програма дій, створена Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП)
1980 р.	Всесвітня стратегія охорони природи. Розроблена за ініціативи ЮНЕП.
1982 р.	Найробська декларація. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у м. Найробі (Кенія). Підведені підсумки Виконання Програми дій, прийнятої Стокгольмською конференцією.
1983 р.	Створення Спеціальної комісії ООН з проблем сталого розвитку, яку очолила прем'єр- міністр Норвегії пані Г.Х. Брундтланд
1987 р.	Публікація доповіді “Наше спільне майбутнє”, підготовленої комісією Брундтланд. Переконаливо аргументована необхідність сталого розвитку.
1992 р.	Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку (м. Ріо-де-Жанейро). Прийнята офіційно стратегія переходу до сталого розвитку “Порядок денний на XXI століття” (Agenda 21) та “Декларація Ріо”. Прийняті рекомендації включають в себе розділ “Підтримка сталого розвитку сільського господарства і сільських районів”
1992 р.	Створення Комісії ООН зі сталого розвитку
1997 р.	Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН з оцінки та аналізу підсумків виконання Порядку денного на XXI століття (м.Нью-Йорк)
2000 р.	Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН (Саміт тисячоліття). “Цілі розвитку тисячоліття”.
2002 р.	Всесвітній саміт зі сталого розвитку (Йоганнесбург, ПАР), наповнення угод конкретним змістом.
2009 р.	П'ятнадцята конференція сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та п'ята конференція сторін Кіотського протоколу (Копенгаген, Данія)
2010 р.	Саміт ООН з питань реалізації “Цілей розвитку тисячоліття”
2012 р.	Конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо + 20»: інституціональні межі сталого розвитку і створення умов для широкого використання підходів ресурсозберігаючої економіки в політиці розвитку країн третього світу.

Джерело: Садовенко А. П. Сталий розвиток суспільства: конспект лекцій / А.П.Садовенко – К.: Вид-во АМУ, 2013. – С.16-17; Введение в устойчивое развитие сельских территорий: Важнейшие понятия и теоретические основы / Мерзлов А.В. [и др.]. Серия учебных пособий «RUDECO Переподготовка кадров в области устойчивого развития сельских территорий и экологии». М., 2012. -С.11.

У світі діють численні науково-дослідні центри, які вивчають проблему сталого розвитку (Міжнародний інститут системних досліджень, Австрія; Інститут світового стеження, США; Центр науки

довкілля, Індія та інші). Велику популярність набули дослідження “Римського клубу” та публікації Дж. Меддоуз “Межі зростання”, 1972 р. та “За межами зростання”, 1992 р., які викликали бурхливе обговорення в наукових і громадських колах.

У напрямі вимірювання сталого розвитку зараз працюють як відомі міжнародні організації, так і численні наукові колективи, але їм однозначного узгодження поки що не досягнуто. Міжнародними організаціями, науковими колективами запропоновані різні проекти виміру сталого розвитку на глобальному, національному, регіональному і навіть галузевому і місцевому рівнях. Але жодний з цих проектів не може бути механічно перенесений на Україну, оскільки не враховує особливостей її розвитку, а саме особливостей національної економіки, транзитного геополітичного розташування, достатньо високого науково-освітнього потенціалу населення, виробничого потенціалу промислового та агропромислового комплексів тощо.

Інститутом прикладного системного аналізу НАН України та МОН України була запропонована система, яка отримала назву “метрика для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСР)” та вже була апробована при проведенні досліджень сталого розвитку країн і регіонів світу. МВСР дозволяє швидко моделювати різні варіанти, прогнозувати їх результати, зіставляти ці дані з даними інших країн чи регіонів та вибирати оптимальні напрями розвитку. Це дає можливість при впровадженні сталого розвитку одночасно вирішувати комплекс проблем щодо збереження навколишнього середовища, ліквідації бідності, експлуатації, дискримінації, впровадження інноваційних технологій, підвищення ефективності економіки.

Згідно з МВСР, сталий розвиток оцінюється за допомогою відповідного індексу I_{sd} у просторі трьох вимірів: економічного I_{ec} , екологічного I_e та I_s соціального+інституціонального. I_{sd} є вектором, норма якого визначає рівень сталого розвитку, а його орієнтація в системі координат I_{ec} , I_e , I_s характеризує міру “гармонійності” цього розвитку (ступінь гармонізації сталого розвитку – G). У свою чергу, кожен з цих індексів обчислюється з використанням шести поширених у міжнародній практиці глобальних індексів (табл. 2.2), які щороку формуються авторитетними міжнародними організаціями.

Індекс економічного виміру I_{ec} формується з двох глобальних індексів.

1. Індекс глобальної конкурентоспроможності I_c , розроблений організаторами Світового економічного форуму (World Economic Forum), щорічно обчислюється для 125 економік світу і друкується у формі так званого “Глобального звіту про конкурентоспроможність”.

Таблиця 2.2

Глобальні індекси, які використовуються для обчислення Isd та G

Вимір сталого розвитку	Глобальний індекс	Складові	Джерело
Економічний, Iec	Ic — глобальна конкурентоспроможність	3 індикатори, 47 наборів даних	World Economic Forum
	Ief — економічна свобода	10 індикаторів, 50 наборів даних	Heritage Foundation
Екологічний, Ie	ESI (EPI) — Environmental Sustainability (Performance) Index	21 індикатор, 76 наборів даних	Єльський університет, США
Соціальний+інституціональний, Is	Iq — якість життя	9 індикаторів	Economist Intelligence Unit
	Ihd — людський розвиток	3 індикатори	United Nation Development program
	Iks — суспільство, засноване на знаннях	3 індикатори, 15 наборів даних	UNDESA

Індекс Ic формується з таких трьох індикаторів: індикатора базових вимог, індикатора підвищення ефективності та індикатора інноваційності.

2. Індекс економічної свободи Ief, розроблений інтелектуальним центром фундації Heritage Foundation, щорічно друкується в журналі Wall Street Journal. Ief формується з таких 10 індикаторів: торговельної політики країни, фіскального навантаження з боку уряду, урядової інтервенції в економіку, монетарної політики, потоків капіталів та іноземних інвестицій, банківської та фінансової діяльності, політики формування цін та оплати праці, прав на приватну власність, політики регулювання, неформальної активності ринку.

3. Індекс екологічного виміру Ie визначається за допомогою відомих індексів ESI (Environmental Sustainability Index-2005) та EPI (Environmental Performance Index-2006), врахуваннях Центром з екологічного законодавства та політики Єльського університету (США) для 146 країн світу.

Індекс EPI кількісно визначає здатність тієї чи іншої країни захищати своє навколишнє середовище як у поточний період часу, так і в довготерміновій перспективі, виходячи з таких п'яти критеріїв: наявність національної екологічної системи, можливість протидії екологічним впливам, зниження залежності людей від екологічних впливів, соціальні та інституціональні можливості країни відповідати на екологічні виклики, можливість глобального контролю за екологічним станом країни. Окрім того, цей індекс може використовуватися як потужний інструмент для прийняття рішень на аналітичній основі з урахуванням соціального та економічного вимірів сталого розвитку країни. Індекс соціального виміру Is сформований з трьох глобальних індексів.

---

1. Індекс якості життя Iq, розроблений міжнародною організацією Economist Intelligence Unit, формується за допомогою дев'яти індикаторів: ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності, середньої тривалості життя населення країни, рейтингу політичної стабільності і безпеки країни, кількості розлучених сімей на 1000 мешканців, рівня громадської активності (активність профспілок, громадських організацій та ін.), різниці за географічною широтою між кліматично теплішими і холоднішими регіонами країни; рівня безробіття та політичних і громадянських свобод в країні, співвідношення між середньою заробітною платою чоловіків і жінок.

2. Індекс людського розвитку Ihd використовується програмою ООН United Nations Development Program. Формується за допомогою таких трьох індикаторів: середньої тривалості життя населення країни, рівня освіченості та стандарту його життя, який вимірюється ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ВВП за ПКС).

3. Індекс суспільства, заснованого на знаннях, або К-суспільства Iks, розроблений департаментом ООН з економічного і соціального розвитку UNDESA, визначається трьома основними індикаторами: інтелектуальними активами, перспективністю та якістю розвитку суспільства, які, в свою чергу, формуються за допомогою 15 наборів даних про рівень охоплення молоді освітою та інформацією, інвестиційний клімат в країні, рівень корупції, нерівність розподілу матеріальних і соціальних благ (Gini-індекс), рівень дитячої смертності та ін. [7].

В фундаментальних принципах сталого розвитку європейського континенту, які були визначені на Дванадцятій європейській конференції міністрів, відповідальних за регіональне планування (СЕМАТ) (Ганновер, Німеччина, 7-8 вересня 2000 р.) на тему “Керівні принципи сталого просторового розвитку європейського континенту”, де були обговорені питання щодо ролі, яку може відіграти політика просторового розвитку в досягненні мети соціальної єдності в Європі, просторовий розвиток сільських територій виділено в окремий розділ, де зазначено, що “для досягнення незалежного розвитку сільських місцевостей як територій для проживання, що виконують економічні та рекреаційні функції, а також як реально існуючих регіонів, на додаток до відповідних принципів, пропонуються такі заходи:

— зміцнення політики просторового планування, спрямованої на збереження збалансованого розвитку різних видів діяльності, які здійснюють вплив на сільські райони (диверсифікація можливостей працевлаштування, зміна видів сільськогосподарського виробництва, туризм, охорона навколишнього середовища);

— сприяння збереженню та примноженню внутрішніх ресурсів сільських районів з метою диверсифікації економічної бази та мобілізації місцевого населення та населення, залученого до господарської діяльності;

— заохочення малих і середніх міст, а також великих сіл до надання послуг своїм віддаленим районам та територіям для створення малих і середніх підприємств;

— поліпшення умов транспортного доступу до сільських районів, зокрема, до середніх і малих міст та крупних сіл;

— поліпшення умов життя сільського населення та підвищення його привабливості для всіх груп населення, наприклад, для молоді й пенсіонерів;

— удосконалення постачання та маркетингу високоякісної продукції регіонального сільського, лісового господарства та ремесел;

— заохочення фермерів і працівників лісового господарства до адаптації їх практики землекористування до місцевих умов та сприяння збереженню і відтворенню біологічного різноманіття та історично сформованих ландшафтів.

— заохочення до створення робочих місць, що потребують високої кваліфікації як частини процесу господарської диверсифікації, зокрема, розвиток зайнятості поза сільським господарством за рахунок нових інформаційних та комунікативних технологій” [8].

Європейська конференція міністрів з питань просторового/регіонального планування (СЕМАТ) Ради Європи є єдиним Європейським форумом, що об’єднує країни-члени ЄС та інші країни Європи з метою забезпечення сталого територіального та соціально-економічного розвитку Європейського континенту, а також СЕМАТ створює рамкову структуру для підтримки різноманітних ініціатив з метою сприяння реалізації національних та транснаціональних стратегій для забезпечення сталого територіального та соціально-економічного розвитку Європейського континенту.

У “Плані дій, ухваленому на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі” в 2002 р., були підведені підсумки десятирічного періоду реалізації концепції та поставлені нові завдання на найближчу перспективу. В Плані дій визначено пріоритети та подальші кроки у напрямі прискореного досягнення цілей та виконання завдань, визначених попередніми документами. Зокрема вказується на необхідність термінових дій щодо прийняття національних стратегій сталого розвитку (п. 162-b).

В Ріо-де-Жанейро 20-22 червня 2012 р. відбулася Конференція ООН по сталому розвитку Ріо+20, на якій був схвалений підсумковий документ “Майбутнє, якого ми хочемо”, чим країни-учасниці визнали необхідність подальшого просування ідеї сталого розвитку на всіх рівнях та інтеграції

його економічної, соціальної та екологічної складових і врахування їх взаємозв'язку для досягнення цілей сталого розвитку на всіх його напрямках. В документі, зокрема, відзначається, що Генеральна Асамблея визнає провідну роль, яку відіграють органи виконавчої та законодавчої влади всіх рівнів в просуванні ідеї сталого розвитку. Звертається увага на важливе значення залучення всіх відповідних керівних органів у планування і здійснення стратегій сталого розвитку. “Ми закликаємо відповідні регіональні, національні, субнаціональні і місцеві органи влади розробляти і застосовувати стратегії сталого розвитку в якості ключових інструментів для керівництва процесом прийняття рішень і забезпечення сталого розвитку на всіх рівнях”, зазначається в документі [9].

На основі короткого огляду зазначених документів стає зрозуміло, що перехід до сталого розвитку охоплює фактично весь комплекс внутрішніх проблем розвитку країни, включаючи інвестиційну та структурну політику, питання зміни структури споживання, охорони, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, економічної і екологічної безпеки, соціальної, науково-технічної і регіональної політики, а також зовнішньоекономічних аспектів, в яких екологічний фактор відіграє значну роль. В умовах зростаючої дефіцитності природних, матеріальних, фінансових та інших ресурсів і складності в багатьох регіонах України соціальної, економічної й екологічної ситуації, необхідно створити надійну базу для стійкого відтворення і розвитку територіальних систем. Вирішення цієї проблеми можливе при умові розробки сценарію їх розвитку, що у свою чергу вимагає формування чіткої регіональної політики сталого розвитку в Україні.

Список використаної літератури:

1. Шевчук В.Я. Проблеми законодавчого забезпечення сталого розвитку України / В.Я. Шевчук, С.Г. Шидловський // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2010. – №1. – С. 80.
2. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020” [Електронний ресурс]: Указ Президента України № 5/2015 від 12 січ. 2015 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
3. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О.М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І.В. Прокопи; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – С. 221.
4. Повестка дня на XXI век [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/agenda21/part1/ch2.htm>.
5. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/declarat/riodecl.htm>.
6. Chapter 14: Promoting Sustainable Agriculture and Rural Development: Agenda 21. Rome: FAO, 1996. [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.fao.org/unfao/bodies/COAG/COAG15/X0539E.htm.

---

7. *Сталий розвиток регіонів України / науковий керівник М.З. Згуровський. – К. : НТУУ “КПІ”, 2009. – С. 10-11.*

8. *Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи: збірник нормативно-правових актів і науково-аналітичних матеріалів з питань регіонального розвитку та просторового планування / В.С. Куйбіда, В.А. Негода, В.В. Толкованов. – Київ, Видавництво “Крамар”, 2009. – С. 48.*

9. *Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010: національна доповідь [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України. – К., 2010. – С. 32. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua>.*

2.2. Модель залежності інтегрального показателя розвитку людського потенціалу та конкурентоспособності винодільських підприємств Автономного територіального об'єднання Гагаузія

В сучасній економіці, базуючійся на знаннях і інноваціях, основна роль відводиться ефективному використанню людського потенціалу. Тому формування, використання і грамотне управління людськими ресурсами для підприємств стає первинною задачею.

Постійно змінюючіся умови зовнішнього середовища, поява нових знань диктують необхідність зміни традиційних методів управління персоналом і передбачають зміни в стосунках до створення нових методів залучення необхідних фахівців, їх професійного навчання, а також в питаннях управління людським потенціалом підприємства в цілому.

В зв'язі з цим особливу актуальність набуває формування комплексного підходу до вивчення і розробки теоретичних, методичних рекомендацій по формуванню і розвитку людського потенціалу підприємств. Рівень розвитку людського потенціалу організації відображають унікальні знання і здібності людей, вміння адаптуватися до постійно змінюючихся умов, висока кваліфікація і компетентність.

Однак, даний рівень можна підтримувати тільки завдяки інвестиціям у розвиток людського потенціалу, здатних забезпечити стійку конкурентоспособність підприємств. Таким чином, в сучасному світі людський потенціал виступає ключовим ресурсом розвитку і стає основою благополуччя підприємств.

В представленому дослідженні запропонована модель залежності інтегрального показателя розвитку людського потенціалу та конкурентоспособності винодільських підприємств АТО Гагаузія.

Винодельческая отрасль является доминирующим сектором в АТО Гагаузия. В настоящее время в регионе осуществляют деятельность 13 винодельческих предприятий, на совокупную долю которых в течение последних 7-х лет приходится в среднем 3,64% продукции крепкого вина с содержанием алкоголя свыше 15% и 94,8% [1] виноградного вина, произведенных в стране. С возобновлением экспорта молдавских вин на российский рынок и модернизацией винодельческого сектора в регионе, растут возможности развития для этих предприятий.

Таблица 2.3.

Объем и структура производства винодельческой продукции АТО
Гагаузия

Категория вин	2013 г.		2014 г.		2015 г.		2016 г.		2017 г.	
	Тыс. дал.	%	Тыс. дал.	%	Тыс. дал.	%	Тыс. дал.	%	Тыс. дал.	%
Игристые вина	30,3	1	24,7	0,95	10,7	0,5	44,6	1,3	134,3	4,1
Вино виноградное	2739,3	94,7	2493,5	95,6	2280,8	96,7	3355	96,4	3073,8	94,0
Крепкие вина с содержанием алкоголя свыше 15%	122,2	4,3	90	3,45	66,9	2,8	79,4	2,3	60,9	1,9
Всего:	2891,8	100	2608,2	100	2358,4	100	3479	100	3269	100

Источник: [1]

Данные таблицы 2.3 демонстрируют акцент предпринимателей в области виноделия как по стране в целом, так и в регионе Гагаузия на категории вин «виноградных». Данная категория вин в среднем составляет около 94% [1] ежегодно от общего объема произведенного вина.

Наибольшая реализация вина приходится на 2017 г. (1798,2 млн. леев). На величину объема реализованной продукции, а также на конкурентоспособное положение винодельческих предприятий оказали влияние такие факторы, как увеличение объемов экспорта в ближнее зарубежье, ввод в эксплуатацию новых прогрессивных основных фондов, необходимых для производства и реализации винодельческой продукции и др. Однако, необходимо отметить, что выше перечисленные факторы не могут быть реализованы без роста человеческого потенциала предприятий.

Аналогичным образом, на микро уровне велико влияние человеческого потенциала на конкурентоспособность предприятий. Для оценки конкурентоспособности предприятий была адаптирована методика

Воронова Д. С. [4], основными инструментами которой являются показатели операционной эффективности и стратегического позиционирования. Для их расчета были собраны необходимые данные из отчетов о финансовых результатах: информация о доходах от продаж, затратах от продаж и чистой прибыли каждого предприятия.

Таблица 2. 4

Значение коэффициента конкурентоспособности винодельческих предприятий за 2011-2017 гг.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
SRL «Invinprom»	0,6	1,8	0,62	1,31	1,28	1,03	1,19
SA «Kazaiak-Vin»	0,19	1,32	1,12	1,63	1,43	1,08	1,07
SC «Tomai-Vinex» SA	0,64	1,54	0,9	1,06	1,1	1,08	0,94
SA «Vinuri de Comrat»	0,54	1,38	0,94	1,11	1,06	1,07	0,98
SRL «DK-Intertrade»	0,67	0,9	1,2	1,01	1	0,87	0,88
SA «Ciok-Maidan- Vin»	0,39	1,6	1,11	1,28	1,13	0,99	1,15
SRL «Şadrisvin»	0,67	1,58	0,84	0,3	0,88	0,78	0,87
IM «Vinaria Bostovan» SRL	0,56	1,22	0,81	1,01	1,08	0,97	0,88
SRL «MoldiugVin»	1,71	0,95	1,58	0,57	1,02	1,08	1,10

Источник: рассчитано автором

После нахождения величины составляющих показателя конкурентоспособности (К) было найдено его фактическое значение за каждый год анализируемого периода [2]. Результаты расчетов представлены в таблице 2.4

Кроме того, по разработанной автором [2] методике был найден интегральный показатель развития человеческого потенциала. В общем виде индекс человеческого потенциала может быть выражен следующей функциональной зависимостью компонентов:

$$I_{HP} = f(0,1*IPP+0,1*IASP +0,2*IEP +0,3*I Qual +0,2*ICP + 0,1*ISPP), (2.1)$$

где:

I_{HP} – индекс человеческого потенциала;

f - функциональная зависимость компонентов человеческого потенциала;

I_{PP} – индекс психофизиологического потенциала;

I_{ASP} – индекс возрастного потенциала;

I_{EP} – индекс образовательного потенциала;

I_{Qual} – индекс квалификационного потенциала;

I_{ICP} – индекс инновационно-творческого потенциала;

I_{SPP} - индекс социально-психологического потенциала.

В результате, используя формулу 2.1, была найдена средняя величина интегрального показателя винодельческих предприятий [2], представленная на рисунке 2.1.

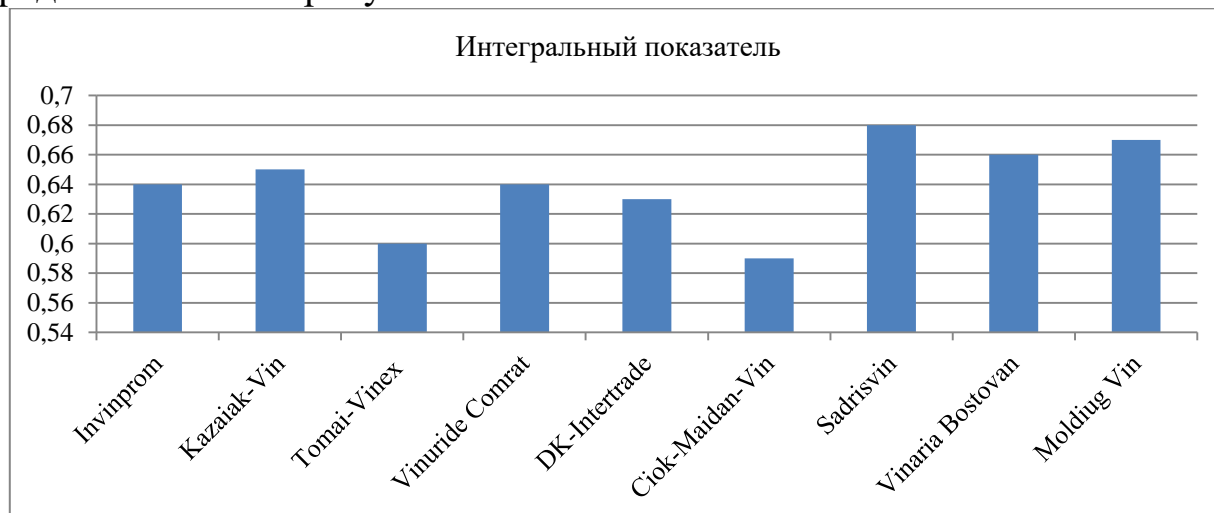

Рис. 2.1 – Величина среднего интегрального показателя ЧП предприятий
Источник: разработано автором

С целью исследования предложенной модели зависимости величины интегрального показателя человеческого потенциала (I_{HP}) и уровня конкурентоспособности (K), были агрегированы показатели по всем предприятиям.

Таблица 2.5.

Исходные агрегированные показатели

$I_{HP} (x)$	$K (y)$
5,32	5,97
6,12	9,91
5,71	9,12
5,82	9,28
6,22	9,98
5,55	8,95
5,66	9,06

Источник: рассчитано автором

Проведя предварительную аппроксимацию наших данных в системе MathLab – получили возрастающие зависимости, из которых наиболее подходящей по уровню ошибки аппроксимации оказалась степенная регрессия (Рис. 2.2).

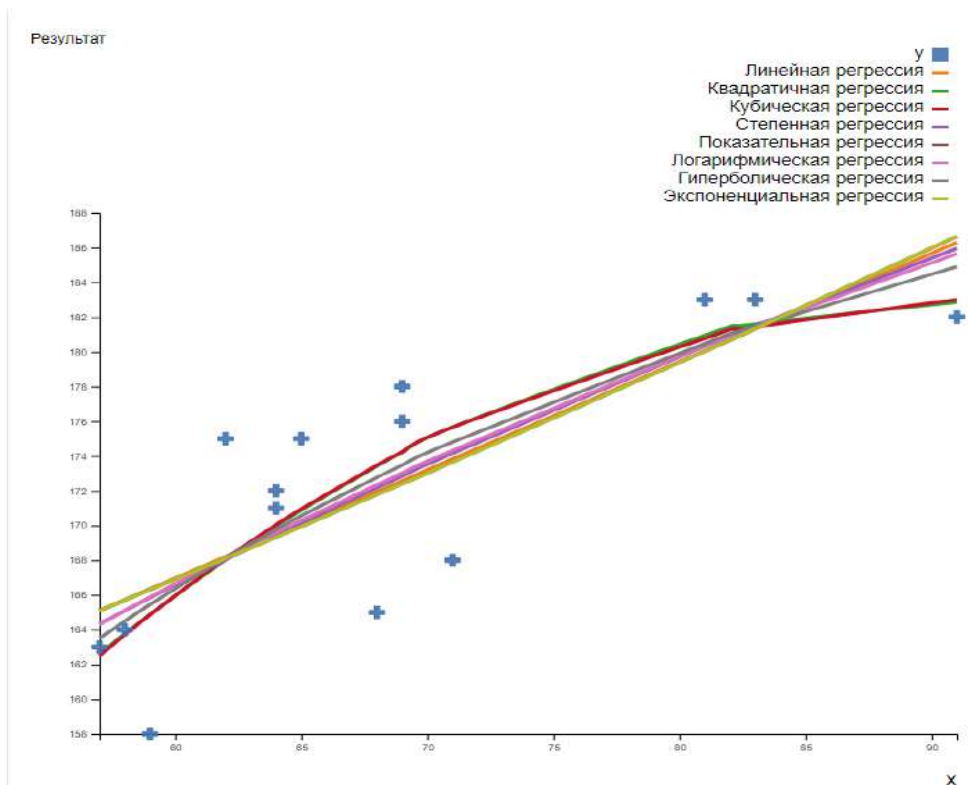

Рис. 2.2 – Аппроксимация данных в системе MathLab

Источник: разработано автором

Далее был выполнен анализ функции тренда и была определена при помощи метода конечных разностей и метода наименьших квадратов (МНК).

При выборе вида функции тренда можно воспользоваться методом конечных разностей (обязательным условием применения данного подхода является равенство интервалов между уровнями ряда).

Конечными разностями первого порядка являются разности между последовательными уровнями ряда:

$$\Delta^1_t = Y_t - Y_{t-1}, \quad (2.2)$$

где:

Y_t – коэффициент конкурентоспособности за текущий период;

Y_{t-1} – коэффициент конкурентоспособности за предыдущий период.

Конечными разностями второго порядка являются разности между последовательными конечными разностями 1-го порядка:

$$\Delta^2_t = \Delta^1_t - \Delta^1_{t-1} \quad (2.3)$$

Конечными разностями j-го порядка являются разности между последовательными конечными разностями (j-1)-го порядка:

$$\Delta^j_t = \Delta^{j-1}_t - \Delta^{j-1}_{t-1} \quad (2.4)$$

Если общая тенденция выражается линейным уравнением:

$$Y = a + bt, \quad (2.5),$$

тогда конечные разности первого порядка постоянны: $\Delta^1_2 = \Delta^1_3 = \dots = \Delta^1_n$, а разности второго порядка равны нулю.

Если общая тенденция выражается параболой второго порядка:

$$Y = a + bt + ct^2 \quad (2.6),$$

то получим постоянными конечные разности второго порядка: $\Delta^2_3 = \Delta^2_4 = \dots = \Delta^2_n$, нулевыми – разности третьего порядка:

a - свободный член;

b- линейный коэффициент

c – квадратичный коэффициент.

Если примерно постоянными оказываются темпы роста, то для выравнивания применяется показательная функция.

При выборе формы уравнения следует исходить из объема имеющейся информации. Чем больше параметров содержит уравнение, тем больше должно быть наблюдений при одной и той же степени надежности оценивания.

Выбор формы кривой может осуществляться и на основе принятого критерия качества уравнения регрессии, в качестве которого может служить сумма квадратов отклонений фактических значений уровня ряда, от значений уровней, рассчитанных по уравнению тренда. Из совокупности кривых выбирается та, которой соответствует минимальное значение критерия. Другим статистическим критерием является коэффициент множественной детерминации R^2 .

Таблица 2.6.

Таблица конечных разностей

y_i	Δ^1_t	Δ^2_t	Темп роста
5,97	-	-	-
9,91	3,94	-	1,66
9,12	-0,79	-4,73	0,92
9,28	0,16	0,95	1,018
9,98	0,7	0,54	1,075
8,95	-1,03	-1,73	0,897
9,06	0,11	1,14	1,012

Источник: рассчитано автором

При этом, исходя из таблицы степенное уравнение регрессии имеет вид:

$$y = ax^b (\ln y = \ln a + b \ln x) \quad (2.7)$$

Далее находим параметры уравнения методом наименьших квадратов.

Система уравнений МНК имеет вид:

$$an + b\sum x = \sum y \quad (2.8)$$

$$a\sum x + b\sum x^2 = \sum y \cdot x \quad (2.9)$$

Построим таблицу параметров метода МНК.

Таблица 2.7.

Параметры метода МНК

ln(t)	ln(y)	x ²	y ²	x y
1,671	1,787	2,794	3,192	2,986
1,812	2,294	3,282	5,26	4,155
1,742	2,21	3,035	4,886	3,851
1,761	2,228	3,102	4,963	3,924
1,828	2,301	3,341	5,293	4,205
1,714	2,192	2,937	4,803	3,756
1,733	2,204	3,005	4,857	3,82
12,262	15,215	21,496	33,255	26,698
Ср. знач.	2,174	3,071	4,751	3,814

Источник: рассчитано автором

Используя данные таблицы 2.7, система уравнений имеет вид:

$$7a + 12,26b = 15,21$$

$$12,26a + 21,5b = 26,7$$

Из первого уравнения выражаем a и подставим во второе уравнение. Получаем a = -2,444; b = 2,636

При этом, уравнение регрессии принимает следующий вид:

$$y = 0,0869x^{2.636} \quad (2.10)$$

Данное уравнение подтверждает нашу гипотезу о том, что коэффициент конкурентоспособности возрастает при росте интегрального показателя человеческого потенциала, так данное уравнение определяет возрастающую функцию.

Применяя найденное уравнение регрессии, можно составить прогноз влияния интегрального показателя человеческого потенциала на уровень конкурентоспособности предприятий. Для примера (Рис. 2.3),

предположим, что индекс человеческого потенциала увеличивается на 10% каждый год. При этом, уровень конкурентоспособности увеличится на 28%, согласно нашему уравнению регрессии.

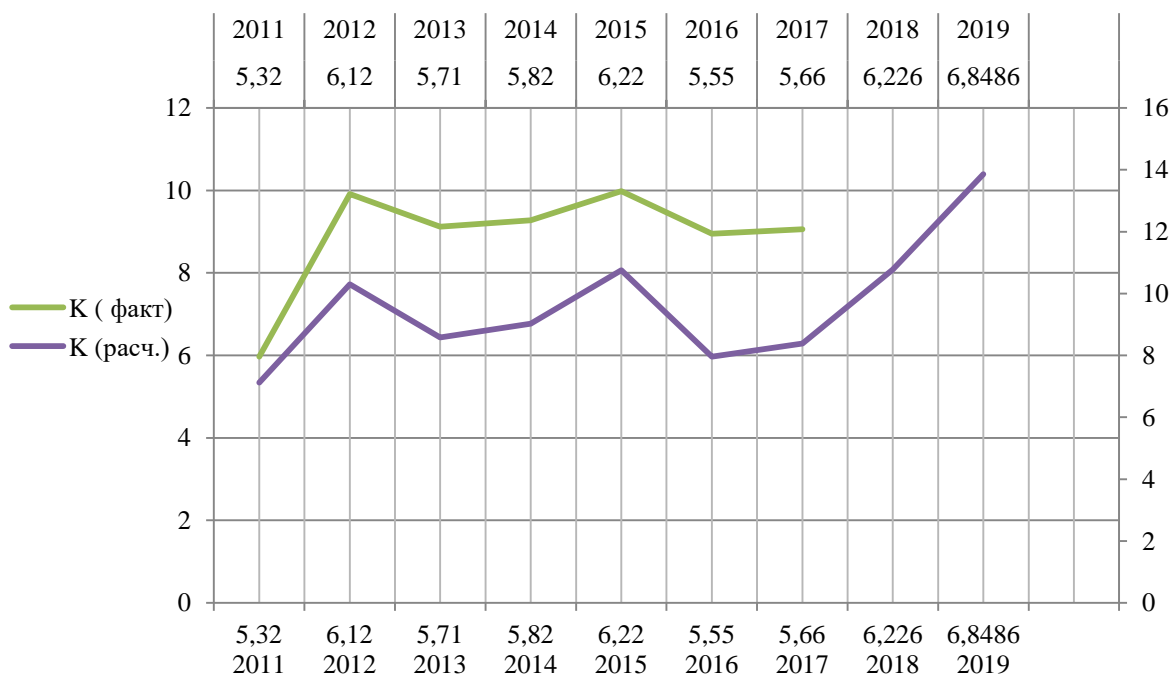

Рис. 2.3 – Прогнозные значения уровня конкурентоспособности
 Источник: Разработано автором

В целом, проведенное исследование уровня развития человеческого потенциала винодельческих предприятий АТО Гагаузия показало, что человеческий потенциал винодельческих предприятий используется не достаточно эффективно. В среднем по исследуемым винодельческим предприятиям уровень использования человеческого потенциала составляет 64,14%. Этот показатель обусловлен, прежде всего, недостаточной степенью развития большинства компонентов человеческого потенциала. В первую очередь, это касается инновационно - творческого и социально-психологического потенциалов.

Таким образом, освоение нереализованных трудовых возможностей персонала винодельческих предприятий позволит, на наш взгляд существенно повысить показатели эффективности использования человеческого потенциала. Достичь этого можно, если определить следующие общие пути развития человеческого потенциала исследуемых предприятий:

1. Создание условий для закрепления на предприятиях опытных работников среднего и более молодого возраста;
2. Создание эффективной внутренней системы коучинга;

---

3. Стимулирование рационализаторских предложений и разработок, направленных на улучшение управленческих, технологических, технических условий производства;

4. Разработка основных особенностей политики отбора и найма работников, направленной на формирование высококвалифицированного коллектива;

5. Выработка действенных мотивационных программ в соответствии с задачами предприятий;

6. Создание эффективной системы оплаты труда и поощрения работников;

7. Максимальное использование способностей работников;

8. Создание и реализация результативных программ обучения, подготовки, переподготовки, повышения квалификации работников предприятий.

Список использованной литературы :

1. Национальное Бюро Статистики Республики Молдова [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.statistica.md

2. Babenco E. Instrumentele de evaluare a competitivității întreprinderilor producătoare de vinuri în UTA Găgăuzia. In: «Economica», An. XXVI, nr.4 (106), Chișinău, decembrie, 2018, p. 51-59.

3. Бабенко Е. Конкурентоспособное положение винодельческих предприятий Республики Молдова и АТО Гагаузия. In: II Национальная научно-практическая конференция «Проблемы и вызовы экономики региона в условиях глобализации», КГУ, Комрат, 2016, с. 219-224.

4. Левитская А., Бабенко Е. Роль интеллектуального капитала в инновационном развитии региона. *Intellectus Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală (AGEPI). Revistă de proprietate intelectuală №3. 2013, p. 36-41.*

5. Бабенко Е. Формирование человеческого потенциала на различных уровнях в экономике. In: I Национальная научно-практическая конференция «Проблемы и вызовы экономики региона в условиях глобализации», Комрат, 2015, с.138-141.

6. Воронов Д. С. Динамический подход к оценке конкурентоспособности предприятий// *Конкурентоспособность социально-экономических систем: монография / под науч. ред. А.И. Татаркина и В. В. Криворотова. М.: Экономика, 2014. С. 371-409.*

2.3. Стратегические направления развития виноградарско - винодельческого туризма в Республике Молдова

Винный туризм является важнейшей составляющей винодельческой отрасли во многих странах мира. С одной стороны, это один из наиболее эффективных каналов продвижения вин и винной культуры как таковой, а с другой, этот вид туризма способен самостоятельно генерировать немалый турпоток, что особенно важно для малых регионов. Формы

винного туризма как одного из направлений сельского туризма многообразны: участие туристов в работе на виноградниках, дегустации, винные диеты и винные спа и др.; винная составляющая также может присутствовать в программах гастрономического, экологического («зеленого») и агротуризма.

Существующие в данный момент объекты винного туризма во многом несут на себе те же проблемы, что и винодельческая отрасль в целом. Инфраструктуру винного туризма предстоит создавать фактически с нуля, развивая индивидуальный подход к гостям. В качестве образца для подражания логично использовать опыт таких известных винодельческих регионов, как Бордо или Тоскана, Токай, где винный туризм является самостоятельным направлением. Состав комплекса мероприятий по продвижению ВВТ опирается на комплексный подход, опирающийся на применение двух типов стратегий: проталкивания и притягивания потребителей к товару или услуге.

Стратегия проталкивания предполагает стимулирование продвижения товаров и сопутствующих услуг через посреднические структуры - туристические фирмы или организации по развитию регионального рынка туристических услуг, которые, в свою очередь, агрессивно навязывают туристические пакеты конечному потребителю.

Реализация данного типа стратегии предполагает активное участие винодельческих компаний, которые заинтересованы в продвижении ВВТ и наличия на рынке туристических услуг развитых туристических компаний. Однако ввиду отсутствия профессиональных «игроков» на пути продвижения туристических продуктов до конечного потребителя - туриста, реализация данного типа стратегии в АТО затруднена.

Стратегия притягивания потребителей предполагает максимальное приложение усилий в целях формирования спроса в виде различного рода рекламных акций, которые вызывают интерес у конечного потребителя-ценителя вин. Вызванный таким образом интерес создает потребность в продукте и заставляет потенциального потребителя начать самостоятельный поиск поставщика.

Сельский туризм занимает второе место в Европе после пляжного и приносит до 30% дохода от туристической индустрии в целом. Основные факторы успеха агротуризма в Европе представлены в таблице 2.8 [1].

Классическая модель развития агротуризма предполагает знакомство туристов с сельским бытом, особенностями национальной культуры, различными видами прикладного искусства, танцевально- песенными обрядами, вовлеченность в традиционные занятия.

Таблица 2.8.

Факторы успеха агротуризма в Европе.

Факторы успеха	Характеристика
Политическая поддержка	Политическая поддержка агротуризма со стороны правительств национальных государств ЕС
Высокая конкурентоспособность агротуристического продукта	Клиент диктует новую концепцию турпродукта – переход от модели SSS (“Sea - Sun - Sand; «Море-Солнце-Пляж») к модели (LLL “Lore – Landscape - Leisure”; «Традиционные знания - Ландшафт - Досуг») в сочетании с индивидуализацией пакета услуг
Эффективная экономическая модель	Малозатратный вид туризма, не предполагающий высокий затрат на строительство гостиничных комплексов и др. инфраструктуры
Роль региональных властей в развитии агротуризма	Перспективы развития агротуризма при поддержке «на местах» через принятие законодательных актов на региональном уровне.
Государственные программы развития агротуризма	Элемент роста агротуристического сектора как часть государственных программ – специальных (Кипрская программа по агротуризму, подготовленная организацией по развитию туризма); комплексных (в рамках программы устойчивого развития сельской местности министерства сельского хозяйства Германии)
Информационная форма турпродукта	Интерактивные базы данных по агротуризму для широкого круга клиентов

Виноградарско - винодельческий туризм (ВВТ) или энотуризм в настоящее время является перспективным и прибыльным направлением развития агротуризма в сельской местности. Он включает в себя не только ознакомление с технологией выращивания винограда, производства вина, но и ознакомление с историей, культурой и традициями региона. В политике ЕС развитие энотуризма играет важное значение для развития услуг производителей и роста занятости в сельской местности.

Однако в настоящее время в Республике Молдова (РМ) понятие вино-гастрономический тур, особенно для развития внутреннего туризма еще не столь еще развито. Не изучены предпочтения и спрос на данный вид туристических услуг среди сегментов населения, что является первым шагом при разработке любого туристического продукта. С целью качественного планирования тура необходимо учитывать особенности поведения выбранной аудитории потенциальных туристов, гибко реагировать на изменения вкусов потребителей относительно наполнения наиболее привлекательными и пользующихся спросом услугами.

В этом отношении представляет интерес исследование, проведенное среди 740 мужчин и женщин в возрасте от 20 до 60 лет, проживающих в Одесской области [2]. Для респондентов были предложены на выбор различные формы винного туризма с предложением указать на наиболее

привлекательные. Результаты опроса относительно содержательного наполнения виноградо-винодельческого тура показали большой запрос на комплексный винный тур – 24% респондентов, эногастрономический ужин – 20%, посещение винных фестивалей и дегустация с сомелье – соответственно – 17 и 16% [2].

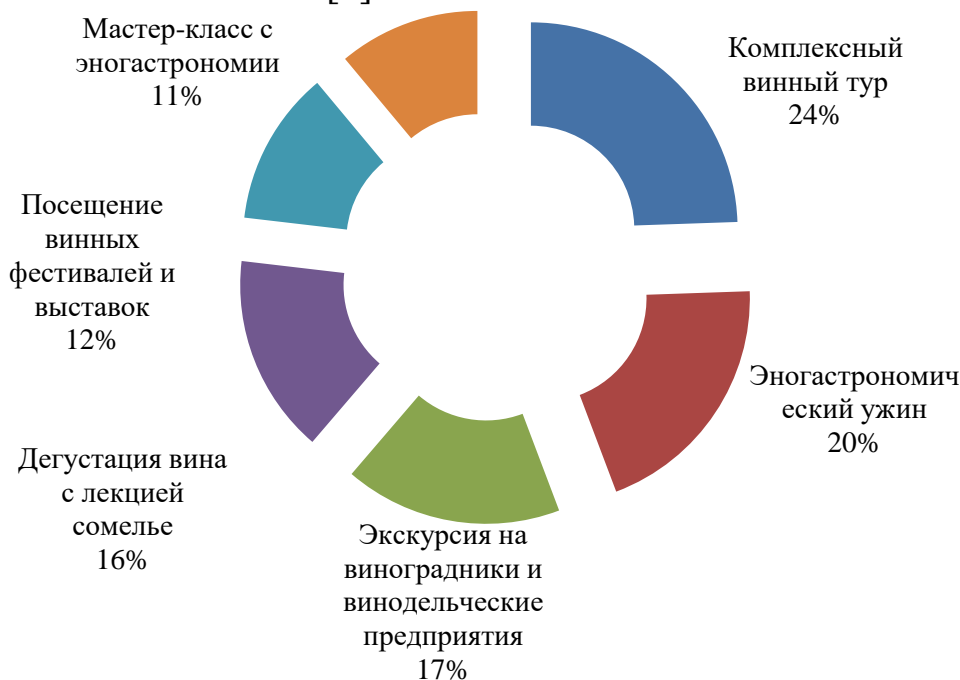

Рис. 2.4 – Результаты опроса относительно содержательного наполнения винодельческого туризма.

Источник: [2]

Анализ сегментов туристов, представленных в исследовании, позволил выявить следующие категории основных потребителей туров [2]:

1 сегмент представлен потребителями, участвовавшими ранее в турах и желающими их повторить;

2 сегмент – самый многочисленный представлен потребителями, имеющими опыт спонтанного участия в винных турах, но не участвовавших в качественно организованных мероприятиях;

3 сегмент – составляют винные туристы, не имеющие опыт участия в ВВТ турах, но желающие в них участвовать. Данный сегмент представлен людьми разного возраста, преимущественно с высшим образованием.

При формировании конкурентоспособного тура необходимо выяснить наиболее привлекательную для потребителя цену. По результатам исследования, большинство потенциальных туристов предпочитают:

- недорогие ценовые предложения (56%),
- средний ценовой диапазон (32%),
- элитный уровень услуг и цен (6%),
- не имеет значения (5%).

Следовательно, большинство потребителей ориентируются на средний и ниже среднего ценовые сегменты и только около 10% готовы к значительным тратам. Поэтому для винодельческих предприятий важно обратить внимание на формирование наиболее привлекательной цены тура и туристического пакета для каждого сегмента потребителей. В целом, по данным западных исследований, ВВТ может выступать источником дополнительного дохода для винодельческих предприятий – объемы продаж возрастают до 30%.

Исследование, проведенное среди винодельческих предприятий, активно развивающих ВВТ, показал наибольший вклад ВВТ в улучшение имиджа и продвижение бренда (как предприятия, так и региона), рост дохода и в целом рост туристической активности соответственно 24% и 20%.

Рис. 2.5 – Вклад продвижения туризма в развитие вашего винодельческого предприятия и местного сообщества

Источник: [3]

Ответы относительно наиболее популярных услуг, предлагаемых винодельческими предприятиями, распределились следующим образом: 1 группа - тематические дегустации и визиты с гидом, 2 группа - гастрономические туры с размещением и социально - культурными мероприятиями, 3 группа - посещение временных выставок, музеев, винная СПА терапия.

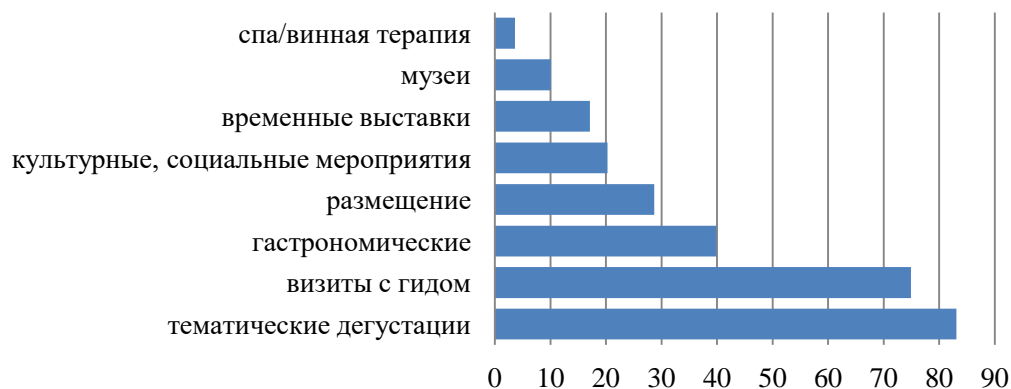

Рис. 2.6 – Какого рода услуги вы предоставляете гостям?

Источник: [3].

Интересны ответы предприятий, характеризующие наибольший вклад и тип активов, влияющих на продвижение предоставляемых ими услуг в области ВВТ. Это, в первую очередь известность бренда (более 60 % значимости), история или легенда винодельни (53,6%), доступ к известному историческому месту или памятнику (48,8%), наличие оборудованных конференц-залов, услуги по размещению и питанию (42,6%) и, наконец, архитектура винодельни (39%).

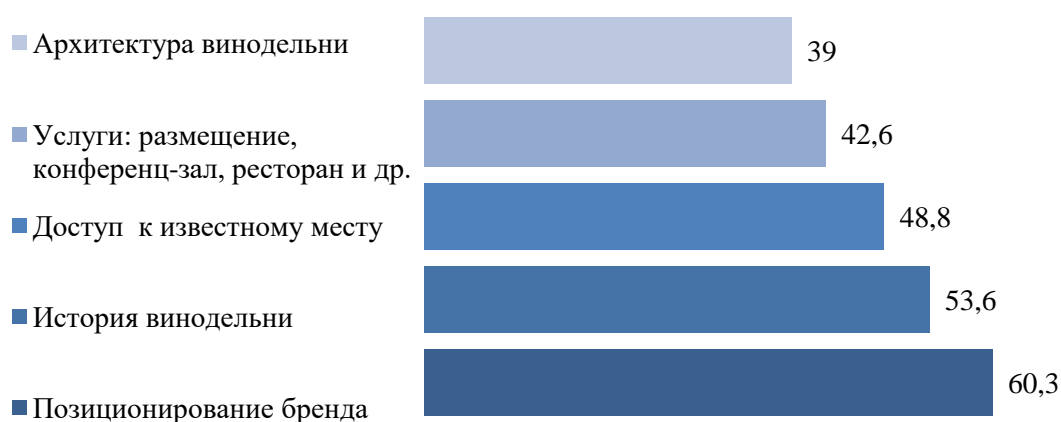

Рис. 2.7 – Какого рода активы вносят наибольший вклад в развитие ВВТ. Источник: [3].

Интервью, проведенные с винодельческими предприятиями АТО Гагаузии показало наличие невысокого уровня интереса к развитию виноградарско- винодельческого туризма – 33% опрошенных не видят перспектив в развитии туризма, 25% воздержались от ответа. По мнению виноделов, наивысшим спросом пользуются тематические дегустационные мероприятия, фестивали и экскурсии по виноградникам. Интерес вызывает организация музея вина, временных винных выставок и развитие этногастрономического туризма. Более 70% проявивших интерес

к развитию туризма предприятий нуждаются в обучении в области гостеприимства, организации дегустаций, фестивалей.

Необходимо отметить, что максимальное количество гостей (70%) посещают винодельни и связанные с дегустацией мероприятия в летний период. Наличие обученного персонала в сфере туризма по оценке предприятий общественного питания составило 43%, оценка винодельческих предприятий зафиксирована на уровне 37% [4].

Анализ представленной выше информации свидетельствует о крайне низком уровне активности туристической деятельности в РМ, что подтверждается:

- слабыми потоками внутреннего и въездного туризма,
- ограниченным ростом количества субъектов туристической деятельности,
- низким уровнем и отсутствием роста занятости в данной сфере,
- низким уровнем доходности существующих субъектов,
- недостаточный уровень качества услуг в сфере гостеприимства.

Данная ситуация является результатом воздействия следующих негативных факторов:

На национальном уровне:

- несовершенство нормативно- правовой базы;
- замедленные темпы внедрения государственной программы развития туризма;

На уровне автономии:

- отсутствие политики стимулирования развития существующих и создания новых туристических объектов;
- целенаправленной программы развития туристической инфраструктуры (особенно придорожной инфраструктуры);
- отсутствие информационной кампании по продвижению туристической привлекательности региона, специализированных центров и туроператоров;
- низкое качество туристических продуктов и низкий уровень аттракции;
- слабая дифференцированность туристических продуктов;
- отсутствие элементарных санитарно- гигиенических условий принятия гостей;

На основе проведенного анализ сильных и слабых сторон развития ВВТ, можно выделить основные проблемы в этой сфере:

- низкая активность участников туристической деятельности в продвижении ВВТ,
- недостаточная известность брендов и винных линеек среди ценителей вина как на внутреннем рынке, так и за пределами РМ,

-
- невысокий уровень подготовки персонала в сфере туризма,
  - отсутствие туроператоров, развивающий внутренний туризм,
  - низкий уровень материально-технической базы потенциальных участников туристической индустрии и др.

Рекомендации в области развития

1. Модернизация объектов туристической и сопутствующей инфраструктуры ВВТ.

Необходима координация действий властных структур при восстановлении и модернизации существующей инфраструктуры – зданий и сооружений, инженерных и коммуникационных сетей (в т.ч. подъездных путей к туристическим объектам), смежных туристической индустрией предприятий (перерабатывающих, бытовых, энергетических), придорожной инфраструктуры, обеспечивающих доступ к туристическим ресурсам. Также требуется создание структуры (Информационного туристического Центра), отвечающей за аккумуляцию информации туристического характера по всем населенным пунктам АТО, с привлечением СМИ, НПО, бизнес - структур и учреждений, заинтересованных в развитии данной отрасли.

2. Становление партнерств на местном и международном уровнях.

Для создания предприятий в области туризма не требуется высоких стартовых издержек. Винодельческие предприятия должны стать кластерообразующим ядром на местном уровне вокруг которого сосредоточатся предприятия гостиничного, ресторанного бизнеса, ремесленники и творческие коллективы. А при целенаправленной поддержке национальных, региональных и местных органов власти, возможно, охватить территории, которые испытывают в настоящее время проблемы с вовлечением в традиционную хозяйственную деятельность.

Туристическая деятельность нуждается в новых формах привлечения инвестиций в виде накопленных средств трудовых мигрантов, применения инструментов краудфандинга, развития волонтерского движения среди населения и др. Эти вопросы возможно решить через развитие частно-государственного партнерства, привлечения средств диаспоры и т.д.

3. Разработка программы сохранения традиционных ремесел и обучению современным тенденциям.

Следует отметить существующий потенциал роста спроса на сувенирную продукцию, основанную на художественных традициях народного творчества. В данном случае инвестиционной политике необходимо придать целевой характер, направленный на развитие производственной базы по выпуску сувенирных изделий, соответствующих требованиям современного дизайна и потребительского спроса, отображающих как особенности ВВТ, так и в целом культурные особенности региона.

---

4. Развития компетенций субъектов предпринимательства, занятых в туристической индустрии.

Согласно данным Всемирной Туристской Организации, каждые 11 дополнительно прибывших туристов способствуют созданию одного рабочего места в государстве. Поэтому необходимо выделить особую роль туризма в оживлении местной экономики и создании рабочих мест, особенно в сельской местности.

В условиях, при которых удельный вес самозанятого населения в общей численности занятого населения РМ составляет около 30% [5], из которых подавляющее количество сконцентрировано в сельской местности (90%), необходимо принять меры по развитию сельского туризма и легализации сопутствующего мелкого бизнеса. Также необходимо разработать и внедрить программу обучения субъектов туристической деятельности с целью доведения качества услуг до мирового уровня.

Список использованной литературы:

1. Все о туризме. Туристическая библиотека. [Электронный ресурс] //Европейский опыт развития сельского туризма: сайт. - URL: http://tourlib.net/statti_tourism/zarichnaya.htm

2. Слаблюк М., Москаленко Я., Мяжков А. *Методология построения маркетингового исследования рынка услуг винного туризма. Комратский Государственный Университет. Научно-Исследовательский Центр «Прогресс». Международный Конкурс Студенческих Научно-Исследовательских работ по экономике. Комрат. 2018.*

3. *Turismului Vitivinicol: Tendințe actuale pe plan mondial și local. Veronica Tomescu, Președintele AO Centrul de Promovare a Turismului Vinicol din Moldova .Moldexpo. 08.04.2016.*

4. *Levitskaia A. Ianioglo N. Digital marketing technologies as an effective tool for promotion of tourism in the Republic of Moldova. Marketing and digital technologies. Scientific journal Vol. 2, N3, - Odessa. ONPU. 2018.*

5. *Оценка численности и основных характеристик самозанятого населения РМ. А. Рожко, З. Стременовская. Национальный Институт Экономических Исследований, Кишинев. Ediția A VI A/Nr. 2, 2015.*

2.4. Стратегічні орієнтири розвитку ринку туристичних послуг в Україні

На сучасному етапі розвитку світового господарства міжнародна торгівля послугами набуває все більшого значення. Це викликано науково-технічним прогресом у сфері матеріального виробництва, поглибленням міжнародного поділу праці і ростом соціально-економічних потреб багатьох країн. В якості одного з провідних напрямів діяльності в сфері послуг, розглядається міжнародний туризм. Ця галузь останнім

часом швидко розвивається, приносить значні прибутки та забезпечує робочі місця в багатьох країнах. Міжнародний туризм є активним джерелом надходжень іноземної валюти і здійснює вплив на платіжний баланс країни. Туризм впливає не лише на економіку багатьох країн, а й на їх соціальне та культурне середовище, екологію. Він певною мірою сприяє формуванню позитивного іміджу країни, виконує культурно-освітні функції. Сьогодні в міжнародному туристичному обміні приймають участь практично всі держави світу, як розвинуті, так і країни, що розвиваються. Для багатьох з них туризм став провідною галуззю, що визначає їх міжнародну спеціалізацію.

Активна інтеграція України у світовий ринок туристичних послуг є як економічно необхідним, так і об'єктивно закономірним процесом, оскільки, з одного боку, цілеспрямований розвиток міжнародного туризму є одним із чинників розвитку національної економіки, інструментом її інтеграції в систему світогосподарських зв'язків, засобом диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності за рахунок динамічного розвитку сфери послуг, а з іншого боку, активізація участі України в міжнародному житті, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, відповідно, обумовлює розвиток міжнародного туристичного обміну, пов'язаного із зростанням кількості міжнародних економічних, соціальних, наукових, культурних контактів.

На сучасному етапі розвитку світового господарства туристична галузь є одним із пріоритетних напрямів розвитку економік країн світу. Не зважаючи на економічні коливання, політичну напругу та інші дестабілізуючі фактори, туризм з кожним роком демонструє тенденції зростання, що відображається у збільшенні кількості туристичних відвідувань. Причини цього слід вбачати, передусім, в інтенсивному збагаченні спектра рекреаційних, лікувальних, культурних потреб сучасної людини, глобалізацією системи соціально-культурних, економічних, політичних і комунікаційних зв'язків. В галузі туризму доцільно виділити наступні групи факторів, аналіз яких дозволяє зробити висновок про ступінь конкурентоспроможності країни в галузі туристичного бізнесу: соціальна та політична ситуація в країні, клімат та географічне розташування, історико-культурні пам'ятки, інфраструктура (транспорт, розміщення), асортимент туристичних послуг, політика розвитку туристичної галузі, вартість відпочинку, трудові ресурси для роботи в галузі [1].

Для підвищення своєї конкурентоспроможності в цій галузі країнам світового співтовариства необхідно дотримуватися наступних принципів: приймати заходи по захисту туристів та їх вільного пересування, що передбачає спрощення поліцейського і митного контролю на кордонах; підвищення безпеки туристів; гармонізацію страхування туристів і їхнього

автотранспорту; інформування про їх соціальні права; розробити загальні правила діяльності в індустрії туризму щодо податкової політики, взаємного визнання рівня кваліфікації і дипломів професійної підготовки; поділу відпускних періодів для зняття навантаження на туристську індустрію в пікові сезони; розвивати регіональний туризм з метою його просування в нерозвинені регіони, які мають туристичний потенціал.

В цілому ефективний розвиток міжнародної діяльності безпосередньо залежить від надання організаційно-методичної та фінансово-економічної підтримки туризму з боку держави. Туризм є високоприбутковим сектором економіки та важливим чинником підвищення міжнародного авторитету. Необхідно, щоб визнання туризму як індустрії супроводжувалося виділенням відповідних ресурсів з боку держави. Досвід європейських країн доводить, що без державних інвестицій розвиток туризму неможливий. Цілеспрямована та системна діяльність щодо розвитку міжнародних туристичних зв'язків є ефективним механізмом створення сприятливого для розвитку туризму середовища, ефективного використання туристичних ресурсів, розбудови транскордонної інфраструктурної мережі, розвитку національних економік та культур держав світу. Бюджетні заходи містять державне фінансування з бюджету, спеціально складеного для туризму, і, зазвичай, мають наступні форми: позики за дуже низькими відсотковими ставками, призначені для інвестування проектів великих туристських інфраструктур; субсидії, призначені для заохочення пріоритетних напрямків розвитку.

Узагальнення досвіду регулювання міжнародної туристичної діяльності дозволяє визначити основні напрямки регулятивного впливу органів державного управління на підтримку розвитку міжнародного туризму, серед яких: законодавче забезпечення (розробка та впровадження нормативно-правових актів, які створюють сприятливі правові умови для розвитку міжнародного туризму та захисту туристів), фінансова підтримка (створення системи різноманітних податкових пільг, субсидій, дотацій), інфраструктурна підтримка, кадрова підтримка (створення умов для заохочення використання та просування по службі місцевої робочої сили на туристичних підприємствах), адміністративна підтримка, інформаційна підтримка, забезпечення безпечного розвитку туризму.

В Україні поступово впроваджується змішана (європейська) модель управління міжнародною туристичною діяльністю. Одним із важливих чинників зміцнення міжнародного туристичного потенціалу України виступає договірно-правова база. Тому значної уваги потребує уточнення і вдосконалення національної законодавчої бази, що регулює сферу туризму, встановлення договірних відносин з країнами, які є перспективними для України туристичними ринками, вивчення та впровадження практики створення нормативного обґрунтування туризму,

---

організаційних засад функціонування високорентабельної туристичної індустрії країн розвинутого туризму, прогресивного досвіду державного регулювання та стимулювання галузі. Правове забезпечення туристичної діяльності на міжнародному рівні здійснюється в Україні в межах відповідних організацій, які регулюють взаємовідносини на світовому ринку туристичних послуг. Серед них вирішальна роль належить Світовій організації торгівлі та Всесвітній туристичній організації [2,3]. Суттєвою метою розвитку туристичного співробітництва України ними слід вважати створення додаткових можливостей використання туристично-рекреаційного потенціалу, створення конкурентоспроможного туристичного продукту країн-учасниць, його просування на міжнародному ринку, збільшення туристичних потоків, підвищення економічної ефективності туризму як передумови соціально-економічного розвитку світу.

В цілому, найбільш перспективними напрямками подальшої співпраці України з зазначеними організаціями є наступні:

1. Створення спільного туристичного простору і єдиного туристичного законодавства, яке буде регулювати діяльність в сфері туризму країн-учасниць. Необхідно відмітити, що це буде сприяти, по-перше, підвищенню іміджу України як туристичне розвинутої держави, по-друге, спрощенню митних формальностей, яке дозволить збільшити не лише виїзні, а й в'їзні потоки туристів. По-третє, створення такого простору значно полегшить обмін інформацією, яка безпосередньо стосується сфери туристичного бізнесу, а також дозволить формувати цікаві маршрути по країнам-учасницям. Єдина нормативна база дозволить не лише уникнути суперечливих ситуацій в процесі спільної діяльності, а й значно полегшить функціонування суб'єктів туристичної індустрії.

2. Проведення міжнародних конференцій на макро- та мікро-рівні по обміну досвідом роботи в сфері туристичного бізнесу. В цьому аспекті слід звернути увагу на організацію семінарів та зустрічей підприємців різних країн, які працюють в туристичній галузі. Це дозволить не лише обговорювати найбільш актуальні проблеми розвитку цієї економічної сфери, а й формулювати спільні пропозиції щодо змін у нормативно-правовій базі, які б найбільш повно відповідали ринковій ситуації. Основним завданням конференцій на рівні держав повинно стати обговорення та подальше впровадження ефективних моделей розвитку світової туристичної галузі, розробка спільних стратегій розвитку туристичної індустрії. Для України участь в таких конференціях дозволить не лише перейняти досвід розвинених з точки зору туристичного бізнесу держав, а й заявити про себе як про гідного конкурента на світовому туристичному ринку.

---

3. Створення спільної бази туристичних пропозицій. Для України це буде означати, по-перше, підвищення обізнаності потенційних туристів щодо унікальних екскурсійних програм та програм відпочинку на території нашої держави, по-друге, розширення можливостей відпочинку вітчизняних туристів за кордоном.

4. Участь України в міжнародних туристичних виставках та ярмарках, розробка інформаційно-рекламних програм та турів, покликаних пропагувати туристичний продукт України за кордоном.

На національному рівні регулювання функціонування туристичної галузі важлива роль належить наступним нормативно-правовим документам: Закон України “Про туризм”, “Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2020 року”; “Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму”, постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи подальшого розвитку туризму”. Правову основу функціонування діяльності туристичної галузі країни закладено Законом України "Про туризм"[4]. Він є основоположним законодавчим актом, що визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму. Саме цей законодавчий акт став правовим підґрунтям для розробки цілого комплексу галузевих нормативно-інструктивних документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності. Згідно із Законом України "Про туризм" до основних напрямів державної політики в цій сфері варто віднести:

- становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України,

- створення ефективної системи туристичної діяльності для забезпечення потреб внутрішнього та іноземного туризму;

- створення та вдосконалення нормативно-правової бази в галузі туризму відповідно до чинного законодавства України, міжнародних норм і правил;

- створення економічних умов, які стимулюють розвиток туризму; заохочення національних та іноземних інвестицій в розвиток туристичної індустрії;

- встановлення порядку стандартизації, сертифікації та ліцензування в галузі туризму;

- розвиток співробітництва із зарубіжними країнами та міжнародними організаціями, участь у міжнародних програмах розвитку туризму, розробка та укладання міжнародних двосторонніх і багатосторонніх договорів у галузі туризму та визначення механізму їх реалізації [5].

Враховуючи досвід провідних туристичних країн світу, можна зробити висновок, що для України на даному етапі розвитку необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу регулювання міжнародної туристичної діяльності в напрямку створення дієвих механізмів державної фінансової, інфраструктурної, кадрової, адміністративної та інформаційної підтримки, забезпечення безпечного розвитку міжнародного туризму в усіх відношеннях – економічному, соціокультурному, екологічному. Необхідно впровадити чіткі механізми державного фінансування туристичної галузі на регулярній основі, створити ефективну систему державного гарантування інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури, страхування комерційних ризиків у міжнародному туризмі, заохочення довготермінових капіталовкладень.

Сьогодні пріоритетними напрямками діяльності в сфері туризму для нашої країни є встановлення договірних відносин з країнами, що є перспективними для України туристичними ринками, вивчення та впровадження практики створення нормативно-правової бази туризму, організаційних засад функціонування високорентабельної туристичної індустрії країн розвиненого туризму, прогресивного досвіду державного регулювання та стимулювання галузі.

Україна має всі об'єктивні передумови, щоб стати однією з найбільш конкурентоспроможних туристичних країн світу, однак аналіз сучасного стану функціонування вітчизняної туристично-рекреаційної галузі свідчить про те, що її розвиток стримується через невирішеність низки проблем, серед яких необхідність подолання територіальної нерівномірності та раціонального використання санаторно-курортної інфраструктури, впровадження світових стандартів, залучення інвестицій, невідповідність міжнародним стандартам якості надання туристичних послуг, недостатність якісного та кількісного обсягу інформації про туристичний потенціал України на світовому ринку.

До головних стратегічних напрямків подальшого розвитку туристичної галузі в Україні на макрорівні можна віднести, по-перше, забезпечення загальнодержавної і регіональної підтримки туризму, притягнення до його розвитку як державних, так і підприємств інших форм власності, а також окремих громадян; розвиток інформаційно-рекламної і маркетингової діяльності; підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації кадрів туристичної індустрії. Крім того потрібно розвивати матеріально-технічну базу індустрії туризму і сфери послуг та забезпечувати пріоритетність вітчизняного внутрішнього та іноземного (в'їзного) туризму на основі використання туристичних ресурсів, здобутків національної історії і культури українського народу. Крім того, прийняття і реалізація законів про спеціальні економічні зони у пріоритетних регіонах України дасть змогу активізувати підприємницьку

діяльність, здійснити перспективні інвестиційні проекти, створити додаткові робочі місця, стимулювати розвиток готельно-туристичного бізнесу на регіональному рівні, а також сервісну інфраструктуру баз відпочинку й оздоровлення, використовуючи сприятливі кліматичні і природні переваги зони.

По-друге, важливим напрямком розвитку туризму є створення розвинутої матеріально-технічної бази туристичної індустрії. Для прискорення її розвитку необхідно: забезпечити модернізацію і реконструкцію існуючих об'єктів туризму, а також будівництва нових за сучасними проектами; практикувати проведення цільових інвестиційних конкурсів на право реконструкції і будівництва нових об'єктів із залученням до їхньої організації підприємств туристичної індустрії вітчизняних і іноземних інвесторів, місцевих органів виконавчої влади; використовувати можливості фінансування розвитку індустрії туризму за рахунок коштів приватних вітчизняних і іноземних інвесторів, фондів, добровільних об'єднань підприємств, по лінії міжнародної технічної допомоги, Європейського Банку Реконструкції і Розвитку, інших міжнародних фінансових організацій.

По-третє, стратегічними цілями інвестиційної політики в туризмі, зокрема у готельному господарстві в Україні, мають бути формування сприятливого інвестиційного клімату, стимулювання припливу капітальних вкладень у реконструкцію і будівництво сучасних трьох-, чотири- та п'ятизіркових готелів відповідно до міжнародних вимог і стандартів, а також готелів “хостелів” для молодіжного туризму; інвестиційне забезпечення структурної перебудови готельного господарства за типізацією підприємств, їх категорійністю, місцем розміщення (у міській, сільській місцевості); мобілізація всіх джерел інвестиційних ресурсів та їх ефективне використання, створення умов для нарощування внутрішніх інвестиційних ресурсів; організація туристичних та спортивних центрів, молодіжних та гірських баз, облаштування гірськолижних трас і підйомників на територіях пріоритетного розвитку туризму, у спеціальних (вільних) економічних зонах, а також створення мотелів, кемпінгів упродовж транспортних коридорів; забезпечення розвитку промислової індустрії з випуску сувенірних виробів, рекламних проспектів, каталогів, путівників, туристичних атласів і мап, планів міст, календарів, плакатів та іншої рекламної продукції.

Стратегічні орієнтири розвитку туристичної галузі України значною мірою пов'язані також з європейським вектором її інтеграції. Важливе значення в цьому зв'язку має підписання Угоди про асоціацію України та ЄС, запровадження безвізового режиму пересування туристів. Для сфери туризму особливої актуальності набувають статті 399-402 шістнадцятої глави Угоди про асоціацію. В них йдеться про подальше співробітництво

сторін у цій сфері діяльності з метою розвитку конкурентоздатної галузі як генератора економічного розвитку, валютних надходжень, зайнятості тощо. Передбачається, що країни узгодять свої дії на принципах поваги культурних надбань, інтересів місцевих спільнот, особливо у сільській місцевості, а також захисту навколишнього середовища. Співпраця з ЄС відкриває великі можливості для використання організаційно-фінансових механізмів та підвищення економічної ефективності національного туризму. Зважаючи на це, через Спеціальне представництво України при ЄС систематично подає заявки щодо включення України у перспективні програми співробітництва у сфері туризму, зокрема фінансової та технічної допомоги, а також інвестиційні проекти. Це якісно впливає на розбудову туристичної сфери України, сприяє соціально-економічному та культурному розвитку держави [6]. Тому орієнтація на європейський вектор співпраці не тільки дозволить вітчизняним туристичним підприємствам отримати доступ до потенційно об'ємного ринку, а й можливість участі в перспективних проектах, можливість залучення інвестиційних ресурсів, використання європейського досвіду організації туристичного бізнесу.

В цілому подальша інтеграція України у світовий ринок туристичних послуг є не тільки джерелом прибутковості, а й виконує ряд важливих соціально-культурних функцій, що, в умовах функціонування глобального економічного простору набуває суттєвого значення як складова ефективного розвитку національної економіки.

Список використаної літератури:

1. Румянцев А.П., Коваленко Ю.О. *Світовий ринок послуг. Навч. посібник.* – К.: ЦНЛ, 2007. – 489 с.
2. *UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.unwto.org/pub>.
3. *Tourism and Sustainable Development Goals: Journey to 2030. Highlights.* - World Tourism Organization. – 2017. – Available at: <http://www.unwto.org/pub>.
4. *Про туризм : Закон України.* - №324/95-ВР від 15.09.1995 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
5. *Забалдіна Ю.Б. Маркетинг туристичного підприємства: Навч. посібник.* – К.: Музична Україна, 2002. – 196 с.
6. *Міжнародний туризм: світові тенденції та українські реалії. [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://sd.net.ua/2012/05/24>

2.5. Дослідження розвитку будівельного комплексу в контексті формування регіональної кластерної політики України

Будівельний комплекс є сферою матеріального виробництва, яка суттєво впливає на розвиток як окремих територій, так і країни в цілому.

Тому, визначення особливостей та характерних рис функціонування будівельного комплексу України є пріоритетним напрямком у формуванні підходів управлінського впливу на розвиток регіонів України. Основними стримуючими факторами змін в будівельному комплексі є незавершеність процесу реформування на державному та регіональному рівні за напрямками:

1. Дерегуляція. Так, за даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства в Україні триває процес дерегуляції будівельної галузі та спрощення дозвільно-погоджувальних процедур у будівництві. Першими результатами цієї роботи є збільшення у 2015 році на 13% обсягів прийняття житла в експлуатацію у порівнянні з попереднім періодом, що складає 11 млн. квадратних метрів [1, с.5].

2. Формування нормативної бази, інтегрованої в міжнародно-правовий простір технічного регулювання в будівництві.

3. Застосування європейського підходу до визначення пріоритетів при формуванні життєвого середовища.

4. Законодавче регулювання інвестиційної діяльності в будівельній галузі [2].

5. Формування аспектів нормативно-правового регулювання системи економічної та екологічної безпеки інноваційного розвитку будівельного комплексу відповідно сучасних світових трендів.

Негативний вплив на будівельний сектор економіки України чинить відсутність чіткого розподілу сфер відповідальності та неузгодженість дій Міністерств, незацікавленість як іноземних, так і українських приватних інвесторів в українських об'єктах інфраструктури.

У науковій праці М. Климчук [3, с.68] представлено ітераційно-інституційну модель забезпечення розвитку підприємств будівельної сфери в Україні. Подана модель охоплює три рівні. Перший рівень ітерації - це державний рівень, тобто рівень макросередовища. Основними завданнями, які потрібно досягти суб'єктами цього рівня є: уніфікація норм чинного українського законодавства до європейських; залучення іноземних інвестицій для реалізації проектів у сфері будівництва; сприяння впровадженню новітніх технологій у будівельну сферу; надання пільгового кредитування у сфері будівництва. Другим рівнем ітерації є регіональний рівень (рівень мезосередовища), згідно якого передбачено досягнення таких ключових цілей, як: надання фінансової, консалтингової допомоги (ефективної, результативної) підприємствам; сприяння створенню (формуванню) регіональних інтеграційних об'єднань (кластерів, альянсів); реалізація проектів у сфері будівництва. Водночас, третім рівнем ітерації є рівень підприємств [3, с.69].

Якщо проаналізувати розвиток будівельного комплексу України згідно зазначених рівнів ітерації, очевидні наступні висновки, що держава вирішує певні завдання на шляху реформування та розвитку будівельної сфери. Так, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства є ключовим у сфері реалізації реформи децентралізації. До основних сфер відповідальності зазначеного міністерства відноситься: будівництво, архітектура, містобудування, житлово-комунальне господарство, формування державної політики в галузі архітектури та контролю за будівництвом, нагляд у сфері житлово-комунального господарства. Одним з нещодавніх прикладів успішної імплементації реформи стала передача на місця повноважень Державної архітектурно-будівельної інспекції (ДАБІ) [4]. Також в рамках децентралізації, функції замовника інфраструктурних об'єктів в процесі реформування делегуються місцевим органам влади, що чинить позитивний вплив на перспективи формування позитивного іміджу територій, подолання архітектурної одноманітності регіонів, залучення світового досвіду та технологій, підвищення інвестиційної привабливості об'єктів та територій.

М. Климчук у своїй представленій ітераційно-інституційній моделі забезпечення розвитку підприємств будівельної сфери в Україні другим рівнем ітерації виокремлює регіональний рівень (рівень мезосередовища), де однією з ключових цілей розвитку будівельного комплексу виділяє сприяння створенню (формуванню) регіональних інтеграційних об'єднань (кластерів, альянсів) [3].

Погоджуючись з важливістю процесів кластероутворення в розвитку будівельного комплексу регіонів України, постає необхідність у визначенні форми та структури дослідження, перш ніж результати статистичного опрацювання діяльності підприємств будівельної сфери будуть піддані узагальненню. Це дозволить отримати інформаційні результати та зробити висновки щодо пріоритетних напрямків кластерної політики розвитку будівельного комплексу. Так, дослідження розвитку будівельного комплексу України доцільно розпочати з його визначення та структурного наповнення, що дозволить окреслити напрями аналітичного вивчення перспектив формування кластерної політики в регіонах.

Науковці наводять наступне визначення будівельного комплексу - це сукупність галузей матеріального виробництва і проектно-пошукових робіт, які забезпечують капітальне будівництво у сферах промисловості, сільського господарства, транспорту, а також для потреб житлово-комунального господарства та всіх інших сфер людської діяльності [5; 6].

До складу будівельного комплексу входять такі галузі матеріального виробництва: будівництво, промисловість будівельних матеріалів, виробництво будівельних конструкцій і деталей. У низці наукових

досліджень структура будівельного комплексу розуміється більш широко, до нього включається також будівельне і дорожнє машинобудування, спеціальна інфраструктура (рис.2.8) [5; 6].

Будівельний комплекс здійснює весь цикл робіт зі створення будівельних об'єктів - від проектування до введення їх в дію з необхідною для цього будівельною базою і виробництвом спеціальних видів матеріальних ресурсів. Таким чином, будівельні підприємства являють собою сукупність агрегованих секторів, які формують єдиний технологічний ланцюжок в системі будівельного комплексу, що має ознаки кластеризації.

Наприклад, діяльність підприємств, що відносяться до промисловості будівельних матеріалів безпосередньо залежать від сировинних та споживчих умов, тому розміщення її залежить від їх наявності. Залежно від потреб будівництва і стадій технологічного процесу виділяють підприємства і виробництва, що розташовані в сировинних районах, наприклад видобування і первинна обробка сировини (піску, гравію, щебню, бутового каменю тощо), виробництво в'язучих (цементу, вапна, гіпсу) і стінових матеріалів, а також ті, які орієнтуються на споживача (виробництво залізобетонних конструкцій, шиферу, тощо) [7, с.130].

В даний час актуалізується інтеграція підприємств будівельного комплексу з урахуванням наукового, технічного та інноваційного потенціалу на базі розвитку коопераційних зв'язків будівельної сфери з активним залученням малого і середнього бізнесу, науково-дослідних інститутів, інформаційних, фінансових організацій, органів державної влади. Дана взаємодія досягається шляхом формування та реалізації завдань кластерної політики регіонального розвитку через управлінський вплив, який передбачає підтримку, стимулювання і організаційне забезпечення розвитку інноваційного кластероутворення. Аналіз основних показників розвитку будівельного комплексу України дозволяє виявити основні тенденції розвитку в рамках пріоритетів регіонального розвитку та перспектив кластеризації. За умов активованих процесів децентралізації кластеризація повинна відбуватись в парадигмі відносин «державна - місцева влада - забудовник - населення». Тому пропонується провести аналіз будівельного комплексу України за наступними напрямками (рис.2.9).

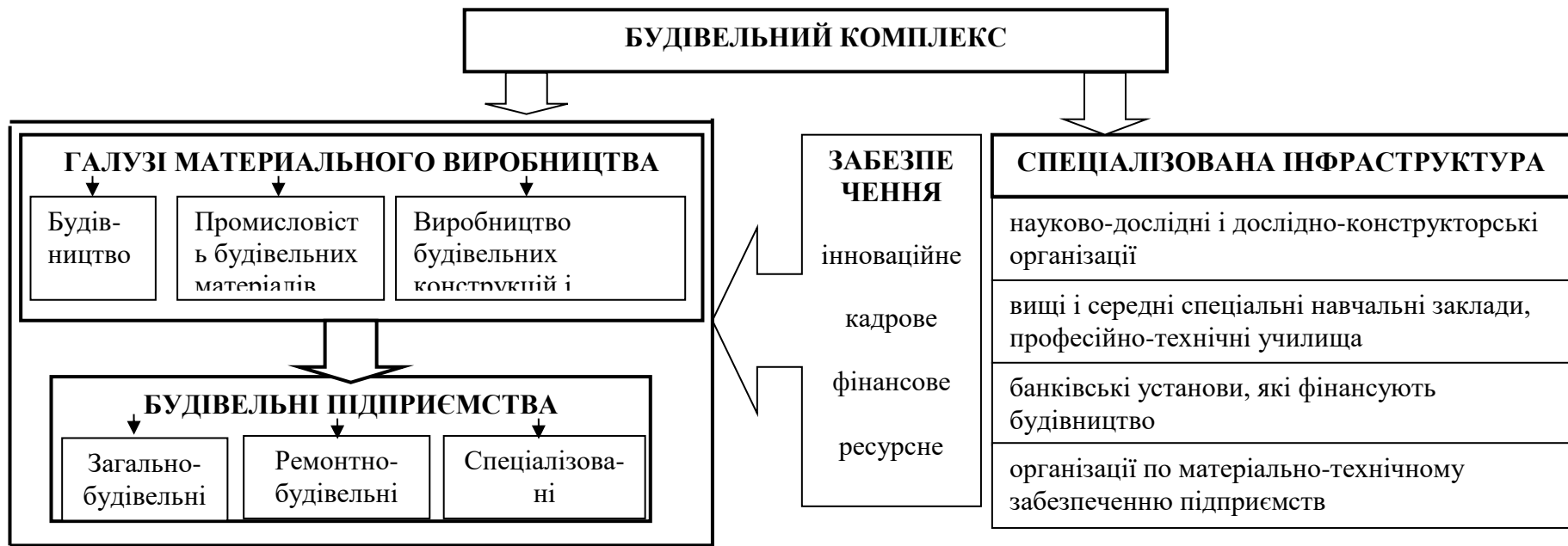

Рис. 2.8 – Склад будівельного комплексу України
 Примітка: складено за матеріалом джерела [6]

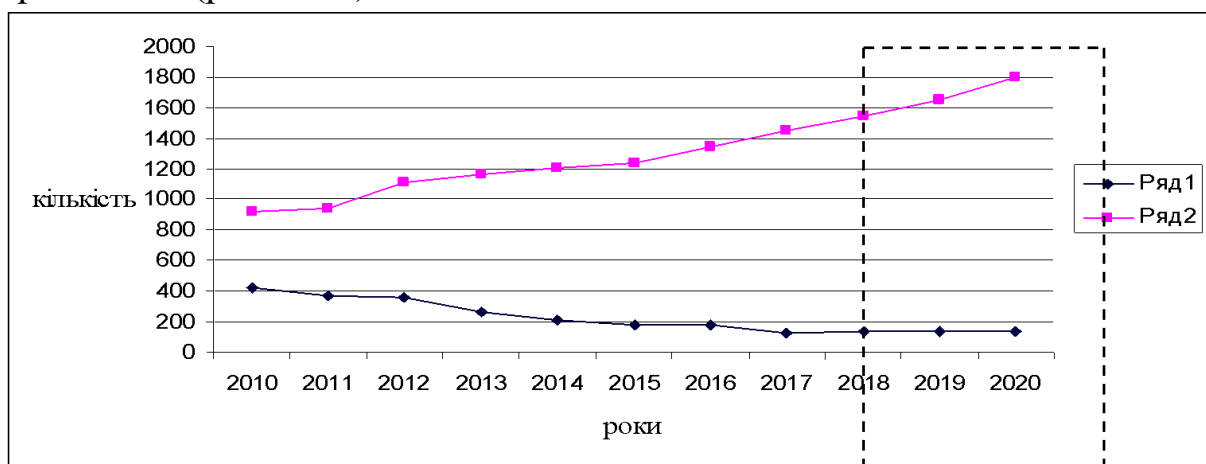

Рис. 2.9 – Напрями аналізу будівельного комплексу України та очікувані інформаційні результати для формування кластерної політики

Примітка: складено авторами самостійно

Аналіз будівельного комплексу за рекомендованими напрямками дозволить визначити: групи регіонів найбільш сприятливих для утворення та функціонування будівельних кластерів у відповідності до наявного кадрового, інноваційного, виробничого та ресурсного забезпечення розвитку будівельного комплексу; методичні засади формування моделі кластерної політики з урахуванням тенденцій розвитку будівельного комплексу регіонів України.

1. Аналіз формування нормативної бази, інтегрованої в міжнародно-правовий простір технічного регулювання в будівництві. Держава декларує уніфікацію норм чинного українського законодавства до європейських, що відкриває нові можливості для інтеграції підприємств будівельної сфери за інноваційними напрямками на основі єдиного взаємопов'язаного комплексу документів згідно яких відбувається технічна та якісна регламентація виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції з урахуванням інноваційних аспектів розвитку. Тому, доцільно провести аналіз формування нормативної бази України, інтегрованої в міжнародно-правовий простір технічного регулювання в будівництві, що дозволить провести огляд регуляторних бар'єрів реалізації кластерної політики розвитку будівельного комплексу. Кількісні зміни нормативної бази в регулюванні будівельного комплексу відображені на (рис. 2.10)

Ряд 1 - ДБН (СНіП)
Ряд 2 - ДСТУ

Рис. 2.10 – Кількісні зміни нормативної бази технічного регулювання підприємств будівельного комплексу [2]

Наведений рисунок дозволяє спостерігати тенденцію до зниження обов'язкових до застосування будівельних норм та збільшення ролі національних стандартів добровільного застосування. Так, кількість обов'язкових державних будівельних норм знизилася з 420 у 2010 році до

131 у 2017 році, темп зменшення у відсотковому вираженні складає 69%, що напряму та опосередковано спрощує процеси кластероутворення, формує прискорені моделі комунікацій.

Натомість кількість національних стандартів добровільного застосування у період з 2010 року по 2017 рік збільшилася на 57%. Що теж слід визнавати впливовим на процеси кластероутворення, вони тепер будуть формуватися на одній платформі документообігу, нормативно-правового забезпечення. Гармонізація новітніх національних стандартів добровільного застосування відбувається з врахуванням інноваційних напрямів розвитку будівельного комплексу відповідно до світових та європейських трендів, що відкриває перспективи інноваційного кластероутворення в Україні. Окрім цього на рисунку пунктирною лінією зазначені подальші планові кількісні зміни нормативної бази технічного регулювання в сфері будівництва. Так, в період з 2018 по 2020 роки планується кількість обов'язкових державних будівельних норм навпаки збільшити з 131 до 135, але вони будуть більш адаптованими до потреб сучасності. Розглянемо детальніше зміни в структурі нормативної бази у 2012 та 2016 роках (табл.2.9).

Таблиця 2.9

Структура нормативної бази технічного регулювання в будівництві

Роки	Структура нормативної бази технічного регулювання в будівництві, %		
	Національні стандарти, прийняті після 1992 р	Національні стандарти, гармонізовані європейськими міжнародними	Будівельні норми
2012	64	12	24
2016	69	19	12

Примітка: Згруповано на основі за матеріалом джерела [2]

Структурні зміни нормативної бази технічного регулювання в будівництві засвідчують:

I. Тенденцію до зниження питомої ваги обов'язкових до застосування будівельних норм з 24% в 2012 році до 12% в 2016 році.

II. Підвищення питомої ваги національних стандартів добровільного застосування з 64% в 2012 році до 69% в 2016 році.

III. Збільшення кількості національних стандартів, гармонізованих із міжнародними і європейськими та застосування параметричного методу нормування. Так, спостерігаємо підвищення питомої ваги національних стандартів, гармонізованих із міжнародними і європейськими з 12% у 2012 році до 19% у 2016 році.

Таким чином, в Україні проведена значна робота щодо переформатування нормативної бази відповідно до вимог міжнародно-

правового простору технічного регулювання в будівельній сфері. Що сприяє процесу утворення кластерів з іноземними агентами, представниками будівельної сфери інших країн. Однак залишається ряд невирішених проблем. Так, в Україні одночасно діють національні та європейські будівельні норми, що призводить до непорозумінь. Тому виникає потреба у співставленні вимог національних стандартів України з прийнятими національними стандартами, що є гармонізованими з міжнародними та регіональними стандартами. Усунення розбіжностей щодо термінологічних визначень та технічних вимог надасть можливість усунути бюрократичні бар'єри кластеризації будівельного комплексу України за участю як іноземних так і вітчизняних агентів будівельної сфери.

Таким чином, аналіз формування нормативної бази, інтегрованої в міжнародно-правовий простір технічного регулювання в будівництві відкриває нові можливості для інтеграційних процесів в будівельній сфері. Однак, слід також зазначити, відсутність принципів кластерної політики в діяльності окремих міністерств і відомств будівельного комплексу, що окреслює один із перспективних завдань кластерної політики регіонального розвитку на шляху зниження бар'єрів кластероутворення.

2. Аналіз виробничої ефективності будівельного комплексу. В даний час перед регіональною владою стоїть завдання, що полягає в виявленні пріоритетних напрямів розвитку будівельного комплексу, що забезпечить сталий економічний розвиток регіону. Підвищення ефективності регіонального розвитку на пряму залежить від найбільш раціонального використання сукупності наявних і можливих для мобілізації виробничих потужностей та ресурсів регіону, необхідних для його розвитку. Аналіз виробничої ефективності будівельного комплексу дозволить виявити наявний виробничий потенціал кластеризації будівельного комплексу.

Розглянемо динаміку показників питомої ваги підприємств будівельної сфери в Україні у загально-економічних показниках за 2013–2017рр., %. (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка показників питомої ваги підприємств будівельного комплексу в Україні у загальноекономічних показниках за 2013–2017 рр., %

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
1. Обсяг реалізованої будівельної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції	3,3	3,4	2,6	2,6	2,7
2. Середньорічна кількість штатних (найманих) працівників	4,4	3,9	3,8	3,8	3,9
3. Капітальні інвестиції	17,3	16,4	15,9	12,4	13,0
4. Прямі іноземні інвестиції (на кін. року)	2,8	2,8	2,7	2,5	2,4

Примітка: складено за матеріалами джерел [8;9; 10;11]

За даними таблиці 2.10 спостерігається динаміка зменшення питомої ваги підприємств будівельного комплексу в Україні у загальноекономічних показниках за період з 2013 по листопад 2017 року. Так, питома вага обсягу реалізованої будівельної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції зменшилась з 3,3% у 2013 році до 2,7% на кінець 2017 року, капітальні інвестиції - з 17,3% до 13,0%, прямі іноземні інвестиції - з 2,8% до 2,4%, що пов'язано з кризовими явищами в економіці країни та військовими діями на сході України. Зменшення питомої ваги середньорічної кількості штатних (найманих) працівників з 4,4% у 2013 році до 3,9% наприкінці 2017 року пояснюється процесами відтоку кваліфікованих кадрів за межі країни [12].

Одним із найважливіших показників розвитку економіки країни є обсяг ВВП, який формується за рахунок всіх видів економічної діяльності. Тому доцільно розглянути частку внеску будівельного комплексу України в загальному обсязі ВВП (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Обсяги та частка внеску підприємств будівельного комплексу в ВВП України в 2014-2017 роках

№	Показники	Одиниця виміру	Роки			
			2014	2015	2016	2017
1	ВВП по Україні загалом	млн. грн	1566728	1979458	2383182	2 982920
2	Темп приросту до попереднього року	%	+7,7	+26,3	+20,4	+25,2
3	Внесок будівельної підприємств будівельного комплексу в ВВП країни	млн. грн	42301,7	53445,4	64354,0	65624,2
4	Частка будівництва у ВВП	%	2,7	2,7	2,7	2,2

Примітка: Згруповано на основі за матеріалом джерела [13]

Як видно з таблиці, частка будівництва у ВВП стабільно низька і складає 2,7%. Для порівняння у Німеччині частка будівництва у ВВП стабільна та складає 10%, Польщі - 12, 9% (2008 рік) та 10,2% (2017 рік) [14; 2].

Важливим для аналізу виробничої діяльності будівельного комплексу є аналіз динаміки (рис.2.11), та структури будівельних робіт за видами будівельної продукції. Так, будівельний комплекс України у період з 2010 по 2017 роки відзначився зростанням обсягів виконаних робіт, причому у більшості регіонів України.

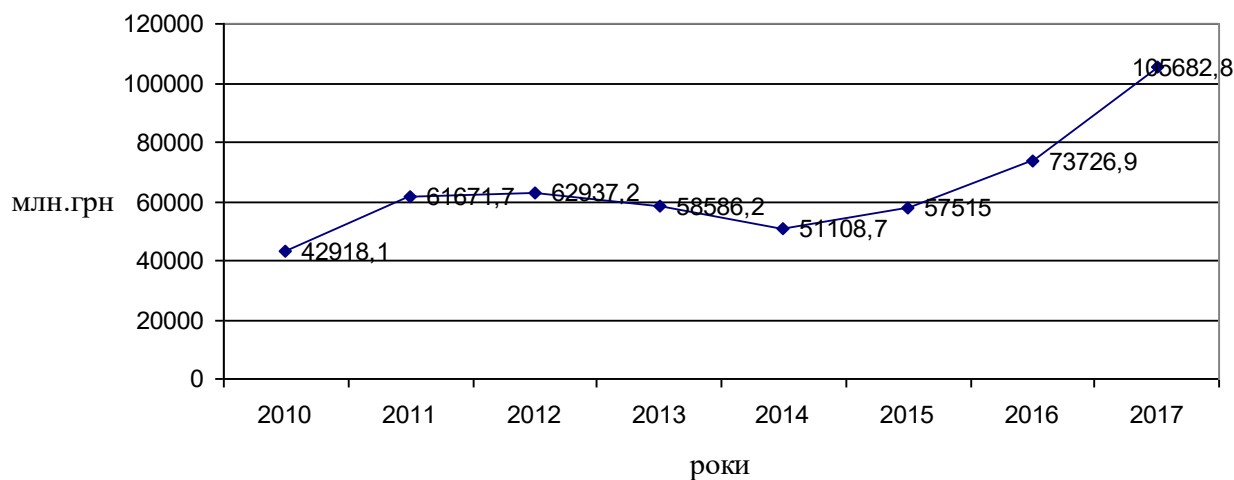

Рис. 2.11 – Динаміка обсягів виконаних будівельних робіт в Україні за 2010-2017рр.

На рисунку представлено динаміку обсягів виконаних будівельних робіт в Україні за 2010-2017 рр., згідно якого можливо зробити висновок, що розвиток підприємств будівельного комплексу України зазнавав спадів в 2013 та 2014рр., на який мали вплив нестабільна економічна, політична ситуація та початок антитерористичної операції на Сході України. Будинки та споруди, що вже зведені, в такій складній ситуації важко реалізувати, через неплатоспроможність населення країни та невпевненість у майбутньому.

Найбільші темпи зростання обсягу виконаних будівельних робіт спостерігалися: у 2011 році в порівнянні з 2010 роком темп приросту склав 20%; у 2016 та 2017 році темп приросту до попереднього року склав 17,4% та 26,3 % відповідно.

З рис. 2.11 видно, що загальні обсяги виконаних будівельних робіт збільшилися на 62764,7 млн. грн. або на 146% у 2017 році порівняно з 2010 роком. Але у 2014 році відбувається значне зниження будівництва по майже всіх його структурних елементах (окрім житлових будівель), а саме на 7477,5 млн. грн. або на 12,8% порівняно з 2013 роком. У 2015 році - незначна стабілізація виконання будівельних робіт, що супроводжується зростанням порівняно з 2014 роком загального обсягу будівництва на 6406,3 млн. грн. або на 12,5%. Зміни 2017 року відносно 2015 року відзначилися значним приростом загального обсягу будівництва на 48167,8 млн. грн. або на 83,7%, що є позитивною тенденцією. Однак зазначена тенденція не відбиває динаміку структурних змін обсягу виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції, яка спостерігається з рисунку 2.12, що ілюструє тенденцію зростання за всіма видами будівельної продукції упродовж періоду з 2010 по 2017 роки.

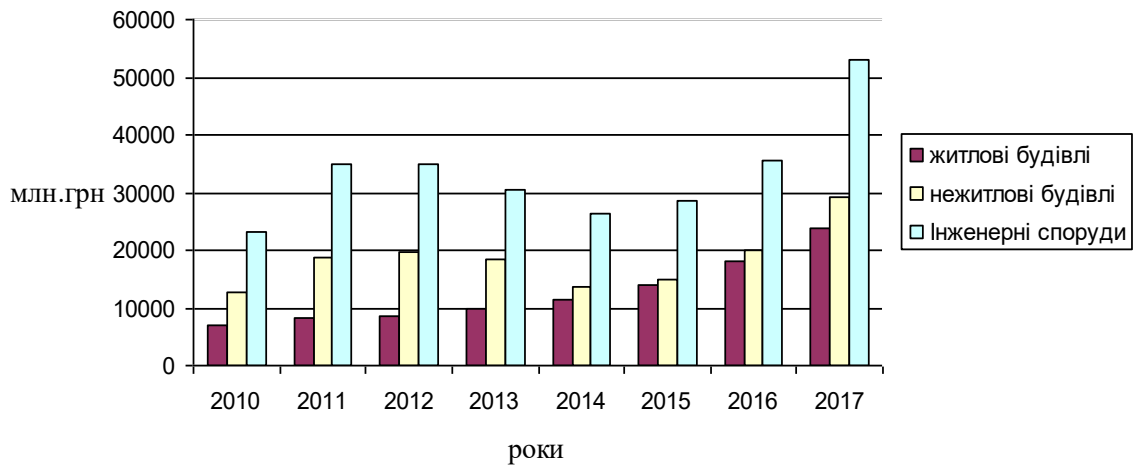

Рис. 2.12 – Динаміка обсягу виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції [15]*

*Примітка: Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, за 2014-2017 роки також без частини зони проведення антитерористичної операції

Розглянемо більш детально структуру будівельних робіт за видами будівель, що дозволить з'ясувати, чи відповідають напрями розвитку будівельного комплексу суспільним потребам (табл.2.12).

Таблиця 2.12

Структура будівельних робіт за видами будівель

Види будівель	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Інженерні споруди, %	54,2	56,63	55,34	51,77	51,36	49,74	48,31	50,03
Житлові будівлі, %	16,02	13,19	13,54	16,99	22,09	24,18	24,43	22,45
Нежитлові будівлі, %	29,78	30,17	31,11	31,24	26,53	26,08	27,25	27,25
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100

За результатами табл. 2.12 та рис. 2.12, структура будівельних робіт за видами будівель демонструє домінування інженерних споруд та нежитлових приміщень в загальному будівництві. Так, житлові будівлі у 2010 році склали 16,02%, а у 2017 році 22,45% в загальному будівництві.

Починаючи з 2015 року відбувається збільшення обсягів в структурі житлових будівель. За весь період обсяги житлових будівель мають тенденцію до поступового приросту у структурі будівництва на 40,13%. А ось нежитлові будівлі мали у 2013 році достатньо високе відсоткове значення, але у 2014-2015 роках відбувається його поступове зменшення.

Зазначена тенденція спостерігається лише в структурі загальних обсягів будівництва, але у фактичних обсягах видів будівельної продукції всі показники мають лише позитивні зміни за аналізований період. Спеціалісти Конфедерації будівельників України зазначають: «ми зростаємо, але не вирости, адже обсяги будівельної продукції в Україні в 20 разів менші, а ніж в Польщі і дорівнюють обсягам Литви з 3,0 млн. населенням...» [16].

Україна поки що знаходиться на шляху розбудови соціально-ефективної системи будівельного комплексу, оскільки під питанням залишається доступність житла для населення. Для порівняння в Німеччині житлове будівництво домінує з реальною часткою в 61% у загальному будівництві, у Польщі - 41,9% (за підсумками на кінець 2016 року), а в Україні зазначений показник за 2016 рік складає 24,43%. Окрім цього в Німеччині зросли держзамовлення на будівництво всіх видів будівель для біженців. Зростання житлового будівництва в Польщі обумовлено низькими ставками по іпотечних кредитах [2].

Позитивним є те, що за попередніми прогнозами представників Конфедерації будівельників України, влада і бізнес на 2018 рік зосереджуються на соціальній та інженерно-транспортній інфраструктурі, що є світовим трендом розвитку будівництва, такий вектор передбачає системне залучення інноваційних проєктів. Також вони зазначають, що на початок 2018 року, очікується введення в експлуатацію приблизно 10 млн. кв. м житла [16].

Для оцінки перспектив кластеризації будівельного комплексу важливою аналітичною інформацією є визначення регіонів в яких відбувається активізація виробництва будівельної продукції. До регіонів України, що мають високий рівень індексу будівельної продукції у відсотках до попереднього року відповідно підсумків 2017 року слід віднести: Кіровоградську - 166,5; Закарпатську - 150,7; Одеську - 149,3; Житомирську - 142,4; Дніпропетровську - 136,7; Івано-Франківську - 134,4; Запорізьку - 132,7; Вінницьку - 113,3; Херсонську - 134,6; Чернігівську - 130 та м. Київ – 133 [13].

Аналіз регіональних особливостей та активності розвитку будівельного комплексу України доцільно також провести дослідивши частки розподілу площі прийнятого в експлуатацію житла по регіонах від загальної по Україні рис.2.13.

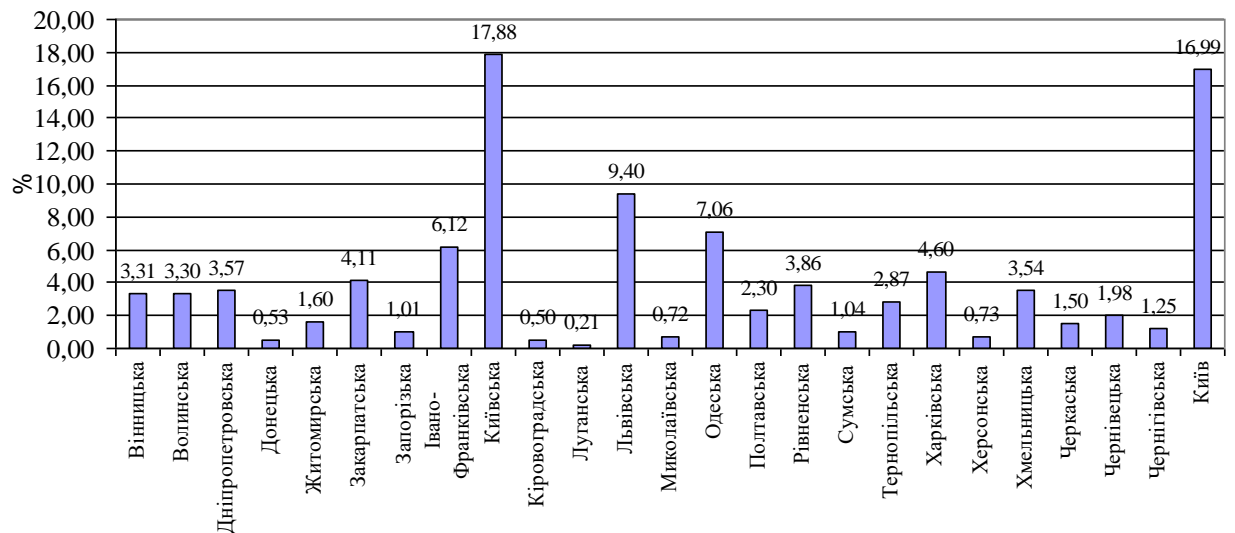

Рис. 2.13 – Частка розподілу площі прийнятого в експлуатацію житла по регіонах від загальної по Україні у 2017 році [17]

Отже, найбільш активними регіонами по будівництву та введенню в експлуатацію нового житла є Київська область з часткою 17,88% та м. Київ (16,99%), Львівська (9,40%), Одеська (7,06%), Івано-Франківська (6,12%), Харківська (4,06%) та Закарпатська області (4,11%).

Таким чином, спостерігаються значні диспропорції у регіональному розподілі будівництва житла. І не завжди це відбувається на тлі низьких економічних показників розвитку регіонів. Так, за даними рисунків можливо виявити, що за умов росту регіонального ВВП на душу населення спостерігаються низькі темпи житлового будівництва.

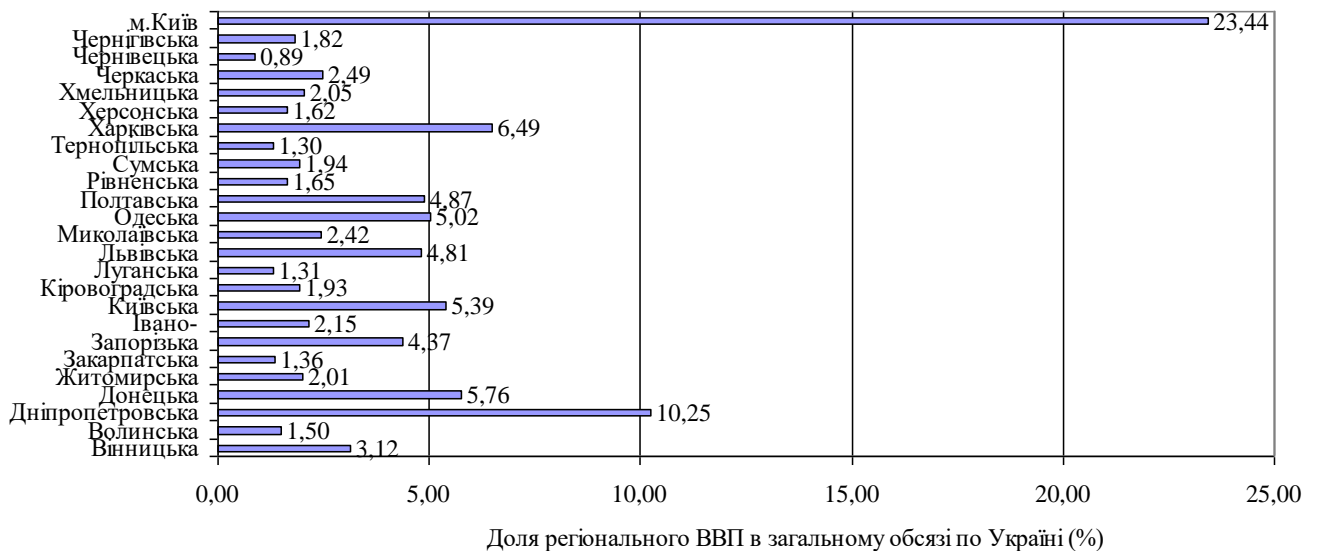

Рис. 2.14 – Доля регіонального ВВП в загальному обсязі по Україні (%) станом на 2017 рік [18]

Зазначений процес яскраво ілюструють:

Полтавський регіон - доля регіонального ВВП в загальному обсязі по Україні 4,87%, а частка розподілу площі прийнятого в експлуатацію житла по регіону від загальної по Україні - 2,3% станом на 2017 рік;

Черкаський регіон - доля регіонального ВВП в загальному обсязі по Україні 2,9%, частка розподілу площі прийнятого в експлуатацію житла від загальної по Україні 1,5%;

Миколаївський - доля регіонального ВВП в загальному обсязі по Україні - 2,42%, частка розподілу площі прийнятого в експлуатацію житла від загальної по Україні 0,72%.

Перераховані регіони за рівнем частки регіонального ВВП в загальному обсязі по Україні займають середні позиції, однак за рівнем частки прийнятого в експлуатацію житла від загальної по Україні є в переліку регіонів з найнижчими показниками. Зазначена ситуація призводить до нерівномірного ціноутворення на ринку первинного та вторинного житла регіонів, нерівномірність забезпечення та диспропорційність рівня житлових умов населення в регіональному розрізі, та, як наслідок, погіршення рівня привабливості регіонів для кваліфікованих працівників. Це також пов'язано з тим, що найбільш привабливими для проживання кваліфікованих працівників та населення вважаються обласні центри Київського, Львівського, Одеського та інших регіонів. Вирішенням даної проблеми може стати активізація процесів кластеризації, що створить нові робочі місця по регіонах України та сформує позитивний імідж по кожному регіону.

Негативним чинником, що впливає на процеси розвитку будівельного комплексу є наявність незавершених будівель та інженерних споруд, які тимчасово припинені або законсервовані. Із загальної кількості незавершених будівель та споруд станом на кінець 2015 року 6,1 тис., або 41,1%, знаходилися в стадії будівництва, а на 8,442 тис. (56,6%) будівництво тимчасово припинено та законсервовано. При цьому на території 21 регіону кількість тимчасово припинених та законсервованих будівель та споруд перевищувала кількість будівель та споруд, що будувались. Основною причиною припинення будівництва, як зазначили забудовники, є відсутність фінансування [11].

Будівельний комплекс України представлений не лише будівництвом, але й охоплює промисловість будівельних матеріалів, що виробляє матеріали, вироби, деталі й конструкції для всіх видів будівництва. Потреби в будівельних матеріалах мають пряму залежність від розвитку як житлового, так і нежитлового будівництва. Незважаючи на наявність високоякісної доступної сировини для виробництва будівельних матеріалів, український ринок не здатен задовольнити в повному обсязі

попит на цю продукцію. Тому в країні розвиваються експортно-імпортні відносини на ринку будівельних матеріалів.

Аналіз показників торгівлі будівельними матеріалами доцільно розпочати з розгляду динаміки загального експорту та імпорту основних будівельних матеріалів за 2010-2017 роки (рис. 2.15). На рис. 2.15 спостерігається неоднозначна динаміка показників експорту та імпорту основних будівельних матеріалів. У період з 2010 по 2013 рр. відбувається зростання експорту з 1,4 млрд. дол. США до 1,8 млрд. дол. США. Імпорт з 2010 по 2011 рік зменшив свої обсяги на 0,4 млрд. дол. США.

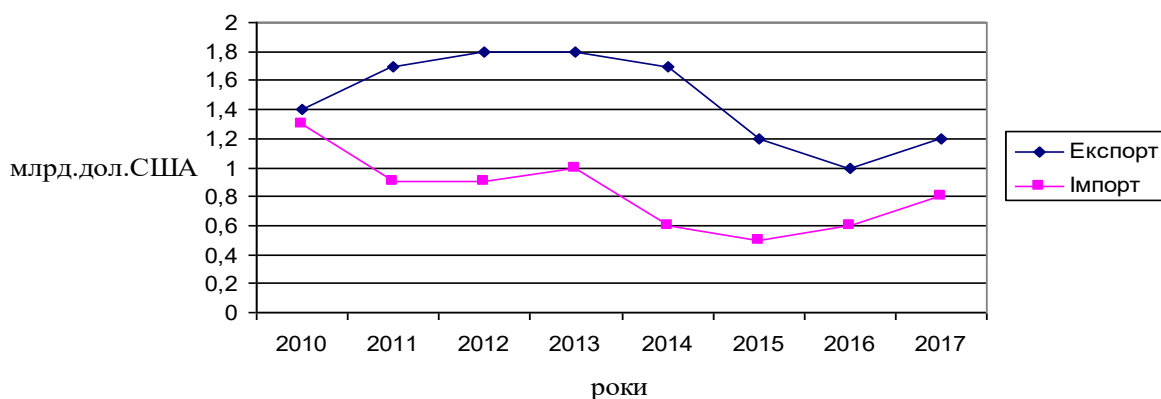

Рис. 2.15 – Загальний експорт та імпорт основних будівельних матеріалів за 2010 - 2017 роки, млрд. дол. США [2]

З 2011 по 2013 рр. спостерігається зростання обсягів імпорту основних будівельних матеріалів на 0,1 млрд. дол. США. З 2013 року по 2015 рік відбувається стрімке зменшення як експорту, так і імпорту будівельних матеріалів. Лише з 2015 року збільшуються обсяги імпорту будівельних матеріалів з 0,5 млрд. дол. США до 0,8 млрд. дол. США станом на кінець 2017 року. Експорт почав тенденцію на зростання лише упродовж 2017 року з 1,0 по 1,2 млрд. дол. США.

Важливо розглянути співвідношення експорту до імпорту за досліджуваній період, що дозволить з'ясувати стан зовнішньоторговельного балансу будівельними матеріалами (табл.2.13).

Таблиця 2.13

Стан зовнішньоторговельного балансу будівельними матеріалами

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Співвідношення експорту до імпорту	1,1	1,9	2,0	1,8	2,7	2,3	1,7	1,5

В аналізованому періоді спостерігається стійке перевищення експорту над імпортом основних груп будівельних матеріалів. Співвідношення

експорту до імпорту зросло на 36% в 2017 році по відношенню до 2010 року. Подібне явище свідчить про зростання частки вітчизняних матеріалів, використовуваних в будівельному процесі. Хоч і незначне, але перевищення обсягу експорту підтверджують достатній рівень конкурентоспроможності виробництв будівельних матеріалів. Слід зазначити перевищення експорту над імпортом за окремими товарними групами в деякі з досліджуваних періодів табл. 2.14.

Таблиця 2.14

Структура експорту та імпорту основних будівельних матеріалів,
млн. дол. США (% до попереднього періоду)

Вид будівельного матеріалу	Експорт, млн. дол. США (% до попереднього періоду)			Імпорт, млн. дол. США (% до попереднього періоду)			
	2015рік	2016рік	2017рік	Роки	2015рік	2016рік	2017рік
Всього	1 155	1 044	1 207	Всього	502	610	779
Лісоматеріали	361 (+2%)	394 (+9%)	460 (+17%)	Метало-конструкції	53 (-62%)	64 (+21%)	95 (+48%)
Шпалери	151 (-54%)	129 (-14%)	145 (+12%)	Рулонні матеріали	22 (-27%)	24 (+9%)	19 (-22%)
Галька, гравій, щебінь	82 (-68%)	40 (-51%)	52 (+32%)	Утеплювач	16 (-46%)	20 (+25%)	28 (+43%)
Метало-конструкції	98 (-37%)	63 (-36%)	73 (+15%)	Галька, гравій, щебінь	14 (-19%)	14 (0%)	14 (+4%)
Вироби столярні	124 (-6%)	123 (0%)	139 (+13%)	Шпалери	7 (-39%)	9 (+28%)	10 (+19%)
Утеплювач	19 (-50%)	19 (0%)	20 (+9%)	Цегла	5 (-10%)	5 (0%)	5 (-2%)
Цемент	16 (+71%)	9 (-44%)	11 (+33%)	Лінолеум	1 (+12%)	1 (0%)	1 (-8%)

Примітка: складено та згруповано за матеріалами джерела [2]

Наприклад, у 2015 і 2017рр. спостерігається переважання експорту гальки, гравію, щебню, цементу та шпалер, що пояснюється збільшенням попиту на даний вид продукції. Крім того, починаючи з 2015р. Україна збільшила обсяги експорту лісоматеріалів, столярної продукції і деревної продукції. Це свідчить про налагодження в країні процесів переробки деревини та збуту готової продукції країнам-партнерам. Найбільш імпортованими будівельними матеріалами є метало-конструкції 95 млн. дол. США (+48 % до попереднього періоду), рулонні матеріали 19 млн. дол. (-22% до попереднього періоду) та утеплювач 28 млн. дол. (+43% до попереднього періоду).

Проведений аналіз показав перевищення експорту над імпортом основних груп будівельних матеріалів, що є позитивною динамікою та

визначає значний потенціал розвитку експорту будівельних матеріалів завдяки наявності необхідних природних ресурсів. Основними умовами, що забезпечують вигідну конкурентну позицію на світовому ринку будівельних матеріалів, є енергоефективність, екологічність та інноваційність, що є сучасними світовими трендами та визначає якість та конкурентоспроможність будівельної продукції.

Визначені проблемні аспекти виробничої ефективності будівельного комплексу регіонів України варто вирішувати в рамках кластерного підходу, ефективність якого доведено світовою практикою. Проведений аналіз дозволив виявити напрями завдань кластерної політики регіонального розвитку серед яких: узгодження цілей кластероутворення будівельного кластеру і його учасників з цілями соціально-економічного розвитку всього регіону, що дозволить подолати виявлені регіональні диспропорції; забезпечення координаційного управління розвитком будівельного комплексу та реалізацією кластерних ініціатив, що дозволить отримати додаткові ефекти від виробничої діяльності підприємств будівельної сфери.

3. Аналіз фінансових та інвестиційних результатів діяльності підприємств будівельного комплексу. Рівень та перспективи розвитку будівельного комплексу визначаються фінансовим станом будівельних підприємств. Саме аналіз результатів фінансової діяльності будівельного комплексу дає змогу визначити наявні можливості та загрози, що виникають на шляху його розвитку. Основні показники, що характеризують фінансовий стан будівельної галузі та інфляцію наведено в таблиці 2.15, де зведено фінансові показники діяльності будівельних підприємств з 2010 року по 2017 рік за даними Державного комітету статистики України [20].

Таблиця 2.15

Динаміка фінансових результатів діяльності будівельних підприємств

Результати діяльності підприємств будівельної галузі	Результати від операційної діяльності, млн. грн.	Витрати операційної діяльності, млн. грн.	Рівень рентабельності (збитковості), %	Інфляція, %
2010	-1107,1	92603,8	-1,2	109,1
2011	1080,7	131473,6	0,8	104,6
2012	-211,7	161730,4	-0,1	99,8
2013	-10,2	155085,5	0	100,5
2014	8639,1	150101,9	5,8	124,9
2015	-12815,6	168266,7	-7,6	143,3
2016	-714,9	181765,2	-0,4	112,4
2017	4169,8	226235,0	1,8	113,7

Примітка: складено та узагальнено за матеріалами джерел [19;20]

Дослідження даних, що наведені в таблиці дозволяють зробити висновок, що з 2010 року по 2017 роки рентабельність будівельних підприємств має нерівномірну тенденцію. Спостерігається від'ємний результат розрахунку рівня рентабельності у 2010 році (-1,2%), 2012 (-0,1%), 2015 (-7,6%) та 2016 роках (-0,4%), що свідчить про неприбуткову діяльність підприємств.

Позитивний результат від операційної діяльності підприємств будівельної сфери спостерігається лише в 2014 (5,8%) та 2017 (1,8%) роках. Це частково пов'язано зі збільшенням обсягу виробництва продукції та послуг підприємств будівельного комплексу, а також з підвищенням цін на продукцію та послуги, що викликані інфляційними процесами. У 2015 році індекс інфляції збільшився майже вдвічі, і збитковість підприємств будівельної сфери зростає до 7,6%.

Для того щоб зрозуміти, яка доля інвестиційних ресурсів припадає на будівельний комплекс, доцільно проаналізувати розподіл інвестиційних ресурсів за видами економічної діяльності в Україні.

Таблиця 2.16

Розподіл освоєних капітальних інвестицій за сферами економічної діяльності (у % до загального обсягу)

Сфери економічної діяльності	Розподіл освоєних капітальних інвестицій за сферами економічної діяльності (у % до загального обсягу)			
	2014	2015	2016	2017
1. Промисловість	39,3	34,5	33,3	33,1
2. Будівництво	6,5	15,4	12,6	12,3
3. Сільське, лісове та рибне господарство	8,6	10,7	13,8	14,0
4. Інформація та телекомунікації	3,7	10,9	4,8	4,1
5. Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів,	9,4	7,9	7,7	7,0
6. Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	7,1	6,6	7,6	8,7
7. Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	2,6	2,9	5,9	7,4
8. Операції з нерухомим майном	5,1	3,7	5,3	3,8
9. Фінансова та страхова діяльність	2,8	2,3	2,3	1,9
10. Інше	14,9	5,1	6,7	7,7

Примітка: складено та узагальнено за матеріалами джерела [21]

Таблиця 2.16 ілюструє, що у 2017 році провідними сферами економічної діяльності, за обсягами освоєння капітальних інвестицій залишаються: промисловість - 33,1%, будівництво - 12,3%, сільське, лісове та рибне господарство - 14,0 %, інформація та телекомунікації - 4,1%, оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів - 7,0%, транспорт, складське господарство, поштова та

кур'єрська діяльність - 8,7%, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування - 7,4% [21].

Аналіз розподілу капітальних інвестицій за видами економічної діяльності за період з 2014 по 2017рр., дозволяє стверджувати, що будівництво є пріоритетним напрямком інвестування в нашій країні. За обсягом займає друге місце після промисловості, що свідчить про суттєвий вплив на розвиток економіки.

З метою розуміння більш повної картини інвестиційного клімату для будівельного сектору, необхідно розглянути структуру капітальних інвестицій за джерелами, що визначає рівень пріоритетності будівельного комплексу для держави та регіону. Аналіз структури капітальних інвестицій (табл. 2.17) ілюструє, що упродовж з 2012 по 2017 рр., основна частка фонду капітальних інвестицій формується за власні кошти підприємств та організацій (60-70%), коштів населення на будівництво житла (12%), кредитів банків та інших позик (приблизно 7-15%), 1 - 5% припадає на кошти з державного бюджету, 2 - 9% - кошти місцевих бюджетів та 1 - 3,9% - кошти іноземних інвесторів [24].

Окреслена статистична інформація засвідчує кризові явища в розвитку будівельного комплексу, яка тримається переважно за рахунок інвестиційних коштів підприємств та населення для будівництва під власні потреби.

Динаміка капітальних інвестицій в будівництво нерівномірно зростаюча, це спостерігається з рис.2.16.

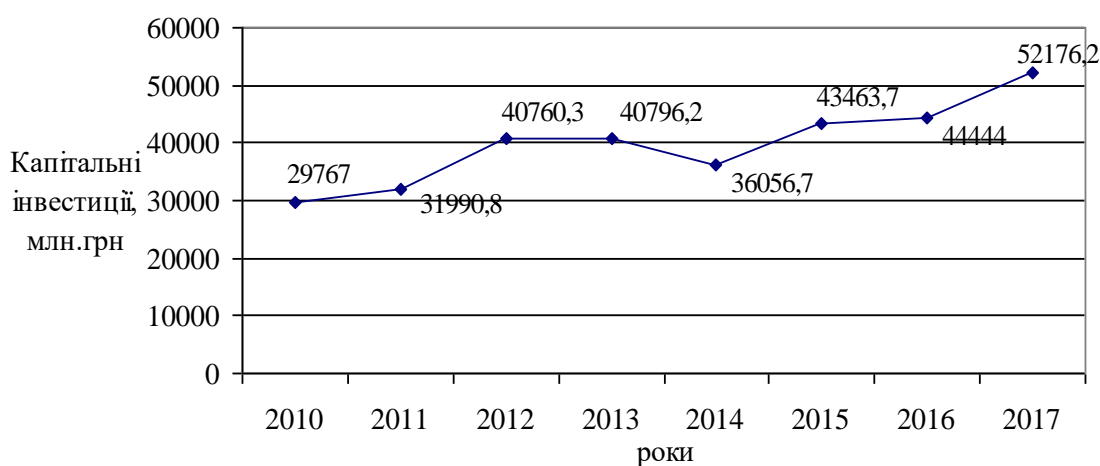

Рис. 2.16 – Динаміка капітальних інвестицій в будівництво з 2010 по 2017рр. [24]

Середньорічний темп приросту капітальних інвестицій в будівництво за період з 2010 по 2017рр. склав 8,3%. Це позитивна тенденція, однак вона не відповідає темпам та потребам розвитку як будівельного сектору,

Таблиця 2.17

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за 2012 - 2017 роки*

Роки	2012		2013		2014		2015		2016		2017	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Усього у т.ч. за рахунок:	273256,0	100	249873,4	100	219419,9	100	273116,4	100	326163,7	100	412812,7	100
-коштів державного бюджету	16288,3	5,96	6174,9	2,47	2738,7	1,25	6919,5	2,53	7468,9	2,29	14324,6	3,47
-коштів місцевих бюджетів	8555,7	3,13	6796,8	2,72	5918,2	2,70	14260,0	5,22	23225,1	7,12	38175,9	9,25
-власних коштів підприємств та організацій	171176,6	62,64	165786,7	66,35	154629,5	70,47	184351,3	67,50	226398,9	69,41	288644,2	69,92
-кредитів банків та інших позик	39724,7	14,54	34734,7	13,90	21739,3	9,91	20740,1	7,59	23249,5	7,13	21826,9	5,29
-коштів іноземних інвесторів	4904,3	1,79	4271,3	1,71	5639,8	2,57	8185,4	3,00	9416,7	2,89	5667,1	1,37
-коштів населення на будівництво житла	22575,5	8,26	24072,3	9,63	22064,2	10,06	31985,4	11,71	29117,9	8,93	32288,1	7,82
-інших джерел фінансування	10030,9	3,67	8036,7	3,22	6690,2	3,05	6674,7	2,44	7286,7	2,23	11885,9	2,88

*Примітка: інформація зазначена без урахування тимчасово окупованої території, АР Крим і м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Згруповано авторами на матеріалами джерела [24]

так і суспільства в цілому. Регіональна динаміка фіксує найбільше зростання капітальних інвестицій порівняно з аналогічним періодом 2016 р. в Запорізькій (65%), Тернопільській (64%) і Закарпатській (46,4%) областях. Спад капітальних інвестицій відзначений в Київській (-7,4%), Миколаївській (-2,5%) і Волинській (-1,2%) областях [24].

У процесах розподілу капітальних інвестицій спостерігається яскраво виражена асиметрія (рис.2.17). Найбільша частка освоєних капітальних інвестицій у будівлі і споруди станом на кінець 2017 року припадає на м. Київ 22,57% (11777,81 млн. грн.), Київську область 17,29 % (9022,466 млн. грн.), Львівську 9,52% (4966,264 млн. грн.), Харківську 7,25% (3780,238 млн. грн.) [24].

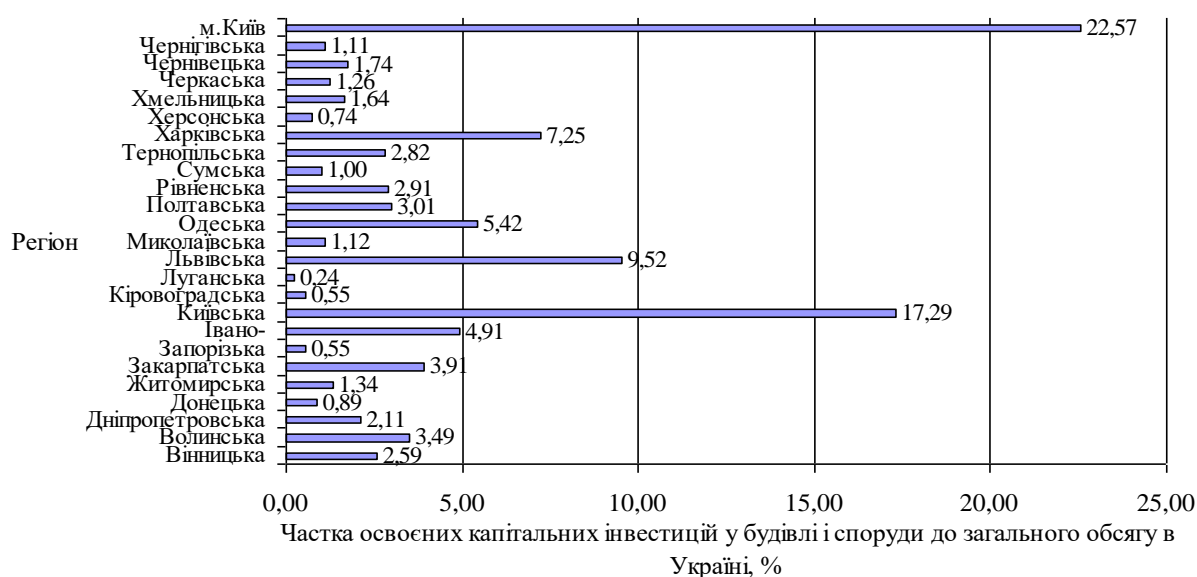

Рис. 2.17 – Частка освоєних капітальних інвестицій у будівлі і споруди за регіонами до загального обсягу в Україні, % за 2017 рік [24]

Динаміка капітальних інвестицій за видами будівель за 2010 - 2017рр. засвідчує, що найвагомішу частку капітальних інвестицій за період з 2010 по 2017 роки (38,31% - 40,81% загального обсягу) освоєно в інженерні споруди. Найменшу частку капітальних інвестицій складають житлові будівлі (19,89% - 32,60%) [22; 25].

Отже, за даними статистики, в будівництво інвестується на 12,3% від загального обсягу інвестицій [21], що є недостатнім в умовах існуючих економічних потреб розвитку регіонів, зростаючої ролі енергоефективності та стрімкого розвитку світових трендів в будівництві. Окрім цього, дана галузь забезпечує робочими місцями величезну кількість людей (оскільки охоплює значний масив виробничих підприємств), створює умови для комфортної праці та життя людини. Відповідно, розвиток будівельних кластерів, створення на рівні держави

та регіонів умов для їх існування дозволить підняти галузі матеріального виробництва, що є складовими будівельного комплексу на новий рівень.

Аналіз кадрового забезпечення будівельного комплексу. Цікавим явищем є зайнятість населення в будівельній сфері (табл.2.18).

Так, за даними таблиці 2.18, зайнятість населення в будівництві складає 644,5 тис. осіб, що у відсотковому співвідношенні - 3,95 % станом на кінець 2016 року. Проте зазначені цифри не враховують відсоток неформальної зайнятості, яка є поширеною у будівельній галузі. За приблизними оцінками Державної служби статистики України він складає 15,5% станом на кінець 2015 року. На сьогодні зазначена тенденція не зазнала значних змін [17].

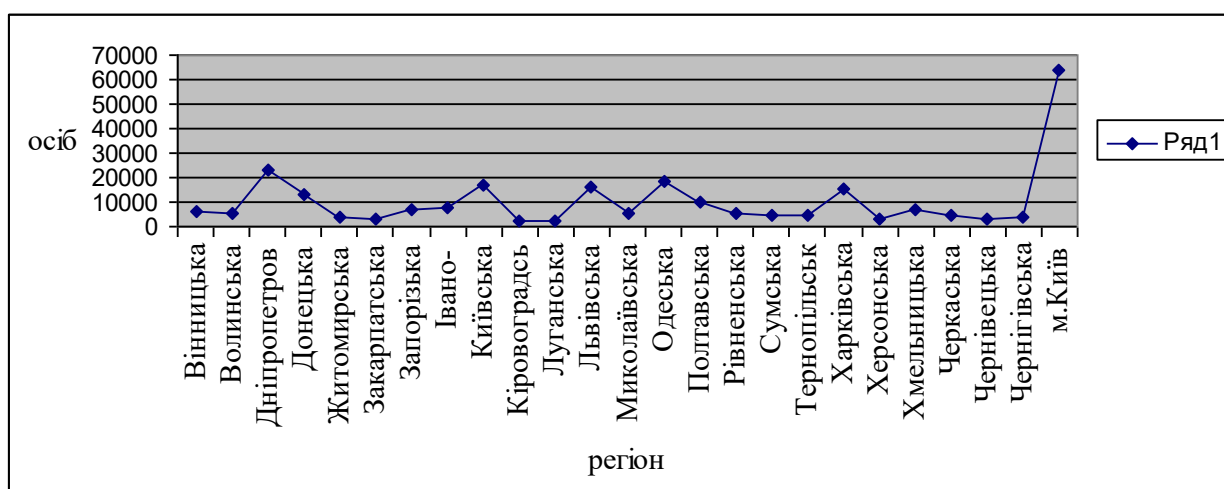

Рис.2.18 – Кількість зайнятих працівників на підприємствах будівельного комплексу в регіональному розрізі за 2016 рік, осіб

Примітка: складено за матеріалами джерела [25, с.15; 13]

Рисунок 2.18 ілюструє нерівномірний розподіл зайнятих працівників на підприємствах будівельного комплексу по регіонах України, що відповідає розташуванню виробничих потужностей будівельного комплексу та формуванню платоспроможного попиту на послуги будівельної сфери.

Подолання проблеми неформальної зайнятості можлива в рамках визначення та реалізації завдань кластерної політики регіонального розвитку будівельного комплексу з елементами підходів до управлінського впливу на розвиток людського капіталу, що передбачає заходи щодо підвищення якості освіти за профілем кластера, програми підвищення кваліфікації, програми соціального розвитку, стимулювання припливу фахівців з інших регіонів і з-за кордону.

Таблиця 2.18

Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2016 роках, тис. осіб

Показники	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Усього зайнято	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9
Будівництво	836,4	841,1	746,4	642,1	644,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4160,2	4269,5	3965,7	3510,7	3516,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1150,9	1163,6	1113,4	998,0	997,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	326,7	328,9	309,1	277,3	276,7
Інформація та телекомунікації	297,9	299,9	284,8	272,9	275,2
Фінансова та страхова діяльність	315,8	306,2	286,8	243,6	225,6
Операції з нерухомим майном	322,2	314,3	286,1	268,3	255,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	504,1	493,6	456,0	422,9	428,1
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	343,9	343,3	334,3	298,6	304,3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1003,62	962,3	959,52	974,52	973,1
Освіта	1633,2	1611,2	1587,7	1496,5	1441,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1181,4	1171,8	1150,5	1040,7	1030,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	225,6	226,5	221,2	207,9	201,6
Інші види економічної діяльності	414,3	423,0	382,2	344,7	345,8

Примітка: складено за матеріалами джерела [25, с.15; 13]

5. Аналіз інноваційної діяльності. Якщо розглядати період з 2010 року то науково-технічна та інноваційна діяльність у сфері будівництва та промисловості будівельних матеріалів здійснювалась відповідно до положень законів України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про стандартизацію», рішень Уряду, а також частин державних цільових програм [23].

Станом на сьогодні до державного реєстру включено 7 цільових програм, головним державним замовником яких є Міністерство будівництва. Серед цих програм найважливішими є: комплексна державна програма енергозбереження України; програма розвитку водопровідно-каналізаційного господарства; програма ліквідації наслідків підтоплення територій в містах і селищах України; програма поводження з твердими побутовими відходами [23].

Для реалізації затверджених пріоритетних напрямів розпочато розроблення Програми сприяння розвитку інноваційної діяльності в будівництві. Зміст цієї програми полягає у визначенні комплексу умов, поступова реалізація яких, у відповідності з визначеними у Програмі етапами, сприятиме розвитку інноваційної діяльності в будівельному комплексі України [23].

Однак динаміка інноваційного розвитку будівельної галузі є незадовільною (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Патенти на винаходи і корисні моделі в будівництві

Показники	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	Зміна у 2017 р. до 2013 р., %
Усього	11689	10717	9551	10208	10589	90,6
Будівництво	657	594	467	482	525	79,9
Частка до загальної кількості, %	5,62	5,54	4,89	4,72	4,96	83,2

Примітка: складено та згруповано автором за матеріалами джерела [26, с. 62]

Аналіз таблиці 2.19 демонструє, що протягом 2013-2016 рр. спостерігалось поступове зменшення патентів на винаходи та корисні моделі в будівництві на 20,1% в порівнянні з 2013 роком. Питома вага патентів на винаходи і корисні моделі в будівництві складає 4,72% від загальної кількості по Україні (що видані за технічними напрямами відповідно до методики Всесвітньої організація інтелектуальної власності (ВОІВ) (національні власники)). Лише у 2017 році спостерігається незначне підвищення показника до 4,96%.

Експерти виокремлюють два основні напрямки інноваційного процесу, що мають безпосереднє відношення до будівництва [23]:

зростання питомої ваги інноваційно-орієнтованих підрядних робіт (тобто, будівельно-монтажних робіт, що безпосередньо забезпечують впровадження нової техніки, нових технологій чи виробництва нових продуктів) у загальному обсязі будівельно-монтажних робіт;

інноваційна перебудова самої будівельної галузі (інноваційне технічне оснащення будівельно-монтажних робіт, технологічні інновації, інновації в сфері організації й управління будівельно-монтажними роботами).

Статистичне відображення інноваційної діяльності будівельного комплексу окреслено слабо, відсутній регіональний огляд інноваційної активності підприємств будівельного комплексу, що ускладнює процеси визначення пріоритетів кластероутворення. Однак, окреслені процеси дозволяють визначити організаційний напрям завдання кластерної політики, що полягає у формуванні інформаційної бази щодо інноваційної діяльності будівельного комплексу та світових трендів розвитку, а також підтримці: бізнес-ініціатив, що передбачає створення бізнес-інкубаторів за профілем кластера; венчурних фондів; сприяння доступу до кредитних ресурсів; спрощення процедур реєстрації компаній; зниження адміністративних бар'єрів тощо.

Зміна вимог до організації будівельного виробництва, перехід на європейські стандарти (особливо в сфері енергоефективного будівництва, модернізації та реконструкції будівель та споруд), поява нових світових трендів в будівельній сфері ставлять перед будівельним комплексом України нові завдання. Для їх вирішення Україна має могутній ресурсний потенціал, що відкриває перспективи інноваційної співпраці будівельного комплексу з енергетичною, ІТ та іншими суміжними галузями для реалізації інноваційних проектів в сфері нерухомості, інфраструктурного забезпечення та ландшафтного дизайну. Інтеграція спільних зусиль в напрямку активізації інноваційної діяльності визначить пріоритетні напрями кластеризації будівельного комплексу України.

Подолати кризові явища в економіці та залучити іноземні інвестиції допоможе розвиток вітчизняної будівельної галузі. На цьому наголосили учасники Будівельного конгресу в межах міжнародної виставки Kyiv Build Ukraine [25]. Будівельна галузь є унікальною та перспективною сферою для інноваційної діяльності. Про це було зазначено в рамках форуму «Ukraine Davos Nights» (2017р.), на якому були презентовані можливості міжнародної співпраці у сфері венчурних інвестицій: ІТ, будівництво, космос, енергетика, сільське господарство, біотехнології, екологія [27].

Актуалізація розвитку вітчизняних підприємств будівельного комплексу за принципами «Зеленого» будівництва (енергоефективності,

екологічності, інноваційності) надасть можливість виробникам будівельних матеріалів підвищити конкурентоспроможність своєї продукції і зайняти додаткові позиції на світовому ринку будівельних матеріалів.

Аналіз будівельного комплексу України за окресленими напрямками (формування нормативної бази, інтегрованої в міжнародно-правовий простір технічного регулювання в будівництві; виробничої ефективності; фінансової та інвестиційної діяльності; кадрового забезпечення; інноваційної діяльності) дозволив визначити наступні напрями завдань кластерної політики:

інтеграційний - інтеграція принципів кластерної політики в діяльність окремих міністерств і відомств;

координаційний - забезпечення координаційного управління розвитком будівельного комплексу та реалізацією кластерних ініціатив, що дозволить отримати додаткові ефекти від виробничої діяльності підприємств будівельної сфери;

узгодження цілей кластероутворення будівельного кластеру і його учасників з цілями соціально-економічного розвитку всього регіону, що дозволить подолати виявлені регіональні диспропорції;

кадровий - розвиток людського капіталу, що передбачає заходи щодо підвищення якості освіти за профілем будівельного кластера, програми підвищення кваліфікації, стимулювання припливу фахівців з інших регіонів і з-за кордону;

організаційний - підтримка бізнес-ініціатив, що передбачає створення бізнес-інкубаторів за профілем кластера, венчурних фондів, сприяння доступу до кредитних ресурсів, спрощення процедур реєстрації компаній, зниження адміністративних бар'єрів.

Список використаної літератури:

1. Оскольський В. Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України. *Економіка України*. 2014. № 11. С. 4–16

2. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності . URL: <http://data.gov.ua>

3. Климчук М.М. Ітераційно-інституційна модель забезпечення розвитку підприємств будівельної галузі. *Будівельне виробництво*. 2014. № 57. С. 67–70

4. Вісник Будівельної палати України №10. URL: http://www.budpalata.com.ua/files/6/VISNIK_10_2015.pdf

5. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України/ За наук. ред. Л.Г. Чернюк: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 728 с.

6. Фроліна К.Л. Інститути як інструменти формування політики держави щодо залучення інвестицій до будівельного комплексу. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. Одеса*, 2013. № 2(49). Ч.1 С. 189-194.

7. Ракицька С., Жусь М. Передумови формування об'єднання підприємств будівельного комплексу на регіональному рівні [Текст]. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство голов. ред. М.М. Палінчак. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2015. Вип. 4. С. 129–132
8. Ніжельська О.С. Підвищення галузевої, регіональної та національної конкурентоспроможності на основі розвитку кластерів. I Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації: регіональний », Ізмаїл 2012.
9. Павлов Ю. Будівельна піраміда: коли впаде ринок нерухомості України. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/428911/budivelnna-piramida-koly-vpade-rynok-neruhomosti-ukrayiny>
10. Промислова політика як чинник післякризового відновлення економіки України. За ред. Я. А. Жаліла К.: НІСД, 2012. 41 с.
11. Статистичний бюлетень «Капітальні інвестиції в Україні» URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/06/Arch_ki_bl.htm
12. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран. М.: Международные отношения, 1993. 896 с.
13. Обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/bud/ovb/ovb_u/ovbrik_ubez.htm
14. Bergman, E. M., Feser E. J. (1999) "Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications" Web Book in Regional Science [Online], available at URL: <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm> (Accessed 5 Aug. 2014).
15. Екобудівництво: що у тренді в світі та в Україні. URL: <https://dyvys.info/2017/06/07/ekobudivnytstvo-shho-u-trendi-v-sviti-ta-v-ukrayini-interv-yu>
16. Аналітика і підсумки будівельного ринку від перших осіб та провідних організацій будівельної галузі. URL: <http://budport.com.ua/news/7913-pidsumki-roku-i-golovne-novorichne-privitannya-vid-pershih-osib-galuzi-ta-providnih-kompaniy>
17. Розміщення продуктивних сил України: Навч.-метод. посібник для самоств. вивч. дисц. С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. К.: КНЕУ, 2000. 364 с. URL: <http://studentbooks.com.ua/content/view/143/76>
18. Валовий регіональний продукт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
19. Іванченко Г. В. Розробка кластерної моделі розвитку регіону: методологічний підхід. Ефективна економіка. - 2013. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_51
20. Рекомендації Парламентських слухань на тему «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні». URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id...60732
21. Список проектів URL: <http://openaid.gov.ua/uk/projects>
22. IT-галузь України увійшла до трійки індустрій з найбільшою часткою ВВП. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/05/26/33710501/>
23. Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2017 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm
24. Стан інвестиційної діяльності в Україні. URL: <http://me.gov.ua>
25. Легомінова С.В. Інноваційні кластери як інструмент зростання зайнятості. Науковий вісник Херсонського державного університету Серія: Економічні науки. 2015. Вип. 13, Част. 1. С. 14-17

---

26. *Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності за 2016 рік. Аналітична довідка. Київ: Міністерство освіти і науки України, Український інститут науково-технічної експертизи та інформації. 2017 р. 92 с*

27. В Україні з'явився «Посол по бізнесу» у Давосі. URL: <http://reforms.in.ua/ua/news/02.02.2017>

2.6. Правове забезпечення сталої господарської діяльності в сфері енергетики

Прагнення забезпечити енергетичні потреби суспільства викликає безліч екологічних проблем. Проекти розвитку енергетики незалежно від їх характеру, масштабу та місця розташування, зазвичай асоціюються з цілим рядом несприятливих впливів на навколишнє середовище. Виробництво, перетворення, транспортування і утилізація відходів в енергетиці шкідливі для довкілля. Разом з тим, тривалий період впровадження енергетичних систем мало характер рутинної процедури без ретельного вивчення екологічних наслідків та комплексної оцінки впливу на якість життя населення відповідних територій [1, с.45-47; 2, с. 139, 153]. Подібний підхід застосовувався навіть на міжнародному рівні. Так, рекомендації щодо сталого використання енергії та застосування оцінки впливу на довкілля в сфері енергетиці (окрім рекомендацій щодо енергоефективності транспортного сектору) не були включені в план дій, прийнятий на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, 1992 р. (Конференція Ріо).

В західній юридичній літературі виділяють декілька факторів, що сприяють такому становищу. Зазначається, що висока вартість інвестицій, необхідних для створення інфраструктури енергетичної системи, стримує додаткові витрати на заходи екологічної спрямованості [3, с. 25-27]. «Нечутливість» до вимог екологічного законодавства пояснюється також високим ступенем монополізації сектору. Оскільки практично кожна країна сприяла формуванню системи, де енергопостачальники займають монополізоване становище та користуються значними економічними перевагами, енергетичне право сьогодні лише торкається питань соціальної або екологічної відповідальності за негативні наслідки. Історично склалося так, що регуляторні системи, створені для досягнення цілей енергетики, діяли в межах окремого і відносно незалежного сектору управління економікою. Мало уваги приділялася тому як енергетичний сектор пов'язаний з більш широким екологічним контекстом в якому він впроваджується [4, с.8-21]. Отже акцент регулюючого впливу в сфері енергетиці в значній мірі було зроблено на забезпеченні процесів виробництва та постачання енергії. В результаті розвиток енергетичного

права відбувався без врахування екологічних наслідків господарської діяльності. Таке явище зниження спроможності права сприяти розвитку відносин, у яких зацікавлено суспільство, спричинене об'єктивною різницею у темпах розвитку економічних відносин та законодавства, що їх регулює, досліджено в науці господарського права Г.Д. Джумагельдієвою та визначено як «базова правова деструкція» [5, С.58].

Напрями подолання зазначеної правової деструкції формуються під впливом міжнародно-правових норм, пов'язаних із виробництвом і використанням енергії. Намагання вирішення на міжнародному рівні глобальної проблеми задоволення енергетичних потреб людства в межах пропускної здатності екосистем дозволяє констатувати формування комплексу правових засобів регулювання сталої (екологічно орієнтованої) енергетики, що функціонує на засадах концепцію сталого розвитку [6, С. 19 – 49]. Розвиток цього комплексу норм відбувається під впливом глобальної енергетичної трансформації за пріоритетами переорієнтації на низьковуглецеві види палива та нарощування потужностей відновлюваної енергетики; енергоефективність та енергозбереження [7, с. 4].

Базовими цілями регулювання зазначеної системи норм є раціональне ресурсокористування: забезпечення екологічно чистого ощадливого використання традиційних енергетичних ресурсів та застосування відновлюваних джерел енергії. Для України подібна трансформація правових підходів до регулювання відносин в сфері енергетики здійснюється в контексті євроінтеграційних прагнень відповідно до загальних принципів формування європейського енергопростору, що у концентрованому вигляді визначені Договором про заснування Енергетичного Співтовариства та Третім енергопакетом ЄС.

Стратегічні пріоритети європейського енергопростору передбачають гармонійний розвиток суспільних відносин на всіх його основних рівнях: як на наднаціональному і національному, так і на колективному та індивідуальному. Таким чином, правове регулювання в сфері енергетики орієнтовано не тільки на галузеві цілі (трансформацію господарської системи у часі), але і територіальний вимір – розвиток цієї системи в просторі. Перша група пріоритетів охоплює ефективне управління попитом на енергоресурси, підвищення енергоефективності, якісної та суб'єктної диверсифікації постачань; забезпечення надійності постачань енергетичних ресурсів до ЄС; структурне реформування національних енергобалансів шляхом зменшення питомої ваги природного газу та збільшення питомої ваги відновлюваних джерел енергії у загальній структурі енергоспоживання; підвищення енергетичної безпеки та екологічності енергетичних виробництв (національний рівень). До другої групи можна, зокрема, віднести розвиток місцевої, регіональної сировинної бази; забезпечення надійного енергопостачання регіональних

споживачів виробничої і соціальної сфери; розвиток регіональних енергетичних об'єктів та інфраструктури на території регіону (колективний рівень). Саме на цьому рівні відбувається узгодження корпоративних і регіональних інтересів колективних за своєю природою, а також цих і національних інтересів, пов'язаних з розвитком пріоритетних секторів економіки. Керівні принципи сталого просторового розвитку ЄС передбачають підвищення ефективності використання наявних енергетичних ресурсів і потужностей регіону у сполученні із стимулюванням використання відновлюваних джерел енергії, обмеженням різноманітних збитків, завданих навколишньому середовищу [8]. Основоположним принципом Європейської концепції регіонального просторового планування є гарантія відповідального сталого управління навколишнім середовищем, ресурсами землі, ґрунту, повітря, води, ресурсами енергії, фауни і флори [9]. На необхідності врахування територіального (регіонального) аспекту сталого розвитку наголошує Загальна програма дій ЄС з охорони навколишнього середовища (п. 31), підкреслюючи, що деякі виклики мають потужний регіональний вимір, так, розвиток енергетичного сектору пов'язаний з потребами збереження земель, ґрунтів та екосистем (біорізноманіття) певних територій [10].

Для сучасного стану правового регулювання господарської діяльності в Україні характерним є помітно виражений галузевий аспект при майже відсутньому територіальному підході. Частково такий підхід реалізується в процесі здійснення оцінки впливу на довкілля, до об'єктів якої за відповідним Законом віднесено широкий спектр підприємств енергетичного сектору (ст.3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»). Разом з цим, оцінка впливу заснована на «точковому» принципі, що стосується індивідуальних проектів, її механізм непридатний для врахування проблем розвитку енергетичного сектору регіону в цілому. Просторовий аспект сталого розвитку відображено у деяких положеннях Енергетичної стратегії України на період до 2035 року, зокрема щодо реструктуризації вугільної промисловості із здійсненням заходів з пом'якшення соціальних та екологічних наслідків ліквідації/консервації вугільних шахт, соціальної реконверсії регіонів закриття шахт відповідно до найкращих європейських практик. Виконання другого етапу Стратегії передбачає формування місцевих систем теплопостачання на основі економічно обґрунтованого врахування потенціалу місцевих видів палива, логістики постачання, регіональної та загальнодержавної енергетичної інфраструктури.

Досягнення вказаних цілей реалізується через потенціал регіональних органів влади в регулятивному сегменті енергопростору. Просторовий вимір регулятивного сегменту енергопростору охоплює сукупність суспільних відносин у сфері планування територій, управління в секторі

виробництва, обігу і споживання енергії, управлінням екологічними та іншими ризиками, що пов'язані з функціонуванням об'єктів енергетики. Однак, дієвий механізм розв'язання зазначених проблем наразі не є сформованим.

В основі проблеми, що розглядається – принаймні дві базові деструкції. Перша пов'язана із характерною для законодавства України невизначеністю щодо місця регіональних органів влади у системі учасників відносин в сфері господарювання і полягає у дисбалансі між обсягом їхньої господарської компетенції в сфері управління природними ресурсами та завданнями щодо забезпечення сталого розвитку [11, С.120]. Іншою правовою деструкцією, що впливає на реалізацію територіальної складової сталого розвитку в енергетичному секторі є жорстка галузева сегментація правової системи, у рамках якої розвиток кожної галузі відбувається певним чином в автономному режимі, без врахування відповідних процесів у «споріднених» галузях. Надмірна галузева сегментація правової системи негативно впливає і на стан енергетичного законодавства, яке розвивається в напрямку зайвої спеціалізації, коли господарська діяльність в кожній з підгалузей паливно-енергетичного комплексу врегульована окремим законом, перевантажена підзаконними актами за відсутності чітко сформульованих цілей і принципів регулювання відповідних відносин. Такий стан правового регулювання спричиняє розрив функціональних зв'язків в механізмі реалізації організаційно-господарських повноважень органів регіональної влади.

Так, обґрунтована децентралізація систем енергозабезпечення з використанням місцевих видів палива та відновлюваних джерел енергії охоплює містобудівний аспект: планування територій з позиції енергозбереження, зонування території за структурою енергоспоживання та енергощільністю. Законом України «Про засади державної регіональної політики» на регіональні органи влади покладається обов'язок забезпечення розроблення регіональних стратегій розвитку (ч.3 ст. 10), Законом «Про ринок електроенергії» передбачена участь у розробленні планів розвитку систем розподілу електричної енергії на підпорядкованій їм території (ст.10). Разом з тим, регіональні органи влади не є суб'єктами, що здійснюють управління у сфері планування територій (ч.2 ст.4; ст. 6 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»). Таким чином, їх повноваження щодо планування розвитку території нівелюються усуненням від участі в реалізації такого планування через фактичне відсторонення від функціонального зонування території.

Важливим елементом господарської компетенції регіональних органів влади є повноваження у відносинах із суб'єктами енергетики, що реалізуються шляхом погодження розміщення об'єктів енергетики на підпорядкованій території; здійснення обмеження, зупинення чи

припинення діяльності об'єктів електроенергетики у разі порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Повноваження щодо розміщення об'єктів енергетики, передбачене ст.10 Закону «Про ринок електроенергії», ст.9 Закону «Про трубопровідний транспорт», сформульовано надто загальне: «погодження питань розміщення на підпорядкованій їм території об'єктів електроенергетики виходячи з інтересів територіальної громади». При цьому Законом не визначене коло таких питань, не встановлене юридичне значення самого погодження, зокрема відносно його необхідності при проходженні процесу надання земельної ділянки в користування для здійснення відповідної господарської діяльності, який регламентовано ст.123 Земельним Кодексом України та складається із стадій надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення ділянки, погодження проекту землеустрою, прийняття рішення щодо надання ділянки. Зокрема, в переліку умов підстав відмови у наданні дозволу на розробку проекту землеустрою відсутність погодження не вказано. Зазначене погодження розміщення об'єкту не міститься серед Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії. Не встановлено співвідношення такого погодження із оцінкою впливу на довкілля, коли здійснення оцінки є обов'язковим до об'єктів енергетики відповідно до ст. 3 Закону «Про оцінку впливу на довкілля»). Між тим спеціальний закон передбачає, що оцінка впливу на довкілля здійснюється зокрема з урахуванням стану довкілля в місці, де планується провадити плановану діяльність, екологічних ризиків і прогнозів, перспектив соціально-економічного розвитку регіону, потужності та видів сукупного впливу (прямого та опосередкованого) на довкілля, у тому числі з урахуванням впливу наявних об'єктів, планованої діяльності та об'єктів, щодо яких отримано рішення про провадження планованої діяльності або розглядається питання про прийняття таких рішень. Єдиним критерієм погодження питань розміщення об'єктів енергетики визначено інтереси територіальної громади, однак показники та умови, за якими оцінюється ступень відповідності інтересам громади прийняття відповідного рішення, нормативно не встановлені. В законі також відсутня регламентація порядку та наслідків відмови в погодженні. За умови нерегульованості змісту такого повноваження воно може мати суто декоративний характер або перетворитися на значну перешкоду у здійсненні важливої для економіки регіону господарської діяльності.

Потужним важелем управління екологічними ризиками регіону є повноваження щодо обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств електроенергетики у разі порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, передбачене Законом України «Про ринок електричної енергії» (ст.14).

Проте ефективному використанню такого засобу впливу на суб'єкта господарювання перешкоджає законодавча невизначеність його юридичної природи, підстав та порядку застосування. Спеціальний Закон не кваліфікує зазначене обмеження як міру відповідальності і не містить посилань на відповідні норми Господарського Кодексу України. Разом з тим, за своєю сутністю такий засіб впливу належить до адміністративно-господарських санкцій, які можуть бути застосовані у разі порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності (гл.27 Господарського Кодексу України). На відміну від спеціального законодавства загальними нормами Господарського кодексу чітко регламентовано умови обмеження та зупинення діяльності суб'єкта господарювання: наявність підстав, дотримання порядку, встановлених законом; прийняття відповідного рішення уповноваженим органом (ст. 247 ГК). При цьому Господарський Кодекс не передбачає такий вид санкцій як припинення діяльності. Натомість Закон України «Про ринок електричної енергії» формулює підстави застосування санкцій надто загально: «порушення вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища». На відміну від такого «розпливчастого» формулювання за змістом положень Господарського Кодексу порушення є підставою для обмеження господарської діяльності за умови загрози життю і здоров'ю людей або підвищеної небезпеки для довкілля. Можливість застосування такого засобу впливу без визначення його окремою мірою відповідальності передбачена Законом «Про охорону навколишнього середовища» в разі порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, законодавства про оцінку впливу на довкілля, вимог дозволів на використання природних ресурсів, перевищення нормативів гранично допустимих викидів впливу фізичних та біологічних факторів і лімітів скидів забруднюючих речовин (п. «в» ч.1 ст.20-2). Однак а ні Законом «Про ринок електричної енергії», а ні Законом «Про охорону навколишнього середовища» не врегульований порядок застосування санкцій. При цьому слід зазначити, що Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» (ст.16) допускає обмеження чи зупинення діяльності суб'єкта господарювання за встановлених ним правил виключно у судовому порядку за позовом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища (Державної екологічної інспекції України). Положення про Державну екологічну інспекцію України вказує на можливість застосування таких санкцій тільки судом як на загальне правило, не обмежуючи підстави звернення Інспекції з позовом лише порушенням законодавства про оцінку впливу на довкілля (п.п.5 п.4).

Регламентация кола уповноважених суб'єктів також є неоднозначною. Так, Закон «Про ринок електричної енергії» чітко вказує лише на повноваження Кабінету Міністрів щодо обмеження, тимчасову заборону (зупинення) чи припинення діяльності електричних станцій, об'єктів системи передачі, що кореспондує із загальними повноваженнями, передбаченими ч.2 ст.20 закону України «Про Кабінет міністрів України». Застосування санкцій до інших об'єктів електроенергетики віднесено до компетенції місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та Держекоінспекції, у межах їхніх повноважень, передбачених законом. При цьому Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про охорону навколишнього природного середовища» подібні повноваження не передбачені для місцевих органів виконавчої влади. Окрім того, вказані закони не розмежовують компетенцію місцевих органів виконавчої влади та Держекоінспекції. Закон «Про охорону навколишнього природного середовища відносить до компетенції Держекоінспекції право самостійно застосовувати санкції, Положення обмежує можливості звернення до суду. Разом з тим, Закон «Про місцеві державні адміністрації» вказує на право місцевих державних адміністрацій вносити пропозиції в установленому законом порядку про зупинення діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону довкілля та санітарних правил (ст. 21). Таке положення Закону повністю нівелює зміст повноваження, що розглядається шляхом заміни право на вплив правом на пропозицію щодо впливу. Отже наслідком неузгодженості норм загальних і спеціальних законів, актів різної галузевої приналежності та юридичної сили є повне розбалансування механізму відповідальності: з одного боку, фактична неможливість застосувати санкції відносно суб'єкта господарювання – правопорушника, з іншого боку в разі спроби обмеження його діяльності - складнощі у зверненні до гарантій прав суб'єктів господарювання у разі неправомірного застосування адміністративно-господарських санкцій (ст. 249 Господарського Кодексу).

Важливим аспектом територіального розвитку в контексті виконання завдань Енергетичної стратегії України щодо досягнення радикального прогресу в сфері виробництва енергії з відновлюваних джерел є використання земельних ресурсів для функціонування відповідних об'єктів. Разом з тим, відносини ресурсокористування в енергетиці, що виникають на перетині предметів правового регулювання природно-ресурсного, екологічного законодавства, та енергетичного законодавства, потрапляють в так звану «сіру зону»: регіональний інтерес у розвитку відновлюваної енергетики зіткається із механізмом категоризації земель, орієнтованим на традиційну енергетику. Так, за спеціальним Законом

стимулювання виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел, охоплює створення сприятливих економічних умов спорудження об'єктів альтернативної енергетики, зокрема щодо спрощеного порядку надання земельних ділянок для зазначеної цілі. Разом з тим, земельне законодавство не відповідає на цей «запит» ст.9 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» через збереження негнучкої системи розподілу земель на категорії за цільовим призначенням, передбаченої ЗК України. Зміни до ст. 14 Закону «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів», що дозволяють розміщення об'єктів альтернативної енергетики, які використовують відновлювані джерела енергії, без зміни цільового призначення на землях, визначених п. "ж" ч.1 ст. 19 ЗК мають скоріш «косметичний» характер, оскільки цей дозвіл реалізується в межах все тієї ж категорії – «землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони». Таким чином, механізм категоризації земель обумовлює або отримання ділянки у місці, малопридатному для відповідного типу генерації, або шляхом процедури зміни цільового призначення землі, тобто у спосіб, складніший за звичайний (неспрощений) порядок.

В умовах реформування видобувної галузі актуальним є вирішення питань, пов'язаних з управлінням екологічними та іншими ризиками, які виникатимуть у зв'язку з ліквідацією суб'єктів господарювання – власників гірничих відводів, зокрема, щодо безпеки населених пунктів, що розташовані над підземними виробками. В контексті регіоналізації зазначені питання набувають актуальності для старопромислових регіонів Донбасу, Криворіжжя, Львівської області. Ціль соціальної реконверсії регіону не відповідає передбаченій законодавством про надра меті безперервного видобування корисних копалин. Механізм консервації/ліквідації гірничих підприємств, передбачений ст.45 Гірничого закону не пов'язує ліквідацію підприємства з припиненням експлуатації родовища. Кодексом про надра проектування будівництва населених пунктів, промислових комплексів та інших господарських об'єктів дозволяється тільки після отримання відповідного висновку про відсутність корисних копалин в надрах під ділянкою майбутньої забудови (ст. 58). Таким чином, законодавство про надра закріплює пріоритетність збереження можливості видобування з надр корисних копалин, не передбачаючи припинення цього процесу з підстав економічної або екологічної недоцільності.

Зазначені обмеження консервують застарілу галузеву орієнтацію регіонів, органів місцевого самоврядування, в т. ч. об'єднаних територіальних громад та стримують розвиток енергопростору як економіко-правового явища.

Правове регулювання відносин в сфері енергетики в контексті євроінтеграційних прагнень України передбачає не тільки галузеві цілі (трансформацію господарської системи у часі) але і територіальний вимір – розвиток цієї системи в просторі. Реалізації просторового підходу перешкоджає наявність певних правових деструкції, характерних для розвитку національної правової системи. Головними з них в контексті регулювання відносин в сфері енергетики є дисбаланс між обсягом господарської компетенції регіональних органів влади і завданнями щодо забезпечення сталого розвитку та жорстка галузева сегментація правової системи, що спричиняє взаємне блокування регулюючих механізмів, сформованих в межах галузевих «кордонів».

В сучасному енергетичному законодавстві екологічна складова представлена здебільше нормами надто загального змісту або бланкетного характеру, що мають посилення на такі ж загально сформульовані положення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. В результаті потенціал регіональних органів влади в регулятивному сегменті енергопростору повністю блокується невизначеністю правового механізму реалізації декларованих повноважень.

В правовій площині розв'язання зазначених проблем полягає у зміні правових підходів до регулювання відносин, що складаються у сфері енергокомплексу шляхом включення регіональних органів влади до кола суб'єктів, що здійснюють управління у сфері планування територій з визначенням відповідних повноважень, а також шляхом гармонізації галузевих механізмів правового регулювання, заснованої на системі спільних правових принципів та єдиної меті правового регулювання.

Список використаної літератури:

1. Craik. N. *The International Law of Environmental Impact Assessment Process, Substance and Integration*. Cambridge University Press. 2008. 332 с.
2. Commission Staff Working Paper. *Impact Assessment: Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council*. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52012SC0355>
3. Gregory L Rose. *Gaps in the Implementation of Environmental Law at the National, Regional and Global Level. First Preparatory Meeting of the World Congress on Justice, Governance and Law for Environmental Sustainability*. Kuala Lumpur, Malaysia. 2011. 30p.
4. Adrian J. Bradbrook, Richard L. Ottinger(Eds.) *Energy Law and Sustainable Development*. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. 2003. 252 p.
5. Джумагельдієва Г.Д. *Напрями реконструкції правового забезпечення функціонування енергетичного ринку. Правове забезпечення здійснення державної політики з реконструкції економіки : монографія / під заг. ред. В.А. Устименка ; НАН України, ІЕПД. Чернігів: Десна Поліграф. 2016. С.58-77.*

---

6. Білоцький С.Д. Міжнародно - правові засади та інституційні механізми регулювання відносин в сфері екологічно орієнтованої енергетики: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. – 646 с.

7. *Sustainable Energy for All A Framework for Action The Secretary-General's High-level Group on Sustainable Energy for All (A Framework Report, United Nations, January, 2012).*

8. Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту. Міністерством регіонального розвитку та будівництва України, GTZ, Німеччина, 2007 р. URL: <https://rm.coe.int/168070018e>

9. Европейская хартия регионального /пространственного планирования (Торремолиноская Хартия 1983 года). URL: <http://docs.cntd.ru/document/902018818>

10. Рішення № 1386/2013/EU Європейського Парламенту та Ради від 20 листопада 2013 р. про Загальну програму дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети». Офіційний вісник Європейського Союзу. 28.12.2013 р. L 354/171.

11. Правове забезпечення регіоналізації здійснення державної політики з реконструкції економіки : монографія / під заг. ред. В.А. Устименка ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернігів: Десна Поліграф. 2016 . 160 с.

РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ І МЕТОДИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

3.1. Формування інноваційної стратегії країни в умовах сталого розвитку економіки

Глобалізаційні процеси у світі суттєво впливають на національні економіки країн. Формування саме інноваційної стратегії визначається, насамперед, станом і факторами зовнішнього середовища, місце і положення суб'єктів господарювання країни. Формування інноваційної стратегії не завершується якою-небудь негайною дією, а має подальший визначення дерева ціни та загальних напрямів дій, що забезпечують розвиток і зміцнення позицій держави або її суб'єктів господарювання.

15 вересня 2017 року - Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР). У доповіді представлені результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку.

Глобальні Цілі сталого розвитку були затверджені у 2015 році на саміті ООН з питань сталого розвитку. За ініціативи Уряду України та за сприяння системи ООН в Україні протягом року тривав відкритий та інклюзивний процес адаптації ЦСР. Беручи до уваги принцип "нікого не залишити осторонь" та використовуючи широкий спектр інформаційних, статистичних та аналітичних матеріалів, була розроблена національна система ЦСР (86 завдань розвитку та 172 показники для моніторингу їх виконання) [4, с.1].

Цілі сталого розвитку (ЦСР), яких на сьогодні дотримуються всі країни світу, встановлюють власні показники розвитку і включають 17 цілей і 169 конкретних завдань. Перелік ЦСР був офіційно затверджений на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН в кінці вересня 2015 року.

Ціль 1. Подолання бідності у всіх її формах та усюди.

Ціль 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства.

Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці.

Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.

Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат.

Ціль 6. Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх.

Ціль 7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх.

Ціль 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.

Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям.

Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними.

Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів.

Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.

Ціль 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками.

Ціль 14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.

Ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття.

Ціль 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях.

Ціль 17. Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку [4].

В умовах сталого розвитку формування інноваційна діяльність промислових підприємств є запорукою підвищення конкурентоспроможності національної діяльності будь якої країни. На жаль, в Україні кількість промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю за останні роки знижуються (табл.3.1).

Формування та впровадження інноваційних розробок, нововведень дає можливість обґрунтовувати інноваційну стратегію країни та її суб'єктів. Сформульована інноваційна стратегія використовується для розробки перспективних (стратегічних, індикативних) планів в умовах сталого розвитку.

Дослідженням концептуальних та прикладних аспектів формування інноваційної стратегії присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, а також розробки спеціалізованих установ та корпорацій.

Таблиця 3.1

Інноваційна діяльність промислових підприємств за напрямками
проведених інновацій 2015-2017р.р. [5,6]

	2015		2016		2017	
	Усього	У % до загальної кількості промислових підприємств	Усього	У % до загальної кількості промислових підприємств	Усього	У % до загальної кількості промислових підприємств
Кількість підприємств, що займались інноваційною діяльністю	824	17,3	834	18,9	759	16,2
у тому числі витрачали кошти на						
внутрішні НДР	151	3,2	232	5,2	130	2,8
зовнішні НДР	70	1,5	103	2,3	62	1,3
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	467	9,8	590	13,3	500	10,6
придбання інших зовнішніх знань	32	0,7	742	1,72	43	0,9
інші	210	4,4	368	8,3	173	3,7

В процесі розробки інноваційної стратегії через неповний обсяг інформації про альтернативи не можна передбачити всі можливості, які виявляються при складанні проекту конкретних заходів.

Поява альтернатив в процесі пошуку рішень може поставити під сумнів обґрунтованість первинного стратегічного вибору і викликати необхідність коректування прийнятої стратегії.

Орієнтири (показники, характеристики, мета) і стратегія знаходяться у взаємозв'язку, оскільки інноваційна стратегія, виправдана при одному наборі орієнтирів, не буде такою, якщо орієнтири організації зміняться. Оскільки орієнтири і стратегії розробляються всередині суб'єкта господарювання, виникає типова ієрархія: те, що на верхніх рівнях управління є елементами стратегії, на нижніх – перетворюється на орієнтири.

Великий тлумачний словник роз'яснює, що стратегія – це мистецтво економічного, суспільного і політичного керівництва масами, яка має визначити головний напрям їхніх дій, вчинків або способів дій, лінія

поведінки кого-небудь. Ринкова стратегія – система заходів, яка використовується організацією (фірмою, підприємством, країною) для розширення своєї збутової діяльності [1, с.1399].

Інновація – нововведення, або комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку нової техніки, технологій, винаходів і т.ін. [1, с. 498].

Виведення управління з освоєння нових технологій з виробничо-господарського і функціонального рівнів на корпоративний призводить до підвищення ролі інноваційної діяльності у загальній системі управління підприємством. Включення стратегії інновацій в число корпоративних стратегій сприятиме тому, що технологічний розвиток стане загальною стратегічною метою всього господарюючого суб'єкта і вже не буде приватним функціональним завданням окремого виробничо-господарського підрозділу або бізнес-одиниці.

Інноваційне управління в системі менеджменту дозволяє підвищувати ієрархічний статус та стратегічне значення інноваційного розвитку по відношенню до інших напрямів зростання. Крім того інноваційне управління дозволяє встановлювати допоміжну відповідність між інноваційною та іншою перспективною діяльністю суб'єкта, а також стати змістовним базисом сучасної концепції інноваційного розвитку суб'єкта господарювання.

Саме формування інноваційної стратегії направлене на вирішення довгострокових завдань перспективного розвитку у напрямках науково-технічного прогресу та впровадження патентів та винаходів (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Патенти на винаходи за країнами 2014-2017 р.р. [5,6]

Країна	2014	2015	2016	2017	Країна	2014	2015	2016	2017
Україна	1702	1516	1277	1224	Німеччина	306	239	239	171
Австралія	10	9	18	7	Норвегія	4	11	4	9
Австрія	45	49	38	25	Південна Африка	9	6	6	4
Бельгія	32	51	37	29	Польща	13	14	20	20
Білорусь	1	2	4	1	Республіка Корея	17	13	12	11
Болгарія	2	1	4	1	Російська Федерація	65	50	56	27
Велика Британія	76	43	58	50	Словаччина	1	1	2	1
Данія	29	23	28	13	Словенія	4	1	1	-
Ізраїль	6	5	9	8	США	348	368	354	407
Індія	14	10	15	9	Угорщина	16	10	6	6
Ірландія	3	10	8	14	Фінляндія	22	20	14	15

Іспанія	27	24	26	15	Франція	127	94	114	83
Італія	56	41	58	44	Хорватія	1	1	–	–
Канада	14	13	12	12	Чехія	5	4	12	10
Китай	24	21	27	20	Швейцарія	139	156	162	153
Ліхтенштейн	1	1	2	-	Швеція	20	26	26	25
Люксембург	20	16	18	19	Японія	62	81	67	73
Нідерланди	31	48	33	46	Інші	67	36	46	38

На даний момент характерною рисою українського ринку є поступова відмова споживачів від стандартизованої продукції й можливість вільного вибору товарів, що задовольняють особисті потреби. Наслідком такого процесу став перехід від масового виробництва і відповідно орієнтації на стратегію масового маркетингу до сфокусованих стратегій, що спрямовані на диференціацію ринків і товарів. Саме тому однією з основних рис процесу реструктуризації українських підприємств є переорієнтація ринкової діяльності з обов'язковим упровадженням сегментації ринку.

В умовах сталого розвитку важливе місце посідає маркетинг як складова іміджевої економіки. Водночас потрібно констатувати, що важливим аспектом формування ефективної іміджевої економіки є оцінювання рівня впровадження інноваційної стратегії.

Витрати на виконання наукових досліджень і розробок пропорційні ВВП країни (табл.3.3).

Таблиця 3.3

Питома вага витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП 2012-2016 р.р. [5,6] (у %)

	2012	2013	2014	2015	2016
ЄС 28	2,01	2,03	2,04	2,03	2,03
Болгарія	0,6	0,63	0,79	0,96	0,78
Естонія	2,12	1,73	1,45	1,5	1,28
Іспанія	1,29	1,27	1,24	1,22	1,19
Латвія	0,67	0,61	0,69	0,63	0,44
Литва	0,89	0,95	1,03	1,04	0,85
Німеччина	2,87	2,82	2,89	2,87	2,94
Польща	0,88	0,87	0,94	1	0,97
Румунія	0,48	0,39	0,38	0,49	0,48
Словаччина	0,8	0,82	0,88	1,18	0,79
Словенія	2,58	2,6	2,38	2,21	2,00
Угорщина	1,27	1,39	1,36	1,38	1,21
Чеська Республіка	1,78	1,9	1,97	1,95	1,68
Україна	0,67	0,7	0,6	0,55	0,48

Враховуючи особливості формування іміджевої економіки за сучасних динамічних умов, економічні фактори включають: фактори стабільності економічного розвитку, рівень розвитку інфраструктури

(транспорт, зв'язок, енергетика, освіта, охорона здоров'я тощо), інвестиційна та комерційні ризики, ефективність ведення бізнесу в країні, оцінка геоекономічного положення та міжнародна активність (діяльність) національних компаній. Адже, на рівні сприйняття суб'єктів підприємницької діяльності імідж економічної системи виявляється у впровадженні національними підприємствами міжнародної діяльності, виходу компаній з національними брендами на міжнародні ринки, що позитивно позначається у надходженнях до національного бюджету, вирішенні питань проведення бізнесу на території країни, лояльною податковою політикою та ін. Вивчення чинників підтверджує, що соціально-економічна ситуація в країні, що визначає соціальне забезпечення населення, дотримання конституційних прав кожного громадянина, прозорість владних рішень та боротьба з корупцією, злочинністю тіньовою економікою тощо для національного економічного зростання. Зовнішніми факторами можна назвати зовнішньоекономічну політику України та позиціонування національних інтересів, членство в міжнародних організаціях, високий рівень двосторонньої співпраці з ключовими партнерами, наявність активного торгівельно-економічного співробітництва, стійких бізнес-інтересів, реалізацію спільних економічних проектів, гуманітарну допомогу, міжпарламентські зв'язки, регіональне співробітництво, прямі контакти між вищими навчальними закладами, науковими установами, бізнес-структурами тощо.

Позитивна міжнародна репутація будь-якої країни – є об'єктивною вимогою сучасності, що базується, перш за все, на показниках якості життя (здоров'я та довголіття, наука і освіта, впровадження інновацій, та акцентується на інноваційній складовій розвитку економіки. При розробці стратегії іміджа економіки країни особливої уваги необхідно приділяти дослідженню поточного етапу:

- аналізу можливостей і загроз;
- визначенню слабких і сильних сторін: SWOT-аналіз економіки;
- обґрунтуванню основних компетенцій економіки країни на рівнях впровадження інновацій та нововведень;

При впровадженні інноваційної стратегії особливу увагу необхідно приділяти наступним напрямам:

- формуванню концепції стабільної та керованої економіки;
- іміджу та позиціонуванню економіки країни у світовому глобалізаційному просторі.

Розробка програм та перспективних проектів з реалізацією стратегії, перш за все, повинна будуватися на визначенні інструментів реалізації формування інноваційної стратегії та забезпечити ефективні канали передачі інформації.

Формування і реалізація стратегії є інноваційним процесом, результатом інноваційної активності підприємства не залежно від виду стратегії: маркетингова, НДДКР, екологічна чи будь-яка інша. Інноваційний характер процесу припускає пошук альтернативних рішень, нових управлінських рішень, пошук моделі функціональної стратегії, джерел і чинників зростання (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Кількість придбаних та переданих нових технологій (технічних досягнень) в Україні та за її межами за видами економічної діяльності у 2017 році [5,6]

Види економічної діяльності	Придбання нових технологій, од.		Передання нових технологій, од.	
	в Україні	за межами України	в Україні	за межами України
Промисловість України	832	129	59	-
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	113	5	-	-
Переробна промисловість	689	123	46	-
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	17	-	-	-
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	-	-	-	-

Для вирішення завдання формування інноваційної стратегії пропонується в класичний процес формування стратегічної поведінки включити основні етапи розробки і впровадження інновацій.

У інноваційному процесі виділяють наступні етапи:

- фундаментальні дослідження (отримання нових наукових знань);
- науково-дослідні роботи (створення і випробування зразка);
- дослідно-конструкторські розробки;
- комерціалізація і виробництво (здійснення маркетингу, бізнес-планування, патентно-правовий і економічний захист, забезпечення устаткуванням, випуск продукції);
- продаж товару, а також ліцензій і патентів (організація системи експлуатації і сервісу, надання технічної допомоги, консультування);
- завершення інновації.

Розробка інноваційної стратегії наведено на рисунку 3.1:

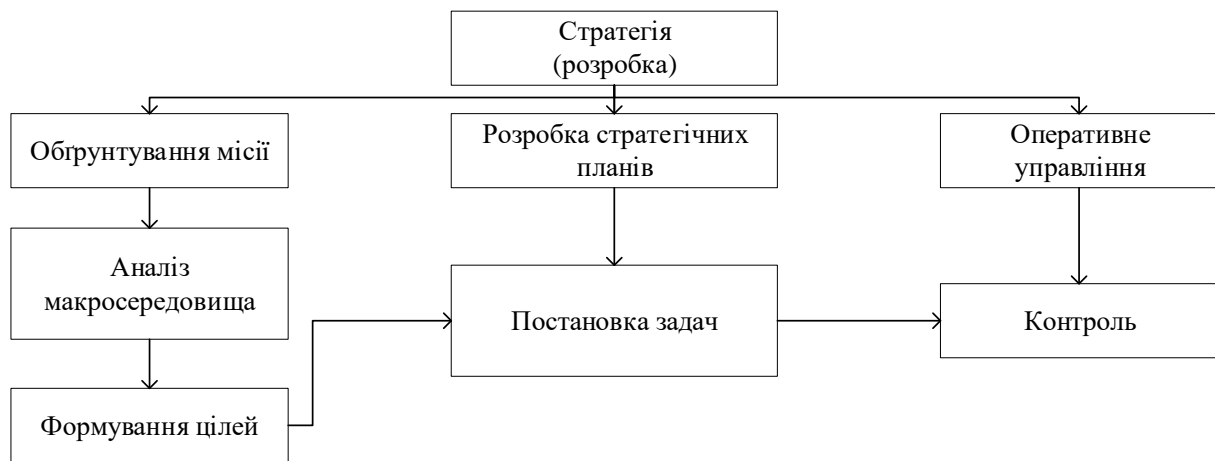

Рис 3.1. – Функціональні напрями розробки інноваційної стратегії [складено авторами]

Умовно об'єднавши стратегічну і інноваційну діяльність суб'єкта господарювання, представимо її у вигляді чотирьох ключових блоків:

- стратегічний аналіз (оцінка зовнішнього і внутрішнього оточення, визначення місії, формулювання цілей);
- планування (планування стратегії, постановка завдань);
- реалізація (розробка планів, проведення структурних змін);
- контроль (формування бюджетів, оперативне управління, оцінка і контроль).

Процес формування інноваційної стратегії полягає у наступному:

- моніторинг макросередовища (аналіз стратегічних сегментів зовнішнього середовища; створює загальні умови існування суб'єкта господарювання, а саме аналіз та вплив економічних, технічних, соціальних, культурних, правових, політичних, екологічних та інших чинників);
- аналіз та оцінка поля інноваційності; інноваційність суб'єкта господарювання;
- визначення факторів інноваційності та їх обґрунтування тощо;
- визначення місії на засадах інноваційної стратегії (основна місія господарювання – отримання прибутку та прийняття ефективних управлінських рішень);
- моніторинг мікросередовища (аналіз стратегічних чинників внутрішнього середовища; створює підґрунтя для формування інноваційності стратегії в середині суб'єкта господарювання);
- аналіз інноваційного потенціалу (розрахунки інноваційної привабливості);
- формування цілей для інноваційного розвитку у взаємозв'язку та взаємодії з іншими суб'єктами господарювання (індикативні плани, довгострокові завдання, перспективні проекти, міжнародна співпраця);

-
- планування стратегічних завдань;(розробка стратегічних планів)
  - впровадження основних завдань по інноваційним проектам;
  - оцінка інноваційних проектів;
  - контроль та регламент по удосконаленню формування інноваційних стратегій.

Отже, початковим етапом формування інноваційної стратегії є аналіз стратегічних чинників середовища, в якому діє підприємство. Середовище будь-якого суб'єкта господарювання прийнято розглядати, як таке, що складається з трьох сфер: загальне (або макрооточення), робоче (або безпосереднє оточення) і внутрішнє оточення. При формуванні інноваційної стратегії держави або суб'єкта господарювання країни рекомендується включати етапи розробки і впровадження інновацій.

Практичне застосування запропонованих напрямів по формуванню інноваційної стратегії, як частини національної економіки, можливе завдяки реалізації державної економічної політики на засадах інноваційної активності підприємств, розвитку інфраструктури та інформаційних технологій, достатнього рівня та екологічних засадах якості життя, інвестиційної привабливості тощо.

Таким чином, в умовах сталого розвитку формування інноваційної стратегії країни базується на розвитку виробничого, наукового, технічного та інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання країни, що сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності і, тим самим, підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. Ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.
2. Хамініч С.Ю. Концептуальні засади іміджевої економіки України / С.Ю. Хамініч, К. С. Тригуб // Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку» вип. 15. – 2018 р. режим доступу до ресурсу: www.market-inf.org.ua/uk/15-2018 - С.222-227.
3. Храпкіна В.В. Концепти інноваційного розвитку підприємництва [Коллективна монографія] / За заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В.В. // Національний університет «Києво-Могилянська академія». - Київ, 2018.
4. Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> Інформаційний сайт Організація Об'єднаних Націй в Україні: [Електронний ресурс].
5. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [Електронний ресурс] – Державна служба статистики України – 2016.
6. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [Електронний ресурс] – Державна служба статистики України – 2017.

3.2. Инновационная деятельность в области устойчивого развития и модель Азербайджана

Устойчивое развитие подразумевает использование ресурсов для нужд нынешнего поколения, с возможностью их использования будущим поколением. Философская сущность концепции устойчивого развития заключается в эффективном и экономичном использовании природных ресурсов планеты, сохранении окружающей среды и улучшении качества жизни нынешнего и будущих поколений. Наряду с этим, устойчивое развитие предусматривает социально-экономическое и экологическое развитие, направленное на разумное удовлетворение потребностей людей и поддержание мира на планете.

Концепция устойчивого развития возникла в результате интеграции в систему трех основных целей: экономической, социальной и экологической. Взаимодействие между этими элементами определяет цели устойчивого развития.

УРООН (Миссия Устойчивого Развития Организации Объединенных Наций) в Азербайджане работает над содействием эффективному управлению и устойчивому развитию, а также активно занимается вопросами гендерного равенства и постконфликтного восстановления и уменьшения опасности бедствий. Эффективное управление является приоритетом для УРООН, чья поддержка охватывает широкий спектр мероприятий: от улучшения работы государственной службы до электронного управления и улучшения связи в самых отдаленных уголках Азербайджана. Мероприятия УРООН по устойчивому развитию помогают Азербайджану в смягчении последствий изменения климата, особенно в высоко уязвимых горных районах, повышении потенциала для разработки альтернативных источников энергии, а также в управлении охраняемыми районами и экосистемами.

Современная концепция устойчивого развития поддерживается мировым научным сообществом и широкой общественностью, а принципы устойчивого развития широко используются на практике и в бизнесе. Концепция подчеркивает важность единого подхода к преодолению существующих барьеров на пути развития.

Сегодняшние проблемы развития являются сложными. Вот почему Азербайджан приспособливает экономику к потребностям общества. Конечно это невозможно сделать без проведения кадровой политики и политики в области государственного управления. Программа демократического управления помогает Азербайджану в создании сильных, прозрачных и подотчетных государственных учреждений, в которых работают профессиональные государственные служащие и которые руководствуются соответствующими законами. Также

правительство содействует участию гражданского общества, в частности молодежи, в разработке и осуществлении политики. Центральным компонентом реформы государственного управления является программа электронного управления.

В конце двадцатого века было разработано множество концепций для перехода к устойчивому обществу, где регулируется человеческая природа. Одной из самых популярных и прикладных концепций развития в настоящее время в мире является концепция устойчивого развития. Появление и принятие этой концепции было связано с природоохранной деятельностью ООН. По инициативе Генерального секретаря ООН в 1984 году была создана Международная комиссия по окружающей среде и развитию. Комиссию возглавляла г-жа Грэм Харлем Брутланд, экс-премьер-министр Норвегии. Основная цель Комиссии заключалась в подготовке долгосрочной стратегической программы по окружающей среде и развитию. Эта стратегия подразумевала устойчивое развитие разных стран [10, с. 513].

Конференция ООН по окружающей среде и развитию, состоявшаяся в Рио-де-Жанейро в 1992 году, приняла Концепцию перехода современного общества к устойчивому развитию, охватывающую Повестку дня на XXI век, Рио-де-Жанейрскую декларацию и другие документы. Этот документ не ограничивается защитой окружающей среды, но также являлся всеобъемлющей концепцией долгосрочной стратегии экономического, социального и экологического развития, основанной на гармонии между людьми в разных странах [9, с. 24].

В итоговом документе Конференции ООН в Рио говорится, что «правительства должны принять национальную стратегию устойчивого развития в сотрудничестве с соответствующими международными организациями».

Цели развития тысячелетия (ЦРДТ) были определены в Декларации Тысячелетия. Цели в области развития, сформулированные в Декларации тысячелетия, направлены на решение проблем, с которыми сталкивается население мира в начале 21 века. Эти цели сгруппированы следующим образом [6, с. 6]:

- Искоренение крайней нищеты и голода;
- Достижение общего начального образования;
- Гендерное равенство и расширение прав и возможностей женщин;
- Снижение детской смертности;
- Улучшение здоровья матери;
- Борьба с ВИЧ / СПИДом, малярией и другими заболеваниями;
- Обеспечение экологической устойчивости;

• Расширение глобального партнерства в интересах устойчивого развития.

Затем переход к устойчивому развитию начал широко распространяться в мире в научно-теоретическом и практическом направлении и был расценен как ключевой приоритет XXI века. ООН выдвинула новые долгосрочные цели и задачи, которые необходимы для устойчивого развития. В этой связи важные решения были приняты на 70-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН, состоявшейся 25-27 сентября 2015 г., и на Всемирном саммите, состоявшемся в то время. На основании рекомендации Генеральной Ассамблеи ООН на саммите, проходящем на высшем уровне были определены 17 целей на 2015–2030 годы, и 193 страны взяли на себя обязательство реализовать эти цели в интересах устойчивого развития. Эти цели, которые должны быть достигнуты странами мира в области устойчивого развития к 2030 году, заключаются в следующем:

1. Повсеместная ликвидация нищеты во всех ее формах
2. Ликвидация голода, обеспечение продовольственной безопасности и улучшение питания и содействие устойчивому развитию сельского хозяйства
3. Обеспечение здорового образа жизни и содействие благополучию для всех в любом возрасте
4. Обеспечение всеохватного и справедливого качественного образования и поощрение возможности обучения на протяжении всей жизни для всех
5. Обеспечение гендерного равенства и расширение прав и возможностей всех женщин и девочек
6. Обеспечение наличия и рационального использования водных ресурсов и санитарии для всех
7. Обеспечение всеобщего доступа к недорогим, надежным, устойчивым и современным источникам энергии для всех
8. Содействие поступательному, всеохватному и устойчивому экономическому росту, полной и производительной занятости и достойной работе для всех
9. Создание стойкой инфраструктуры, содействие всеохватной и устойчивой индустриализации и инновациям
10. Сокращение неравенства внутри стран и между ними
11. Обеспечение открытости, безопасности, жизнестойкости и экологической устойчивости городов и населенных пунктов
12. Обеспечение перехода к рациональным моделям потребления и производства
13. Принятие срочных мер по борьбе с изменением климата и его последствиями

---

14. Сохранение и рациональное использование океанов, морей и морских ресурсов в интересах устойчивого развития

15. Защита и восстановление экосистем суши и содействие их рациональному использованию, рациональное лесопользование, борьба с опустыниванием, прекращение и обращение вспять процесса деградации земель и прекращение процесса утраты биоразнообразия

16. Содействие построению миролюбивого и открытого общества в интересах устойчивого развития, обеспечение доступа к правосудию для всех и создание эффективных, подотчетных и основанных на широком участии учреждений на всех уровнях

17. Укрепление средств осуществления и активизация работы в рамках Глобального партнерства в интересах устойчивого развития [7, с. 17]

Концепция устойчивого развития является новой теоретической концепцией модели развития цивилизации, вытекающей из необходимости обеспечения глобального баланса между существующими социальными и экономическими проблемами и защитой окружающей среды.

Азербайджаном был предпринят ряд необходимых мер для перехода страны на курс «Устойчивое развитие». Так были разработаны и введены: «Государственная программа по сокращению бедности и экономическому развитию» от 2 марта 2001 года № 636; Постановление от 30 октября 2001 года № 198 о подготовке «Стратегии устойчивого развития человеческого потенциала в Азербайджане»; Национальная программа по восстановлению и улучшению лесов в Азербайджанской Республике; Государственная Программа развития регионов Азербайджанской Республики 2019-2023; Закон о защите растений; Закон об охране здоровья; Закон об экологической безопасности; Закон об охране атмосферного воздуха; Закон об экологическом образовании и просвещении населения.

Принимая во внимание, что для реализации целей в области устойчивого развития необходим институциональный и политический подход, был создан Национальный координационный совет по устойчивому развитию Азербайджанской Республики [1].

Обеспечение устойчивого социально-экономического развития в стране является одним из важных приоритетов правительства Азербайджана и успешно реализуется. Как видно, оно предусматривает всестороннее, диверсифицированное развитие экономики страны. Крупные инвестиции вкладываются в ненефтяной сектор путем реинвестирования. Кроме того, правительственные программы, дополняя друг друга логической последовательностью, стимулируют высокую

экономическую активность населения, ведут к значительному улучшению уровня жизни и всестороннему прогрессу в регионах Азербайджана.

В принципе устойчивое и бурное развитие регионов страны является не только экономическим, но и моральным вопросом. Другими словами, человеческий фактор здесь оказывает решающее влияние, и социально-экономическая активность и предпринимательство людей играют важную роль. Соответствующие моменты были восприняты всерьез в обеих государственных программах социально-экономического развития регионов. Приоритетными направлениями этих программ стали высокий уровень поддержки предпринимательских инициатив в регионах, создание агропромышленных комплексов на основе новейших технологий, развитие легкой промышленности, пищевой промышленности, снижение уровня бедности, безработицы, обеспечение высокой занятости населения.

Особое внимание уделено человеческому фактору как важнейшему критерию потенциала социально-экономического развития регионов, специфике каждого региона. В целом, в результате успешной реализации Первой государственной программы социально-экономического развития регионов в стране значительно возросли макроэкономические показатели. За пять лет реальный ВВП увеличился в 2,6 раза и достиг 38 млрд. Манатов, а номинальный объем ВВП на душу населения увеличился в 5 раз до 4440 манатов [1]. Открытие сотен тысяч новых рабочих мест в регионах, сотен современных, постоянно растущих учебных заведений, школ, учреждений науки и образования направлены на обеспечение социального обеспечения каждого гражданина.

Вторая Государственная программа социально-экономического развития регионов направлена на ускорение развития ненефтяного сектора, диверсификацию экономики, сбалансированное региональное и устойчивое социально-экономическое развитие и дальнейшее повышение уровня жизни населения. Программа предусматривала дальнейшее укрепление достижений в области развития регионов страны. Новая государственная программа направлена на социально-экономическое развитие Баку и его окрестностей. Одним из приоритетов развития Азербайджана по сравнению с развитыми экономиками мира является сокращение бедности и обеспечение сбалансированного развития.

В настоящее время большие достижения в области устойчивого развития нашей страны позволяют говорить о модели развития Азербайджана. Стратегические направления этой модели, основанные на логике устойчивого и динамичного развития, можно охарактеризовать следующим образом:

- 1) Формирование самостоятельной национальной экономики, социально ориентированной экономической системы, основанной на свободных рыночных отношениях;

---

2) Активное использование имеющегося в стране природно-экономического, технико-производственного и научно-технического потенциала;

3) Эффективная интеграция национальной экономики в мировую экономическую систему.

Достижения в области социально-экономического развития в нашей стране можно рассматривать как лучшее доказательство жизнеспособности и эффективности модели экономических реформ и развития в Азербайджане. Политика, проводимая этой моделью, за очень короткое время привела к существенным качественным изменениям в экономике страны. Инфляция сократилась, финансирование дефицита бюджета Национального банка сократилось, а дефицит бюджета снизился до 1-2% ВВП. Валовой внутренний продукт увеличился в 3,3 раза в 2004-2018 годах, в том числе ненефтяной сектор в 2,8 раза, промышленность в 2,6 раза и сельское хозяйство в 1,7 раза.

В результате целенаправленных мер, принятых в этот период, было создано более 2 миллионов новых рабочих мест. Масштабная работа по государственным программам создала прочную основу для развития регионов в ближайшие годы [3].

С точки зрения обеспечения долгосрочного экономического и социального развития страны, именно инвестиции в экономику будут играть ключевую роль. С этой целью основными приоритетами государственной политики следующие:

- ориентация на развитие ненефтяных секторов и регионов;
- определение приоритетности региональной инвестиционной политики в соответствии с современными тенденциями развития;
- укрепление социальных аспектов инвестиционной деятельности в стране, обеспечение человеческого капитала, приоритетных инвестиций в инфраструктуру;
- приоритетность государственных инвестиций в нанотехнологии и низкоуглеродистое производство;
- ускорение мер стимулирования для привлечения местных и иностранных инвестиций в приоритетные сектора экономики, включая ориентированные на экспорт и высокую добавленную стоимость;
- привлечение местных и иностранных инвестиций в создание индустриальных парков.

Источниками финансирования проектов устойчивого развития:

- Государственный бюджет Азербайджанской Республики;
- внебюджетные государственные средства;
- средства Национального фонда поддержки предпринимательства;
- ОАО «Азербайджанская инвестиционная компания»;

-
- средства от местных и иностранных предпринимателей;
  - средства международных организаций и иностранных правительств;
  - другие источники, не запрещенные законом.

Следует отметить, что потенциальными направлениями устойчивого развития страны могут стать туризм, сельское хозяйство, дальнейшее развитие промышленности.

Сегодня Азербайджан известен как толерантное государство, которое стабильно развивается, имеет политическую и экономическую стабильность, а также отражает мультикультурные ценности. В Азербайджане существует демократическая среда и обеспечивается верховенство закона. В результате в прошлом году в страну было привлечено рекордное количество туристов. Масштабные спортивные мероприятия, культурные мероприятия, а также глобальные форумы стали еще одним инструментом развития государства. В результате, туристы проявляют интерес к Азербайджану.

Оценив инвестиционный климат в Азербайджане, инвесторы не боясь инвестируют средства. За 2004-2018 гг. в Азербайджан было инвестировано порядка 230 млрд. долларов. В 2017 году этот показатель составил 14,6 миллиарда. Сегодня в Азербайджане реализуются масштабные проекты, создаются новые рабочие места. Не случайно в первом квартале было создано 34 000 новых рабочих мест, из которых 31 000 были постоянными. Внутренние инвестиции сыграли важную роль в развитии регионов и создании инфраструктуры. Благодаря внутренним инвестициям регионы переживают пик своего развития.

В целом, Азербайджан имеет статус промышленно-аграрной страны с динамичного развивающейся экономической системой страны. Для дальнейшего устойчивого развития государству необходимо развитие хозяйственных комплексов и преимущественное создание новых хозяйственных предприятий, хозяйственных холдингов и кластеров.

Список использованной литературы:

1. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики О создании Национального координационного совета по устойчивому развитию Азербайджанской Республики от 6 октября 2016 года №1066
2. Государственная Программа развития регионов Азербайджанской Республики 2009-2013
3. Государственная Программа развития регионов Азербайджанской Республики 2014-2018
4. Государственная Программа развития регионов Азербайджанской Республики 2019-2023
5. Основы управления устойчивым развитием и экологической цивилизацией – Урхан Алекперов, Баку - 2017

---

6. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 55/2 Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций, 2000

7. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 70/1 Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года, 2015

8. Стратегии зеленого маркетинга, устойчивое развитие, преимущества и проблемы / Ограничения - Тео Йи Вун, Рашад Йазданифард, 2014

9. Устойчивое развитие. Новые вызовы, под общей редакцией В. И. Данилова-Данильяна, Н. А. Пискуловой, Москва – 2015

10. Экономическая политика государства: чевствие устойчивого развития – Ариф Шакаралиев, Баку – 2011

11. <http://www.az.undp.org/content/azerbaijan/en/home.html>

12. <http://www.az.undp.org/content/azerbaijan/en/home/projects/promoting-innovation-and-employment-in-azerbaijan0.html>

13. <https://sustainablebrands.com/read/stakeholder-trends-and-insights/new-nielsen-study-says-consumers-are-ready-to-pay-more-for-social-responsibility>

3.3. Інноваційна платформа «Індустрії 4.0» у забезпеченні сталого економічного розвитку

Перехід до сталого розвитку всіх сфер національного та світового господарства, поширення на національному, регіональному та міжнародному рівні форм та принципів сталого економічного розвитку, розвитку «зеленої економіки» набуває пріоритетного значення у становленні ефективної, конкурентної економіки розвинутих країн світу та країн, що претендують на лідерство у глобальній економіці ХХІ ст. Сталий розвиток є системним процесом, що поєднує соціальну, економічну та екологічну складові, передбачає досягнення еколого-економічного балансу, поєднання процесів щодо захисту екології та розвитку економічної діяльності, досягнення економічного зростання в інтересах як нинішніх так і майбутніх поколінь людства. Перехід до сталого економічного розвитку стає викликом для світової економіки, має вирішальне значення для зменшення викидів CO₂ та припинення процесів глобального потепління, збереження екологічного балансу планети та вирішення глобальних проблем людства, про які йдеться у програмному документі Семидесятої сесії Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року» (від 18 вересня 2015 р.), яким визначено 17 цілей сталого розвитку для збереження людської цивілізації [1].

Особливу увагу пріоритетам сталого розвитку приділяють розвинені країни світу, країни ЄС. У березні 2010 р. Європейською Радою було затверджено стратегію сталого соціально-економічного розвитку Євросоюзу на період до 2020 року «Європа – 2020: Стратегія

інтелектуального, стійкого і всеосяжного зростання» [2]. У стратегії «Європа – 2020» на перший план вийшли три пріоритети, а саме: інтелектуальне зростання – розвиток економіки, що спирається на знання та інновації; стабільне зростання – сприяння ефективному використанню обмежених, невідновлюваних природних ресурсів, створення екологічно-зорієнтованої та конкурентоспроможної економіки; загальне зростання – створення економіки з високим рівнем зайнятості населення, подолання бідності та вирівнювання соціальних і територіальних відмінностей країн ЄС задля зростання добробуту та безпеки життєдіяльності людини незалежно від місця її проживання, на всій території ЄС [2].

Європейська Комісія запропонувала «Сім флагманських ініціатив» для стимулювання прогресу по кожному з пріоритетних напрямів досягнення сталого розвитку: «Інноваційний Союз», «Молодіжний рух», «Європейська програма дій у галузі цифрових технологій», «Ресурсно-ефективна Європа», «Промислова політика, адаптована до умов глобалізації», «План з розвитку нових професійних здібностей і робочих місць», «Європейська програма по боротьбі з бідністю». Надалі, по кожному з напрямків було розроблено та прийнято низку секторальних програм та стратегій. Так, у сфері енергетики було затверджено стратегію «Енергетика 2020: стратегія для конкурентоспроможної, сталої та безпечної енергетики» (Energy 2020: A strategy for competitive, sustainable and secure energy), у якій визначались базові принципи функціонування енергетичного ринку ЄС: висока енергоефективність, енергозбереження та комплексне енергозаощадження. «Маяком» виконання стратегії було визнано зменшення енергоспоживання в країнах ЄС у 2020 р. щонайменше на 20 % порівняно з показниками 1990 р., зменшення викидів CO₂, що протидіє глобальному потеплінню, покращення стану навколишнього природного середовища [3].

Вимоги щодо дотримання принципів сталого розвитку ЄС висувають для всіх країн, які офіційно визнали курс на інтеграцію з Європейським Союзом. Після підписання Україною «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (від 16 вересня 2014 р.) [4], Україна визнає пріоритетність та доцільність переходу до сталого розвитку, приймає документ: «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»» [5].

Для реалізації цілей сталого розвитку, переходу національної економіки як окремої країни, так і інтеграційного угруповання країн до сталого економічного розвитку необхідно задіяти інновації, інноваційні технології «Індустрії 4.0» та міжнародне економічне співробітництво задля виходу на принципово новий, інноваційний та конкурентоспроможний вектор економічного зростання. Пріоритетними

сферами/секторами для переходу до сталого економічного розвитку у світі визнано: транспорт та його екологізацію (у т.ч. перехід до електротранспорту); екологізацію сфери промислового виробництва та зменшення викидів CO₂; енергетику, у т.ч. розвиток відновлюваної енергетики; сільське господарство (обмеження використання пестицидів та генно-модифікованої продукції, розвиток органічного та високоточного сільського господарства); розбудову ресурсо- та енергозберігаючих інфраструктурних об'єктів, «розумних будинків», «розумних міст». Всі новації у господарстві потребують задіяння нової технологічної інноваційної основи «Індустрії 4.0», що є знаменує собою перехід до «четвертого технологічного укладу». Країни, що ігнорують процес переходу до сталого економічного розвитку на засадах інновацій, ризикують опинитися у складі «аутсайдерів» світової економіки.

Про «Індустрію 4.0» вперше заговорили у квітні 2011 р. на промисловій міжнародній ярмарці у м. Ганновер (Німеччина). Бізнесмен Хеннінг Кагерманн, політик Вольф-Дітер Лукас та вчений Вольфганг Вальстер, що спеціалізувалися на інформаційних технологіях (ІТ) виступили з ініціативою «Індустрія 4.0: інтернет речей на шляху до четвертої промислової революції», яку вони визначили як найбільш ефективний шлях підвищення конкурентоспроможності обробної промисловості за рахунок масового впровадження у заводські процеси кіберфізичних систем. Основою «Індустрії 4.0» є цифрова економіка, ключовими технологіями – інформація, «Big data», ІТ-технології. Масовий перехід до технологій «Індустрії 4.0» має об'єктивні передумови, адже населення Землі ще у 2016 р. перевищило 6,1 млрд. осіб, а на початок 2019 р. становило вже 7,7 млрд. осіб. Кожної секунди на Землі народжується біля 2,6 особи. Для людства щороку загострюється проблема забезпечення природними ресурсами, чистою питною водою, продуктами харчування. Тому тільки за рахунок переходу до сталого розвитку можна зберегти та забезпечити ресурси для існування і безпечної життєдіяльності майбутніх поколінь [6].

В основі «Індустрії 4.0» перебуває «цифрова економіка», у якій найбільшу цінність мають віртуальні а не матеріальні чи фізичні активи та транзакції. Натомість, в основі «цифрової економіки» – інформаційні технології (ІТ), які сприяють появі нових продуктів та сервісів, збільшують додану вартість товарів та послуг, що виробляються за інноваційними технологіями; прискорюють процеси глобальної інформатизації міжнародного бізнесу. Фундаментом цифрової економіки є сектор «технології, медіа та телекомунікації» (ТМТ), що мають три складові. 1. ІТ – інформаційні технології, що поєднують підсектори: HARDWARE (матеріальну складову ІТ – комп'ютери, гаджети, комп'ютерні аксесуари та інформаційні пристрої); SOFTWARE

(програмне забезпечення); SERVICES (послуги з обслуговування складових та компонентів ІТ). 2. TELECOM, що поєднує: Mobil Data (мобільні дані); Fixed Data (паketні та фіксовані мобільні дані); Fixed Voice (фіксовані голосові дані); Mobile Voice (мобільні голосові дані). 3. MEDIA – сектор, що поєднує у собі: друковані засоби масової інформації; телебачення; радіо; цифрові комунікації. Разом ІТ та TELECOM формують сектор інформаційних та телекомунікаційних технологій (ICT). Саме на основі «цифрової економіки» та ІТ у ХХІ ст. сформовані нові технологічні рішення для переходу від екстенсивного типу економічного зростання до сталого економічного розвитку, до «зеленої економіки» як її складової [7].

«Індустрія 4.0» втілюється на практиці через інноваційні платформи, про які йдеться нижче [7]. До таких «платформ» належать:

Технологія «Блокчейн» – представляє собою систему розподілених баз даних ІТ, що використовують алгоритми для надійного обліку транзакцій. Інформацію в системі «Блокчейн» неможливо змінити, оскільки більш пізні ланцюги, що фіксують інформацію про транзакції захищають дані про попередні операції. Технологія «Блокчейн» використовується майже у всіх сферах сучасного господарювання – від «майнінгу» електронних валют, до сфери публічного управління, у т.ч. під час виборчих кампаній, під час голосування за бюджетне фінансування проектів сталого розвитку на місцях.

Трьохвимірний друк (3D принтери) є складовою ІТ – це метод створення трьохвимірних об'єктів, що формуються на основі цифрової моделі шляхом послідовного накладання матеріалу. В процесі 3D друку використовується пластик, скло та дерево, хімічні та органічні сполуки природного та штучного походження. За допомогою 3D принтерів вже налагоджено будівництво «розумних будинків», об'єктів інфраструктури (мости) тощо.

Безпілотні пристрої («Дрони») – літальні та водні пристрої, транспортні засоби, що пілотуються дистанційно. Дрони можуть рухатись самостійно відповідно до заданого маршруту (завдяки бортовому комп'ютеру), або ж виконувати команди, що надаються їм керуючим на відстані. Новими модифікаціями дронів є «безпілотні таксі», що, як правило, є електромобілями і які готують до масового використання в країнах ЄС та в деяких країнах світу (наприклад, у ОАЕ).

Віртуальна реальність (VR) – створення за допомогою комп'ютерної графіки та «комп'ютерної симуляції» 3D зображення або повноцінного середовища у межах заданого та контрольованого простору, з яким споживач може реалістично взаємодіяти. Основним завданням VR є ефект «занурення» споживача у віртуальну реальність. Існує і «доповнена реальність» – сфера ІТ, що представляє собою додання інформації до

навколишнього природного середовища шляхом накладання графіки чи аудіоряду для більш детального ознайомлення із завданнями, наявною ситуацією, існуючими продуктами. Таке «розширення», «доповнення реальності» відбувається на основі використання потенціалу ІТ та інших технічних можливостей цифрової економіки. Використання інноваційних технологій «віртуальної реальності» та «доповненої реальності» у системі суспільного виробництва використовується під час створення нових інженерних моделей та споруд, машин, обладнання; в процесі професійного навчання – як тренажери (авіація, ВПК, космос та ін.) що заощаджує час, кошти, сприяє заощадженню енергії та природних ресурсів, а отже – відповідає принципам сталого розвитку.

«Інтернет речей» – мережа об'єктів та пристроїв, які оснащені сенсорами, мають програмне забезпечення, розвинене сітьове обладнання і які здатні «зчитувати», збирати, обмінюватися даними через Інтернет. «Інтернет речей» включає і будь-який пристрій, до якого є сітьовий доступ. «Інтернет речей» усуває всі бар'єри, пов'язані з відстанню, часом та іншими обмеженнями у взаємодії між людиною та машинами, між людиною та людиною (працівниками, споживачами), між машинами та машинами в процесі виробництва продукції, товарів, послуг. Створення «Інтернету речей» (яке у 80-ті роки ХХ ст. мало назву «Internetworking», а скорочено – «Internet»), з 2015 року втілюється у нові інноваційні платформи: «Інтернет речей» – Internet of Things (IoT); «Індустріальний Інтернет» – Industrial Internet of Things (IIoT); «Інтернет цінностей», що існує на основі ІТ та технології блокчейн – Internet of Value (IoV); «Інтернет усього» – Internet of Everything (IoE), що поєднує людей (виробників товарів та послуг і споживачів), цифрові та ІТ процеси і дані, проектування, виробництво та просування на ринки матеріальних благ, товарів та послуг. В основу «Інтернету речей» закладено принципи сталого розвитку – енергозбереження, екологізацію виробництва, «кругове» (повторне) використання ресурсів (у т.ч. питної води), раціональне природокористування.

«Штучний інтелект» – це програмні алгоритми, що реалізують завдання візуального сприйняття, прийняття рішень у сфері виробництва, просування товарів та послуг на ринки, управління збутом. Концепція штучного інтелекту передбачає написання та використання програм, що дозволяють машинам «самостійно навчатися», самоналаштовуватися та самопрограмуватися без участі людини, тобто машини стають більш «розумними». Важко перерахувати всі сфери використання «штучного інтелекту» в економіці розвинених країн (в країнах ЄС) – від транспортної логістики, до сфери безпеки та управління процесами ЖКГ, «розумних будинків», ресурсозабезпечення та використання, а також – всіх сфер життєдіяльності «розумних міст» [7; 8].

«Роботи» – електромеханічні пристрої та віртуальні агенти, що автономно (або ж відповідно до інструкції, комп'ютерної програми) автоматизують чи доповнюють, заміщують дії людини, виконують роботу, яку у ХХ ст традиційно виконували наймані працівники. У ХХІ ст. «роботи» масово використовуються у екологічно-небезпечних виробничих процесах, у сфері ВПК, у пожежній справі та там, де існують ризики та загрози життю людини.

Всі вищезазначені інноваційні технологічні платформи «Індустрії 4.0» широко застосовуються країнами-лідерами, а також країнами ЄС у практиці господарювання, у т.ч. для інтенсивного розвитку «зеленої економіки», за допомогою якої матеріалізуються проекти сталого економічного розвитку. Саме завдяки «Індустрії 4.0» країни ЄС виконують цілі Стратегії «Європа – 2020: Стратегія інтелектуального, стійкого і всеосяжного зростання».

Рис. 3.2 – Пріоритети розвитку «зеленої економіки» у системі сталого економічного розвитку

Джерело: Складено автором на основі [7; 8].

Перехід до сталого економічного розвитку в країнах світу відбувається одночасно за декількома напрямками. На рис. 3.2.

представлено найбільш поширені у світі пріоритети розвитку «зеленої економіки» як складові процесів сталого економічного розвитку та конкретизовано види економічної діяльності щодо практичної реалізації проектів «зеленої економіки».

Важливою складовою сталого економічного розвитку та «зеленої економіки» є розвиток екологічного будівництва, «зеленого будівельного сектору». За даними ЮНЕП (Програми ООН з навколишнього середовища), вартісна оцінка сектору будівництва у світовій економіці (2017 р.) досягала майже 10 % світового ВВП і у ньому було зайнято понад 111 млн осіб [9]. В країнах Європи у сфері будівництва активно застосовують технології «Індустрії 4.0»: «Інтернет речей», 3D принтери, «Індустріальний інтернет», ІТ технології, роботів та ін. Також йдеться про будівництво споруд та житлових будинків («розумних будинків») за допомогою 3D принтерів; будівництво мостів, об'єктів транспортної інфраструктури та ін. Так, наприкінці 2015 р. у Амстердамі будівельною компанією Heijmans на 3D принтері було надруковано міст через один з річних каналів. Практика екологічного будівництва швидко поширюється в різних країнах світу: Німеччина, Канада, Нова Зеландія, Південна Корея, Японія, КНР та ін.

Екологічне будівництво дотримується принципів енергозаощадження, екологічної безпеки; тісно пов'язано з розбудовою «розумних будинків», що мають «розумну» систему поводження з ресурсами. Експлуатація «розумних» – «зелених будинків» порівняно з традиційними будівлями є економічно більш вигідною: більш ніж на 25 – 30 % знижується енергоспоживання та витрати на водопостачання; діє автоматизована система оптимізації енергоспоживання, очищення та повторного використання води, водовідведення та поводження з ТПВ; у «зелених будинках» обмеженими є викиди вуглецю (CO₂) відповідно до критеріїв сталого економічного розвитку. Для ефективного управління системами «розумного будинку» застосовують здобутки цифрової економіки та ІТ, «штучний інтелект», роботи.

Важливою складовою сталого економічного розвитку та «зеленої економіки» є екологічно-безпечний транспорт, який виробляється за допомогою «Індустріального Інтернету» та роботизованих промислових ліній. Традиційний (дизельний) транспорт, що використовує бензин та дизельне паливо, за даними World Resources Institute (WRI), забезпечує забруднення повітря мегаполісів викидами CO₂ більш ніж на 75 % від їх загального обсягу [10]. До «зеленого транспорту» традиційно належить велосипедний рух, екологічно безпечні автомобілі (електрокари, автомобілі що заправляються біопаливом та ін.); екологічно-безпечний громадський електротранспорт (трамваї, метро). Натомість, екологічний електротранспорт для відповідності принципам сталого розвитку має

використовувати електроенергію, що вироблена з відновлюваних, екологічно-безпечних джерел. У містах Німеччини з 2019 р. почали діяти обмеження щодо експлуатації автомобілів з дизельними двигунами (крім дизельних авто, які відповідають стандартам Євро-6). До таких обмежень з 2020 р. приєднуються й інші країни ЄС. Виробництво електромобілів у XXI ст. ґрунтується на використанні інноваційних технологій «Індустрії 4.0», що спричинює кардинальну структурну перебудову галузі машинобудування в країнах, які переходять до масового використання «зеленого транспорту». Так, за прогнозами, у КНР до 2025 р. один з п'яти автомобілів, які будуть виробляти та продавати на території Китаю будуть оснащені електродвигунами, а загальна кількість електромобілів на той час, щонайменше, становитиме біля 35 млн. авто [10].

Найбільш відомим напрямом сталого економічного розвитку є розвиток «зеленої енергетики» (насамперед – відновлюваної енергетики: сонячної, вітрової, біоенергетики, геотермальної та ін.), що дозволяє країні вирішувати не тільки екологічні, економічні але й проблеми політичного характеру. Адже зменшення залежності країни від критичного імпорту традиційних (вуглецевих) енергоносіїв – нафти, природного газу, вугілля – зменшує й залежність країни від зовнішнього політичного «тиску» країн, їх експортерів. За допомогою інновацій у світі широко поширені технології генерації відновлюваної, «зеленої енергетики». Лідерами з виробництва відновлюваної («зеленої») енергетики у світі є сім країн, сумарні потужності яких складають 71,5% світових (470 ГВт, без врахування обсягів виробництва гідроенергії): Китай, США, Німеччина, Італія, Іспанія, Японія, Індія [8]. Великий потенціал щодо розвитку всіх видів відновлюваної енергетики має Україна.

Збереження чистої питної води та водних ресурсів – важливе завдання сталого розвитку. Майже 700 млн. осіб на Землі не мають доступу до чистої питної води. Понад 3,2 млрд мешканців Планети Земля не мають доступу до централізованої системи водопостачання, водовідведення та каналізації, а отже – користуються «вигрібними ямами» біля своїх помешкань, що не тільки забруднює підземні води, але й створює ризики поширення масових епідемій. Ризики дефіциту води загострюються внаслідок глобального потепління. Проблемою для багатьох країн світу стає традиційне ведення сільського господарства. Так, «поливне рослинництво» та вирощування великої рогатої худоби збільшує дефіцит питної води, що формує ризики для розвитку фермерства. Загостриться і проблема водопостачання у мегаполісах, адже до 2030 року понад 2/3 населення Землі буде проживати у містах. За оцінками WRI, до 2030 р. дефіцит між попитом та пропозицією питної води у світі зросте до 40 %, що може призвести до збільшення кількості

локальних військових конфліктів за території, на яких зберігаються джерела питної води [10].

Практичним втіленням проектів сталого економічного розвитку є «розумні міста». У «Smart city» домінують «розумні будинки», екологічно-безпечний транспорт; «розумні» технології енергоспоживання та енергозаощадження; забезпечено стандартизовані процеси екологічно-безпечного збору та утилізації ТПВ. У світі міста щорічно утворюють понад 1,3 млрд. тон ТПВ, що забруднює екологію, водні ресурси, збільшує викиди CO₂, загрожує здоров'ю людини. Налагодження на інноваційних засадах екологічно-безпечної переробки ТПВ, інвестиції в озеленення території міст має не тільки соціальний та екологічний, але й вагомий економічний ефект. Вторинна переробка ТПВ щороку приносить бізнесу біля 300 млрд. дол. США прибутків, створює нові робочі місця, заощаджує енергетичні та невідновлювані природні ресурси [8]. Характерним для «Smart city» є масовий перехід до «розумних будинків», у яких за допомогою цифрових та ІТ-технологій, «штучного інтелекту» забезпечено контроль та управління енергосистемою будинку, системами водопостачання, водоочищення та «кругового» використання ресурсів. Ще однією ознакою «Smart city» є залучення технологій ІТ, цифрової економіки, безпілотних пристроїв, роботів, штучного інтелекту та інших інноваційних технологій для розвитку транспортно-логістичної, енергетичної, соціальної, інформаційної та ін. інфраструктури сучасного мегаполіса у ХХІ ст.

Таким чином, інноваційні технології «Індустрії 4.0» (ІТ, цифрова економіка, безпілотні пристрої, роботи, VR та ін.) широко використовуються для реалізації проектів «зеленої економіки», сталого економічного розвитку в країнах світу. На основі інноваційних технологій прискореними темпами розвивається «зелена енергетика», «Smart city», «розумні будинки», екологічно-безпечний транспорт, органічне сільське господарство та ін. Всі проекти «зеленої економіки» є більш конкурентними порівняно з традиційно-екстенсивними видами ведення бізнесу за рахунок раціонального використання природних ресурсів, ресурсозбереження, «кругового» використання обмежених ресурсів, зростання продуктивності праці на основі провадження інновацій. Разом з тим, перехід до сталого економічного розвитку в країнах світу формує мультиплікативний ефект економічного зростання, створює гарантований попит на продукцію високоточного машинобудування, інноваційне технічне обладнання та ІТ-технології; потребує інноваційного оновлення всіх сфер суспільного виробництва товарів та послуг, у т.ч. сфери транспорту та транспортно-логістичних послуг, інноваційного розвитку об'єктів виробничої, енергетичної, транспортної та сервісної інфраструктури – електромереж, енергетичних розподільчих систем,

сучасного транспортно-транзитного забезпечення, сервісного обслуговування. На основі ІТ та цифрової економіки створюються нові «зелені» та «сині» робочі місця, пов'язані з інноваційним розвитком. Адаптується до вимог сталого розвитку система інформаційних, освітніх та медичних послуг, сфера рекреації, туризму та «креативної економіки». Отже, перехід країни до сталого розвитку, пріоритетність сталого економічного зростання та «зеленої економіки» тісно пов'язані з інноваційно-інвестиційним типом економічного зростання. В країнах, які затвердили та офіційно втілюють курс соціально-економічних реформ на сталий економічний розвиток спостерігається прискорений перехід до «четвертого технологічного укладу», до розвитку та масового впровадження технологій «Індустрії 4.0», що формує фундамент конкурентоспроможності, стабільних темпів економічного зростання, забезпечує високі показники добробуту населення цих країн на основі економічного, екологічного та соціального лідерства у ХХІ ст.

Список використаної літератури:

1. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
2. *EUROPE 2020 A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLETE%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
3. *Energy 2020: A strategy for competitive, sustainable and secure energy. European Commission (10.11.2010)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2020-energy-strategy>
4. *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (від 16 вересня 2014 р.)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
5. *Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»» (№ 5/2015 від 12.01.2015 р.)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>
6. *UN report World Population Ageing 1950 – 2050.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/esa/population/publications/worldageing19502050/>
7. *Platform Industrie 4.0.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.plattform-i40.de/I40/Navigation/EN/Home/home.html>
8. *Green economy. Sustainable Development Knowledge Platform. UN* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?menu=1446>
9. *UNEP. UN environment.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unenvironment.org/>
10. *World Resources Institute* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.wri.org/>

3.4. Sustainable development: methodical approaches and key indicators of assessment

The problem of measuring and assessing the level of sustainable development of the territories (country, region, city) is extremely relevant. The achievement of sustainable development allows simultaneously solving existing problems in the economic sphere, preserving the quality of the environment and improving the social sphere. Unfortunately, there is still no universally accepted and effective method of measuring and evaluating sustainable development in the world. In this regard, the study of existing evaluation methods is timely and appropriate. Due to the obtaining of reliable results it is possible to eliminate existing problems and improve the state of the socio-ecological and economic system in the country.

Issues of sustainable development are reflected in the works of Ukrainian and foreign scientists. Among Ukrainian scientists, sustainable development was studied by: G. Domaradzka, L. Gromozdova, N. Demchenko, A. Klimenko, L. Rudenko, S. Lisovsky, Marunyak and other researchers. Among foreign scientists, issues of sustainable development were studied: David Pearce, Harvey Brooks, Michael Ben-Eli, Louisee McRae, Stefanie Deinet, Robin Freeman, J. Ram Pillarisetti, Jeroen C.J.M. van den Bergh and other.

The purpose of the study is to analyze the existing methodical approaches to the development of a system of indicators of sustainable development and the choice of the most optimal for Ukraine.

The UN conference in Rio de Janeiro on environment and development (UNCED) was the beginning of a global sustainable development programming process, inspired by the Agenda 21 action program. This program led to the development of indicators needed to assess sustainable development. Since then, the development and elaboration indicators of sustainable development in many international organizations and at many levels of administration has been going on. In particular, in UN organization, the World Bank, in the organization of economic cooperation and development of industrial countries of the OECD, in EU organization and networks of European cities, as well as in government, regional and local government. During the time, many universities and institutes from different countries, as well as many professional and public organizations, participated in the development of evaluation methods and tools. In this connection, a study of existing methods for assessing sustainable development is expedient and timely.

It is important to note that there is still no generally accepted term «sustainable development», which indicates the importance of this category of knowledge. The authors' opinions are summarized in Table 3.5.

Table 3.5

Interpretation of the term «sustainable development»

Interpretation of the term	Author and source
Sustainability therefore implies something about maintaining the level of human well-being so that it might improve but at least never declines (or, not more than temporarily, anyway). Interpreted this way, sustainable development becomes equivalent to some requirement that well-being does not decline through time	David Pearce [1, 48]
For the concept of sustainability in the process of development to be operationally useful it must be more than just an expression of social values or political preferences disguised in scientific language. Ideally it should be defined so that one could specify a set of measurable criteria such that individual and groups with widely differing values, political preferences, or assumptions about human nature could agree whether the criteria are being met in a concrete development program	Harvey Brooks [2, 30]
Sustainable development is a harmonious, balanced, non-conflict progress of all earthly civilizations, groups of countries (regions, subregions), as well as individual countries based on scientifically grounded plans (systematic approach), when in the process of steady innovation intensive (and not extensive) economic development At the same time, the countries are resolutely resolved a set of issues related to environmental protection, the elimination of exploitation, poverty and discrimination of every single individual, as well as of entire peoples or groups of people, including ethnic, racial or sexual characteristics	Herman Daly [3, 37]
Sustainable development is a dynamic equilibrium in the process of interaction between a population and the carrying capacity of its environment such that the population develops to express its full potential without producing irreversible, adverse effects on the carrying capacity of the environment upon which it depends	Michael Ben-Eli [4, 3]
Sustainable development is the management of the basic total capital of a society in the interests of preserving and enhancing human capabilities	World Bank [5]
Humanity has the ability to make development sustainable to ensure that it meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs	World Commission on Environment and Development [6, 24]

*Compiled by the authors

The concept of sustainable development is based on certain principles of the first order (basic) and second order (special). At the same time, each country transforms them according to their specific conditions. In this case, the transformations mostly concern the second group. But even the principles of the basic order often have different significance for different regional levels: some of them are relevant for mankind as a whole; others are more significant at the regional or local level. Almost all the principles of sustainable development are

determined by the main goal of the concept: the survival of humanity, and therefore, the preservation of the biosphere, without a satisfactory state of which this survival becomes impossible.

The principles of the classification of sustainable development, developed by Michael Ben-Eli [4, 4-9], are presented in Table 3.6.

Table 3.6

Principles of sustainable development by Michael Ben-Eli

Number of principle	Description of principles	Policy and operational implications
The first principle	Contain entropy and ensure that the flow of resources, through and within the economy, is as nearly non-declining as is permitted by physical laws	Strive for highest resource productivity; employ continuously recycle non-regenerative resources; affect an unbroken, closed-loop flow of matter and energy in a planetary production infrastructure conceived as a whole; advance a service, performance-leasing orientation for managing durable goods
The second principle	Adopt an appropriate accounting system to guide the economy, fully aligned with the planet's ecological processes and reflecting true, comprehensive biospheric pricing	Employ a comprehensive concept of wealth related to the simultaneous enhancement of five key forms of capital: natural, human, social, manufactured and financial; align the world's economy with nature's regeneration capacity and incorporate critical «externalities» in all cost and benefit accounts; design regulation and taxation policies to accentuate desirable and eliminate adverse outcomes, optimizing the whole
The third principle	Ensure that the essential diversity of all forms of life in the biosphere is maintained	Assume responsible stewardship for our planet's web of life; harvest species only to regeneration capacity; conserve the variety of the existing gene pool; shape land use patterns to reduce human encroachment on other forms of life and enhance biological diversity in areas of human habitat
The fourth principle	Maximize degrees of freedom and potential self-realization of all humans without any individual or group adversely affecting others	Foster tolerance as a cornerstone of social interactions; enshrine universal rights within a framework of planetary citizenship; provide for inclusion and effective democracy in governance; establish cooperation as a basis for managing global issues and planetary commons; eliminate war and outlaw trade in weapons technologies; promote sustainability literacy through education at all levels
The fifth principle	Recognize the seamless, dynamic continuum of mystery, wisdom, love, energy, and matter. That links	Seek to understand and fulfill humanity's unique function in the Universe; honor the Earth with its intricate ecology, of which humans are an integral part; link inner

	<p>the outer reaches of the cosmos with our solar system, planet and its biosphere including all humans, with internal metabolic systems and their externalized technology extensions; embody this recognition in a universal ethics for guiding human actions</p>	<p>transformation of individuals to transformations in the social collective, laying foundations for the emergence of a new planetary consciousness</p>
--	--	---

*Compiled by the authors [4, 4-9]

An elaboration indicator for sustainable development is carried out using two main approaches:

First approach is found on construction of an Integrated Aggregate Sustainability Measures (ASM) Integral Index, which is usually based on three groups of indicators: ecological and economical; ecological-socio-economic and ecological. The main difficulty in aggregating information in the indexes is to determine the weights of the initial indexes without losing significance and without excessive subjectivity.

Second approach is based on construction a Sustainability Performance Indicators (SPI) system, which reflects some aspects of sustainable development. Sustainability performance indicators are used to measure a company's performance and to monitor and report on future progress. SPIs can be grouped in three indicators: economic performance indicators (company turnover, profit, quantity of products sold); social performance indicators (labor practices, human rights, and broader issues affecting consumers, community, and other stakeholders in society), environmental performance indicators (greenhouse gas emissions, water consumption, waste output).

From the point of view of practical use and management activities, an approach based on the assessment of sustainable development using an integral indicator than a system of indicators is more attractive. Integral indicators are convenient for assessing current and forecasting future development trends, clearly characterizing the degree of sustainability, balance and trajectory of movement of the main aspects of growth: economic, social and environmental.

The use of indicators in the process of analysis sustainable development permits to solve the following tasks [7, 67]:

- measuring various aspects of sustainable development, including economic, environmental and social components;
- diagnosing problems of sustainable development in the system;
- interpretation dynamics of the processes occurring in the system (increase or decrease sustainable development);

informing the participants about the state of the system and development trend;

accelerating the exchange of scientific and technical information;

mobilization participants of the process for solve the problem in sustainable development sphere;

justification of managerial decisions in the field of sustainable development.

It should be noted that in September were adopted The United Nations Sustainable Development Goals. All countries agreed to work to achieve these goals by 2030. The 17 Sustainable Development Goals are identified in a list of 169 SDG goals. Progress towards these targets is coordinated to track on 232 unique indicators. For many indicators data is available, but key data gaps remain. The characteristics of the goals are presented in the Table 3.7.

Table 3.7

The 17 Development Goals

Number of goals	Description of the goals
Goal 1	End poverty in all its forms everywhere
Goal 2	End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture
Goal 3	Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages
Goal 4	Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all
Goal 5	Achieve gender equality and empower all women and girls
Goal 6	Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all
Goal 7	Ensure access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all;
Goal 8	Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all
Goal 9	Build resilient infrastructure, promote inclusive and sustainable industrialization and foster innovation
Goal 10	Reduce inequality within and among countries
Goal 11	Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable
Goal 12	Ensure sustainable consumption and production patterns
Goal 13	Take urgent action to combat climate change and its impacts
Goal 14	Conserve and sustainably use the oceans, seas and marine resources for sustainable development
Goal 15	Protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss
Goal 16	Promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels
Goal 17	Strengthen the means of implementation and revitalize the Global Partnership for Sustainable Development (Finance, Technology, Capacity-building, Trade, Systemic issues)

*Compiled by the authors [8, 1-21]

Each goal has its own sub-goals, the implementation of which can be assessed by a specific indicator. All Indicators are divided into main groups:

Indicators of social aspects of sustainable development.

Indicators of economic aspects of sustainable development.

Indicators of ecological aspects of sustainable development (including characteristics of water, land, atmosphere, other natural resources, as well as waste).

Indicators of institutional aspects of sustainable development (programming and policy planning, scientific developments, international legal instruments, information provision, strengthening the role of major groups of the population).

The indicated indicators require special transformations, adaptation to specific conditions, and in some cases, an extension for individual countries. In turn, indicators are divided into three categories, taking into account their target orientation:

Indicators are the driving force that characterizes human activity, processes and characteristics that affect sustainable development;

State indicators characterizing the current state of various aspects of sustainable development;

Response indicators allow for a political or some other way of responding to change the current state.

In Ukraine, throughout the 2017 year, an open process of adapting sustainable development goals to national conditions took place at the initiative of the government and with the assistance of the UN system. In the national report «The goals of sustainable development of Ukraine» [9] are given goals and objectives that should ensure the integration of efforts for economic growth, social justice and rational nature management. The objectives of the SDGs were developed on the basis of key priorities for achieve the goal. To study progress towards national SDGs a system of key indicators has been established, which should be based on monitoring. When selecting national indicators for achieving the SDGs, an attempt was made find a balance between the advantage of obtaining additional information, important to the national context, and the additional burden reporting that arises in connection with the preparation of these indicators. In addition, in order to minimize the number of indicators, the preference it was given to multipurpose indicators.

Comparative analysis of the tasks of sustainable development at global and national levels in Ukraine is presented in Table 3.8.

Currently, Ukraine has developed 124 indicators of sustainable development out of 172, relative to the characteristics of the national economy.

Overview of the available information base for monitoring indicators achieving sustainable development goals defined for Ukraine testifies:

Table 3.8

Comparative analysis of the tasks of sustainable development at global and national levels

Sustainable development goals, quantity		Sustainable development tasks, quantity		Sustainable development indicators, quantity	
Global level	National level	Global level	National level	Global level	National level
17	17	169	86	241	172

*Compiled by the authors [9; 10]

basic metadata can be presented for 124 indicators, makes up 72,1% of the total, identified for monitoring achieving set objectives;

remain uncertain metadata for 48 indicators among which information over 20 indicators provided to get by conducting new research [10].

Despite the numerous numbers of indicators, the most well-known development indicators that are used in the world practice presented below:

1. Genuine Savings. The World Bank (1997) [5] proposed the original genuine savings rate. It has been modified in subsequent years (now re-named Adjusted Net Saving) and is currently calculated as [17, 5]:

$$GS = \frac{GDS - D_p + EDU - \sum R_{n,i} - CO_2 \text{Damage} - PM_{10} \text{Damage}}{GNI}, \quad (3.1)$$

where: GS is genuine savings rate, GDS is gross domestic savings;

D_p is depreciation of physical capital;

EDU is current expenditure on education;

$R_{n,i}$ is the rent from depletion of i-th natural capital (energy, mineral and forest depletion are included);

CO_2 damage is damage from carbon dioxide emissions (currently estimated as US \$20 per ton of carbon times the number of tons of carbon emitted);

GNI is gross national income at market prices;

PM_{10} damage is based on the estimate of particulate matter less than 10 microns in diameter for all cities with a population of 100,000 or more and is measured using willingness-to-pay to avoid mortality due to particulate emissions.

GS is based on «weak sustainability», which assumes perfect sustainability between physical, natural and human capital. A negative GS value implies that welfare is expected to decline the future.

2. The Environmental Sustainability Index (ESI) [17, 6]. Was developed by the Yale Centre for Environmental Law and Policy. It uses 76 data sets (e.g., natural resource endowments, pollution levels, environmental management efforts etc.) integrated into 21 indicators (I), with each indicator given an equal weight (w):

$$ESI = \sum_{i=1}^{n21} wli, \quad (3.2)$$

These 21 indicators fall into broad categories: (i) environmental system, (ii) reducing environmental stresses, (iii) reducing human vulnerability to environmental stresses, (iv) societal and institutional capacity to respond to environmental challenges and (v) global stewardship. A higher score implies that a country is relatively better positioned to maintain favorable environmental conditions for the future.

While a negative value for GS or ecological balance implies unsustainable development, it is difficult to specify a threshold level for the ESI such that any ESI score above it can be considered to identify a sustainable development path.

3. Environmentally adjusted net domestic product (EDP) [11]. Description of the unit of environmental accounting. It is obtained by subtracting the depletion of the natural product and environmental degradation from the net domestic product (NDP). Contributions to the NDP and EDP by production sector are called value added (VA) and Environmentally Adjusted Value Added (EVA), respectively. EDP I, which takes into account only depletion of natural resources, can be distinguished from EDP II, which takes into account both depletion and environmental degradation

4. The Living Planet Index (LPI) [12; 13]. Is a measure of the state of the world's biological diversity based on population trends of vertebrate species from terrestrial, freshwater and marine habitats. The LPI has been adopted by the Convention of Biological Diversity (CBD) as an indicator of progress towards its 2011-2020 targets to «take effective and urgent action to halt the loss of biodiversity». The LPI is based on trends of thousands of population time series collected from monitored sites around the world. This online portal allows searching for and contributing data.

To calculate an LPI, a generalised additive modelling framework is used to determine the underlying trend in each population time-series. Average rates of change are then calculated and aggregated to the species level. For the global LPI, the method of aggregation has recently been revised to include a weighting system which gives trends from more species-rich systems, realms and groups more weight in the final index.

5. The «Ecological footprint» [17, 5-6] is calculated by the Global Footprint Network, which expresses the degree of human pressure on the environment in the form of areas of land and water needed for the extraction of resources and waste disposal. The Footprint helps: countries improve sustainability and well-being; local leaders optimize public project investments; individuals understand their impact on the planet.

6. Human Development Index (HDI) [14]. The HDI was created to emphasize that people and their capabilities should be the ultimate criteria for

---

assessing the development of a country, not economic growth alone. The HDI can also be used to question national policy choices, asking how two countries with the same level of GNI per capita can end up with different human development outcomes. These contrasts can stimulate debate about government policy priorities. The Human Development Index (HDI) is a summary measure of average achievement in key dimensions of human development: a long and healthy life, being knowledgeable and have a decent standard of living. The HDI is the geometric mean of normalized indices for each of the three dimensions.

The health dimension is assessed by life expectancy at birth; the education dimension is measured by mean of years of schooling for adults aged 25 years and more and expected years of schooling for children of school entering age. The standard of living dimension is measured by gross national income per capita. The HDI uses the logarithm of income, to reflect the diminishing importance of income with increasing GNI. The scores for the three HDI dimension indices are then aggregated into a composite index using geometric mean. Refer to technical notes for more details.

The HDI simplifies and captures only part of what human development entails. It does not reflect on inequalities, poverty, human security, empowerment, etc. The HDRO offers the other composite indices as broader proxy on some of the key issues of human development, inequality, gender disparity and poverty. A fuller picture of a country's level of human development requires analysis of other indicators and information presented in the statistical annex of the report.

7. The Genuine Progress Indicator (GPI) [15]. A genuine progress indicator (GPI) is a metric used to measure the economic growth of a country. It is often considered an alternative metric to the more well known gross domestic product (GDP) economic indicator. The GPI indicator takes everything the GDP uses into account, but adds other figures that represent the cost of the negative effects related to economic activity (such as the cost of crime, cost of ozone depletion and cost of resource depletion, among others). The GPI nets the positive and negative results of economic growth to examine whether or not it has benefited people overall.

8. The green gross domestic product (green GDP or GGDP) [16]. Is an index of economic growth with the environmental consequences of that growth factored into a country's conventional GDP. Green GDP monetizes the loss of biodiversity, and accounts for costs caused by climate change. Calculating green GDP requires that net natural capital consumption, including resource depletion, environmental degradation, and protective and restorative environmental initiatives, be subtracted from traditional GDP. Some early calculations of green GDP take into account one or two but not all environmental adjustments. These calculations can also be applied to net

---

domestic product (NDP), which deducts the depreciation of produced capital from GDP. In each case, it is necessary to convert the resource activity into a monetary value, since it is in this manner that indicators are generally expressed in national accounts.

So, the main disadvantage of a system of indicators of sustainable development is the use of complex and expensive procedures. Obtaining information necessary for the calculation of certain indicators is sometimes quite problematic. Especially if the work of the statistical service is not adjusted. These problems can significantly complicate the practical application of the developed indicators for assessing sustainability in developing countries and regions, including Ukraine.

Thus, based on the results of the analysis of various methodological approaches to the assessment of sustainable development, we can draw the following conclusions. The concept of sustainable development involves the analysis of at least three aspects of the sustainability of an economic system: ecological, economic and social. Some scholars emphasize a fourth aspect: institutional. The analysis of these aspects requires the use of special indicators, measured by different values. From the point of view of practical use and management activities, an approach based on the assessment of sustainable development using an integral indicator than a system of indicators is more attractive. Integral indicators are convenient for assessing current and forecasting future development trends, clearly characterizing the degree of sustainability, balance and trajectory of movement of the main aspects of growth: economic, social and environmental. However, the development and practical application of integral indicators of sustainability is associated with a number of methodological problems. The main problem of forming an integrated assessment of sustainable development is the need to take into account and integrate indicators describing various aspects of development and having different dimensions. Solving this problem requires the use of complex processing and aggregation procedures. Obtaining information necessary for the calculation of certain indicators is sometimes quite problematic and is a very expensive procedure. Especially if the work of the statistical service is not adjusted. These problems can significantly complicate the practical application of the developed indicators for assessing sustainability in developing countries and regions, including Ukraine. The ambiguity of its solution caused the emergence of a large number of methodological approaches, adapted to the characteristics of the national economy.

References:

1. Pearce, D. W. (1993). *Economic Values and the Natural World*. London: Earthscan.
2. Brooks, H. (1992). *Sustainability and technology, in Science and Sustainability*. Laxenburg: Austria.

-
3. Daly, E. H. (2007). *Ecological Economics and Sustainable Development, Selected Essays of Herman Daly*. MPG Books Ltd: Bodmin, Cornwall.
  4. Ben-Eli, M. (2015). *Sustainability: Definition and five core principles*. The Sustainability Laboratory: New York.
  5. World bank. Retrieved from <http://wdi.worldbank.org/tables>
  6. Report of the World Commission on Environment and Development: *Our Common Future*. (1987). Retrieved from https://www.are.admin.ch/are/en/home/sustainable-development/international-cooperation/2030agenda/unmilestones-in-sustainable-development/1987--brundtland-report.html#45_1472540548334__content_are_en_home_nachhaltige-entwicklung_internationale-zusammenarbeit_agenda-2030-fuer-nachhaltige-entwicklung_uno_-_meilensteine-zur-nachhaltigen-entwicklung_1987--brundtland-bericht_jcr_content_par_tabs
  7. Korchagina, E. V. (2012). *Metody otsenki ustoichivogo razvitiia regionalnykh sotsialno-ekonomicheskikh system [Methods for assessing the sustainable development of regional socio-economic systems]*. *Problemy Sovremennoi Ekonomiki – Problems Of The Modern Economy*, 1 (41), 67-71 [in Russian].
  8. *Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development*. (2018). Retrieved from https://unstats.un.org/sdgs/indicators/Global%20Indicator%20Framework%20after%20refinement_Eng.pdf
  9. *Sustainable Development Goals Ukraine. National Baseline Report*. (2017). Retrieved from http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportEN_Web.pdf
  10. *Derzhavna sluzhba statystyky v Ukraini [State Statistics Service in Ukraine]* Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>
  11. United Nation Statistics Division. Retrieved from <https://unstats.un.org/unsd/environmentgl/gesform.asp?getitem=467>
  12. *Living Planet Index*. Retrieved from <http://livingplanetindex.org/home/index>
  13. McRae, L., Deinet, S., Freeman, R. (2017). *The Diversity-Weighted Living Planet Index: Controlling Taxonomic Bias in a Global Biodiversity Indicator*. Retrieved from <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0169156>
  14. *Human Development Index (HDI)*. United Nations Development Programme. Retrieved from <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>
  15. *Genuine Progress Indicator (GPI)*. Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/g/gpi.asp>
  16. *Green gross domestic product*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Green_gross_domestic_product
  17. Pillarisetti, J. R., Bergh, C.J.M. (2007). *Sustainable Nations: What do Aggregate Indicators Tell Us?* Retrieved from <https://papers.tinbergen.nl/08012.pdf>

3.5. Роль інноваційного потенціалу «розумного міста» у розвитку туристичних послуг

Інноваційний розвиток охоплює багато сфер – від мікрорівня (бізнес-структура, підприємство), до мезорівня – регіон, місто. У ХХІ ст. понад дві третини населення розвинених країн світу проживає у містах та на урбанізованих територіях. За оцінками ООН, у 2010 році у містах всіх

країн світу проживало понад 50 % населення, а у 2015 р. (за прогнозами), очікується, що понад 72 % населення планети Земля буде проживати у містах [1]. Саме тому основний економічний потенціал розвитку всіх країн світу буде зосереджено саме на території міст (столичних міст, великих та малих міст). У епоху постіндустріального розвитку переважна частина ВВП країн представлена послугами. До складу ринку послуг традиційно належать транспортні, торговельні, фінансові, інформаційні, освітні, медичні та ін. Особливу роль на ринку послуг відіграють туристичні послуги, які не тільки дозволяють створити велику кількість нових робочих місць, але й формують на місцевому рівні «точки росту», залучаючи до розвитку сфери туризму інші галузі та сфери – від транспортних перевізників, готелів, ресторанів і до сфери розваг, індустрії креативного бізнесу, у т.ч. музеї, художні галереї, виставкові експозиції та ін. Саме міста з їх наявним історичним, культурно-розважальним та інфраструктурним потенціалом у XXI ст. стануть центрами розвитку туризму, що має вагомим економічне значення для сталого економічного зростання країн світу.

Міста всіх країн світу, що у XXI ст. прагнуть стати конкурентоспроможними та успішними, у переважній своїй більшості перетворюються на «розумні міста», які у своєму розвитку синергетичне поєднують економічні, екологічні та соціальні «маяки» для реформування.

Концепція «розумного міста» виникає наприкінці 1990-х років ХХ ст. в країнах Європейського Союзу, у Канаді, Японії, у Скандинавських країнах. У ЄС «розумне місто» розглядають як частину «зеленого» зростання міських територій, що органічно поєднує екологізацію економіки міста, «зелене» будівництво, розвиток відновлюваної енергетики, а також екологічну утилізацію твердих побутових відходів (ТПВ), заощадливе споживання води, природних ресурсів. Розвиток «розумного міста» у XXI ст. тісно пов'язаний із розвитком інновацій, нових цифрових та ІТ-технологій. Так, запровадження «зелених» інновацій у «розумному місті» стосується пріоритетних напрямків: оптимізації планування розвитку міських територій; проведення просвітницької роботи серед населення щодо популяризації ідей «зеленої економіки»; підтримка розвитку у місті відновлюваної енергетики (у т.ч. сонячних панелей), інноваційних систем енергопостачання і екологічно-безпечного транспорту (електромобілів, екологічного громадського транспорту); збільшення у містах кількості озелених площ, парків, «зелених зон» відпочинку [2]. Вагомий потенціал для розвитку «розумного міста» відкриває використання Індустрії 4.0», в основі якої перебуває цифрова економіка та інформатизація бізнесу (від ІТ-технологій, медіа та телекомунікацій до дорнів і «віртуальної реальності»).

Концепція «розумного міста» знайшла втілення у нормативно-правових актах розвинених країн світу. Так, у 1990 р. у Великій Британії було ініційовано систему оцінки будинків BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method). На початку XXI ст. законодавчі рішення щодо розвитку «розумного міста» було прийнято у Гонконгу (HK-BEAM – Hong Kong Building Environmental Assessment Methods), США (U.S. LEED – Leadership in Energy and Environment Design), Японії (CASBEE – Comprehensive Assessment System for Building Environmental Efficiency), Австралії (Green Star), у Китаї (GBL – Green Building Label) [2; 3]. У всіх вищезазначених країнах світу розвиток «розумних міст» тісно пов'язується із розвитком інновацій, цифрової економіки та з розвитком технологій «Індустрії 4.0».

Як свідчить світовий досвід господарювання, особлива увага у концепції «розумного міста» приділяється вирішенню енергетичної проблеми, адже саме мешканці міст споживають до 75 % від обсягів світового споживання енергетичних ресурсів. Понад 80 % від загального обсягу викидів парникових газів (CO₂) припадає на найбільші мегаполіси світу: Токіо, Нью-Йорк, Ріо-де-Жанейро, Лондон, Франкфурт-на-Майні та на всі міста-мільйонники. Зокрема, для розвитку туристичної сфери у містах майбутнього важливо знизити собівартість туристичних послуг за рахунок відмови від традиційних (вуглецевих) джерел енергії, вирішити проблему утилізації сміття (ТПВ), у т.ч. і шляхом вироблення енергії, гарячої води за рахунок переробки ТПВ у містах. Для безпеки життєдіяльності всіх мешканців міст та для успішного розвитку туризму у «розумних містах» має бути забезпечено сучасне водопостачання, наявна чиста питна вода, створено системи «повторного», «кругового» використання вже використаної питної води (наприклад – для «крапельного зрошування» насаджень у «зелених зонах».

«Розумне місто» («smart city») розвивається на принципах ресурсозбереження та раціонального споживання всіх видів ресурсів, екологізації виробництва та забезпеченні комфортного, безпечного проживання людини на території міст. «Розумне місто» – це місто, в якому традиційні системи управління та життєзабезпечення працюють на основі використання переваг інновацій та економіки знань. Так, за рахунок «цифрової економіки», інформаційно-комунікаційних технологій оптимізується процес надання публічних послуг, послуг у сфері освіти та охорони здоров'я, а також – інформаційних послуг. Зокрема, представлення на вулицях міста «точок» надання інформаційних послуг, у т.ч. на основі використання ІТ-технологій, QR-кодів та іншої інформаційної бази (у т.ч. «Інтернету цінностей»), що виникає на основі ІТ та технології блокчейн – Internet of Value (IoV) та «Інтернету усього» – Internet of Everything (IoE)), дуже важливо для розвитку туризму, оскільки

надає туристам «підказки» про туристичні маршрути, туристичні об'єкти відвідування, про ресторани, кафе та про їх меню, а також про інші «точки» відпочинку та розваг для туристів. У сучасних містах країн ЄС, у Японії, США ін. вже сьогодні у музеях та художніх галереях використовуються технології «Індустрії 4.0», такі як віртуальна реальність (VR) – створення за допомогою комп'ютерної графіки та «комп'ютерної симуляції» 3D зображення, наприклад – зображення віртуального екскурсовода, гіда, що проводить екскурсію по музеям та художнім галереям [3]. Консультанти, створені на основі віртуальної реальності (VR), корисні і на вулицях міст, виконуючи функцію гіда, консультанта для туристів, гостей та мешканців міст.

«Розумне місто» потребує інноваційних підходів до розбудови транспортно-транзитної інфраструктури, розв'язання логістичних проблем пересування туристів та всіх мешканців міста у межах міста та у пригороді. Це потребує нової якості та екологічності міського транспорту, оновлення системи транспортного забезпечення міст. Зокрема, завдяки «Індустрії 4.0» у XXI ст., поряд із екологічним міським транспортом, електромобілями, швидко розвивається сектор «таксі-дронів», «таксі-роботів», громадського транспорту, що управляється роботами та штучним інтелектом.

Всі види послуг у «розумному місті» – від консалтингу, торгівлі, до надання публічних послуг, е-врядування, туристичних послуг та ін. між собою тісно взаємопов'язані, а бізнес, що надає такі послуги керується принципами екологізації та раціонального використання обмежених природних ресурсів. Разом з тим, перспективним є формування у «розумних містах» кластерів, що органічно поєднують у собі декілька сфер та галузей. Так, туристичні кластери у містах залучають до свого розвитку майже всю сферу міського господарства (від об'єктів туристичних відвідувань, до готелів, ресторанів, транспортних підприємств, медичних та рекреаційних установ тощо).

«Розумне місто» органічно поєднує у собі наступні складові: «розумну економіку» (smart economy); «розумне переміщення» (smart mobility); «розумних людей» (smart people); «розумне життя» (smart living); «розумне врядування» (smart governance) [3]. Всі ці складові є необхідними умовами для успішного розвитку туристичних послуг у містах. Так, «розумна економіка» ґрунтується, переважно, на розвитку цифрової економіки, орієнтована на зростання продуктивності праці, на розвиток інноваційно-технологічного виробництва товарів та послуг. Її ознакою є раціональне виробництво та споживання, що не загрожує природі та людині. «Розумне місто» потребує і «розумного переміщення», оптимальних транспортно-транзитних логістичних розв'язок, у т.ч. для обслуговування туристів. Всі «розумні міста» пов'язують перспективи

своєї діяльності з розвитком людського капіталу. «Розумні люди» у ХХІ ст. повинні мати навички роботи з ІТ технологіями, сприяти підвищенню рівня освіченості, кваліфікації, розвивати креативні індустрії, розробляти та впроваджувати інновації. Для розвитку туристичної сфери потрібні фахівці, що мають високий рівень освіти (насамперед, вищої освіти), володіють іноземними мовами. «Розумне життя» передбачає раціональне споживання у містах товарів та послуг, налагодження переробки ТПВ, широке використання інформаційно-комунікаційних технологій для всіх сфер – у т.ч. для покращення економіки здоров'я, культурного розвитку та безпеки людини. Важливу роль для розвитку міст відіграє «розумне врядування», що передбачає інноваційні підходи публічного управління, прозорість процедур прийняття рішень, організацію е-врядування на рівні міста для забезпечення його нормального та безпечного функціонування. Найважливішою складовою проектування «розумного міста» є «розумне довкілля» (smart environment), що має тісний зв'язок із відновлюваною енергетикою, енергоефективністю.

Практичного втілення ідеї «розумного міста» отримали у країнах Європи. Європейським Союзом у 2009 р. було затверджено «Промислову ініціативу щодо «розумних міст та спільнот» на період 2011 – 2020 рр.» (Smart Cities and Communities Industrial Initiative) (чинна з 21 червня 2011 р.). Відповідно до цього документу йдеться про рамкові ініціативи для розвитку міста: ініціатива вітрової та сонячної енергетики, зростання енергоефективності та забезпечення екологічної безпеки в енергетиці й на транспорті [3].

У країнах ЄС вимоги до «розумних міст» стандартизовані. Нормативна база для системи «розумне місто» зведена в каталог міжнародних норм ISO 37100:2016. Документ передбачає 100 показників, які розміщені в 17 тематичних напрямках, пов'язаних із різними аспектами функціонування міста. Показники поділені на обов'язкові, які мають виконуватись у місті, та рекомендаційні (факультативні). Стандарти ISO 37100:2016 охоплюють: економіку, освіту, енергетику, екологію, фінанси, протипожежний і аварійний захист, органи державного управління, охорону здоров'я, дозвілля, безпеку, житло, поведження з ТПВ, комунікації та інновації, транспорт, міське планування, каналізацію, водопостачання та санітарні служби [4]. Уніфікація, стандартизація умов та параметрів розвитку та надання всіх різновидів послуг на засадах сталого розвитку, з урахуванням екологізації виробництва є важливим напрямком розвитку «розумних міст» у ХХІ ст.

У ХХІ ст. розвиток туристичного потенціалу міст потребує задіяння потенціалу міжнародного співробітництва, у т.ч. у сфері інституційної співпраці, обміну досвідом, розробки та впровадження спільних муніципальних проектів та заходів, управлінських механізмів задля

забезпечення переходу міст до сталого розвитку та «розумного зростання». Популярності у світі набуває спільне проведення міжнародних муніципальних культурних заходів – фестивалів, форумів, театральних сезонів, виставок, ярмарок, що є надзвичайно привабливим для туристів. Корисним для розвитку туристичної сфери та створення міжнародних туристичних кластерів є реалізація міжмуніципальних та міжміських міжнародних проектів: розбудова транспортно-транзитних магістралей, об'єктів «розумної», екологічної енергетичної інфраструктури та сучасної інформаційної інфраструктури, сучасної «розумної» туристичної сфери, готелів, ресторанів та інших туристичних об'єктів.

У ХХІ ст. міжнародна співпраця міст виходить на рівень розробки та впровадження проектів сталого розвитку, розбудови «розумних міст». У світовій практиці важливу роль для просування різноманітних проектів сталого розвитку на міжнародному рівні відіграють: ініціатива C40-Smart Cities, міжнародна мережа «Місцеві органи влади за сталий розвиток» (ICLEI) і «Глобальна Угода мерів», що ставлять за мету прискорити перехід міст всіх країн світу до стану «розумного міста». У всіх «розумних містах» особливо велика увага приділяється розвитку туризму, який часто називають «невидимим експортом», адже туристи завжди залишають в країні великі суми грошових коштів на сувеніри, на відвідування музеїв та ресторанів, на розваги.

Таблиця 3.9

Країни-лідери у сфері виїзного туризму, 2018 р.

Країна	Кількість міжнародних поїздок, млн. осіб	Питома вага країни (у відсотках, %).Світ в цілому – 100 %
Німеччина	163,5	10,2 %
Японія	141,5	8,8 %
Китай	138,0	8,6 %
США	123,5	7,9 %
Великобританія	96,1	6,0 %
Франція	37,6	2,3 %

Примітка: складено за даними [5].

Міжнародне об'єднання міст «C40 Cities Climate Leadership Group» ставить за мету використати потенціал міжнародного муніципального співробітництва не тільки для досягнення цілей сталого розвитку, але й для активізації розвитку туристичної сфери. Організація C40 представляє понад 90 найбільших міст світу з населенням понад 700 млн осіб. Країни-члени C40 часто проводять міжмуніципальні комунікативні заходи, у т.ч. конференції, семінари і вебінари у т.ч. на основі Інтернет-платформ, що сприяє розвитку ділового туризму та бізнес-туризму. Зокрема, «розумні

міста» С40 поєднують органи та представників міської влади, муніципалітетів, місцевого самоврядування, громадських організацій; надають технічну допомогу всім зацікавленим особам, представникам муніципалітетів та міст з метою впровадження проектів сталого розвитку та «розумного зростання», у т.ч. шляхом доступу до фінансових ресурсів (грантів, коштів спеціалізованих фондів) [6].

Інституційне об'єднання міст ICLEI об'єднує понад тисячу великих і малих міст 84 країн світу, зорієнтує міста рухатись до до низьковуглецевого, екологічного, електромобільного, «зеленого» і «розумного» майбутнього. Зокрема, ICLEI забезпечує міжнародний обмін досвідом міст у сфері залучення туристів до в'їзного туризму, підтримує інституційні зв'язки міст для забезпечення спільних міжнародних фестивалів, культурних заходів для залучення туристів, у т.ч. на рівні транскордонного співробітництва та розвитку транскордонних туристичних маршрутів, залучає до цього процесу бізнес-структури, сприяє формуванню стратегічних альянсів міст задля вирішення проблем переходу до сталого розвитку у різних сферах господарювання [7].

Таблиця 3.10

Країни-лідери в'їзного туризму, 2018 р.

Країна	Кількість міжнародних поїздок, млн. осіб	Питома вага країни (у відсотках, %). Світ в цілому – 100 %
Китай	287,1	12,6 %
США	132,4	9,4 %
Франція	93,3	5,8 %
Іспанія	71,0	4,4 %
Гонконг	59,3	3,7 %

Примітка: складено за даними [5].

Міжнародне об'єднання муніципалітетів «Угода мерів» (Covenant of Mayors, CoM) ставить за мету розвиток у містах сталої енергетики, зменшення у містах викидів CO₂ (щонайменше на 20% до 2020 року), сприяння «зеленому» економічному зростанню та підвищенню якості життя. Понад 9261 міст світу, у яких проживає близько 8 млн. осіб (це більш ніж 10,50 % від загальної кількості населення Землі), взяли на себе зобов'язання у рамках «Глобального договору мерів з клімату та енергетики» забезпечити для мешканців міст надання якісних суспільних послуг, ІТ-послуг; здійснити перехід до відновлюваних джерел енергії, створити нові «зелені» робочі місця, розвивати сучасну екологічно-безпечну інфраструктуру міст, підвищити конкурентоспроможність бізнесу та туристичного бізнесу у містах за рахунок впровадження інновацій [8].

В країнах ЄС увага до розвитку «розумних міст» відповідає положенням програмного документу стратегії сталого розвитку «Європа-2020». У ЄС підтримується міжнародна співпраця муніципалітетів для розвитку «розумних міст». Популярності у ЄС набула Європейська програма Міжнародної міської співпраці (IUC), яка формує цілі міжнародних угод з питань сталого розвитку «розумних міст» та підтримки розвитку «розумного туризму» та розбудови «розумної» туристичної інфраструктури у містах ЄС. В рамках програми IUC відбувається співробітництво муніципалітетів країн ЄС задля переходу до «розумного зростання» на рівні окремих міст, між містами (city-to-city) та на міжнародному рівні міжмуніципального співробітництва [2; 9].

Таким чином, розвиток «розумного міста» у XXI ст. ґрунтується на інноваціях, на використанні ІТ-технологій, технологій «Індустрії 4.0». «Розумні міста» світу концентрують свої зусилля на розвитку «розумної енергетики» (у т.ч. відновлюваної), «розумної інфраструктури» – транспортної, соціальної, інформаційної, на розвитку туристичних послуг, туристичного бізнесу в «розумних містах» всіх країн світу. Всі складові розвитку «розумного міста» – від впровадження «розумного врядування» та інноваційних форм цифрової демократії, е-врядування і до модернізації міської транспортної інфраструктури та транспорту, що орієнтується на зменшення забруднення повітря (викидів CO₂), на перехід до екологічно безпечного транспорту (до електротранспорту) та до оптимального використання транспортної інфраструктури (доріг, стоянок), вирішення проблем транспортних заторів – позитивно позначається на розвитку туризму у «розумних містах». Важливим є налагодження у «розумних містах» сучасної, інноваційної системи надання інформації про туристичні об'єкти, розвиток туристичної сфери за допомогою інноваційних технологій «Індустрії 4.0» та ІТ-технологій. Перспективним для «розумних міст» є використання ІТ, QR-кодів та інших інформаційних технологій, у т.ч. Internet of Value (IoV), Internet of Everything (IoE), віртуальної реальності (VR), роботів, дронів, інших технологій «Індустрії 4.0», за допомогою яких туристам надається інформація та «підказки» про туристичні маршрути, туристичні об'єкти, забезпечується комфорт та безпека під час туристичних турів та відвідувань. За допомогою віртуальної реальності (VR), ІТ, комп'ютерної графіки в розвинутих країнах світу вже застосовуються віртуальні екскурсоводи, роботи-консультанти, які проводять для туристів тематичні екскурсії, надають інформацію та консультації. Розвиток туристичних послуг в «розумних містах» часто супроводжується створенням туристичних кластерів, забезпечує зайнятість та економічне зростання. Розвиток «розумних міст» відкриває для людства нові можливості переходу всіх сфер господарювання до сталого розвитку, гарантує новий тип сталого

економічного зростання, що дбає про безпеку життєдіяльності та добробут майбутніх поколінь у XXI ст.

Список використаної літератури:

1. UN report World Population Ageing 1950 – 2050. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/esa/population/publications/worldageing19502050/>
2. EPIC Roadmap for Smart Cities / European Platform for Intelligent Cities (EPIC) // ICTPSP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epic-cities.eu/sites/default/files/documents/20Cities.pdf>
3. Smart Cities and Communities Industrial Initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0519:FIN:EN:PDF>
4. The International Organization for Standardization. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/obp/ui#iso:std:iso:37120:ed-1:v1:en>
5. UNWTO. World Tourism Organization. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/>
6. Офіційний сайт організації C40 Cities Climate Leadership Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.c40.org>
7. Офіційний сайт ICLEI «Місцеві органи влади за сталий розвиток» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iclei.org>
8. Офіційний сайт ініціативи «Угода мерів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.covenantofmayors.eu/en/>
9. The Smartest Cities In The World In 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/sites/iese/2018/07/13/the-smartest-cities-in-the-world-in-2018/#2d9965cd2efc>

3.6. Стратегічні напрями інноваційного розвитку суб'єктів господарювання агропромислового комплексу

Інноваційна активність підприємств є базовою передумовою сталого розвитку галузі. Сталий розвиток об'єктів інфраструктури агропромислового комплексу (АПК) є необхідною умовою ефективності функціонування сільського господарства в цілому. Стратегічним напрямком інноваційного розвитку суб'єктів господарювання АПК є конкурентоспроможність товарів та якість через формування необхідних умов для виробництва. Для реалізації інноваційної діяльності підприємств АПК необхідно створити сприятливі умови у вигляді зміцнення виробничої інфраструктури, прийняття законів і підзаконних актів в інтересах підприємств АПК, підтримки АПК з боку державних і регіональних органів влади. У той же час слід зазначити, що, сприйнятливість бізнесу до інновацій залишається низькою. Як правило, недостатній рівень інноваційної активності пояснюється слабким фінансовим, організаційним, економічним і інформаційним забезпеченням

даного процесу. Таким чином, особливий інтерес сьогодні викликає проблема оцінювання результативності інноваційного розвитку суб'єктів господарювання АПК.

Визначення та запровадження пріоритетних напрямів розвитку можливо при застосуванні методичних підходів до оцінювання результативності інноваційної діяльності підприємств АПК, які направлені на забезпечення сталого розвитку АПК.

Забезпечення сталого інноваційного розвитку суб'єктів АПК дозволить використання сукупності заходів: вдосконалення законодавчої бази на державному рівні; розвиток регіональних програм інноваційного розвитку, а також підтримка інноваційних підприємств АПК і окремих проектів.

Удосконалення нормативно-правової бази інноваційного процесу в АПК повинно включати механізми, ряд нормативно-правових документів та законопроектів, прийняття яких буде здійснюватися науково-технологічним розвитком АПК. Запропонована специфікація інноваційних процесів в агропромисловому комплексі, що поєднує класифікацію типів інновацій в АПК, запропоновані шляхи підвищення інноваційної активності в аграрному секторі для сталого розвитку.

Найважливіше місце в економіці країни займає агропромисловий комплекс, від рівня розвитку якого залежить стан інших галузей економіки. Специфіка сільського господарства обумовлюється виробництвом продуктів харчування як основи життєдіяльності людей і відтворення робочої сили, виробництвом сировини для багатьох видів невиробничих споживчих товарів і продукції виробничого призначення. Одним із напрямків розвитку підприємств АПК є інноваційний тип господарювання, який характерний для постіндустріального суспільства, його нової технологічної бази, сучасного етапу НТП. Інноваційний чинник став стратегічним засобом розвитку суспільств і економік. На сучасному етапі світогосподарського розвитку економічний розвиток країн визначається не природними ресурсами і не обсягами промислового виробництва, а сукупною здатністю суб'єктів господарювання до впровадження нових ідей з метою задоволення споживчого попиту в певних товарах чи послугах. Важливим напрямком стратегій інноваційного розвитку підприємств АПК є організаційне забезпечення даного виду діяльності, важливою складовою якого виступає стимулювання і захист інтелектуального продукту, зміст якого в широкому розумінні полягає в охороні інтелектуального потенціалу.

Вирішення поставлених перед АПК завдань можливо тільки в руслі інноваційного розвитку. До основних напрямів інноваційної політики відносяться: забезпечення правового регулювання інноваційного розвитку та захисту інтересів його учасників; здійснення прямої і непрямой

підтримки створення та освоєння інновацій; визначення та реалізація пріоритетного розвитку; розвиток ефективних форм партнерства і кооперації, формування організаційно-економічних структур; підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності для АПК; пріоритетний розвиток матеріально технічної бази АПК; розвиток міжнародного співробітництва в галузі інновацій. У зв'язку з тим, що в даний час розвиток підприємств АПК не може здійснюватися без їх інноваційної діяльності, дослідження в області інновацій мають велике значення для теорії і господарської практики.

Проблеми ефективності науково-технічного прогресу і розвитку інноваційних процесів досліджувалися багатьма вченими-економістами. Так, досліджуючи структурні джерела економічного розвитку, М. Портер виділив основні з них: виробничі чинники, інвестиції, інновації. А. Гельфанд, Я. ван Гельдерен, С. де Вольф, М. Туган-Барановський висловили думку, що причинами економічних коливань є екзогенні фактори, серед яких одне з провідних місць належить розробці й впровадженню нових технологій. М. Кондратьєв до причин технологічних змін відносив створення таких умов, за яких виробництво здатне до використання нових технологій і технічних виробів. У теорії інноваційного розвитку Й. Шумпетера було висловлено думку, що одночасно виникають осередки створення інноваційних зрушень – інноваційні кластери [Ш]. Пізніше погляди Шумпетера розвинули С. Кузнець, Г. Менш, Р. Фостер, С. Глазьев, Д. Львов. Ф. Хайек обґрунтував теорію інтелектуальної технології, відповідно до якої основою розвитку цивілізації є інформаційна концепція. Питанням витоків, наявних тенденцій і формування механізмів інноваційного розвитку присвячено також дослідження Дж. Неша, Дж. Даннінга, Р. Манделла, Ю. Ясинського, А.Тихонова та інших вчених. Проблеми інноваційного розвитку в агропромисловому комплексі досліджується багатьма українськими науковцями. Зокрема варто відзначити праці Н.М. Сіренка, який вивчає та аналізує особливості впровадження науково-технічних інновацій в аграрному секторі економіки. Питання переходу сільськогосподарського виробництва на засади зрівноваженого розвитку у своїх працях піднімають І.В. Бутирська, Г.В. Черевко, О.Л. Попова, Н.В. Зіновчук та ін. [5, 6, 8, 13, 20, 21].

Методологічною основою дослідження є сучасні теорії ринкової економіки, сталого розвитку та регулювання; методи структурно-функціонального аналізу та системного підходу, групування, графічних та табличних методів, систем економічних законів та наукових пропозицій, закони діалектичної логіки, праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно розвитку інноваційної діяльності підприємств АПК на основі використання стратегічного підходу. Для досягнення поставленої

мети використано діалектичний метод наукового пізнання та низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, взаємопов'язаних та послідовно застосованих відповідно до загальної логіки аналізу: теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу; системного аналізу, методи статистичного аналізу та економіко-математичного моделювання та ін.

В ході проведеного дослідження було з'ясовано, що інноваційна діяльність, в широкому сенсі слова, являє собою діяльність по створенню, освоєнню, розповсюдженню та використанні інновацій. Організація інноваційної діяльності розглядається як процес формування системи забезпечення взаємодії між її суб'єктами і раціоналізації інноваційних процесів. Інноваційний розвиток агропромислового комплексу є складною проблемою, в вирішенні якої вагомий вплив відіграє держава. Перехід господарських систем до інноваційного типу розвитку зумовлений об'єктивними причинами:

- переповненістю світового ринку товарами і сполуками, знайти місце у якому можна, лише сформувавши власну ринкову нішу якісно нового товару;

- здатністю інноваційного типу створювати суттєві конкурентні переваги, що є складовою конкурентоспроможності та економічної стійкості суб'єкта господарювання у невизначному і мінливому ринковому середовищі;

- світовою тенденцією до індивідуалізації потреб, а отже – споживчих характеристик товару;

- прагненням транснаціональних корпорацій монополізувати ринки, що вимагає від менш масштабних суб'єктів господарюванням інноваційної стратегії поведінки на ринку для забезпечення стійкості існування.

Характерними рисами інновацій є те, що інновація перестає бути винятковим і рідкісним економічним явищем. Виникнення ідей і їх реалізація на практиці мають місце у всіх сферах діяльності людини, незалежно від просторового розташування економічної системи та її інтеграції в світовий економічний простір. Інновації пов'язані з високим рівнем ризиків в силу незворотності витрат на наукові розробки, невизначеністю кінцевого результату впроваджених нововведень. Якщо говорити про кінцевий результат інновацій, то він проявляється або через створення продукту з новими споживчими властивостями, або через удосконалення існуючих продуктів, або через зниження витрат виробництва або обігу. Створення нового продукту вимагає зміни технологічного процесу з метою отримання якогось ефекту: економічного, соціального, екологічного. Інновації в сільському господарстві - це, перш за все, нові технології, нова техніка, нові сорти рослин, нові породи тварин, нові добрива та засоби захисту рослин і тварин, нові методи

профілактики і лікування тварин, нові форми організації, фінансування і кредитування виробництва, а також нові підходи до підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Важливим напрямком стратегій інноваційного розвитку суб'єктів господарювання АПК є організаційне забезпечення даного виду діяльності, важливою складовою якого виступає стимулювання і захист інтелектуального продукту, зміст якого в широкому розумінні полягає в охороні і стимулюванні розвитку інтелектуального потенціалу:

- 1) правовий захист інтелектуальної власності;
- 2) розвиток патентної системи;
- 3) удосконалення системи управління новими знаннями;
- 4) розширення повноважень працівників в прийнятті рішень в і сфері розробки і впровадження інновацій та ін.

Змістом інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК є інвестиційне забезпечення різних інноваційних активів в різних формах, що породжує постійно зростаюче виробництво інноваційної продукції АПК, чим більший приріст виробництва інноваційної продукції АПК на одиницю інвестиційних вкладень в інноваційні активи, тим вище ефективність інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК (рис. 3.3).

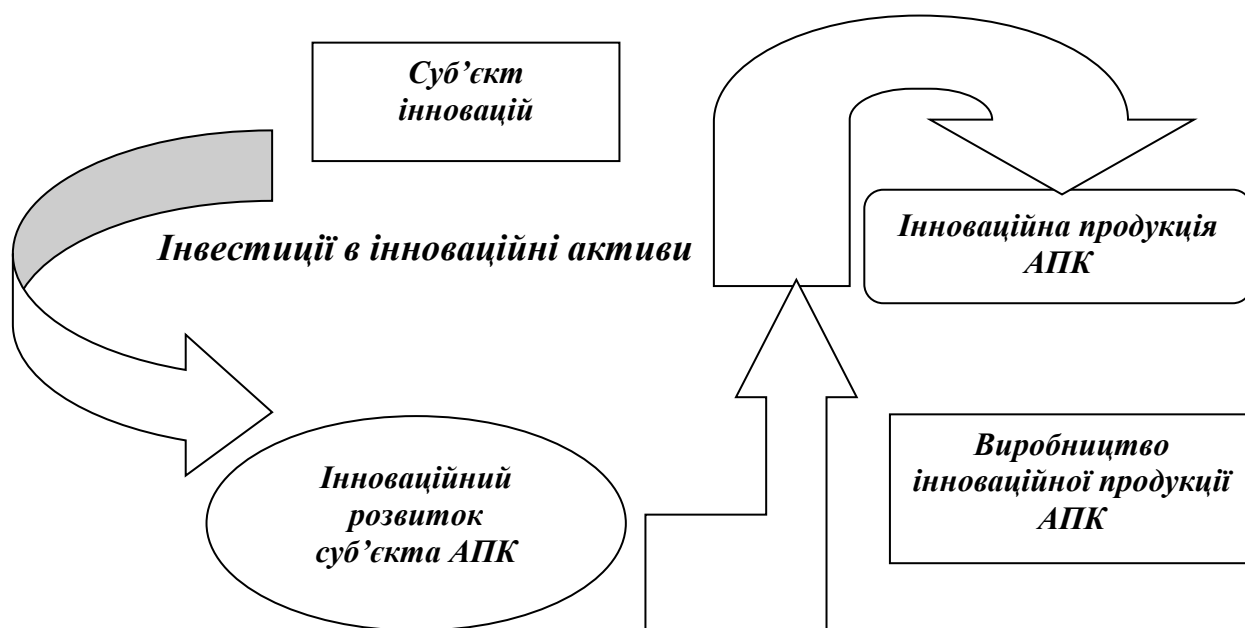

Рис.3.3 – Схема інноваційного розвитку суб'єктів АПК

На сучасному етапі в агропромисловому комплексі виділяють ряд факторів, які обмежують розвиток інноваційних процесів: зниження обсягів державної підтримки сільського господарства, зниження фінансування науково-дослідних робіт за рахунок коштів бюджетів

різного рівня, низький рівень професійної підготовки кадрового складу господарюючих суб'єктів аграрної сфери, низька сприйнятливість до інновацій і невисокий рівень інноваційної активності. Змістом інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК є інвестиційне забезпечення різних інноваційних активів в різних формах, що породжує постійно зростаюче виробництво інноваційної продукції АПК, чим більший приріст виробництва інноваційної продукції АПК на одиницю інвестиційних вкладень в інноваційні активи, тим вище ефективність інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК.

Інноваційний процес можна розглядати як комплекс послідовних дій, внаслідок яких інновація розвивається від ідеї до конкретного продукту і поширюється через практичне використання основних методів інноваційного менеджменту (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Методи інноваційного менеджменту

Тип методу	Назва методу
1. Методи виявлення думок	Інтерв'ю Анкетування Вибіркові опитування Експертиза
2. Аналітичні методи	Системний аналіз Написання сценаріїв Функціонально-вартісний аналіз Економічний аналіз
3. Методи оцінки	Оцінювання продукту Оцінювання науково-технічного рівня і конкурентоспроможності розробок Оцінювання організаційно-технічного рівня виробництва Оцінювання витрат Оцінювання порога прибутковості Оцінювання ризику і шансів Оцінювання ефективності інновацій
4. Методи генерування ідей	Мозкова атака Метод 6 – 3 – 5 Метод синектики Морфологічний аналіз Ділові ігри і ситуації
5. Методи прийняття рішень	Економіко-математичні моделі Побудова дерева рішень Порівняння альтернатив
6. Методи прогнозування	Експертні Екстраполяції Аналогії Метод Дельфі

	Регресивний аналіз Імітаційні моделі
7. Методи наочного уявлення	Графічні моделі Фізичні моделі Посадові описи та інструкції
8. Методи аргументування	Презентації Проведення переговорів

Узагальнено авторами на основі 4, 6, 8, 17, 20, 21

Економічні процеси, що відбуваються в даний час в світі, змінили механізм управління науково-технічним прогресом, вплинули на темпи і характер науково-дослідних, дослідно-конструкторських і проектно-вишукувальних робіт, на розробку і впровадження інновацій як основи економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності організації та економіки в цілому.

Прийнято виділяти зовнішні та внутрішні фактори, що визначають розвиток різних форм АПК. До зовнішніх факторів належать: ціноутворення на промислову і сільськогосподарську продукцію, рівень податкового навантаження, умови надання кредитів на розвиток виробництва, ступінь захищеності вітчизняного аграрного ринку продукції АПК, рівень доходів населення.

До внутрішніх факторів належать: природний ресурс та потенціал, матеріально-технічні ресурси галузі та підприємства, рівень розвитку аграрних наукових досліджень, виробничий потенціал, включаючи фінансові та організаційно-управлінські, а також інтеграція структурних ланок АПК (рис. 3.4). Інноваційний процес можна розглядати як комплекс послідовних дій, внаслідок яких інновація розвивається від ідеї до конкретного продукту (потреба в якому визначається в результаті проведення маркетингових досліджень) і поширюється через практичне використання останнього.

На особливості використання стратегій впливають такі складові інноваційного процесу:

1) стан зовнішнього середовища (тип ринку, характер конкурентної боротьби, практика державного регулювання, рівень освіти, організаційні форми взаємодії науки і виробництва тощо);

стан внутрішнього середовища окремих організаційних і господарських систем (фінансові та матеріально-технічні ресурси, застосування технологій, зв'язки із зовнішнім середовищем та ін.).

При цьому визначення стратегій у розвитку інноваційної діяльності суб'єктів АПК відбувається у тісному взаємозв'язку з методами інноваційного менеджменту, які можуть бути систематизовані за сферами їх застосування і використовуються відповідно до загальної схеми інноваційного процесу (рис.3.5).

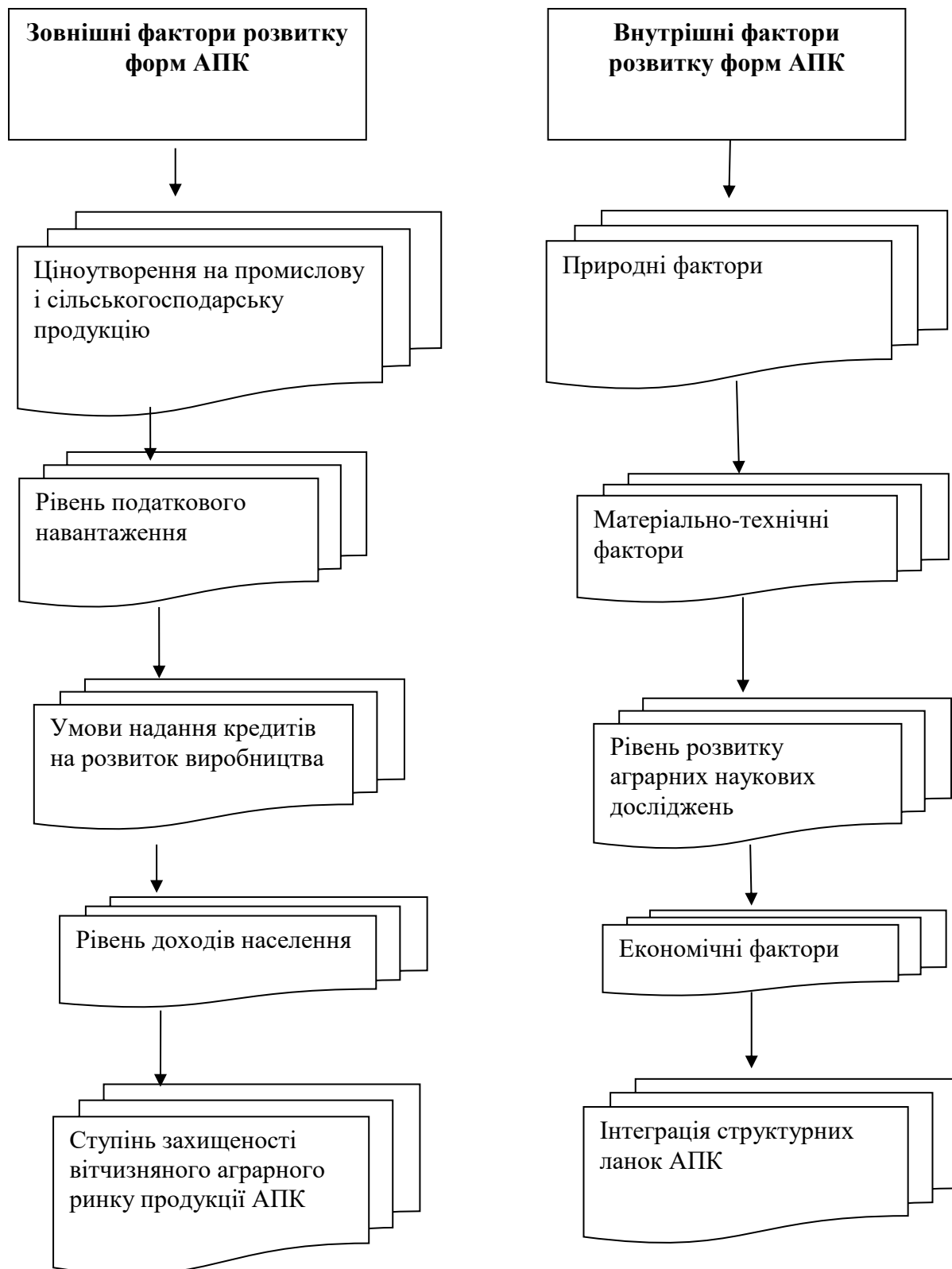

Рис. 3.4 – Зовнішні та внутрішні фактори розвитку форм АПК
[розроблено авторами]

Рис. 3.5 – Загальна схема інноваційного процесу [6, 8, 16, 19]

На сучасному етапі основними напрямками науково-технічного прогресу у світовому сільському господарстві стали:

а) створення нових, більш продуктивних засобів виробництва, комплексна механізація, автоматизація та електрифікація у всіх галузях рослинництва і тваринництва;

б) розробка інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій виробництва сільськогосподарської продукції;

в) створення ефективних засобів захисту рослин і тварин, гербіцидів, мінеральних добрив, всебічна хімізація сільського господарства.

Важливість створення стратегії діяльності суб'єктів АПК в системі інновацій визначається особливостями інноваційного процесу:

- високим ризиком і невизначеністю шляхів досягнення цілей;
- неможливістю детального планування та орієнтації на прогностичні оцінки;
- необхідністю переборювати опір як у сфері економічних відносин, так і інтересів учасників інноваційного процесу;
- залежністю від соціально-економічного середовища, в якому він функціонує і розвивається.

Розробка і впровадження інновацій будуть доцільними за умови, що новий товар чи послуга вигідно відрізнятиметься за певними параметрами від аналогічних товарів конкурентів, тобто, матиме конкурентні переваги. Для цього необхідно ретельно досліджувати ринок і його потреби, як явні так і приховані.

Вказані особливості необхідно враховувати при визначенні змісту маркетингових процедур в рамках стадій інноваційного процесу на підприємстві (рис.3.6), оскільки специфіка інноваційного процесу є такою, що

центр уваги поступово переміщується від сфери досліджень (з метою розробки інновації) до сфери збуту.

Рис.3.6 – Стадії інноваційного процесу на підприємстві АПК
[розроблено авторами]

Спільним для організації інноваційної діяльності і виробу відповідних стратегій розвитку є забезпечення сприятливих умов щодо економічного розвитку підприємств АПК. Вироблення спільного підходу щодо перспектив інноваційної діяльності є важливим тим, що в умовах глобалізації відбувається уніфікація напрямків економічного розвитку.

Таким чином, для успішного розвитку сільського господарства необхідно використання не окремих досягнень науки і техніки, а їх комплексу, що охоплює всі аспекти науково-технічного прогресу. Завданням розвитку пріоритетних галузей сільського господарства в світі була підтримка тих виробництв, які мають потенційні переваги на внутрішньому або світовому ринку, але без державної підтримки і регулювання не можуть в повній мірі реалізувати цей потенціал. Держава є головним суб'єктом управління інноваційним розвитком. Реалізуючи

інноваційну модель розвитку, вона визначає пріоритети науково-технічної діяльності і підтримує їх розвиток через систему фінансово-кредитних та податкових інструментів, формує організаційні механізми інформаційного і ресурсного забезпечення інноваційної діяльності, створює умови для зростання науково-технічного потенціалу країни. З цією метою розробляється законодавча база, яка визначає правові, економічні та організаційні умови науково-технічної та інноваційної діяльності, регулює відносини між суб'єктами науково-технічної та інноваційної діяльності, встановлює порядок та умови надання фінансової підтримки юридичним особам, що здійснюють науково-технічну та інноваційну діяльність. Держава також визначає стратегічні і поточні завдання у сфері інноваційної діяльності, формує довгострокову і поточну інноваційну політику.

Виділимо основні цілі інноваційної політики для суб'єктів АПК:

- 1) визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку суб'єктів АПК;
- 2) пряме державне фінансування важливих інноваційних проектів агропромислового комплексу для реалізації програм структурної перебудови економіки;
- 3) підтримка нових конкурентоспроможних виробництв, які можуть здійснити технологічний прорив і створити основу матеріально-технічної бази довгострокового економічного зростання агропромислового комплексу;
- 4) формування єдиного технологічного простору;
- 5) здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності, яка б створювала відповідні мотиваційні преференції для сільського господарства;
- 6) створення умов для збереження, розвитку і ефективного використання інноваційного потенціалу;
- 7) формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- 8) пряме державне фінансування розвитку сучасної інноваційної інфраструктури;
- 9) регулювання інноваційної діяльності АПК в регіонах (раціональне розміщення інноваційного потенціалу, вирівнювання соціально-економічних диспропорцій розвитку регіонів);
- 10) заохочення іноземних інвесторів до створення спільних підприємств, що виготовляють сільськогосподарську продукцію;
- 11) сприяння трансферу технологій з найперспективніших інноваційних напрямків, впровадження міжнародних стандартів для виробництв АПК;

12) стимулювання експортно-імпортних операцій у торгівлі інноваційними товарами, послугами тощо.

За останні декілька років спостерігається тенденція розвитку національних підприємств з випуску продуктів харчування, які поступово витісняють іноземні товари з своїх ринків. На прикладі підприємства по виробництву хлібопродуктів, розглянемо цілі та стратегії цього підприємства (таб. 3.12).

Особливістю цієї продукції є те, що вона має кращу технологію виробництва, ніж на існуючих підприємствах галузі, що суттєво покращить якісні показники продукції. Це забезпечує новому продукту наступні конкурентні переваги: високу якість кінцевої продукції та сприяє ресурсозбереженню.

Таблиця 3.12

Цілі й стратегія підприємства по виробництву хлібопродуктів

Компоненти бізнесу	Цілі	Стратегія
1. Ринок	Забезпечити охоплення долі українського ринку борошна не менше 25% на протязі 2-х років	Висока якість продукції
	Посилення експорту зерна та продуктів його переробки	Відкриття представництв за кордоном. Створення транспортно-експедиційних підрозділів. Нарощування потужностей порта по перевалці зерна та контроль над ним. Посилення та розвиток міжнародного відділу.
2. Виробництво	Налагодження виробництва борошна на повну потужність з мінімальними затратами.	Вдосконалення технології виробництва борошна. Збільшення обсягів виробництва
3. Фінанси	Підвищення контрактної ціни продукції для повернення коштів позичених в банку.	Покращення конструктивних характеристик борошна за рахунок якісної сировини. Залучення кредитних коштів та інвестицій.
4. Управління	Швидкість та точність прийняття рішення	Маркетингові дослідження та фінансово-економічні розрахунки

Керівництво підприємств АПК управляє процесами інноваційного розвитку за допомогою системи економічних інструментів. Необхідна для

управління інформація щодо зовнішнього середовища і власне про об'єкт управління надходить через систему інформаційного забезпечення.

Наявність зворотного зв'язку між системою інформаційного забезпечення і керівництвом підприємства характеризує той факт, що управлінню об'єктивно притаманні елементи адміністрування. Зворотний зв'язок з цілями управління свідчить, що формування й уточнення цілей виконується в процесі управління. Інноваційний розвиток конкретного підприємства впливає на стан ринку в цілому, про що свідчить зворотний зв'язок між зовнішнім середовищем і підприємством, який здійснюється через систему інформаційного забезпечення (табл. 3.13). До того ж, має вибудовуватись система управління інноваційною діяльністю на мікрорівні, одною із функцій якої є контроль за виконанням заходів, спрямованих на реалізацію потенціалу інноваційного розвитку (за термінами, обсягами, ступенем ефективності).

Таблиця 3.13

Структура і рівень інноваційного потенціалу організації [1, 3, 9, 14, 19, 23]

Елементи організаційного механізму	Інноваційний потенціал	
Цілі		
Загальні	Максимізація поточних прибутків	Задоволення потреб споживачів
Маркетингові	Максимізація обсягів збуту продукції, що випускається	Визначення перспективних напрямів розвитку продукції та диверсифікації виробництва
Фінансові	Фінансування поточних витрат, орієнтація на власні кошти	Пошук можливостей залучення зовнішніх джерел для інвестування інноваційних проєктів
Виробничі	Забезпечення ритмічності виробництва, мінімізація виробничих витрат	Максимальне використання можливостей існуючої технології щодо розвитку продукту та диверсифікації виробництва
Індивідуальні цілі працівників	Вирішення поточних завдань в межах свого робочого місця	Пошук можливостей вдосконалення роботи, в т.ч. за межами свого робочого місця

В основу розробки концепції інноваційної системи для суб'єктів АПК має бути покладено безпосередню взаємодію всіх ланок сільського господарства, розробки і реалізації загальної довгострокової стратегії інноваційного розвитку.

Отже, організація інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі неможлива без участі держави як об'єктивно необхідного

координатора і регулятора інноваційних процесів. В умовах ринкових відносин держава повинна надавати можливість регулювати вплив на інноваційний процес в АПК шляхом забезпечення науково обґрунтованого ціноутворення, проведення фінансової політики, стимулювання діяльності та надання послуг інвестицій, цільового державного фінансування, вибору основних напрямів інвестиції і капіталовкладення, складання показників платоспроможності капітальних вкладень. Впровадження інновацій та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва формує нові виклики: галузі потрібні більш кваліфіковані кадри, потрібен комплексний підхід до проблеми зайнятості, в тому числі створення переробних підприємств, наближених до виробництва сільськогосподарської сировини, програм навчання та перенавчання персоналу. Проблеми, які стоять перед суб'єктами АПК, можливо вирішити тільки в руслі сталого інноваційного розвитку. В результаті дослідження ми визначили основні стратегічні напрямки інноваційного розвитку суб'єктів господарювання АПК: забезпечення правового регулювання інноваційного розвитку та захисту інтересів його учасників, здійснення прямої підтримки створення і освіти інновацій, визначення і реалізація пріоритетного розвитку, розвиток ефективних форм партнерства і кооперації, формування організаційно-економічних структур, підготовка кадрів до сфери інноваційної діяльності для АПК, пріоритетний розвиток матеріально технічної бази АПК, розвиток міжнародного співробітництва в області інновацій. Запропоновані стратегічні напрямки є універсальними, оскільки дозволяють проаналізувати ефективність інноваційної діяльності підприємства як у цілому, так і ефективність конкретного підприємства АПК, а також сформулювати або відкоригувати стратегію сталого розвитку інновацій для отримання додаткових конкурентних переваг у динамічному ринковому середовищі.

Список використаної літератури:

1. Алтухова Н.В. Проблеми інноваційного розвитку агропромислового комплексу України / Н.В. Алтухова // *Агросвіт*. – 2012. - № 2. – С. 48-54.
2. Волосюк М.В. Напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку агропромислового комплексу України // *Проблеми науки*. – 2012. – №12. – С. 19– 23.
3. Гнаткович О.Д. Активізація інновацій у сільське господарство України // *Ефективна економіка*. – 2009 // www.econotom.ya.ua.
4. Гросул В.А. Проблеми інноваційної діяльності в Україні // *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. – 2010. – №1(3), Т. 1. – С. 76–82.
5. Дудар Т.Г. *Інноваційний менеджмент: навч. посібник* / Т.Г. Дудар, В.В. Мельниченко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

-
6. Захарченко В.І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посібник / В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулова. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.
  7. Інновації та наука: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 45 с.
  8. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком. – 2-ге вид, перероб і доп. – Суми: ВТД «Університетська книга»; К.: Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. – 324с.
  9. Ільїн В.Ю., Ільїна О.В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств на інвестиційно-інноваційних засадах в умовах глобалізації. – Сєвєродонецьк: вид-во «Ноулідж», 2016. – 497 с.
  10. Каракай Ю. Роль держави у стимулюванні інноваційної діяльності // Економіка України.– 2007.– №3. – С. 40–51.
  11. Концепція науково-техічного розвитку галузей агропромислового виробництва України до 2015 року // www.ua-info.biz.
  12. Лайко П.А. Удосконалення інноваційної діяльності в АПК – вимоги часу. / П.А. Лайко, М.Ф. Бабієнко, П.М. Музика, Є.А. Бузовський, О.І. Гойчук, М.М. Кулаєць // Економіка АПК. – 2007. – № 12. – с. 85-91.
  13. Микитюк П.П. Інноваційний менеджмент. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 400с.
  14. Микитюк П.П., Сенів Б.Г. Інноваційна діяльність . – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 392с.
  15. Ревенко М. Удосконалення державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки // Економіка України.– 2011.– №12. – С. 51–55. 12.Саблук П. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України // Економіка України.– 2008.– №12. – С. 4–18.
  16. Рюли Э. Исследование стратегических процессов в организации / Э. Рюли, С. Шмидт // Проблемы теории и практики управления. – № 5. – 2000. – С. 99–104.
  17. Стадник В.В., Йохна М.А. Інноваційний менеджмент. – К.: Академвидав, 2006. – 464с.
  18. Степова С.В. Економічні аспекти активізації інноваційної діяльності підприємств АПК. / С.В. Степова // Економіка АПК. – 2010. – № 23. – с. 11-17.
  19. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми: монографія / М.Є. Рогоза, К.Ю. Вергал. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 136 с.
  20. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. Учебник для вузов. 6-е изд. / Р.А. Фатхутдинов – СПб: Питер. 2008. – 448 с.
  21. Штрайегг Г. Тенденции и перспективы развития стратегического менеджмента // Проблемы теории и практики стратегического управления. – 2000. - №5. – С.93-98.
  22. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала и цикла конъюнктуры): Пер. с нем. / Й.Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982.

3.7. Інноваційні підходи формування стратегії сучасного підприємства

За сучасних політико-економічних умов господарювання, нестабільному ринку в Україні, національні підприємства опинилися перед вимогою часу – проведення швидких змін, формування та впровадження стратегії розвитку підприємства, що підвищить його конкурентоспроможність та прибутковість. Проблеми подолання опору при проведенні змін в організації активно досліджуються вітчизняними та закордонними вченими, але залишається недостатньо розкритим питання реалізації стратегії розвитку, системи вчасного диверсифікування та ін.

Стратегія допомагає підприємству вибрати свій раціональний шлях розвитку і створити найважливіші переваги у його функціонуванні, готує до змін у зовнішньому середовищі, пов'язує ресурси зі змінами зовнішнього середовища, координує роботу різних структурних підрозділів, покращує контроль на підприємстві. Для забезпечення ефективного функціонування підприємств виникає необхідність наукового обґрунтування стратегій їх розвитку, перегляду сучасних наукових підходів, формування системи факторів впливу тощо.

Серед факторів, що сьогодні обмежують підприємства у результативному та ефективному використанні свого потенціалу можна виділити наступні: недостатня увага менеджерів вищої та середньої ланки до питань довгострокового розвитку, відсутність стратегічного мислення, якого вимагає динаміка в середовищі функціонування; розуміння менеджерами середньої та нижчої ланки стратегічних цілей, невідповідність існуючої системи мотивації менеджерів, недостатність ресурсів для реалізації стратегії, наполегливості виконавців тощо.

Тому є потреба аналізу сучасних підходів і напрямів підвищення конкурентоспроможності сучасного підприємства.

Теоретичною основою наукових досліджень проблематики розвитку підприємств стали роботи вітчизняних авторів Осовської Г.В., Виханського О.С., Тищенко О.М., Писаревський І.М. та ін. Значний внесок у стратегічний менеджмент зробили І. Ансофф, Г. Минцберг, М. Портер. Сьогодні, у сучасній науковій літературі недостатньо представлені спроби розробки універсальних технологій управління розвитком підприємств, це перешкоджає впровадженню новітніх стратегій, раціональних інвестиційних програм, формуванню оптимальної структури капіталу тощо.

Термін «стратегічний менеджмент» було впроваджено у досвід наукової школи у 60-70-х рр.. XX ст. для того, щоб відображати відмінність управління, що здійснюється на вищому рівні, від поточного управління на рівні виробництва. В 1965 році було надруковано працю

І. Ансоффа «Корпоративна стратегія». У 1970 р. в США випускається перший університетський підручник з корпоративної стратегії. У 1994 р. Г. Мінцберг виділяє 10 основних наукових шкіл в теорії стратегічного менеджменту. Серед інших систематичних описів сформованих до кінця ХХ століття наукових шкіл стратегічного управління особливо виділяється книга Б. де Віта та Р.Мейєра «Стратегічний синтез», ними запропоновано підхід не по школах, а по підходах до вирішуваних проблем. У створення стратегічного менеджменту, як нової дисципліни, зробили вклад численні автори, до піонерів відносять Альфреда Чандлера (Alfred D. Chandler, Jr.), Філіпа Зельцніка (Philip Selznick), Ігоря Ансоффа (Igor Ansoff) і Пітера Друкера (Peter Drucker).

Створення власної стратегії на підприємстві неможливе без стратегічного мислення. Його сутність полягає в усвідомленні мети розвитку підприємства, способів її досягнення, в обов'язковому і швидкому реагуванні на зміни, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі, у формуванні і реалізації стратегій. Стратегічне мислення передбачає вивчення потреб споживачів, відкриття нових можливостей для організації; створення для неї сприятливих умов діяльності, а також вміння бачити в довгостроковій перспективі труднощі, що можуть виникнути на її шляху в майбутньому.

Стратегічне фокусування передбачає зосередження компанії уваги на певній групі покупців, на певній частині продукції або на певному географічному ринку.

Максимальне зниження витрат — найбільш характерна стратегія з усіх, це означає, що компанія прагне стати виробником із нижчими витратами ресурсів порівняно зі своїми конкурентами. Як правило, поставки компанії відрізняються великою різноманітністю й обслуговують багато сегментів галузі, це є ключовим фактором в зниженні витрат. Такі переваги залежать від структури галузі, економії на масштабах виробництва, від передової технології або доступу до джерел сировини.

Виробникові слід знаходити і використовувати будь-яку можливість одержання переваг у витратах, але компанія, яка завоювала лідерство в зниженні витрат, не може дозволити собі ігнорувати принцип диференціації, оскільки, споживачі будуть вважати продукцію зіставною з продукцією конкурентів, тоді лідеру доведеться робити цінові знижки, щоб послабити своїх конкурентів, він ризикує при цьому втратити своє лідерство, що навряд чи бажано.

Диференціація означає, що товаровиробник прагне до унікальності в певному аспекті ринкової діяльності, важливому для великої кількості клієнтів. Він вибирає один або кілька таких напрямів, намагається задовольняти потреби споживачів. Ціною такої поведінки можуть бути і

більш високі витрати виробництва продукції. Диференціація, наприклад, може стосуватися самої продукції, методів доставки, умов маркетингу або будь-яких інших чинників.

Компанія, що спрямовує зусилля на диференціацію, має вишукувати шляхи підвищення ефективності виробництва і зниження витрат, інакше ризикує втратити конкурентоспроможність у зв'язку з відносно високими витратами. Відмінність між лідерством у цінах і диференціацією полягає в тому, що першого можна досягнути тільки одним способом — встановленням ефективної структури витрат, у той час як диференціації можна домогтися різними шляхами.

Різновид стратегії може полягати й у зосередженні зусиль на задалегідь визначеному аспекті діяльності. Вона радикально відрізняється від двох попередніх і заснована на виборі вузької сфери конкуренції всередині галузі.

Оптимізуючи свою стратегію щодо окремо взятої цільової групи, компанія, що вибрала цей курс, намагається забезпечити собі конкурентні переваги стосовно до обраної нею групи. Іншими словами, господарська одиниця фокусує свої зусилля на якомусь певному виді діяльності з метою успішного ведення конкурентного суперництва з партнером-супротивником.

Існує два види стратегії фокусування. Компанія в межах обраного сегмента або намагається досягти переваг у зниженні витрат, або ж посилює диференціацію продукції, намагаючись виділитися серед інших товаровиробників, що діють у галузі.

На вибір ключових стратегій управління підприємством впливають фактори зовнішнього і внутрішнього середовища (Рис. 3.7): цілі підприємства; масштаби підприємства; інвестиційна привабливість; стратегії конкурентів; існуючий потенціал підприємства; особливості галузі; витрати на виробництво та збут; можливості підприємства.

Стратегічне управління нерозривно пов'язане зі зміною обставин і умов, що зумовлює застосування ситуаційного підходу.

Формування вдалої стратегії залежить від постійного аналізу таких елементів підприємства як фінансовий стан організації, який визначає, яку стратегію вибере керівництво в майбутньому; виробництво - має велике значення для своєчасної диверсифікації внутрішньої структури організації до змін зовнішнього середовища та виживання в ньому.

Умовами успіху реалізації стратегії вважаються: забезпечення відповідності стратегії середовища; впевненість персоналу й менеджерів у своїх здібностях; готовність підприємства до змін. Проблемами, пов'язаними з реалізацією стратегії, є: її невідповідність структурі; високий ризик; відсутність навичок; слабкість інформаційних систем; недосконалість методів діяльності.

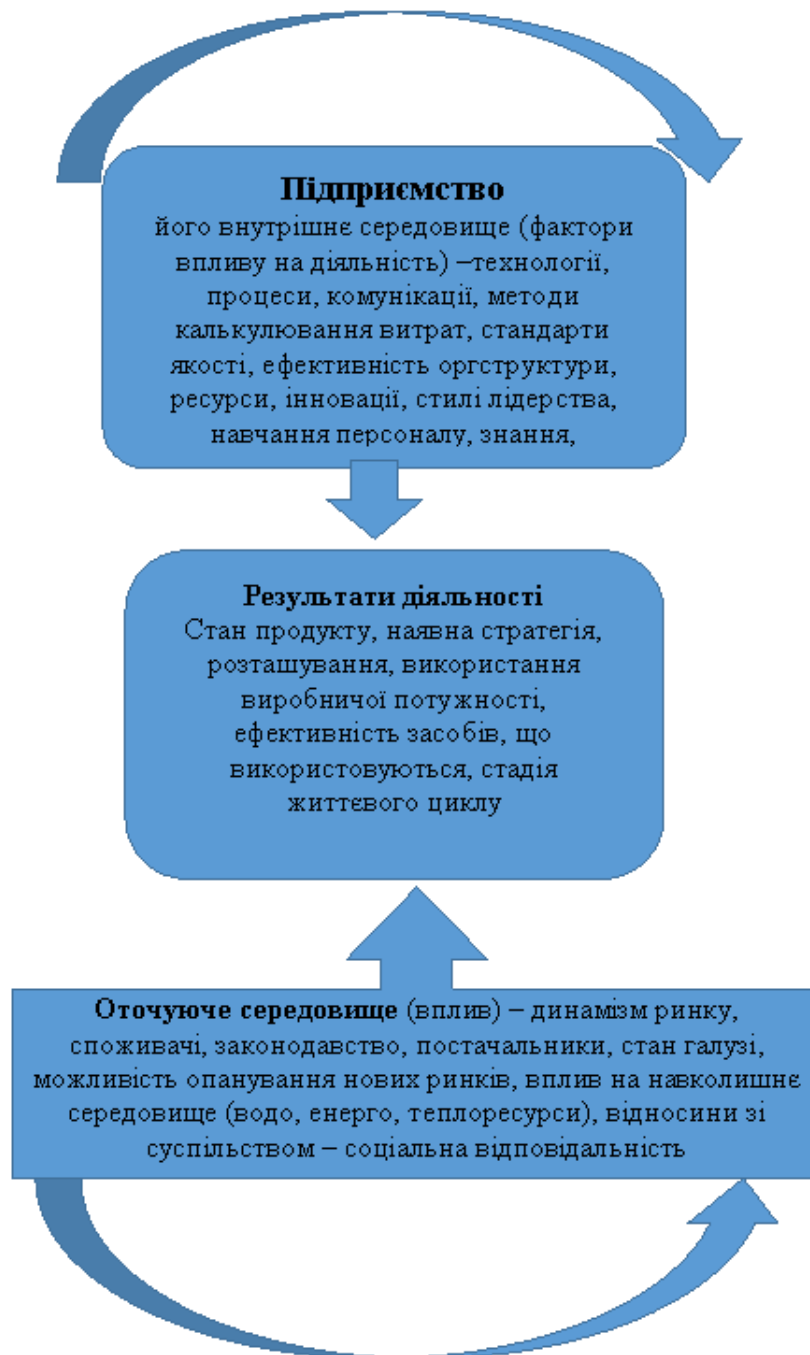

Рисунок 3.7 – Фактори впливу на розвиток стратегії підприємства
Джерело: складено автором

Стратегічні рішення потребують певних знань. Для вибору ефективної стратегії розвитку організації або для формування власного підходящого стратегічного плану для конкретного підприємства, необхідна, система компетентностей менеджерів, що приймають участь у прийнятті стратегічних рішень підприємства, розуміють принципи побудови стратегії, мають вміння аналізувати фактори внутрішнього та зовнішнього середовищ організації та їх вплив на майбутній розвиток.

Сьогодні, можна виділити певний перелік типових стратегій підприємства, що представлено у таблиці 3.14.

Таблиця 3.14

Стратегії підприємства та їх зміст

Стратегія підприємства		Зміст стратегії
1.	Пряма інтеграція	Придбання у власність або встановлення повного контролю над дистриб'юторською мережею
2.	Зворотна інтеграція	Прагнення одержати постачальників сировини у власність чи під повний контроль
3.	Горизонтальна інтеграція	Прагнення одержати своїх конкурентів у власність чи під повний контроль
4.	Захоплення ринку	Прагнення збільшити долю свого продукту на традиційних ринках
5.	Розвиток ринку	Введення свого продукту на ринок в нових географічних регіонах
6.	Розвиток продукту	Прагнення збільшити об'єм реалізації через покращення чи модифікацію свого продукту
7.	Концентрична диверсифікація	Створення нових виробництв, що співпадають з профілем організації
8.	Конгломеративна диверсифікація	Освоєння випуску нових продуктів, що співпадають з традиційним
9.	Горизонтальна диверсифікація	Освоєння випуску нових непрофільних продуктів, але для традиційних споживачів
10.	Спільне підприємство	Об'єднання з іншою компанією для проведення робіт над спеціальним проектом
11.	Скорочення	Реструктуризація з метою скорочення витрат для зупинки процесу падіння об'єму реалізації
12.	Відторгнення	Продаж відділення чи частини організації
13.	Ліквідація	Продаж всіх активів організації

Джерело: складено автором на основі [8]

Сучасними дослідниками реалізація стратегії визначається такими поняттями, як «стратегічна поведінка підприємства», «реалізація підприємницької програми», «здійснення стратегії», «виконання стратегії»; «стратегічний вибір підприємства». В основу поняття «стратегічні рішення», визначено сьогодні - поведінку підприємства в поточний момент, який розглядається як початок майбутнього, при врахуванні впливу оточуючого середовища.

На підставі досліджень, присвячених питанням реалізації стратегії, можна виділити основні підходи до трактування даного поняття, які розкривають реалізацію стратегії як процес, представлені в працях Пітера Ф.Друкера [4], Мескона М. [7], Дафта Р.Л.[3] акцентують увагу на реалізації стратегії як системи, комплексу дій, які сприяють підвищенню ділової активності в організаційній та фінансовій сферах, та розкривають

реалізацію стратегії як трансформування стратегічного плану в дії та здійснення того, що необхідно зробити для досягнення заданих стратегічних та фінансових цілей.

Отже, визначення поняття «реалізація стратегії», розглядається, як:

1. Реалізація стратегії як процес. Джерело - постійний пошук шляхів покращення збуту продуктів та послуг, а пов'язуючи процес реалізації стратегії з головними процесами - постачання, виробництво, після продажне обслуговування, можна з'ясувати, що саме є джерелом конкурентних переваг та як їх використати та посилити; організаційні процеси, у їх поєднанні, утворюють ланцюжок цінностей [10].

2. Перетворення програми на реальну, конкретну роботу, за яку несе відповідальність конкретна людина [4].

3. Перетворення стратегічного плану на дії [7].

4. Перетворення стратегічного плану на життя [3].

5. Процес перетворення планів у робочі завдання для забезпечення їх здійснення таким чином, щоб були досягнуті поставлені цілі [5].

6. Проведення стратегічних змін в організації, в результаті яких організація опиняється в стані готовності до втілення стратегії у життя [1].

7. Реалізація стратегії як спосіб дій - використання управлінських та організаційних інструментів і ресурсів для отримання стратегічних результатів [3].

Стратегічне управління передбачає, управління розвитком підприємства, що виникає у таких випадках:

– корінна зміна обраної тенденції розвитку підприємства (напряму вектора розвитку). Необхідні дії: перегляд орієнтирів розвитку підприємства, повна діагностика підприємства з метою виявлення потенційних і реальних ресурсів для дифузії підприємства в новий ринковий простір і адаптації до умов внутрішнього та зовнішнього середовища, які змінились;

– відхилення від орієнтирів розвитку підприємства (комплекс індикаторів) у рамках існуючого контексту розвитку. Необхідні дії: перегляд, мети, задач функціонування підприємства, що супроводжуються діагностичним аналізом і коректуванням ресурсів підприємства;

– корінна зміна вектора спадного розвитку підприємства на основі виникнення штучної точки біфуркації (кардинальна зміна основного вектора розвитку). Необхідні дії: всебічна оцінка потенційних і реальних можливостей підприємства для виходу з точки біфуркації, розробка механізму управління кризами [9].

Механізм управління розвитком підприємства є найбільш активною частиною системи управління, що забезпечує можливість цілеспрямованого розвитку підприємства і представляє собою сукупність:

– засобів управління, які включають інструменти і важелі, що відповідають орієнтирам, передбачуваним наслідкам, критеріям вибору й оцінки, обмеженням і вимогам процесу розвитку підприємства з урахуванням певної стадії циклу його розвитку;

– організаційних і економічних методів управління, що представляють собою способи, прийоми і технології приведення в дію і використання засобів управління.

У рамках процесу управління розвитком підприємства виконуються дві комплексні задачі: усунення диспропорцій, що виникають у відхиленнях від запланованої поведінки підприємства в просторі і часі; створення диспропорцій (протиріч) як джерел подальшого поступального розвитку підприємства.

Верба В.А. виділяє такі основні функції управління розвитком підприємства:

1) прогнозування (планування):

– визначення цільових настанов, встановлення завдань функціонування (тактика) і розвитку (стратегія), визначення шляхів і засобів реалізації планів;

2) організація і координування – створення, узгодження факторів і процесів виконання планів;

3) стимулювання і активізація – створення мотивів і стимулів персоналу до узгоджених та ефективних дій;

4) моніторинг – систематичне спостереження за результатами діяльності, їх аналіз, корегування планів, шляхів і засобів їх реалізації [2].

Циклічність такого процесу має забезпечувати спадковість змін, що необхідні для утримання підприємством стійких конкурентних переваг та досягнення неповторності і довгострокової прибутковості як ключових індикаторів успішного розвитку підприємства у просторі і часі. В контексті викладеного вище підходу щодо трактування сутності розвитку системи та змістовного наповнення процесу управління, при формуванні стратегії підприємства необхідно враховувати його потенціал. Потенціал підприємства можна розглядати як кадровий, фінансовий, ресурсний.

Кадровий потенціал підприємства. Сучасні українські підприємства у своїй більшості мають проблеми в сфері управління кадровим потенціалом, а саме: відсутність інноваційної спрямованості кадрової політики та використання вдалого досвіду закордонних підприємств; також це відсутність балансу на вітчизняному ринку праці; не завжди відділи кадрів враховують особистісні характеристики кожного окремого робітника та мають чітку систему розвитку та вдосконалення кадрового потенціалу працівників; відсутність чіткої системи соціальних гарантій тощо.

Головною метою формування кадрового потенціалу підприємства є забезпечення підприємства необхідними трудовими ресурсами, здатними вирішити завдання та досягти підприємством поточних і стратегічних цілей. Кадровий потенціал є невід'ємною частиною кадрової політики кожного сучасного підприємства. В теорії управління персоналом під кадровою політикою прийнято розуміти нормативно встановлену сукупність цілей, задач, принципів, методів, технологій, засобів та ресурсів з відбору, навчання, використання, розвитку професійних знань, вмінь, навичок, можливостей спеціалістів, керівників, інших учасників професійно-трудових відносин.

Розвиток кадрового потенціалу передбачає реалізацію стратегічних аспектів управління підприємством, такі, наприклад, як розробка й здійснення кадрової політики, в межах якої принципи управління персоналом відображають об'єктивні тенденції, соціальні й економічні закони, враховують наукові рекомендації суспільної психології, теорії менеджменту й організації, тобто увесь арсенал наукового знання, який і визначає можливості ефективного регулювання та координацію людської діяльності.

Групу загальних (базисних) принципів формування кадрового потенціалу складають принципи: системності, рівних можливостей, поваги до людини, командної єдності, правового та соціального захисту

Фінансовий потенціал характеризує здатність до раціонального та ефективного використання фінансових ресурсів, що перебувають у його розпорядженні, а також можливості до нарощення у разі необхідності, обсягів цих ресурсів. Проводити оцінювання фінансового потенціалу, за умов оптимального використання фінансового потенціалу підприємство збільшує свою ринкову вартість, що є сигналом для потенційних інвесторів, кредиторів, акціонерів, державних структур та інших зовнішніх суб'єктів. При створенні системи раціонального використання фінансових ресурсів, необхідно визначити етапи оцінювання майнового потенціалу підприємства (рис. 3.8).

Оцінювання існуючого фінансового потенціалу підприємства має ґрунтуватися на аналізі показників його ділової активності, рентабельності, ліквідності та платоспроможності, фінансової стійкості, майнового стану тощо [6].

Ресурсний потенціал підприємства дослідниками розглядається, як: матеріальні ресурси, що забезпечують безперебійне функціонування виробничого процесу за рахунок предметів і засобів праці; нематеріальні ресурси дають змогу розробляти та патентувати власні підходи до управління виробництвом, створюючи тим самим потужну репутацію; технічні ресурси (або основні фонди), що беруть участь у процесі виробництва для перетворення матеріальних ресурсів у товар; фінансові

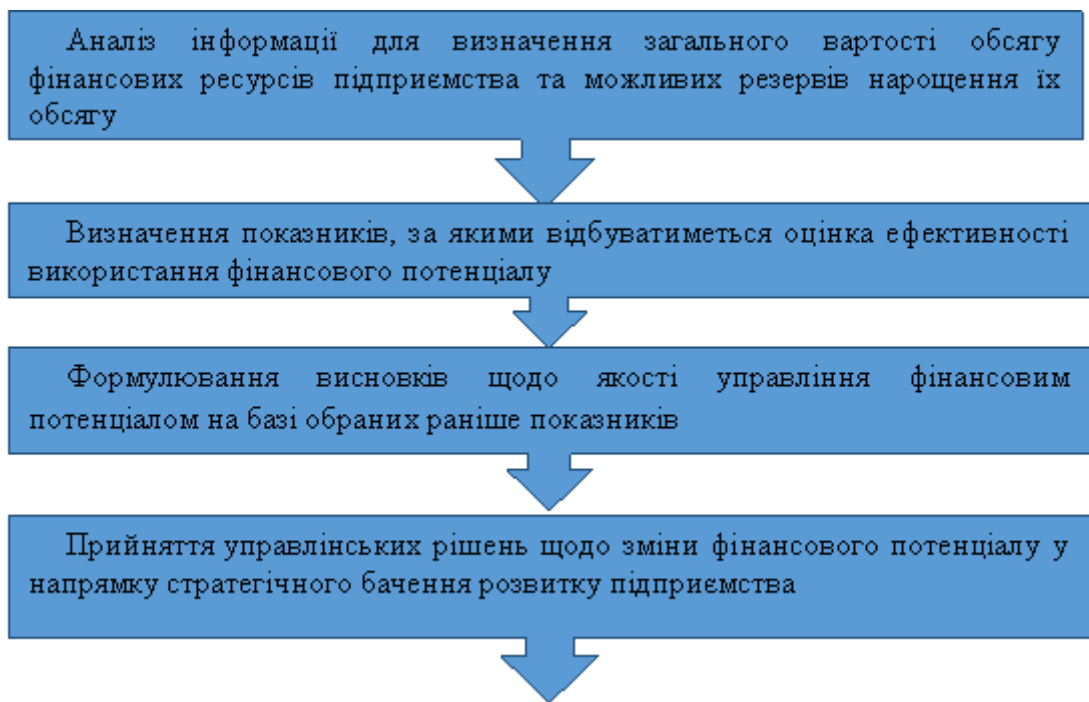

Рис. 3.8 – Етапи оцінювання фінансового потенціалу підприємства

ресурси забезпечують мобілізацію коштів для запуску виробничого процесу; трудові ресурси формують основу сильного кадрового складу; інформаційні ресурси створюють умови для швидкого і легкого обміну інформацією між відділами, а також для автоматизованого управління процесом виробництва, інноваційні ресурси, що є основою всіх процесів на підприємстві і покликані виконувати найважливішу функцію: одержання різного роду продуктових, технологічних й організаційних переваг над конкурентами.

Таким чином, створення власної стратегії на підприємстві не можливе без стратегічного мислення, сутність полягає в усвідомленні мети розвитку підприємства, способів її досягнення, в обов'язковому і швидкому реагуванні на зміни, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі, у формуванні і реалізації стратегій. На вибір ключових стратегій управління підприємством впливають фактори зовнішнього і внутрішнього середовища: цілі підприємства; масштаби підприємства; інвестиційна привабливість; стратегії конкурентів; існуючий потенціал підприємства; особливості галузі; витрати на виробництво та збут; можливості підприємства. Стратегічне фокусування передбачає зосередження компанією уваги на певній групі покупців, на певній частині продукції або на певному географічному ринку. Максимальне зниження витрат — найбільш характерна стратегія з усіх, це означає, що компанія прагне стати виробником із нижчими витратами ресурсів порівняно зі своїми конкурентами. Стратегічне управління нерозривно пов'язане зі зміною обставин і умов, що зумовлює застосування ситуаційного підходу. Механізм управління розвитком

підприємства є найбільш активною частиною системи управління, що забезпечує можливість цілеспрямованого розвитку підприємства і представляє собою сукупність: засобів управління, які включають інструменти і важелі, що відповідають орієнтирам, передбачуваним наслідкам, критеріям вибору й оцінки, обмеженням і вимогам процесу розвитку підприємства з урахуванням певної стадії циклу його розвитку, організаційних і економічних методів управління, що представляють собою способи, прийоми і технології приведення в дію і використання засобів управління.

Список використаної літератури:

1. Ансофф И. Стратегический менеджмент. Классическое издание / Ансофф И. - СПб. : Питер. 2009. - 344 с.
2. Верба В.А. Підсистема управління розвитком на підприємстві: концептуальні засади створення та функціонування / В.А. Верба // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). - К. : Книжкове вид-во НАУ.- 2009. - Вип. 1–2. - 456 с.
3. Дафт Р.Л. Менеджмент. / Г.Л. Дафт. - СПб: Издательство «Питер», 2000. - 832 с.
4. Друкер Питер Ф. Эффективное управление предприятием. / Друкер Питер Ф. - М. : ООО «И.Д.Вильямс». - 2008. - 224 с.
5. Котлер Ф., Келлер К.Л. Маркетинг менеджмент. / Котлер Ф., Келлер К.Л. - СПб.: Питер. - 2010. - 865 с.
6. Маслак О.І. Особливості оцінювання економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань. / О.І. Маслак // Вісник соціально-економічних досліджень. - 2013. - Вип. 1. - 186 с.
7. Мескон А., Хедоури Ф. Основы менеджмента. / Мескон А., Хедоури Ф. - М. : Дело. - 2002. - 704 с.
8. Портер М. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / Портер М. - К. : Основи. - 1998. - 390 с.
9. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : [монографія]. / Раєвнева О.В. - Х. : ВД «ІНЖЕК». - 2006.- 496 с.
10. Brandon Charles H., Ralph E. Drtina. Management accounting: strategy and control. / Brandon Charles H., Ralph E. Drtina. - New York: The McGraw-Hill Companies. Inc. - 1997. - 906 p.

3.8. Сучасні інструменти діагностики діяльності підприємств в контексті політики сталого розвитку

Функціонування підприємств на будь-якому етапі її розвитку є процес адаптації до умов зовнішнього середовища. Відмінна ознака успішності діяльності організацій - це рівновага внутрішніх характеристик із зовнішнім середовищем. Зовнішнє середовище - поняття динамічне, відповідно рівновага також носить динамічний характер. У випадку низького адаптивного потенціалу організації і, як наслідок,

---

невідповідності організації вимогам стійкості, велика вірогідність виникнення організаційної кризи і зникнення її як самостійного суб'єкта економічного простору. В цілях запобігання настанню несприятливих наслідків необхідна своєчасна діагностика причин, по яких організація неспроможна вирішувати свої проблеми, і розробка відповідних заходів по їх усуненню. Пошуком шляхів забезпечення життєздатності підприємств, що опинилися в кризовій ситуації, та прийняття рішень щодо виходу з кризи займається антикризовий менеджмент.

Повинна реалізуватися спеціальна система заходів, яка може будуватися на сучасному зарубіжному досвіді.

Наукове вивчення особливостей підходів оцінювання та запобігання кризи активно проводяться такими зарубіжними та вітчизняними науковцями як Василенко В. О., Власюк В.Є., Лігоненко Л. О., Терещенко О. О., Федорцовою А.В., Череп А.В., Месконом М. Х., Раєвневою О. В. та іншими. Незважаючи на значний дослідницький інтерес до проблематики вивчення цього питання, воно все ж таки залишається актуальним в умовах сьогодення.

На зарубіжних підприємствах, управління несприятливим станом визначається розробленою стратегією, при цьому найбільший інтерес представляють концепції стратегічного управління, які, по-перше, вже показали свою ефективність і результативність при практичному застосуванні, і, по-друге, можуть адаптуватися до потреб підприємств в залежності від постійних змін зовнішніх умов їх діяльності [2].

Існують певні базові підходи до стратегічного управління підприємством, визначених зарубіжними вченими економістами, кожен з яких має свої особливості, переваги та недоліки. До них відноситься Do-it-Yourself Crisis Management (самодіяльне антикризове управління), Turnaround Consulting (кризовий консалтинг), Crisis Manager (антикризове управління розвитком підприємства під керівництвом запрошеного кризового менеджера) [5]. Крім того, використовується система BalancedScorecard Роберта Каплана. Вона дозволяє трансформувати стратегічні цілі підприємства в показники бізнес-процесів та конкретних дій співробітників на кожному рівні управління і послідовно контролювати процес реалізації даної стратегії.

Першим етапом антикризового управління є підтримання стабільної безперервної діяльності підприємства, оскільки профілактика кризи є найкращим способом попередження банкрутства. Для цього управлінському персоналу підприємств пропонується впровадження заходів, які б своєчасно діагностували економічні ознаки нестабільної діяльності та неплатоспроможності. Такими заходами є систематичне проведення фінансового аналізу звітності підприємства та створення служби управління ризиками [14].

Вітчизняні науковці, досліджуючи систему діагностики кризового стану та ймовірності банкрутства підприємства, розглядають ряд етапів, що дозволяють зробити висновок про існування загроз в діяльності підприємства та визначити ймовірність його банкрутства. До етапів відносять [6]:

- перший етап – аналіз ранніх ознак кризового стану підприємства;

- другий етап – економічна оцінка та аналіз бухгалтерського балансу підприємства.

- третій етап – аналіз фінансового стану підприємства за групами коефіцієнтів, які характеризують майновий стан, ліквідність та платоспроможність, фінансову стійкість, ділову активність та рентабельність діяльності;

- четвертий етап – діагностика на основі бальних методів (рейтингової оцінки);

- п'ятий етап – дискримінантний аналіз (моделі Е.Альтмана, Спрінгейта, У.Бівера, Таффлера і Тішоу та інші).

Особливо важливо прогнозування ймовірності банкрутства на ранньому етапі, що дозволить передбачити можливі проблеми, своєчасно коригувати управлінські рішення, розробляти альтернативні стратегічні рішення щодо запобігання кризи. Здатність організації своєчасно проводити платежі, фінансувати свою поточну діяльність на розширеній основі, переносити непередбачені потрясіння і підтримувати свою платоспроможність у несприятливих обставинах свідчить про її стійкий фінансовий стан, і навпаки [8]. Існують багато інструментів, що дозволяють спрогнозувати ймовірність банкрутства та проаналізувати поточний стан діяльності підприємства. Методичні підходи оцінювання поточного стану та ймовірності банкрутства відображені в наукових працях Василенко В.О., Лігоненко Л.О., Матвійчук А., Шершньової З.Є. тощо. Науковці рекомендують застосовувати дві групи критеріїв та показників діагностики банкрутства [1, 12, 13, 18]. Проте, до стандартних методів оцінки стану підприємства, вони відносять, в першу чергу, критерії оцінки фінансового стану, зокрема: скорочення витрат, збільшення надходження грошових коштів, проведення реструктуризації кредиторської заборгованості, визначення стратегії розвитку, проведення реорганізації або реструктуризації підприємства.

Дослідження Глушук О.М. зарубіжних підходів оцінки банкрутства показав, що не всі пропоновані методи оцінки кризового стану універсальні для підприємств різної галузевої приналежності та можуть застосовуватися в різних країнах. Наприклад, японська модель Й. Ко, німецькі моделі Беєрмана та Вайнріха та польські моделі Й. Гайдкі і Д. Стоса, Хамроля Е. Мачинської А. Холди ефективні тільки в умовах національної економіки [5]. Автор вважає, що для України дієвими є

російські методи оцінки ймовірності банкрутства, що пов'язане із схожістю економік, наприклад, моделі Р.С. Сайфуліна та Г.Г. Кадикової, модель М.А. Федотової та Модель R тощо.

На думку вітчизняних науковців Власюк В.Є., Федорцової А.В. найбільш використовують моделі Е. Альтмана (двофакторна й п'ятифакторна), У. Бівера, М. Беніша, М. Спрінгейта тощо. Модель Беніша – одна з найвідоміших у міжнародній практиці, вміщує в собі систему показників (SGI, SGAI, AQI, GMI, DSRI), які є основою для визначення проявів асиметричної інформації, що подається. Дані показники (DEPI, TATA, LVGI) є підставою для фальсифікації фінансових результатів. Модель Бівера створена для виявлення незадовільної структури балансу. Модель Спрінгейта була створена для підприємств США та Канади, з метою оцінки кредитоспроможності підприємств, модель Альтмана вимірює ступінь ризику банкрутства кожної окремої компанії [3]. Незважаючи на привабливість даної методики, її використання обмежується необхідністю мати ринкову вартість акцій. А це можливо лише для великих корпорацій, акції яких вільно котируються на фондових біржах. Враховуючи факт, що фондовий ринок України є недостатньо розвинутим, то звертання українських підприємств до даної методики є не зовсім коректним.

Для проведення діагностики банкрутства підприємства в Україні є науковці, що рекомендують використовувати модель О. Терещенка [13]. Його модель має значні переваги над іншими методиками, є зручною в застосуванні, розроблена з урахуванням даних вітчизняної статистичної звітності, вирішує проблему критичних значень показників, враховує потреби галузевих підприємств. Але до основного недоліку відноситься недостатнє методологічне обґрунтування інтервалів для окремих фінансових індикаторів, унаслідок чого виникають неточності у фіксуванні нормативних значень фінансових показників підприємства [7].

Незважаючи на велику кількість пропозицій, щодо методів оцінювання стану підприємства, слід звернути увагу на інформаційні програмні продукти, які використовують сучасні аналітики для оцінки поточного стану та прогнозування кризи. На наш погляд, цікава інформаційна платформа - «YouControl». «YouControl» — інформаційно-аналітична платформа для бізнесової аналітики, конкурентної розвідки та перевірки контрагентів. Ресурс дозволяє отримати актуальну на час запиту інформацію про компанію із понад 50 державних реєстрів і щоденно дізнаватись про зміни, що відбуваються. В системі знаходяться сім інструментів, що реалізують її можливості [20].

Місією цього бізнес-підприємства є сприяння створенню прозорого бізнес-середовища та економічному зростанню України.

На сайті «YouControl» існують такі інструменти фінансово-

економічної діагностики: фінансовий та ринковий скоринг.

Фінансовий скоринг – система оцінки фінансової стійкості компанії шляхом переведення в бали (scores) попередньо розрахованих фінансових показників. Результат фінансового скорингу від YouControl - композитний індекс FinScore [21].

Fincore — скоринговий індекс фінансової стійкості компанії, розрахований аналітичним відділом You Control на підставі 10 фінансових індикаторів, що комплексно відображають стан ліквідності, платоспроможності, рентабельності і ділової активності компанії. Оскільки індекс використовується перш за все для порівняння з конкурентами на ринку України, він нечутливий до загальногалузевих змін. Індекс відображає фінансовий стан компанії по відношенню до інших в галузі.

Значення індексу FinScore можуть змінюватись від 1 (мінімальна фінансова стійкість) до 4 (максимальна фінансова стійкість) в залежності від значень фінансових показників компанії.

Компоненти індексу беруться за результатами емпіричного дослідження динаміки близько півсотні традиційних фінансових показників.

Використані для побудови індексу індикатори ризиків демонструють максимальну прогностичну спроможність щодо передбачення імовірності банкрутства компанії.

Мета розрахунку FinScore - експрес-аналіз рівня фінансових ризиків компанії, відштовхуючись від результатів якого можна швидко прийняти рішення про необхідність подальшого поглибленого дослідження фірми-контрагента. Даний індекс не можна ототожнювати з кредитним рейтингом, оскільки останній вимагає більш ретельного експертного аналізу і додаткового обліку ряду якісних чинників, зокрема, рівня зовнішньої підтримки, репутації акціонерів та інших операційних і юридичних ризиків.

Індекс FinScore має імовірнісний характер, а тому навіть максимальні значення індексу не дають 100% гарантії фінансової стійкості, а всього лише вказують на відносно нижчу ймовірність банкрутства такої компанії. Це інформаційний продукт, який відображає думку YouControl про загальний рівень фінансових ризиків.

Розрахунок індексу FinScore відбувається наступним чином. Значення кожного з індикаторів, які входять до складу індексу FinScore, автоматично переводяться в бали від 1 до 4 залежно від розташування по відношенню до емпіричних кватиль розподілу значень відповідного індикатора для інших компаній ринку. Якщо значення індикатора має тенденцію до максимально позитивного з точки зору фінансової стійкості значення, фірма отримує 4 бали за даним показником. Компанії з гіршими

значеннями показника отримують менші бали.

Загальний індекс FinScore розраховується за формулою 3.2 [21]:

$$FinScoreIndex = \sum_{i=1}^n F_i x w_i \quad (3.2)$$

F_i - бал, отриманий компанією за фактором, який виражається індикатором i .

Обмеження : $1 \leq F_i \leq 4$

$$0 < w < 1;$$

$$\sum_{i=1}^n w_i = 1$$

w_i – вага фактора; F_i — обмеження:

n – кількість складових індексу. $n = 10$.

Ефективність запропонованої аналітичним відділом YouControl моделі фінансового скорингу підтверджена історією банкрутств українських компаній.

Так, компанії, які згодом збанкрутували, в середньому мали значно нижчі показники в порівнянні з діючими компаніями. Зниження індексу також демонструє певну сигнальну здатність щодо падіння фінансової стійкості.

До компонентів індексу *FinScore* відносять показники, що відображені у таблиці 3.15 [21].

Наступний інструмент діагностики ринкової потужності підприємства це ринковий скоринг.

Таблиця 3.15

Компоненти індексу *FinScore* [21]

Показник	Формула
Поточна ліквідність	Оборотні активи / Короткострокові зобов'язання * 100%
Абсолютна ліквідність	Грошові кошти / Короткострокові зобов'язання * 100%
Коефіцієнт автономії	Власний капітал / Активи * 100%
Рентабельність активів	Чистий прибуток / Активи * 100%
Рентабельність оборотних коштів	Чистий прибуток / Оборотні кошти * 100%
Чиста маржа	Чистий прибуток / Виручка * 100%
Рентабельність сумарних активів	Операційний прибуток / Активи * 100%
Оборотність активів	Виручка / Середньорічні Активи
Оборотність робочого капіталу	Виручка / Середньорічний робочий капітал
Оборотність дебіторської заборгованості	Виручка / Середньорічна дебіторська заборгованість

Ринковий скоринг - система оцінювання ринкової потужності і динамічності компанії шляхом переведення в бали (scores) попередньо обчислених економічних показників. Результат ринкового скорингу від YouControl - композитний індекс MarketScore [22].

MarketScore - це скоринговий індекс ринкової потужності компанії, розрахований аналітичним відділом YouControl по 10 показникам, комплексно відображає ринкову частку компанії, її місце в галузі і динаміку зростання в порівнянні з конкурентами.

Індекс використовується перш за все для порівняння з конкурентами на ринку України, тому він нечутливий до ринкової частки компаній на міжнародному ринку.

Індекс відображає ринкову потужність компанії щодо інших в галузі.

Діапазон значень індексу MarketScore може варіюватися від 1 (мінімальна ринкова потужність) до 4 (максимальна ринкова потужність) в залежності від поєднання економічних показників компанії.

Мета створення індексу - швидке і всебічне відображення величини досліджуваної фірми в процесі оцінки контрагентів, а також її динаміки протягом тривалого періоду.

Значення кожного з індикаторів, які входять до складу індексу MarketScore, автоматично переводяться в бали від 1 до 4 залежно від розташування по відношенню до емпіричних квартиль розподілу значень відповідного індикатора для інших компаній ринку. Якщо значення індикатора компанії тяжіє до максимально позитивного з точки зору ринкової потужності значенням, фірма отримує 4 бали за даним показником. Компанії з гіршими значеннями показника отримують менші бали.

Загальний індекс MarketScore розраховується за формулою 3.3 [22]:

$$MarketScoreIndex = \sum_{i=1}^n F_i \cdot w_i \quad (3.3)$$

F_i - бал, отриманий компанією за фактором, який виражається індикатором i .

Обмеження: $1 \leq F_i \leq 4$

$$0 < w < 1;$$

$$\sum_{i=1}^n w_i = 1$$

w_i – вага фактора, F_i — обмеження:

n – кількість складових індексу. $n= 10$.

Для того, щоб розрахувати індекс MarketScore, спочатку потрібно проаналізувати 10 його компонентів, які представлено у таблиці 3.16 [22].

Компоненти індексу MarketScore [22]

Показник	Формула
Частка в секторі	Виручка компанії / Виручка сектора * 100%
Частка ринку	Виручка компанії / Виручка ринку * 100%
Частка на подринку	Виручка компанії / Виручка субринку * 100%
Місце компанії в секторі	Порядковий номер компанії в секторі серед ранжированих по виручці
Місце компанії на ринку	Порядковий номер компанії в секторі серед ранжированих по виручці
Місце компанії на субринку	Порядковий номер компанії на субринку серед ранжированих по виручці
Абсолютний приріст виручки за рік, млн грн	Виручка – Торішня виручка
Відносний приріст виручки за рік, %	(Виручка – Торішня виручка) / Торішня виручка * 100%
Середній приріст виручки за 3 роки, млн грн	(Виручка - Виручка 3 роки тому) / 3
SAGR виручки за 3 роки, %	((Виручка / Виручка 3 роки тому) ^ (1/3) - 1) * 100%

Наступний кроком є розрахунок балів індикаторів-компонентів індексу MarketScore.

Мета розрахунку MarketScore - експрес-аналіз рівня ринкової потужності компанії, відштовхуючись від результатів якого, можна швидко визначити величину фірми-контрагента серед гравців відповідної галузі. Даний індекс відображає виключно розмір, а не надійність компанії, тому його не можна ототожнювати з кредитним рейтингом або індексом фінансового ризику.

Саме тому індекс MarketScore - це інформаційний продукт, що відображає думку YouControl про загальний розмір та динамічність зростання фірми. Складові індексу MarketScore розраховувалися в залежності від ролі, яку відіграє компанія у відповідному секторі, на ринку чи субринку, з урахуванням основної діяльності.

Інформаційні технології на підприємствах існують у вигляді різноманітних інформаційних систем і інформаційних комплексів та використовуються в різних сегментах управлінської системи.

Так, наприклад, у сфері управління взаємовідносинами з партнерами і клієнтами використовуються CRM і SCM-технології. Вони зорієнтовані на: зростання продажів, зниження витрат, підвищення лояльності клієнтів і контрагентів, поліпшення якості обслуговування. Застосування SCM-технології зумовлює створення єдиного інформаційного простору, координації та комунікації учасників ланцюга поставок тощо.

Інформаційні технології BPR і ERP застосовують в управлінні бізнес-процесами та підвищенні ефективності економічної діяльності

підприємства для координації інновацій, мінімізації ризиків, підвищенню масштабованості і гнучкості, зниженню витрат тощо. В цілому, підвищують економічну безпеку підприємства [24].

У системі управління персоналом застосовують програмний продукт — HR, що сприяє ефективному використанню кадрових ресурсів. А в системі управління матеріальними ресурсами MRP-технологію, що сприяє раціональному накопиченню та використанню матеріальних ресурсів. Основне завдання MRP-системи – забезпечення наявності необхідної кількості матеріалів у певний час планованого періоду. Вона має широкий набір програм, які забезпечують узгодженість функцій матеріального потоку. Працівники заплановано "виштовхують" необхідні матеріали, що знаходяться на попередніх етапах виробничого процесу. Вони надходять в необхідній кількості, в потрібний час та в потрібне місце незалежно від того, чи потрібні вони там за таких умов.

Сутність концепції MRP полягає у прогнозуванні потреб, розрахованих на основі календарного плану-графіка.

Для захисту даних підприємства використовують IBM SpectrumProtect (TivoliStorageManager). Продукт забезпечує надійне і економічно ефективно резервне копіювання і швидке відновлення в віртуальних, фізичних і хмарних середовищах будь-якого розміру. Ця платформа дозволяє централізувати контроль і адміністрування резервного копіювання та відновлення даних, захищає дані організації від апаратних збоїв та інших помилок, зберігаючи резервні і архівні копії даних в автономних сховищах [23].

Такі системи забезпечують планування і управління як матеріальними, фінансовими і кадровими ресурсами підприємства, а також перехід до нових форм організації управління на основі виробничо-логістичної діяльності. Такий підхід дає можливість створення єдиного інформаційного простору на основі набору інтегрованих додатків, які комплексно підтримують всі основні аспекти управлінської діяльності підприємств. У зв'язку з цим, також пропонується розглядати логістичну концепцію в управлінні запобігання кризових явищ. [10].

Таким чином, завдяки запровадженню інформаційних технологій у виробничий діяльності та управлінні, підприємство зможе реалізувати найбільш сучасні і прогресивні управлінські концепції. У зв'язку з цим, рекомендовано запровадити в загальну систему управління інтегровану автоматизовану систему антикризового управління з метою запобігання кризових ситуацій на основі багатокомпонентної схеми організації діяльності підприємства. Концептуальну модель впровадження інтегрованої автоматизованої системи антикризового управління в загальну систему управління підприємством представлено на рисунку 3.9.

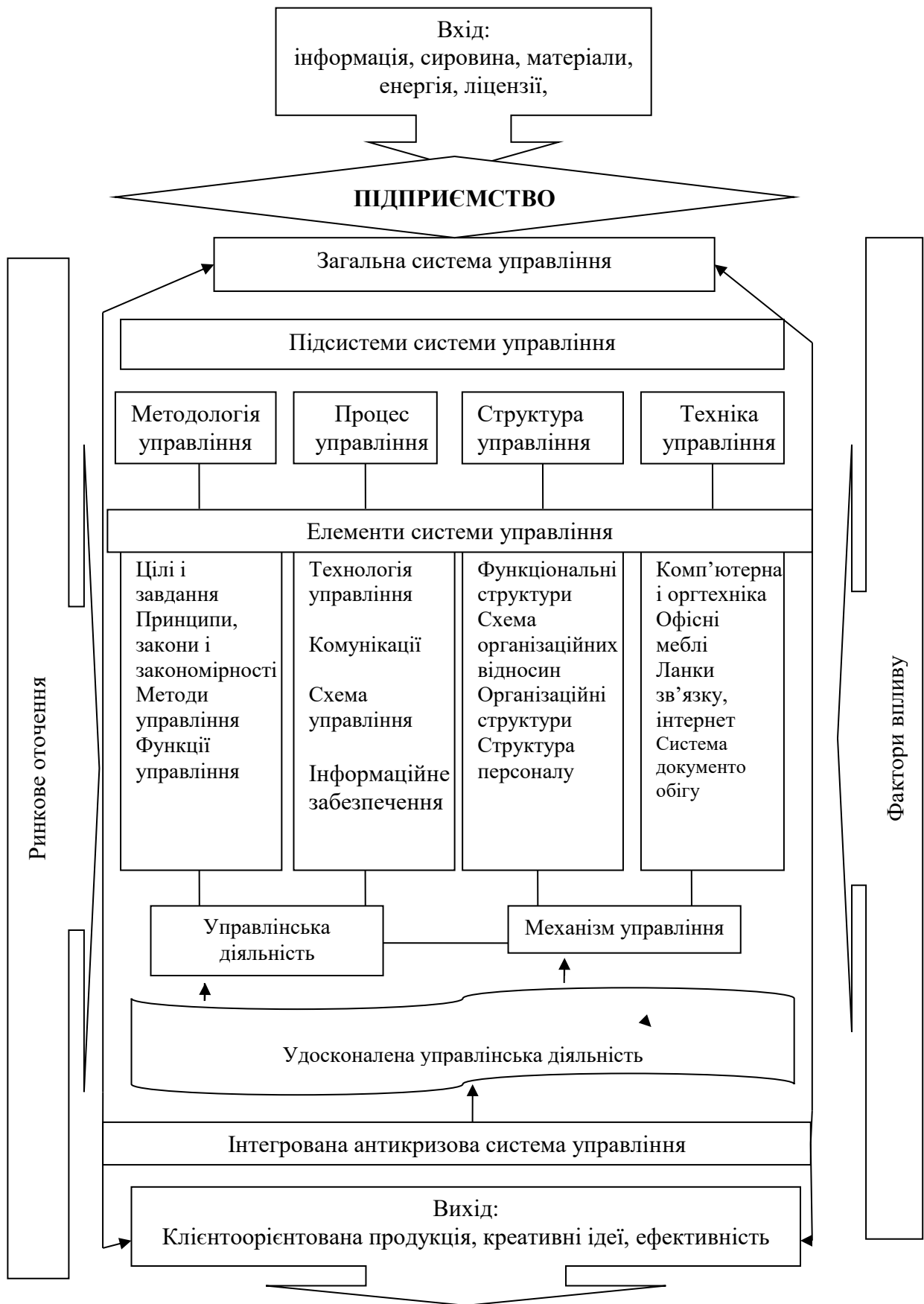

Рисунок 3.9 – Концептуальна модель впровадження інтегрованої автоматизованої системи антикризового управління в загальну систему управління

Джерело: складено автором

До складу багатокомпонентної автоматизованої системи антикризового управління підприємством входять наступні типи автоматизованих інформаційних систем (АІС):

- АІС фінансового управління та обліку;
- АІС виробничого і логістичного управління;
- АІС маркетингового і інвестиційного управління;
- АІС управління персоналом;
- АІС загального керування.

Отже, застосування сучасних інструментів запобігання кризових явищ на підприємстві, зокрема інформаційних технологій в управлінні підприємством це шлях до ефективної діяльності підприємства та підвищення його конкурентоспроможності. Ефективне застосування в цілому інформаційних систем менеджменту залежить від можливостей використовуваних апаратних засобів та програмного забезпечення, а також підготовленості персоналу для використання інформаційних технологій.

Використання різноманітних форм автоматизації управлінської праці змінює основні компоненти системи управління та забезпечує якісно нові функціональні можливості роботи адміністративно-управлінського персоналу.

Список використаної літератури:

1. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2003. С. 289 – 299.
2. Васюткина Н.В Теоретичні аспекти категорії «розвиток підприємства». Проблеми економіки. 2014. № 2. С. 236-242.
3. Власюк В.Є., Федорцова А.В., Чичибабіна Д.Г. Діагностика ймовірності банкрутства, покладаючись на галузевий та регіональний аспект «Young Scientist». № 11 (51). November, 2017. С.1115-1118.
4. Воронкова Т.Є., Ю.В. Чернюк Сравнительная характеристика методов оценки кризисного состояния предприятий с применением формул Э. Альтмана и А.А. Терещенко. «Украина – Болгария – Европейский Союз: современное состояние и перспективы». Сборник материалов международной научнопрактической конференции. Т. 1. Херсон – Варна: Херсон, ПП Вишемирский В.С. 2012. С. 60–64.
5. Глуцук О.М. Зарубіжні методи аналізу ймовірності банкрутства неплатоспроможного підприємства. Міжнародний збірник наукових праць. Вип. 3(21). 2011. С.87-95.
6. Жемба А.Й., Шергіна Л.А, Пономарьова Ю.І. Зарубіжний досвід управління розвитком підприємств в нестійкому бізнес-середовищі. Режим доступу : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/68-1.pdf>
7. Карачарова, К. А. Методи прогнозування фінансової неспроможності підприємства. Економічний аналіз : зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. Том 21. № 1. С. 292-297

-
8. Квасницька Р.С., Кордонець І.М. Етапність проведення діагностики кризового стану та ймовірності банкрутства. Режим доступу:
http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2011_2_3/130-135.pdf
9. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. К.: Т-во "Знання", КОО. 2008. 520 с.
10. Коровіна О.В. Роль lean-менеджменту у внутрішньовиробничій логістичній системі в контексті антикризової діяльності. Вісник ДонУЕТ імені Михайла Туган-Барановського. Серія «Економічні науки»: науковий журнал / гол. ред.: О. Б. Чернега. 2018. № 2(69). С.25-35
11. Коротков Э.М. Концепция менеджмента. М.: Изд-во "Дека", 1997. 304 с.
12. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: Підручник для студентів вищих навч. закладів. Київ: КНТЕУ. 2005. С. 85 - 87.
13. Матвійчук А. Діагностика банкрутства підприємств. Економіка України. 2007. №4. С.20-28.
14. Рясних Є.Г., Шкілюк Л.О. Моделі діагностики та прогнозування банкрутства. Вісник ХНУ. 2008. № 2. Т. 2. С. 3–33.
15. Терещенко О. О. Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства. Економіка України. №8. 2003. С. 38-44.
16. Череп А.В., Калюжна Ю.В. Методичні підходи до управління антикризовими заходами на підприємствах машинобудування. Вісник Запорізького національного університету. №4 (24). 2014. Економічні науки. Режим доступу :
file:///C:/Users/dell/Downloads/Vznu_eco_2014_4_10.pdf.
17. Шеремет О.О. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник. 2005. С. 117- 120.
18. Шериньова З.Є., Оборська С. В. Антикризове управління підприємством: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ. 2004. 126 с.
19. Sławomir Jędrzejewski Identyfikacja ryzyka upadłości przedsiębiorstw. Ostrów Wielkopolski. 2005. s. 120.
20. Матеріал з сайту: <https://uk.wikipedia.org/wiki/YouControl>
21. Матеріал з сайту: <https://youcontrol.com.ua/ru/contractor/financial-scoring/method/>.
22. Матеріал з сайту: <https://youcontrol.com.ua/ru/contractor/market-scoring/method/>
23. Матеріал з сайту: <http://www.ibm.com/developerworks/ru>.
24. Матеріал з сайту: <file:///C:/Users/dell/Downloads/102782-217453-1-SM.pdf>

РОЗДІЛ 4. МАРКЕТИНГ ЯК РИНКОВО-ОРІЄНТОВАНА КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

4.1. Впровадження сучасних технологій маркетингу

Сьогодні конкуренція на всіх рівнях ринку досить висока. Для того щоб виграти конкурентну боротьбу підприємство вимушене не тільки залучати нових клієнтів, а й не втрачати вже існуючих. Вся діяльність підприємств – розробка нової продукції, планування і виконання виробничих програм, фінансова та кадрова політика має бути підпорядкована задоволенню купівельного попиту. Зробити своє підприємство конкурентоспроможним і його товари та послуги затребуваними допомагають маркетингові технології. Ці технології різноманітні, але мета їх реалізації одна – підвищення конкурентоспроможності підприємства в умовах ринкової економіки. Сьогодні впровадження інновацій дуже важливо не тільки для загального зростання конкурентоспроможності підприємств, а й для формування ефективних клієнтських відносин, що забезпечують, у свою чергу, прибутковість. Сучасні рішення в CRM-систем дозволяють підприємствам оптимізувати процес взаємодії з клієнтами, а також створювати ефективний механізм управління маркетингом, продажами і сервісом. Синтез програмного забезпечення управління підприємством є одним з найперших завдань, які стоять перед засновниками сучасних підприємств.

Якщо розглядати CRM-систему як набір технологій, то вона є множиною додатків, які пов'язані єдиною бізнес-логікою та інтегровані в інформаційне середовище підприємства на основі єдиної бази даних. Часто паралельно з CRM-системою на підприємстві впроваджена ERP-система, або CRM-модуль входить в склад ERP II-системи. Програмне забезпечення системи управління взаємозв'язками з клієнтами дозволяє автоматизувати бізнес-процеси, пов'язані з маркетингом, продажами та обслуговуванням. Як результат – розробка персоніфікованої пропозиції конкретному клієнту, яка пропонується йому в певний, сприятливий для угоди час та передається йому найзручнішим для нього каналом комунікації. CRM-система забезпечує координацію дій різних підрозділів на основі загальної інформаційної платформи для взаємодії з клієнтами. Таке застосування дозволяє уникнути ситуації, коли відділи маркетингу, продажів та обслуговування діють окремо один від одного, узгодити їх дії та загальне бачення клієнта. Крім того, як і будь-яка інша інформаційна система, CRM дозволяє значно пришвидшити потік інформації та зробити його достовірним, що в свою чергу збільшує оперативність реакцій на запити, швидкість обігу коштів та знижує витрати [9].

CRM (Customer Relationship Management) – управління взаємовідносинами з клієнтами, сучасний напрям у сфері автоматизації управління. На ринку України вони представлені у меншій мірі. Згідно з наведеним визначенням, CRM – це можливість інтеграції і максимального використання всіх джерел даних про наявних та потенційних клієнтів. Таким чином, технології CRM визначають в першу чергу можливість збору, обробки й ефективного використання інформації.

Терміном CRM визначають, як правило, не тільки інформаційні системи, що містять функції управління взаємовідносинами з клієнтами, а й саму стратегію орієнтації на клієнта. Суть цієї стратегії полягає в тому, щоб об'єднати різні джерела інформації про клієнтів, продажі, відгуки на маркетингові заходи, ринкові тенденції[1].

Сучасна CRM направлена на вивчення ринку і конкретних потреб клієнтів. На основі цих знань розробляються нові товари або послуги і таким чином підприємство досягає поставлених цілей і покращує свій фінансовий показник. До 1993 року ринок CRM складався з двох основних напрямків – автоматизації торгових представників (Sales Force Automation – SFA) та клієнтського обслуговування (Customer Service – CS). Первинне призначення автоматизованих систем управління територіальними продажами полягало в тому, щоб торгові представники могли управляти «точками дотику» своїх клієнтів, а також працювати з планом продаж, узгодженим із календарем. З часом подібні системи збагатилися впровадженням функції управління можливостями, що на практиці означало підтримку тактики та методології продаж, прийнятої в компанії, а також можливість взаємозв'язку з іншими підрозділами компанії, наприклад, із службою клієнтської підтримки чи сервісними службами.

До 2000 року CRM-системи, як правило, були «однoboкими» – так звані «менеджери контактів», системи підтримки маркетингових заходів чи системи для автоматизації сервісних служб. В період з 2000 по 2005 роки почав формуватися спільний бізнес компаній із споживачами (Colaborative Commerce – спільна комерція). Спільна комерція характеризується налагоджуванням інтерактивної взаємодії компаній з їхніми постійними партнерами через Інтернет. Така взаємодія передбачає надання зовнішнім користувачам значно ширшого доступу до корпоративної інформації у зв'язку з чим повинна базуватися на принципах гарантії безпеки та довіри до партнера а також на узгоджених правилах роботи. Після 2005 року наступила друга хвиля Colaborative Commerce, що базується на більшій відкритості ERP-систем. Провідні виробники стали створювати користувацькі інтерфейси для своїх ERP-систем, з'явилися електронні торговельні площадки B2C, формується нова інфраструктура ведення бізнесу. У цьому випадку, на відміну від першої

хвилі, мова іде про взаємодію «багато до багатьох», – підприємства співпрацюють не тільки з постійними партнерами, а й з усіма членами бізнес-суспільства. Практично усі сучасні CRM-системи отримали в більшій чи меншій мірі вказані вище можливості та рівні обробки та надання інформації – обробка і зберігання даних в колективних сховищах, розробка баз знань, Інтернет-засоби для інтерактивної взаємодії з клієнтом засобами корпоративних порталів[10].

Розглядаючи початкові етапи розвитку CRM-систем можна визначити, що вони були орієнтовані на потреби відділів збуту та сервісного обслуговування і дозволяли автоматизувати різні аспекти взаємодії з клієнтами. Основними функціями були збір інформації про клієнтів, планування роботи торгових представників на різних територіях, управління виконанням плану продаж, аналіз маркетингових баз даних щодо рівня продажів окремих товарів, аналітичні пакети для аналізу поведінки покупців і планування маркетингових акцій та заходів з просування продукції, автоматизовані системи управління сервісним обслуговуванням, канали інформування клієнтів (поштові розсилки, факси, телефони, електронна пошта). Згодом їх сфера розширилась та охопила всі бізнес-процеси, які мають певне відношення до клієнтів.

Вдосконалення та розвиток концепції CRM привів до появи нового покоління взаємовідносин з клієнтами, що отримало назву управління досвідом клієнтів (Customer Experience Management – СЕМ) та передбачає аналіз, оптимізацію, передавання цінного досвіду клієнтам. Вважається, що СЕМ охоплює усі точки взаємодії компанії з клієнтом, а не лише ті, що формалізовані в системі CRM. Крім того, фахівці вважають, що стратегічний підхід до побудови системи взаємодії з клієнтами повинен включати і CRM, і СЕМ-ідеологію. У такому поєднанні CRM повинна забезпечувати клієнта інформацією про компанію, її товари і послуги та дозволяє придбати найбільш зручним для клієнта способом, тобто забезпечує функціональну цінність, тоді як СЕМ ґрунтується на людській взаємодії і дозволяє створити емоційну цінність.

Стрімке поширення Інтернету та зростання популярності соціальних мереж привели до виникнення нового типу користувача – соціального клієнта, який через спілкування з іншими клієнтами потужно впливає на бізнес-процеси організації. У відповідь на зростання контролю з боку клієнтів через соціальні мережі, компанії впроваджують соціальні CRM (Social CRM). Для ефективної взаємодії з клієнтом з позиції Social CRM необхідно визначити його пріоритетні інформаційні канали та знайти підхід до його залучення у взаємодію з компанією. Загалом Social CRM розглядають не як заміну традиційному CRM – лише як його доповнення. У будь-якому разі необхідно здійснювати операційні процеси,

---

взаємодіяти, обслуговувати бізнес, а роль Social CRM полягає у створенні простору для взаємовідносин з клієнтами.

Дослідивши сучасні CRM-системи, можемо виділити основні переваги CRM:

- швидкий доступ до актуальної інформації про клієнтів;
- оперативність обслуговування клієнтів та проведення операцій;
- формалізація схем взаємодії з клієнтами, автоматизація документообігу;

- швидке отримання всіх необхідних звітних даних та аналітичної інформації;

- зниження операційних витрат менеджерів;

- контроль роботи менеджерів;

- узгоджена взаємодія між співробітниками і підрозділами.

- управління бізнес-процесами, що дозволяє автоматизувати послідовні операції, які виконуються співробітниками організації;

- управління контактами, історія взаємодії з клієнтами – це єдина база даних всіх контрагентів компанії (клієнтів, постачальників, конкурентів) з внесеною раніше докладною інформацією про них, про їх співробітників тощо. Система дозволяє здійснювати швидкий пошук важливої інформації про контрагентів, отримувати всю історію зустрічей, переговорів, листування, угод та інше. Це дуже зручний інструмент для швидкої і якісної роботи з величезними масивами інформації про клієнтів. Система автоматично нагадує про необхідність зробити дзвінок, про заплановані зустрічі та інші заходи;

- планування та управління продажами – CRM дозволяє складати плани за різними показниками (дохід від продажу по кожному менеджеру на підприємстві, по відділах та по продуктах тощо). По історії проектів можна відбудувати воронку продажів, що дозволяє визначати проблемні зони в циклах продажів. А також планування і контроль, виконання плану по факту. Є можливість ведення різних прайс-листів (оптових, дрібнооптових, роздрібних), враховувати акційні пропозиції, знижки від обсягу покупки. Вся робота з клієнтом відбувається в одній системі: планування заходів, здійснення угод, підготовка і виписка необхідних звітних документів;

- планування та управління закупівлями і поставками – в системі менеджери завжди можуть бачити наявність і кількість товарів на складі. Відповідальні співробітники можуть стежити за виконанням плану закупівель;

- управління маркетингом – електронна розсилка, пряма розсилка, sms розсилання. Система дозволяє управляти маркетинговими заходами і визначати їхню результативність. Можливість сегментації наявних у базі

клієнтів (діючих і потенційних) за певними параметрами для проведення маркетингових заходів;

– автоматизація документообігу – в систему можна ввести шаблони будь-яких документів, які використовуються в організації, при цьому зникає необхідність ручного складання нового документа при виникненні події. Швидке автоматичне заповнення шаблонів договорів, які зберігаються в системі. Автоматичне виставлення рахунків і контроль оплати по них через сумісність з Клієнт-банком;

- можливість роботи через мережу;
- імпорт контрагентів з інших баз [3].

CRM-системи базуються на чотирьох складових, які частково дозволяють поліпшити відносини з покупцями.

1. Автоматизація маркетингу (Marketing Automation, MA) – система, що автоматизує маркетингові операції, спрощує інформаційні процеси, дозволяє ефективніше планувати маркетинг і аналізувати результати. Функціональність MA включає в себе:

- засоби аналізу і формування цільової аудиторії, генерацію списків потенційних клієнтів та їх розподіл між продавцями (агентами, менеджерами);
- засоби планування і проведення маркетингової кампанії, аналіз проведення її результатів для кожної цільової групи, виду товару, регіону;
- інструменти для проведення телемаркетингу;
- виявлення та аналіз вимог покупців;
- управління потенційними угодами;
- базу даних з продуктів підприємства, стану ринку, конкурентів.

2. Автоматизація продажів (Sales Force Automation, SFA) – система автоматизації роботи торгових агентів, що дозволяє прогнозувати та аналізувати продажі, складати звітність, враховувати прибутковість і збитки, автоматично готувати комерційні пропозиції. Функціональність SFA включає:

- управління контактами – підтримка інформації за контрагентами;
- управління діяльністю – модуль, що допомагає скоординувати роботу всіх структурних підрозділів у часі – календар, перелік завдань;
- управління зв'язками – різноманітні модулі сполучення з факсом, телефоном, електронною поштою та іншими засобами комунікації;
- прогнозування – надає інформацію про перспективні плани продажів, а також дані маркетингових досліджень підприємства, аналіз циклу продажу, генерація звітності;
- управління можливостями – управління факторами, що допоможуть залучити потенційних клієнтів;
- управління замовленнями і продажами;

– аналіз роботи продавців: генерація клієнтських баз, тарифів, комерційних пропозицій;

– аналіз прибутків і збитків по кожному клієнту.

3. Автоматизація обслуговування клієнтів (Customer Service & Support, CSS) – система автоматизації служби підтримки та обслуговування клієнтів, яка включає базу даних контрактів з клієнтом; моніторинг проходження замовлень; засоби контролю обслуговування клієнтів; базу знань типових проблем, пов'язаних з використанням товарів (послуг), засобів їх рішень. Функціональність CSS включає:

– базу даних контактів з клієнтом, можливість групової роботи з клієнтом;

– управління взаємовідносинами з потенційними клієнтами, діловими партнерами;

– інтерактивна підтримка клієнтів, надання сервісних служб;

– моніторинг надходження заявок – контроль процесів обробки запитів і заявок, реакції на них, звітність про результати обслуговування;

– знижки та бонусні системи, дистанційне надання послуг;

– обслуговування клієнтів і ділових партнерів у режимі реального часу;

– базу знань типових проблем і засобів їх вирішення;

– автоматичне відслідковування припинених термінів договорів.

4. Управління якістю (Quality Management, QM) – система підтримки якості товарів і послуг. Завдання таких систем – виступати засобами постійного поліпшення якості роботи компанії. На системи покладаються такі функції, як класифікація, аналіз і зберігання інформації про всі виявлені недоліки і дефекти, збір і класифікація пропозицій замовників щодо розширення функціональності, засоби аналізу якості товарів і послуг.

Досліджуючи впровадження CRM-систем українськими підприємствами були виділені основні постачальники систем програмного забезпечення управління взаємовідносинами з клієнтами:

– Terrasoft – її перевагою є можливість підлаштування під потреби компанії без залучення технічних фахівців. Продукція Terrasoft підтримується всіма популярними СУБД і пропонує рішення за технологіями «SaaS» (software as a service – програмне забезпечення як послуга) і «Open Source» (вільне програмне забезпечення). Дані системи орієнтовані як на виробничі, так і на торговельні компанії. Рівень розробок дозволяє організувати віддалені робочі місця, підвищувати ефективність роботи всіх співробітників.

– SugarCRM – система з «відкритим кодом», яку можна радикально змінювати власноруч, залежно від вимог замовника. Базова програма (що

є безкоштовною) надає можливість познайомитися з можливостями SugarCRM, і далі впроваджувати її поетапно, модулями, без шкоди для звичного робочого ритму і вже існуючих бізнес-схем. Віддалений доступ – змога скористатися можливостями системи за допомогою будь-якого браузера, знаходячись в будь-якій точці світу, 24 години на добу.

– Dynamics CRM – система від компанії Microsoft гнучке і доступне рішення для управління взаємовідносинами з клієнтами, що об'єднує інструменти для співробітників відділів продажів, маркетингу і обслуговування клієнтів. Система дозволяє скоротити цикл продажу, зробити його більш передбачуваним і збільшити кількість успішно виконаних операцій.

– Salesforce – світовий лідер у виробництві CRM. Ця система пропонує широкий набір інструментів для малого, середнього і великого бізнесу. На сьогоднішній день це не тільки CRM система, але і платформа для розробки власних програм та інструментів, необхідних для управління взаємовідносинами з клієнтами[5].

На українському ринку CRM-систем пропонується таке програмне забезпечення: 1С:CRM.ПРОФ, АСТ, Call-центру InfinityClientele CRM, CLIENTmanager CRM, АСОФТ, DeltaSoftEditionTerrasoft CRM, GoldMine CRM, MarketingAnalytic Microsoft Dynamycs CRM, Monitor CRM, Naumen CRM, Oracle's CRM, Siebel, SalesExpert II, SalesLogix, mySAP CRM, SoftUnit CRM, TerraSoft CRM, WinPeak CRM, Капелла CRM, Клиент-Коммуникатор, КОМПАС: МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ, ЭКСПРЕСС-Контакт, Deductor:CRM, index.CRM, Maximier, NetSuite CRM, Perfect CRM, Relavis CRM Suite, SM Plasma, SuperOffice CRM та інші[2].

Тільки управлінням взаємовідносинами з клієнтами маркетинг себе не вичерпує. Орієнтуючись тільки на CRM, підприємство буде втрачати безліч ринкових можливостей, пов'язаних з виходом на інші споживчі ринки. Крім того, одним тільки дослідженням споживачів навряд чи можна виграти конкурентну боротьбу, необхідно ще, як мінімум, проводити дослідження дій конкурентів. Засоби, що підтримують подібний аналіз повинні існувати в програмах, що забезпечують маркетингове планування, нарівні з аналітичним CRM-інструментарієм.

Отже, зростаючи потребу підприємств у спеціалізованому програмному забезпеченні в маркетинговій діяльності в повній мірі можуть задовольнити CRM-системи. Можливості збору і обробки даних в таких системах повинні допомагати маркетологам, які не є фахівцями з програмування, статистики та математики, проводити якісний аналіз маркетингової інформації, використовуючи свої знання ринку, а не програмно-математичного інструментарію. CRM-система дасть можливість проаналізувати витрати на обслуговування різних клієнтів,

порівняти економічний ефект від продажу товарів, вчасно виявити тенденції попиту, зосередитися на найвигідніших клієнтах та на найприбутковіших напрямках.

Список використаної літератури:

1. Албитов А. CRM (Customer Relationship Management) / Албитов А., Соломатин Е. Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/itm/crm-review.shtml>
2. Вибираємо CRM-систему: ТОП-10 популярних додатків. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://marketer.ua/ua/choosing-a-crm-system-top-10-popular-applications/>
3. Гринберг П. CRM со скоростью света. Привлечение и удержание клиентов в реальном времени и через Интернет / П. Гринберг; [пер. с англ. В. Агапова]. – СПб: Символ-Плюс, 2013. – 526 с.
4. Марусей Т. Впровадження CRM-систем у маркетингову діяльність підприємства. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2016/20.pdf
5. Мозгова Г.В., Морозов А.О., Фомін О.Д. використання CRM-систем на українському ринку: особливості та перспективи. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/2_58_2017_ukr/15.pdf
6. Підприємство ІНТАЛЄВ – Офіційний сайт. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.intalev.ua>
7. Top 10 CRM Software Vendors. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.appsruntheworld.com>
8. Функції CRM-систем. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.crmonline.ru/crm/>
9. Шарапа О. М. Управління відносинами з клієнтами через впровадження CRM-систем як складова ефективного ведення бізнесу / О. М. Шарапа // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7 (97). – С.175–183.
10. Ярошенко В.А., Подольная В.В., Геселева Н.В. Роль CRM-системы в маркетинговой деятельности предприятия / Ярошенко В.А., Подольная В.В., Геселева Н.В.// ВІСНИК КНУТД №3 (87), 2015. Серія «Економічні науки» Економіка та управління підприємствами *Economics & Business Management* – С.81-86.

4.2. Комунікаційна підтримка маркетингу в створенні інноваційної продукції

В умовах складних економічних перетворень маркетинг, якісно змінюючись, має посилювати свій вплив на виробничо-господарську діяльність підприємств, забезпечуючи ефективність їх товарної політики. Разом із тим ефективність товарної політики забезпечується інноваційними процесами, які мають місце на підприємстві.

В сучасних умовах особливого значення набувають чинники, котрі надають можливості підприємству гнучко і адекватно реагувати на несподівані зміни у турбулентному економічному середовищі. Від

підприємства вимагається систематичний моніторинг розвитку ринку та визначення місця підприємства серед конкурентів, що у свою чергу вимагає повномасштабного застосування сучасних інформаційних технологій і сучасний маркетингових комунікацій.

Враховуючи багатоаспектність і високий динамізм ринкових процесів, від керівництва підприємства вимагається не лише поточний аналіз ситуації, але й оцінювання перспектив розвитку майбутніх потреб ринку. Ідеальною може стати ситуація, коли можна розпізнати і задовольнити ці потреби ще до того, як очікуванні зміни реалізуються. За таких умов, набуває необхідності постійне здійснення інноваційної діяльності шляхом пошуку інновації з орієнтацією на перспективу формування попиту на ринку.

Ключовим чинником успіху в умовах гіперконкуренції стає можливість отримання на ринку стійких конкурентних переваг саме завдяки інноваціям.

Розвиток інноваційної діяльності сучасних підприємств вимагає формування нового механізму взаємодії виробників та споживачів на основі узгодження їх інтересів. Потреба у використанні та комерціалізації інновацій, з одного боку, і у підвищенні конкурентоспроможності вітчизняної продукції, з іншого, зумовили появу нових завдань перед підприємствами – ефективного управління інноваційною діяльністю.

Сьогодні маркетинг є однією з основних філософій ведення бізнесу, що дозволяє підприємствам виживати, активно розвиватися й конкурувати на ринку, у результаті чого їхні доходи постійно збільшуються, витратна частина знижується, і, відповідно, зростає прибуток (що і є основною метою діяльності будь-якого підприємства, не враховуючи некомерційну сферу). В умовах постійно мінливих запитів споживача, технологій і конкурентного оточення виживання компанії безпосередньо залежить від того, наскільки успішно вона розробляє і впроваджує нові товари на ринок.

Проте дослідження потреб споживача і розробка товару є дуже складними процесами, які вимагають ретельного підходу і від яких найбільше залежить успіх товару-новинки на ринку. І після того як товар виявиться на ринку, він не може бути наданий сам собі. До нього необхідно застосувати правильні маркетингові стратегії – сегментування, позиціонування і комплекс маркетингу.

Під інновацією розуміють ідею, товар або технологію, запущені у виробництво і представлені на ринку, які споживач сприймає як абсолютно нові або ті, що володіють деякими унікальними властивостями [4]. Інакше кажучи, це нові якості, вперше реалізовані в товарі або технології і представлені на ринку. Інновація – це кінцевий результат нововведення, спрямований на досягнення відповідного ефекту та

створення нових або удосконалених конкурентоспроможних товарів (послуг, технологій тощо), що задовольняють потреби споживачів, вона може охоплювати всі сфери діяльності підприємства і сприяє розвитку та підвищенню його ефективності [2].

За результатами проведеного дослідження сутності і змісту категорій «маркетинг» та «інновації» можна зробити висновок, що ці поняття частіш за все поєднуються в наступному контексті (перелік представлено в порядку зменшення за частотою згадувань):

- використовують традиційні методи та інструменти маркетингу для створення та розповсюдження інновацій, при цьому одні вчені називають це поєднання «маркетингом інновацій», а інші – «інноваційним маркетингом»;

- під час інноваційного процесу застосовують лише одну з функцій маркетингу – маркетингові дослідження, при цьому називають це поєднання «маркетинг інновацій», або просто підкреслюють важливість проведення такого роду досліджень під час інноваційного процесу;

- одночасне покращення, удосконалення як продукції, так і маркетингу – всі вчені називають це поєднання «інноваційний маркетинг»;

- створення та використання інновацій в самому маркетингу, при цьому одні вчені називають це поєднання «інноваційний маркетинг», а деякі «маркетингові інновації» або «інновації в маркетингу»;

- маркетинг та інновації розглядають як необхідні умови для ведення успішного бізнесу, але маркетинг є традиційним;

- маркетингові дослідження без врахування технологічних досліджень заважають появі інновацій;

- відокремлення «інноваційного маркетингу» від «маркетингу інновацій».

Головним висновком є той факт, що єдиного визначення, яке б поєднувало категорії «маркетинг» та «інновації», не існує. Також не існує єдиного визначення для таких понять, як «інноваційний маркетинг» та «маркетинг інновацій». Одні науковці вважають ці визначення тотожними, інші – різними.

Під інноваційним маркетингом слід розуміти концепцію ведення бізнесу, яка передбачає створення вдосконаленої або принципово нової продукції (виробу, технології, послуги, управлінського рішення) – інновації – і використання в процесі її створення та розповсюдження вдосконалених чи принципово нових – інноваційних – інструментів, форм та методів маркетингу з метою більш ефективного задоволення потреб як споживачів, так і виробників. Інакше кажучи, підприємство виробляє інновації, перш за все такі, які задовольняють як потреби споживачів, так і

його власні потреби, і використовує інноваційні підходи для реалізації засад маркетингу.

Зазвичай виділяють наступні причини невдач при виведенні інноваційних товарів на ринок: інноватор виводить на ринок «свій» продукт, не беручи до уваги результати маркетингових досліджень; продукт хороший, але ринок переоцінений; невдале позиціонування товару на ринку; витрати на продукт перевищили заплановані; реакція конкурентів виявилась іншою, ніж передбачалося [1].

При цьому шанси інноваційних товарів на успіх значно збільшуються, якщо: розробники інноваційного продукту розуміють потреби потенційних споживачів; сам продукт характеризується високим співвідношенням результатів / витрат; компанія випереджає конкурентів за термінами впровадження інновацій; у компанії є можливість виділити кошти на просування продукту [5].

Самі по собі інновації пов'язані з дуже високим ризиком через дорожнечу і тривалості процесу розробки, непередбачених затримок під час розробки та низький рівень успіху на ринку.

Проте, не дивлячись на всі ризики, компанії, які освоюють інновації, стають менш вразливими для атак конкурентів, володіючи знанням, яким не володіє жоден з них.

Ф. Котлер виділяє дев'ять етапів процесу розробки інновацій: вибір напрямків пошуку; генерація ідей; відбір ідей; розробка і тестування концепції товару; маркетингова стратегія; економічний аналіз; створення прототипів; пробний маркетинг; комерціалізація [4].

Звичайно, послідовний, упорядкований процес дозволяє краще контролювати розробку, відстежуючи кожен етап, але він витрачає найцінніший ресурс фірми – час, який в своїх цілях може використовувати конкурент, принісши провал фірмі. Сьогодні повільно працювати або довго думати занадто ризиковано, тому компанії вважають за краще процес паралельної розробки товару, який передбачає тісну співпрацю між підрозділами і суміщення за часом кілька етапів розробки. Цей підхід дозволяє заощадити час і підвищити ефективність.

Дана маркетингова концепція, що представлена на рис. 4.1, орієнтована на виявлення потреби і її задоволення.

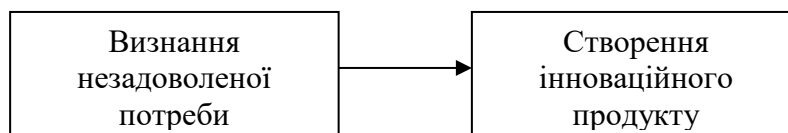

Рис. 4.1 – Концепція розробки інновації Ф. Котлера

Основна складність полягає у виявленні незадоволених потреб цільової аудиторії і формування відповідної комерційної пропозиції.

Компанії залишалося лише випустити новий продукт або оновити старий, а потім отримувати прибуток.

Але сьогодні отримав розвиток зовсім інший напрямок маркетингу, який називають «маркетингом нових ідей». Його основна ідея – винайти товар, позиціонувати його як бренд, пояснити споживачам, в чому його перевага, і, можливо він прийдеться їм до душі [7]. Найбільш поширений цей вид маркетингу в області високих технологій.

На сьогоднішній день у багатьох галузях дуже складно виявити незадоволені потреби, тому застосування традиційної концепції маркетингу досить ускладнено. Сучасна інновація є блискуче розробленою концепцією, що нерідко нав'язується споживачеві (рис.4.2). У багатьох галузях, таких як індустрія моди, розваг, іграшок і кіно завжди впроваджувався продукт на ринок, розроблений за допомогою концепції «нових ідей». Завдяки грамотно проведеній комунікаційній політиці, а також політиці агресивної експансії, компанії часто вдається переконати споживача в необхідності того чи іншого продукту.

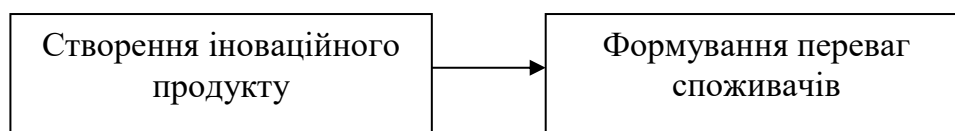

Рис. 4.2 – Концепція маркетингу нових ідей

Таким чином, маркетинг нових ідей спрямований на створення інновації, яка з'являється незалежно від бажання і прагнення споживача. Зусилля маркетингу спрямовані в основному на пристосування продукту до розуміння і потреб споживачів. Засоби просування – багатобюджетні промоушен-кампанії, або партизанський маркетинг. Підсумок роботи – адаптація продукту на ринку, отримання визнання споживачів.

Розвитку маркетингу нових ідей сприяв ряд чинників: висока швидкість виникнення інновацій, яка перевищила швидкість виявлення потреб; нездатність виявити приховані потреби аудиторії, висока конкуренція, яка змушує шукати нові шляхи залучення і утримання клієнтів, шляхом прогресу в своїй галузі для підвищення прибутковості компанії.

Звичайно, цю концепцію можна визначити як неетичну: керуючи вибором споживача, не дозволяючи зробити йому цей вибір самому, нав'язуючи йому товари, потреби в яких він, можливо, не відчуває. Однак, якщо взяти до уваги той факт, що безліч геніальних ідей не було реалізовано саме за рахунок неякісно проведеного дослідження або через бюрократичні процедури, то її ефективність складно спростувати. І сьогодні, коли на ринку панує інновація і конкуренція змушує шукати все

нові і нові шляхи підвищення прибутку і залучення клієнтів, іншого виходу просто не існує.

Таким чином, компанія повинна сама вибрати якої концепції їй слід дотримуватися. При цьому необхідно врахувати всі визначальні чинники, її цілі та стратегію. Незаперечним залишається лише той факт, що інноваційна діяльність визначає позиції фірми на ринку і тільки через формування потужного інноваційного потоку можливо забезпечення конкурентних переваг і лідерство на ринку. Технічний успіх є тільки необхідна, але недостатня умова для успіху в інновації. В кінцевому підсумку вирішальним фактором є визнання споживачів (рис.4.3). Якщо інновація не відповідає прихованим потребам цільових споживачів, то вона в довгостроковому періоді зазнає невдачі на ринку.

Рис. 4.3 – Фактори, що забезпечують успіх інноваційного продукту

Таким чином, факторами успіху є висока корисність продукції, і її успішне поширення на цільовому ринку. На досягнення цих показників і спрямовані дії інноваційного маркетингу. Дослідницькі підрозділи повинні спиратися у своїй діяльності на маркетингові дослідження ринків, які задають напрямки роботи. З іншого боку науково-дослідні підрозділи відстежують тенденції науково-технічного прогресу, прогнозують створення нового товару, і, відповідно, вимагають від маркетингових служб проведення ринкового дослідження з оцінки ринкового потенціалу нового товару.

Інноваційний маркетинг можна визначити як концепцію маркетингу, згідно з якою організація повинна безперервно вдосконалювати продукти і методи маркетингу. У сучасному суспільстві він являє собою єдність стратегії, філософії бізнесу, функцій і процедур управління компанією.

Основна мета стратегічного інноваційного маркетингу полягає в розробці стратегії проникнення нововведення на ринок.

Завдання інноваційного маркетингу полягає у створенні та впровадженні нових пропозицій на вже існуючих і потенційних ринках збуту.

Особливість інноваційного маркетингу полягає в тому, що він працює з фізично не існуючим товаром, а з ідеєю або проектом.

Виділяють наступні причини виникнення інноваційного маркетингу:

- потенційні споживачі часто стикаються з труднощами отримання користі від інновації. Це обумовлено складністю технологій, високою швидкістю інноваційного процесу та ненадійності оцінок користі і витрат;

- технічний прогрес, незважаючи на патентний захист, не гарантує успіху. Сьогодні він є необхідною умовою, тому споживачі повинні знати, яку користь їм принесе споживання даного продукту;

- високий рівень ризиків, з якими стикається споживач при застосуванні нових технологій;

- розробники часто працюють ізольовано від ринку, тому їм складно відстежувати швидкоплинні потреби споживачів. Для цього і проводяться дослідження ринку і виявляються перспективні напрямки розробок;

- у споживачів є проблеми при формулюванні своїх потреб. Завдання маркетологів зводиться до того, щоб, визначивши проблеми споживачів, вирішити їх за допомогою інноваційного продукту [3].

Основні напрямки в рамках інноваційного маркетингу зводяться до наступного:

- аналіз ринку та оточення. По-перше, необхідно відстежувати тенденції розвитку ринку інновацій, виявляти чинники технологічного розвитку; по-друге, виявляти нереалізовані потреби цільової аудиторії, відстежувати дії конкурентів;

- розвиток на підприємстві. Стратегічний напрямок – формування сприятливого інноваційного клімату, визначення ролі і місця інновації в загальній стратегії фірми. З тактичної сторони – стимулювання розвитку з боку підрозділів для досягнення синергетичного ефекту;

- застосування на підприємстві. Узгодження маркетингових досліджень і технологічних розробок, розвиток взаємодії, командна робота на всіх стадіях.

Одним з визначальних чинників успіху інноваційного продукту на ринку є правильно проведене дослідження даного ринку.

Будь-яка інновація, перш за все, повинна бути орієнтована на споживача, інакше її чекає провал на ринку.

Існує інша думка, що, по-перше, сьогодні на ринку конкуренція просто не залишає часу на проведення повномасштабного дослідження; а, по-друге, зараз вже дуже складно визначити нереалізовані потреби цільової аудиторії, тому виробникові не залишається нічого, крім як розробити концепцію товару, випустити його на ринок і створити попит, правильно позиціонувавши товар-новинку.

Який підхід є правильним визначити складно, все залежить від безлічі факторів, починаючи від конкуренції, і закінчуючи країною і рівнем

розвитку її економіки. Швидше за все, ні одна з компаній не дотримується єдиної концепції, враховуючи всі чинники, вона вибирає найбільш прийнятне для себе поєднання. Для кожної компанії також індивідуальні і етапи розробки і дослідження, і графік проведення тих чи інших заходів.

Дослідження ринку є найскладнішим, тривалим і важливим етапом в процесі розробки нововведення. Якою б технічно досконалою не була інновація, якщо вона не задовольняє потреби споживача і не приносить йому практичного результату, то всі інвестовані кошти не принесуть очікуваний прибуток.

Відомо, що тільки 5% наукових розробок досягають визнання на ринку. Основна причина такої сумної статистики – помилковий вибір портфеля НДДКР. Часто не враховується загальна стратегія фірми і її узгодженість з інновацією, не до кінця зібрана інформація про цільову аудиторію і її проблеми, невірно витлумачена отримана інформація. Такі помилки можуть принести компанії не тільки величезні збитки, але також і змістити її з займаної нею позиції на ринку, або витіснити з нього взагалі [6].

Компанії можуть вкладати в НДДКР величезні суми, відсоток успішних нововведень дуже низький, тому перш ніж інвестувати вільні кошти в той чи інший напрямок, необхідно отримати докази, що виправдовують настільки високий ризик. Для цього важливо сформулювати маркетингове мислення. Витрати на проведення дослідження досить високі, але лише воно може дати гарантії успіху. У будь-якому випадку, вартість дослідження в багато разів менше збитків, які є ризик понести.

Основні фактори успіху інновації – це, по-перше, поєднання якості і унікальності ідеї, які підвищують споживчу цінність товару; по-друге, ретельно продумана концепція товару; по-третє, здатність товару краще, ніж аналогічні товари конкурентів, задовольняти потреби ринку (рис.4.4). Також визначальним фактором є тісний контакт всіх відділів компанії між собою і кінцева відповідальність вищого керівництва за успіх інновації.

Рис. 4.4 – Маркетингові фактори успіху інноваційного продукту

Виділяють три основні етапи в процесі дослідження ринку і вибору перспективного напрямку розробки нововведення: вибір напрямку пошуку; генерація ідей; відбір ідей.

Успіх інновації залежить від правильного вибору напрямків пошуку, який повинен служити чотирьом основним цілям: визначення основного напрямку розробок, координація відділів відповідно до цих напрямків, концентрування уваги розробників на поставлених завданнях і контроль вищим керівництвом діяльності всіх підрозділів в процесі розробки.

Компанії формулюють напрямки розробки в документі, який формує стратегію розробки, обґрунтовує вибір пріоритетних напрямків, цілі, які необхідно досягти і описує товари, ринок і технології, на яких слід зосередити увагу.

Що стосується збору інформації, то необхідно не тільки зібрати ті дані, які недоступні конкурентам і можуть принести конкурентну перевагу, але ще вірно провести їх інтерпретацію. Сьогодні інформаційне середовище можна охарактеризувати як високо забруднене, в якій дуже багато непотрібної інформації. Труднощі і полягають в тому, щоб визначити які дані є важливими і можуть принести практичний результат, а які – ні.

Після того, як обрані основні напрямки пошуку, необхідно організувати постійний потік ідей, який повинен стати систематизованим процесом. Основні джерела нових ідей – це: внутрішні джерела – відділи компанії і персонал, а також покупці, конкуренти і постачальники. Також інформацію можна отримати з вторинних джерел, виставок, семінарів, державних агентств.

Після того як буде вироблено максимальну кількість нових ідей, необхідно провести їх аналіз та вибрати ті, на які в подальшому буде зосереджено увагу розробників. При цьому необхідно відповісти на питання, які визначають ті вигоди, які отримає покупець під час споживання даного товару, вигоди, які отримає компанія при реалізації даного проекту, його відповідність загальній стратегії, наявність необхідних каналів поширення і просування, а також наявність необхідного досвіду.

До визначальних факторів успіху нового товару відносять: сумісність з цілями і стратегічною лінією компанії; наявність необхідного маркетингового досвіду; наявність необхідних каналів поширення; виробничі можливості; науково-дослідна база; матеріально-технічна база.

Компанія повинна оцінити свої передбачувані позиції по кожному з критеріїв, а тоді зробити висновок, наскільки вистачає її можливостей для успішної реалізації даного проекту, проте, навіть цей спосіб оцінки не гарантує успіх товару при його виведенні на ринок. Так виглядає процес дослідження ринку і вибору перспективних напрямків розвитку інноваційних товарів в класичному маркетингу. Не можна сказати, що в найближчому майбутньому дана концепція набуде якихось кардинальних змін, оскільки її ефективність виправдовує себе.

Однак, сьогодні багато компаній не займаються самостійно дослідженням ринку і генерацією ідей. Дуже часто цей напрям віддається на аутсорсинг. Основними причинами цього процесу можна назвати: по-перше, прискорення процесу розробки інновацій – компанія може дозволити собі заощадити багато часу, не розробляючи ідей, а просто купивши їх; по-друге, венчурні фірми, що займаються розробкою інновацій, володіють більш компетентним персоналом, більшим капіталом і глибоким знанням ринку; і, по-третє, в період глобалізації набагато легше взаємодіяти з іншими компаніями і переймати досвід зарубіжних партнерів через компанії, що спеціалізуються на дослідженні ринків нових технологій.

Також існує інший підхід до розробки інновацій – він не є альтернативою першому, однак, існують певні відмінності між ними. Також цей підхід орієнтований на компанії, які повністю розробляють інновації самі, не вдаючись до послуг інших фірм. Цей підхід розроблений компанією Toyota, і як це властиво японцям, орієнтований на глибокий аналіз і дослідження не тільки проблеми, а й її причин. Вони підкреслюють важливість самого процесу дослідження, який при правильному проведенні дасть правильний результат. Інновація є нагальною потребою і немислима без всебічного розуміння реальної ситуації [2].

Існують певні принципи проведення дослідження: планувати з урахуванням кінцевої мети та чітко визначати завдання (ці два принципи націлені на вище керівництво, яке визначає напрями і контролює весь процес); постійний обмін інформацією та врахування досвіду інших; аналіз можливостей і загроз; реалізовувати потенціал творчого мислення; аналізувати всі можливі альтернативні варіанти; приймати рішення на основі консенсусу, розглянувши всі можливі варіанти; негайно почати діяти після ухвалення рішення.

У даній концепції виділяються три основних етапи розробки інновації: зрозуміти першопричину; паралельне проектування на базі групи альтернатив (80% планування, 20% реалізація); цикл PDCA безперервне навчання на основі досвіду. Спочатку – планування (Plan) дії, тоді його виконати в невеликому, пілотному варіанті (Do), далі – порівняти результат з планом (Check) і, якщо все в порядку, зробити план стандартом (Act); дана концепція орієнтована більше на сам процес дослідження. До того ж для її реалізації необхідно всебічне розуміння необхідності інноваційного процесу і орієнтація компанії і всіх її підрозділів на безперервний інноваційний процес, який передбачає постійну взаємодію всіх служб і врахування думки кожної з них; вважаємо за необхідне, знайти першопричину проблеми, яка виникла, тому що саме вона вказує на правильне її рішення. Без її усвідомлення

виникає ефект «маркетингової короткозорості», який не дозволяє об'єктивно оцінити корисність продукту, що розробляється. Далі необхідно генерувати ідеї в рішення, і лише тоді вибирається найбільш прийнятне з них, при цьому необхідно врахувати безліч чинників, таких як тип ринку, характер конкуренції в галузі, споживчу поведінку цільової аудиторії. Канали розподілу та макроекономічні чинники: економічну, демографічну та політичну ситуацію. Тоді відбувається узгодження з відділами НДДКР, технологічним і відповідність концепції продукту загальній стратегії компанії.

Схематично процес дослідження напрямів розробки інновацій подано на рис. 4.5.

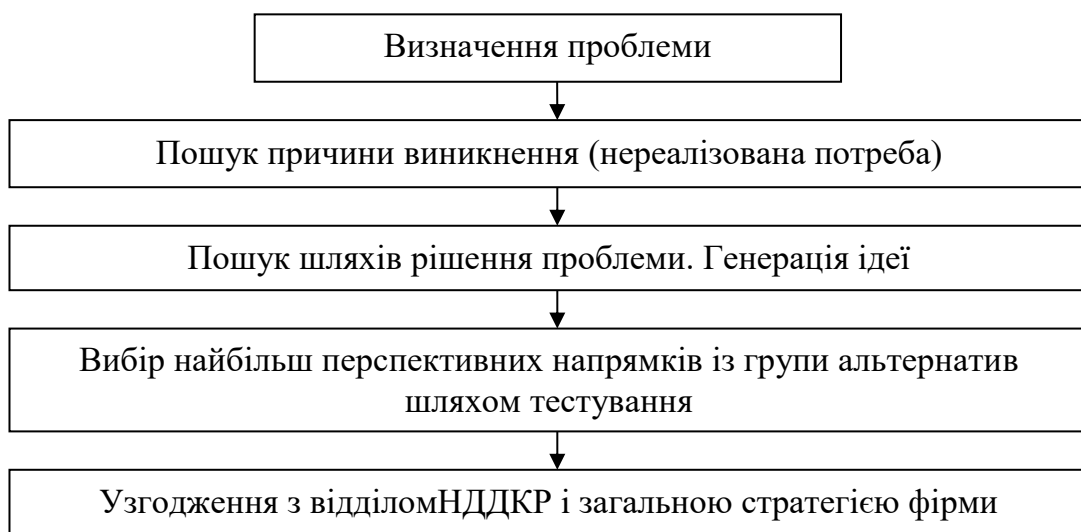

Рис. 4.5 – Процес дослідження напрямків розробки інновацій

Таким чином, компаніям необхідно орієнтуватися на споживача, а для цього важливо правильно його вивчити, орієнтуючись не тільки на отримання максимального великої кількості інформації, а й на правильне його тлумачення і прийняття вірного на його підставі рішення.

Отже, досліджуючи комунікаційну підтримку маркетингу у створенні інноваційного продукту нами було з'ясовано, що вона полягає у орієнтації виробництва і збуту на більш повне, ніж у конкурентів задоволення існуючих потреб споживачів за допомогою різних видів інновацій у формуванні і стимулюванні попиту на принципово нові інноваційні товари (як вироби, так і послуги), що призначені для задоволення потреб новим способом, а також прихованих (неявних)) потреб чи нових потреб. Тому для розвитку підприємства, підвищення його конкурентоспроможності та закріплення лідерських позицій, необхідно дотримуватись двох напрямів діяльності – розробляти і впроваджувати інновації та реалізувати заходи комплексу маркетингу, що спрямовані на комерціалізацію інновацій.

Список використаної літератури:

1. Дибчук Л.В. Ефективність використання нетрадиційного маркетингу та ступінь довіри до нього потенційних споживачів / Л.В. Дибчук // Науково-виробничий журнал «Бізнес - навігатор» – 2018. – № 6 (49). – С. 87-91.
2. Ілляшенко С.М. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : монографія / С.М. Ілляшенко. – Суми: Університетська книга, 2008. – 616 с.
3. Ковальчук С.В. Маркетингова політика розподілу інноваційної продукції промислових підприємств / С. В. Ковальчук, Л.В. Дибчук // Вісник НУВГП. Серія: Економічні науки. – 2018. – № 2 (82). – С. 382-392.
4. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер, Г. Армстронг ; пер. с англ. – 9-е изд. – М. : Вильямс, 2005. – 1200 с.
5. Нянько В. М. Інноваційний маркетинг на підприємствах України / В. М. Нянько // Інноваційна економіка. – 2014. – № 6. – С. 228-231.
6. Третьяк О. П. Маркетингові аспекти просування інноваційної продукції на ринок / О. П. Третьяк // Бізнес Інформ. – 2015. – № 1. – С. 393-399.
7. Шевчук А. Ю. Особливості концепції інноваційного маркетингу сучасного підприємства / А. Ю. Шевчук // Управління розвитком. – 2014. – № 7. – С. 104-106.

4.3. Зелена логістика як концепція сталого розвитку транспортно-логістичної системи в Україні

На даний час на фоні стрімкого розвитку циркулярної економіки в умовах глобалізації й інтеграції значної актуальності набувають питання охорони та збереження навколишнього природного середовища у різних видах господарської діяльності. Про це було наголошено в глобальному Порядку денного у галузі розвитку на період до 2030 року, прийнятому на Саміті зі сталого розвитку у вересні 2015 р. Це зазначено і в розроблених ООН «Цілях сталого розвитку 2016-2030 рр.», реалізація яких вимагає формування інноваційного підходу до зеленої трансформації економіки та здійснення моніторингу [1, с. 7].

Забезпечення сталого розвитку транспортно-логістичної системи потребує впровадження адекватних трансформаційним перетворенням економіки організаційно-управлінських й екологічних технологій, а також сучасних інноваційних моделей скорочення негативного впливу транспорту на навколишнє природне середовище. Це відповідає концепції зеленого зростання, яку запропоновано Організацією Економічного Співробітництва та Розвитку.

Як показує передовий міжнародний досвід, підвищення ефективності функціонування транспортної сфери й організації логістичної діяльності можна досягти за рахунок реалізації концептуально нових інструментів управління, які ґрунтуються на засадах логістики, а саме системного і процесного підходів, концепції «ощадливого» виробництва, «точно вчасно».

На сьогодні провідні вчені ведуть наукові дискусії щодо реалізації концепції зеленого зростання з метою збереження довкілля та вдосконалення господарської діяльності підприємств. При цьому бажання підприємств сформувати у споживачів екологічний імідж сприяло розробці концепції сталої логістики, яка включає «зелені» складові та розглядає економічну, соціальну й екологічну діяльність у контексті логістичного управління.

На думку дослідників, найближчим часом більшість споживачів віддаватиме перевагу компаніям, що використовують «зелені» логістичні рішення [2, с. 282].

Для більшості споживачів пріоритетними є ті підприємства, які організовують процеси перевезення «зеленим транспортом» та використовують екологічно чисті технології. За результатами обстеження [3], понад 59% корпорацій визнали, що «зелене» перевезення стане ключовим чинником для споживачів у майбутньому.

Разом з тим трансформація транспортно-логістичної системи у контексті концепції екологізації в Україні відбувається недостатньо ефективно. Так, за даними Міністерства фінансів України, питома вага видатків бюджету на охорону навколишнього природного середовища (ОНПС) незначна і становила в 2017 р. 0,7% загального обсягу видатків державного бюджету, що не відповідає Цілям сталого розвитку 2016-2030 рр. Частка сукупних витрат на ОНПС у загальному обсязі ВВП несуттєва і складала в 2017 р. лише 3,1% (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Фінансово-економічні показники розвитку сфери охорони навколишнього природного середовища в Україні

Роки	ВВП у постійних цінах 2010 р., млн грн	Сукупні витрати на ОНПС		Видатки бюджету на ОНПС	
		млн грн	частка в обсязі ВВП, %	млн грн	частка в загальному обсязі витратків бюджету, %
2010	1079346,0	13128,1	1,2	2872,4	0,8
2011	1138338,0	18490,4	1,6	3890,7	0,9
2012	1141055,0	20514,0	1,8	5297,9	1,1
2013	1140750,0	20377,9	1,8	5594,2	1,1
2014	1066001,0	21925,6	2,1	3481,7	0,7
2015	961821,0	24591,1	2,6	5529,7	0,8
2016	985299,0	32488,7	3,3	6255,4	0,7
2017	1010173,0	31492,0	3,1	7349,3	0,7

Складено й розраховано за даними: [4, с. 221, 225].

Слід зазначити, що частка сукупних витрат на ОНПС у сфері транспорту й складського господарства знизилася за 2012-2017 рр. на 4,4 відсоткових пункти або з 6,2 до 1,8% загального обсягу сукупних витрат на ОНПС. За цей період спостерігалася тенденція скорочення частки капітальних інвестицій у розвиток сфери транспорту й складського господарства на 47,5 відсоткових пункти або з 58,8 до 11,3% загального обсягу сукупних витрат на ОНПС у цій галузі. Частка поточних витрат на ОНПС у сфері транспорту й складського господарства, відповідно, зросла на 47,5 в.п. або з 41,2 до 88,7% загального обсягу сукупних витрат на ОНПС у даному виді економічної діяльності (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Динаміка сукупних витрат на охорону навколишнього природного середовища в сфері транспорту й складського господарства

Роки	Загальний обсяг, млн грн	у тому числі в сфері транспорту й складського господарства		У тому числі			
				Капітальні інвестиції		Поточні витрати	
		млн грн	частка, %	млн грн	частка, %	млн грн	частка, %
2012	20514,0	1262,6	6,2	742,1	58,8	520,5	41,2
2013	20377,9	691,6	3,4	197,6	28,6	494,0	71,4
2014	21925,6	330,0	1,5	78,0	23,6	252,0	76,4
2015	24591,1	303,8	1,2	59,0	19,4	244,8	80,6
2016	32488,7	824,9	2,5	96,7	11,7	728,2	88,3
2017	31492,0	575,4	1,8	65,3	11,3	510,1	88,7

Складено й розраховано за даними: [4, с. 209-210, 225; 5, с. 135].

Частка поточних витрат на ОНПС у сфері транспорту й складського господарства скоротилася за 2012-2017 рр. на 1,2 відсоткових пункти або з 3,7 до 2,5% загального обсягу поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища. Питома вага витрат на захист оточуючого повітря та клімату в сфері транспорту й складського господарства зменшилася на 0,9 відсоткових пункти або з 2,4 до 1,5% загального обсягу цих витрат за всіма видами економічної діяльності. При цьому частка витрат на захист оточуючого повітря та клімату в сфері транспорту й складського господарства майже не змінювалася і становила в 2017 р. 6,2% у загальному обсязі поточних витрат на ОНПС у цій галузі (у 2012 р. – 6,1%) (табл. 4.3).

За 2012-2017 рр. питома вага капітальних інвестицій на ОНПС у сфері транспорту й складського господарства знизилася на 10,7 відсоткових пункти або з 11,3 до 0,6% загального обсягу капітальних інвестицій на ОНПС за всіма видами економічної діяльності (табл. 4.4).

Таблиця 4.3

Динаміка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища

Роки	Загальний обсяг, млн грн	у тому числі в сфері транспорту й складського господарства		З них витрати на захист оточуючого повітря й клімату, млн грн	у тому числі в сфері транспорту й складського господарства	
		млн грн	частка, %		млн грн	частка, %
2012	13924,7	520,5	3,7	1330,8	31,9	2,4
2013	14339,1	494,0	3,4	1411,1	29,0	2,1
2014	13965,7	252,0	1,8	1234,6	22,6	1,8
2015	16915,5	244,8	1,4	1512,6	60,3	4,0
2016	19095,2	728,2	3,8	1755,4	32,4	1,8
2017	20466,4	510,1	2,5	2086,9	31,8	1,5

Складено й розраховано за даними: [4, с. 225; 5, с. 135].

Таблиця 4.4

Динаміка капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища

Роки	Загальний обсяг, млн грн	у тому числі у сфері транспорту й складського господарства, млн грн	Частка в загальному обсязі капітальних інвестицій, %
2012	6589,3	742,1	11,3
2013	6038,8	197,6	3,3
2014	7959,9	78,0	1,0
2015	7675,6	59,0	0,8
2016	13390,5	96,7	0,7
2017	11025,6	65,3	0,6

Складено й розраховано за даними: [4, с. 209-210, 225; 5, с. 135].

За досліджуваний період частка інвестицій в обладнання й устаткування, що пов'язані з екологічно чистими технологіями, в сфері транспорту й складського господарства зменшилася на 20,6 відсоткових пункти або з 21,7 до 1,1% загального обсягу цих інвестицій. Частка інвестицій у комплексні технології із захисту оточуючого повітря та клімату в сфері транспорту й складського господарства скоротилася на 40,2 відсоткових пункти або з 44,2 до 4,0% загального обсягу відповідних інвестицій. При цьому питома вага інвестицій у комплексні технології із захисту оточуючого повітря та клімату в сфері транспорту й складського господарства знизилася на 35,6 відсоткових пункти або з 60,9 до 25,3% загального обсягу інвестицій в обладнання й устаткування, що пов'язані з екологічно чистими технологіями в даній галузі (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

**Динаміка інвестицій в обладнання й устаткування,
що пов'язані з комплексними екологічно чистими технологіями**

Роки	Загальний обсяг, млн грн	у тому числі в сфері транспорту й складського господарства		З них інвестиції на захист оточуючого повітря й клімату, млн грн	у тому числі в сфері транспорту й складського господарства	
		млн грн	частка, %		млн грн	частка, %
2012	3714,8	806,6	21,7	1112,2	491,5	44,2
2013	3233,9	191,7	5,9	1094,2	142,7	13,0
2014	4638,2	70,8	1,5	428,5	11,0	2,6
2015	4952,2	49,2	1,0	436,0	10,0	2,3
2016	7783,7	82,0	1,1	528,9	25,4	4,8
2017	4183,4	47,5	1,1	300,1	12,0	4,0

Складено й розраховано за даними: [5, с. 133].

За 2010-2017 рр. обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення скоротилися на 43,4%, а їх частка в загальному обсязі викидів забруднюючих речовин – з 38,1 до 36,3% або на 1,8 відсоткових пункти (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення

Роки	Загальний обсяг, тис. т	у тому числі пересувні джерела забруднення, тис. т	Частка в загальному обсязі викидів забруднюючих речовин, %
2010	6678,0	2546,4	38,1
2011	6877,3	2502,7	36,4
2012	6821,1	2485,8	36,4
2013	6719,8	2424,7	36,1
2014	5346,2	1996,2	37,3
2015	4521,3	1663,9	36,8
2016	4236,0	1547,9	36,5
2017	3968,7	1440,0	36,3

Складено й розраховано за даними: [4, с. 30].

Як показує аналіз, обсяги викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення зменшилися в 2017 р. порівняно з 2010 р. на 38,2%. Це відбулося у результаті зниження обсягів викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря автомобільним транспортом на 42,5% і залізничним, авіаційним і водним транспортом – на 23,3%.

Варто відмітити, що частка обсягів викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення скоротилася на 3,1 відсоткових пункти або з 16,7 до 13,6% загального обсягу викидів

діоксиду вуглецю. Це обумовлено зменшенням частки обсягів викидів діоксиду вуглецю автомобільним транспортом на 3,1 відсоткових пункти або з 12,9 до 9,8% загального обсягу викидів діоксиду вуглецю. Питома вага обсягів викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря залізничним, авіаційним і водним транспортом майже не змінювалася і становила в 2017 р. 3,8% загального обсягу викидів діоксиду вуглецю (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Обсяги викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення

Роки	Загальний обсяг, тис. т	у тому числі пересувні джерела забруднення		У тому числі за видами транспорту			
				автомобільний транспорт		залізничний, авіаційний, водний транспорт	
		тис. т	частка, %	тис. т	частка, %	тис. т	частка, %
2010	198230,7	33188,9	16,7	25627,3	12,9	7561,6	3,8
2011	235971,3	33749,3	14,3	25449,5	10,8	8299,8	3,5
2012	231997,3	33822,2	14,6	25846,9	11,1	7975,3	3,4
2013	230706,1	33088,1	14,3	25716,8	11,1	7371,3	3,2
2014	194739,8	27813,1	14,3	21180,4	10,9	6632,7	3,4
2015	162071,9	23139,8	14,3	16911,3	10,4	6228,5	3,8
2016	156383,2	21781,5	13,9	15786,7	10,1	5994,8	3,8
2017	150894,1	20502,9	13,6	14736,9	9,8	5766,0	3,8

Складено й розраховано за даними: [4, с. 31].

За аналізований період частка обсягів викидів діоксиду вуглецю автомобільним транспортом знизилася на 5,3 відсоткових пункти або з 77,2 до 71,9% загального обсягу викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення. І, відповідно, частка обсягів викидів діоксиду вуглецю залізничним, авіаційним і водним транспортом збільшилася на 5,3 в.п. або з 22,8 до 28,1% загального обсягу викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення.

З огляду на вищевикладене, доведено, що впровадження інноваційних логістичних концепцій для дієвого функціонування транспортно-логістичної системи в Україні стримується недостатнім розвитком логістичної інфраструктури, низькою якістю логістичних послуг та їх високою вартістю, обмеженими інвестиційними ресурсами тощо. Це підтверджує й дослідження Всесвітнього банку [6], згідно з яким Україна посіла в 2018 р. 69-е місце серед 167 країн світу в рейтингу Індексу ефективності логістики (LPI). При цьому за критерієм «Якість інфраструктури» Україна посіла 105-е місце, а «Якість і компетентність логістичних послуг» – 70-е місце серед 167 країн світу.

У зв'язку з цим сучасні умови господарювання потребують реалізації принципів та інструментів «зеленої» логістики як концепції сталого розвитку національної транспортно-логістичної системи.

На основі обстеження компанії PE International (Великобританія) [7] визначено ключові переваги при впровадженні систем «зеленої» логістики, до яких віднесено зниження рівня викидів в атмосферу (33% керівників і топ-менеджерів компаній); залучення нових клієнтів або розробка нових продуктів (26% респондентів).

Термін «зелена логістика» виник на початку 90-х років ХХ ст. як новий метод у логістиці, який адаптує стандартні логістичні вимоги до раціональності, ефективності й швидкості обробки і руху товарів та враховує заходи з охорони навколишнього середовища [8, с. 88].

Досліджуючи змістовне наповнення терміну «зелена логістика», встановлено, що існують різні підходи до його трактування:

екологічно прийнятна та ефективна транспортна система розподілу [9, с. 340];

науковий напрям і один із чинників збереження довкілля, який засновано на ресурсозберігаючих та екологічно безпечних процесів і технологіях [10, с. 53];

напрямок, який передбачає цілісне перетворення логістичних стратегій, процесів, структур усіх учасників ланцюга поставок у відповідності до ресурсозберігаючих, енергоефективних та природоохоронних технологій і має на меті досягнення балансу між економічною та екологічною ефективністю [11, с. 32];

сукупність логістичних підходів до оптимізації переміщень матеріальних потоків (у тому числі потоки відходів і вторинних ресурсів для переробки), транспортних засобів, природних, фінансових, інформаційних, енергетичних і людських ресурсів із застосуванням прогресивних технологій у процесі прийняття управлінських рішень органами місцевого самоврядування з метою створення такого середовища, в якому забезпечуються потреби населення, підвищується ефективність виробництв міського господарства та досягається умова мінімізації негативних наслідків антропогенного втручання в екосистему міста [12, с. 163];

логістика, яка заснована на ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологіях [13, с. 43; 14, с. 87];

з позиції забезпечення екологічної безпеки окремої системи як для всього суспільства, так і для окремого споживача [15, с. 50].

На основі узагальнення наукових джерел виявлено, що процес становлення й розвитку концепції зеленої логістики був непростим. Так, зарубіжні вчені J.-P. Rodrigue, B. Slack, C. Comtois окреслюють змістовне наповнення категорії «зелена логістика» достатньо широко, безвідносно до предмета й об'єкта дослідження. У рамках даної

концепції логістична діяльність зводиться лише до транспортної системи розподілу, що має здійснюватися на екологічних принципах. Крім цього, вони стверджують, що існують певні невідповідності понять «зелений» і «логістика», оскільки стратегії економії витрат часто суперечать принципам охорони довкілля, які зазвичай не враховують екологічні витрати [9, с. 341].

Дослідники у своїх наукових працях [3, 16, 17] довели, що зародження, формування та подальша структуризація «зеленої логістики» тісно переплітається із логістичними принципами. На їх думку, саме «екологізація» логістичної діяльності в майбутньому стане важливим чинником конкурентоспроможності, оскільки більшість споживачів пріоритетними вважатиме компанії, що здійснюють вантажоперевезення «зеленим» транспортом і використовують технології, які зберігають природні ресурси.

У результаті дослідження встановлено, що ряд вчених запропонували екологічний напрям логістики називати «екологістикою» або «екологічною логістикою», що вказує на екологічну орієнтацію логістичної діяльності, а також на таку її мету, як створення інтегрованої екологістичної системи.

При цьому міжнародні й українські наукові школи трактують поняття «екологістика» по-різному, а саме:

сукупність дій, пов'язаних із оцінкою та мінімізацією екологічних наслідків логістичної діяльності, де логістична діяльність є причиною виникнення негативних екологічних наслідків [18, с. 130];

новий напрям, що передбачає застосування прогресивних технологій логістики та сучасного обладнання з метою мінімізації забруднень і підвищення ефективності використання логістичних ресурсів [19, с. 291];

наука та комплекс заходів, що забезпечує рух матеріалів при здійсненні усіх виробничих процесів до його перетворення у готовий товар чи відходи виробництва з подальшим супроводом відходів до утилізації або безпечного зберігання у навколишньому середовищі, а також забір та утилізація відходів споживання, їх транспортування, утилізація або безпечне зберігання в навколишньому середовищі [20, с. 11].

Отже, виходячи з вищевикладеного, можна дійти такого висновку. На сучасному етапі необхідним є впровадження і розвиток концепції «зеленої» логістики, яка дозволяє поєднати в єдину систему екологію й економіку задля збереження довкілля та досягнення ефективного функціонування транспортно-логістичної системи із використанням екологічно чистих технологій.

Головними принципами даної концепції мають стати застосування комплексного підходу до управління логістичними потоками, ефективне

використання ресурсів (виробничі, фінансові, енергетичні, інформаційні), оптимізація витрат на організацію процесів логістичної діяльності, мінімізація ризиків при функціонуванні транспортно-логістичних систем, використання цифрових інформаційно-комунікаційних технологій у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Реалізація концепції зеленої логістики сприятиме сталому розвитку транспортно-логістичної системи в Україні за рахунок узгодженості дій між учасниками логістичного ланцюга; ефективної організації логістичних процесів (складування, транспортування, зберігання тощо); раціонального й оптимального руху матеріальних, транспортних, інформаційних і фінансових потоків; зростання обсягів інвестицій; підвищення якості логістичних послуг і обслуговування споживачів; скорочення витрат на логістичну діяльність і рівня ризиків від її здійснення; формування сучасної логістичної інфраструктури.

Список використаної літератури:

1. Доповідь про зелену трансформацію в Україні на основі показників зеленого зростання ОЕСР. Київ: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2016. 60 с.
2. Маргіта Н.О., Білоніжка У.З. Сучасні тенденції впровадження «зеленої» логістики. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 1. С. 279-286.
3. Christof Dr., Ehrhart E. *Delivering Tomorrow: Towards Sustainable Logistics*. Bonn, Germany: Deutsche Post AG, 2012. 151 p.
4. Довкілля України за 2017 рік: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 225 с.
5. Діяльність суб'єктів господарювання за 2017 рік: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 139 с.
6. *Connecting to Compete 2018. Trade Logistics in the Global Economy. The Logistics Performance Index and Its Indicators* / J.-F. Arvis, I. Ojala, C. Wiederer, B. Shepherd, A. Raj, K. Diarabayeva, T. Kliski. Washington, DC, The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, 2018. 82 p.
7. *Green logistics. Improving the environmental sustainability of logistics* / Alan McKinnon, Sharon Cullinane, Michael Browne and Anthony Whiteing. The Chartered Institute of Logistics and Transport, London, 2010. 72 p.
8. Murphy P.R., Braunschweig R.F., Charles D. *Green Logistics: Comparative views of environmental progressives, moderates and conservatives*. *Journal of Business Logistics*. 1996. No 1. P. 87-102.
9. Rodrigue J.-P., Slack B., Comtois C. *Green Logistics (the Paradoxes of) The Handbook of Logistics and Supply Chain Management* / A.M. Brewer, K.J. Button, D.A. Hensher. London: Pergamon, 2001. P. 339-350.
10. Поручинська І.В. Передумови впровадження «зеленої» логістики на автомобільному та залізничному транспорті Волинської області. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 53-56.
11. Коломиец И. «Зеленая» логистика – лучшее из практики. *Транспорт і логістика*. 2011. № 3. С. 32-33.

-
12. Герасимчук З.В., Аверкина М.Ф. Інституційне забезпечення «зеленої логістики» в місті. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 11 (137). С. 161-168.
13. Чеклов В.Ф., Чеклова В.М. Передумови розвитку «зеленої» логістики на залізничному транспорті. *Технологический аудит и резервы производства*. 2014. № 1/3 (15). С. 43-45.
14. Гурч Л.М., Хмара Л.Є. Розвиток «зеленої логістики» в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. Вип. 811. С. 86-91.
15. Смирнов І.Г. «Зелена логістика»: еколого-географічний вимір. *Український географічний журнал*. 2002. № 2. С. 49-52.
16. Baumgarten H. *Supply Chain Steuerung und Services. Logistik Dienstleister managen globale Netzwerke. Best Practices*. Berlin: Springer, Auflage, 2004. 292 p.
17. Kümmersteiner G. *Handbuch «Ökologistik»*. Hochschule Amberg-Weiden, 2011. 115 p.
18. Rogers D., Tibben-Lembke R. An examination of reverse logistics practices. *Journal of Business Logistics*. 2001. No 22 (2). P. 129-145.
19. Janbo Li, Songxian Liu. *The Form of Ecological Logistics and Its Relationship Under the Globalization. Ecological Economy*. 2008. No 4. P. 290-298.
20. Єгоращенко І. В. Впровадження «зеленої» (екологічної) логістики суб'єктів господарювання. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 9. С. 10-14.

РОЗДІЛ 5.

РОЛЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

5.1 Публічна влада у забезпеченні сталого розвитку територій

Відповідно до сучасних досліджень сталий розвиток – це розвиток, який спроможний задовольнити потреби сучасного часу, не загрожуючи при цьому інтересам і потребам майбутнім поколінням. В сучасному світі на основі цього поняття існують безліч понять розвитку: рівноважний, збалансований, гармонійний, амортизуємий, контрольований, невичерпний розвиток та інше [1, с. 22]. С урахуванням економічної теорії сталий розвиток – це соціально-економічний розвиток, який передбачає приріст відповідних показників.

Спроби України домогтися сталого соціально-економічного розвитку, дотримання до європейської спільноти в умовах активної участі в світових інтеграційних процесах вимагає активізації досліджень науково-методичного та практичного супроводу організаційного і економічного забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

У зв'язку з необхідністю розробки нової концепції розвитку національної економіки, яка б дозволила вирішити проблеми сучасності, а також сприяла б поліпшенню стану навколишнього середовища, забезпечення суспільства необхідним обсягом ресурсів доцільно переглянути теоретичні основи забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку. Найважливішим в розрізі даної проблеми є визначення ролі органів публічної влади у забезпеченні сталого розвитку територій та досягнення пріоритетів, які отримає Україна при дотриманні принципів сталого розвитку на всіх рівнях управління національної економіки.

Публічні органи влади відіграють вирішальну роль у соціально-економічному розвитку територій, само вони створюють сприятливі умови у межах яких відбуваються соціально-економічні процеси. Цьому питанню присвятили свою роботи українські вчені: Т. Безверхнюк, Н. Гончарук, Б. Данілішин, Т.Маматова, Л. Мельник, Ю.Шаров та інші. Але поки ще залишаються не вирішеними безліч питань стосовно ролі органів публічної влади у вирішенні задач сталого розвитку територій, а само критерії оцінки, за якими соціально-економічний розвиток може визначений як сталий.

Неоднозначність поняття сталого розвитку полягає у тому, що «сталість» можна розглядати як можливість утримувати рівновагу и як стабільність тобто можливість підтримувати визначені темпи розвитку, однак, на нашу думку сталість соціально-економічного розвитку, (а само цій

розвиток ми розглядаємо як об'єкт цього дослідження) може вважатися сталим, коли він має темпи приросту [1, с. 79].

Органи публічної влади (органи державної влади та місцевого самоврядування) через механізми, методи та інструменти впливають на розвиток певної території.

З 2014 році в Україні впроваджено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Вона викликана політичними процесами, що відбуваються в державі й суспільстві на шляху євроінтеграції. Вона передбачає децентралізацію, створення належних матеріальних (майно, зокрема земля, що перебувають у власності територіальних громад), фінансових (податки та збори, що пов'язані з територією відповідної адміністративно-територіальної одиниці) та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень. Метою Концепції є забезпечення саме сталого розвитку відповідних територій [2, с. 22].

Результатом проведення реформи стало створення більше 900 об'єднаних територіальних громад на території України. За три роки реформи місцеві бюджети зросли на 100 млрд. грн. Вони спрямовують фінансові ресурси на ремонт чи побудову доріг, шкіл, дитсадочків, лікарень, освітлення.

Однак, органи публічної влади повинні визначитися з критеріями та показниками за якими можна буди визначити рівень сталості розвитку території.

Сталий розвиток характеризується складною сукупністю взаємопов'язаних факторів таких як бідність, здоров'я, освіти, житлово-комунальні умови, добробут та інше.

Поняття «сталий розвиток» має свою специфіку, яка проявляється через модель «вхід – вихід». В основу цієї моделі покладено політична систем та її підсистема – сталий розвиток. Вхідним елементом моделі є вимоги суспільства (добробут населення), які вимагають прийняття відповідних політичних рішень (закони, які спрямовані на підвищення рівня життя населення), також елементами системи є ресурси, якими володіє держава та спрямовує їх на підвищення добробуту населення. Підсумок роботи системи (вихід) це позитивні зміни у рівні та якості життя населення країни.

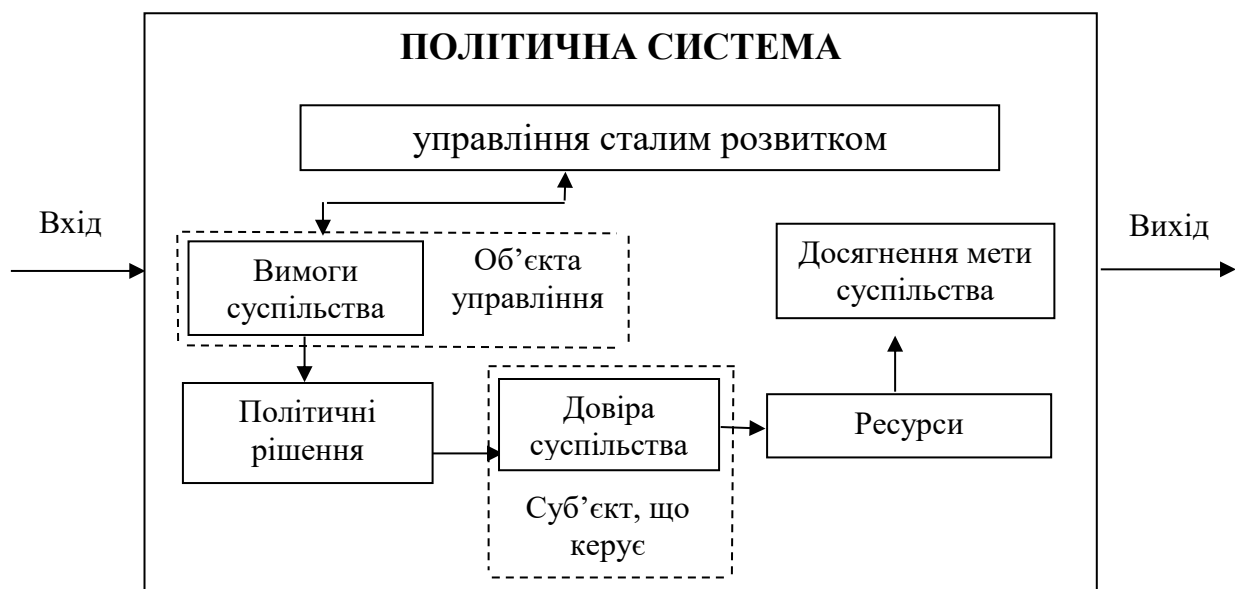

Рис. 5.1 – Зміст поняття «сталій розвиток»

Складовими системи, згідно з якою формується поняття «сталій розвиток» є політична система. Вона у свою чергу складається з об'єкту та суб'єкту державного управління соціально-економічним розвитком, які діють над процесом прийняття рішення відносно соціально-економічного розвитку держави з використанням необхідної кількості ресурсів сталого розвитку. Також складовими політичної системи є довіра суспільства, як основний критерій державного управління сталим розвитком, який формує кінцеву мету керуючого суб'єкту.

На нашу думку, критеріями оцінки сталого розвитку можуть виступати якість та рівень життя. Вимірювання якості та рівня життя являє собою визначення їх кількісної міри в абсолютних і відносних величинах. Натуральні величини, як правило, є абсолютними вимірниками якості життя, а грошові – рівня життя.

Приклад вимірювання якості життя: очікувана тривалість життя являє собою середню тривалість майбутнього життя (у роках).

Приклад вимірювання рівня життя: фактичне кінцеве споживання домашніх господарств є вартістю споживчих товарів, придбаних домашніми господарствами через торговельну мережу або отриманих від державних установ чи некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, які використовуються ними для задоволення своїх потреб (у гривнях) [3].

Відносне вимірювання якості й рівня життя, як правило, являє собою їх оцінювання і полягає в порівнянні фактичного споживання матеріальних, соціальних, інтелектуальних і духовних благ із системою соціальних стандартів якості й рівня життя.

Відносне вимірювання якості і рівня життя являє собою систему коефіцієнтів та індексів. Коефіцієнти можуть набувати будь-якого

позитивного значення. Індикатори змінюються від 0 до 1. Дослідники [3] пропонують наступну методику виміру.

Приклад коефіцієнтного оцінювання якості життя: визначення коефіцієнта очікуваної тривалості життя ($K_{тж}$).

$$K_{тж} = \frac{ПЖ_{факт}}{ПЖ_{мін}} \text{ чи } K_{тж} = \frac{ПЖ_{факт}}{ПЖ_{макс}}, \quad (5.1)$$

де $ПЖ_{факт}$ – фактична тривалість життя; $ПЖ_{мін}$ – мінімальний соціальний стандарт очікуваної тривалості життя при народженні = 25 років; $ПЖ_{макс}$ – максимальний соціальний стандарт очікуваної тривалості життя при народженні = 85 років.

Приклад коефіцієнтного оцінювання рівня життя: визначення коефіцієнта купівельної спроможності грошових доходів населення ($K_{нс}$), що являє собою набір товарів і послуг, які входять до споживчого бюджету прожиткового мінімуму, що виділяється на середньодушові грошові доходи.

$$K_{нс} = \frac{СГД}{БПМ}, \quad (5.2)$$

де $СГД$ – середньодушові грошові доходи; $БПМ$ – бюджет прожиткового мінімуму, визначається як середньорічна величина.

Приклад кваліметричного оцінювання якості життя: визначення індексу розвитку людського потенціалу ($ІРЛП$), що являє собою нормативну оцінку стану здоров'я, рівня освіти й матеріальних ресурсів, необхідних для розвитку людини.

$$ІРЛП = \frac{(I_{тж} + I_{осв} + I_{ввп})}{3}, \quad (5.3)$$

де $I_{тж}$ – індекс тривалості життя; $I_{осв}$ – індекс освіти; $I_{ввп}$ – індекс валового (регіонального) внутрішнього продукту.

$$I_{тж} = \frac{(ПЖ_{факт} - ПЖ_{мін})}{(ПЖ_{макс} - ПЖ_{мін})}, \quad (5.4)$$

де $ПЖ_{факт}$ – фактична тривалість життя; $ПЖ_{мін}$ – мінімальний соціальний стандарт очікуваної тривалості життя при народженні = 25

років; $PЖ_{макс}$ – максимальний соціальний стандарт очікуваної тривалості життя при народженні = 85 років.

Приклад оцінювання рівня життя: визначення індексу Джині (індексу концентрації доходів) (G), який характеризує концентрацію розподілу загального обсягу доходів серед різних груп населення.

Для кумулятивного ряду індекс Джині визначається за допомогою такої формули:

$$G = 1 - \sum_{i=1}^{k-1} (Y_{i+1} + Y_i) \times (X_{i+1} - X_i), \quad (5.5)$$

де Y_i – кумулятивна частка показників доходу; X_i – кумулятивна частка спостережень (населення / домашніх господарств); кількість спостережень.

Критеріальні значення коефіцієнтів та індексів якості й рівня життя.

Коефіцієнт купівельної спроможності грошових доходів населення (K_{nc}): 1) високий: від 11 БПМ і вище; 2) середній: 4-7 БПМ, 7-11 БПМ; 3) нижчий за середній (ПС: від 2 БПМ до 4 БПМ), 4) низький: від 1 до 2-х БПМ; 5) найбільш низький: менший за 1 БПМ.

Коефіцієнт бідності за грошовими доходами – частка населення з доходами, нижчими від БПМ (K_{σ}): 1) високий: більше, ніж у 1,5 рази перевищує середньоукраїнський рівень; 2) середній: в інтервалі від 1,5 рази вище до 1,5 рази нижче від середньоукраїнського рівня; 3) низький: у 1,5 і більше разів нижчий за середньоукраїнський рівень.

Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП): 1) високий: 0,8 – 1,0; 2) середній: 0,5 – 0,8; 3) низький: менше 0,5.

Індекс Джині (G): 1) більше 0,36 при ВРП менше 10 тис. дол. За ПКС; 2) більше 0,38 при ВРП від 10 до 20 тис. дол.; 3) більше 0,36 при ВРП від 20 до 30 тис. дол.; 4) більше 0,33 при ВРП більше 30 тис. дол. [3].

Оцінка рівня життя населення у розрізі окремих адміністративно-територіальних одиниць є важливою складовою державної регіональної політики. Така оцінка дає можливість, з одного боку, визначити обсяги та напрями державної підтримки регіонів, а з іншого, – підвищити ефективність заходів, які спрямовані на зменшення відмінностей їх соціально-економічного розвитку. ІЛР (ПРООН) не може подати різнобічне уявлення досліджуваного явища, але може вивести на поверхню існуючої ситуації. Українська національна методика побудови ІЛР була розширена і вдосконалена при використанні всередині країни. До складу методики входять розрахунки за дев'ятьма груповими індикаторами: демографічного розвитку, розвитку ринку праці, умов

проживання, рівня освіти, стану та рівня охорони здоров'я, соціального середовища, екологічної ситуації, матеріального добробуту, фінансування людського розвитку [4]. Вони розраховуються на базі використання 94 первинних складових. За допомогою підсумкових розрахунків групових показників ІЛР для кожного регіону можливо визначити основні проблеми та позначити основні пріоритетні напрямки регіонального розвитку.

В оновленій статистиці ПРООН Індекс людського розвитку за 2017 рік для 189 країн і територій, визнаних ООН, а також ІЛР з урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН), індекс гендерного розвитку (ІГР), індекс гендерної нерівності (ІГН) та розділ із п'ятьма інформаційними панелями. Україна перебуває на 88 місці у рейтингу з 189 країн, для яких вираховується ІЛР. Проте такий показник все ж дозволив країні потрапити у вищу категорію людського розвитку [5].

За визначенням вчених [6] на формування критеріїв сталого розвитку впливає система суб'єктивних цінностей, які закладено у ідеологічній політиці держави, у стратегічному плануванні органів публічної влади. Це планування складається з національних концепцій, стратегічних програмах розвитку суспільного життя країни та загальнодержавних цінностей.

Під загальнодержавними цінностями часто розуміють цінності панівних класів або національно-етнічних груп, що домінують. Отже, на критерії впливає політичний устрій, унікальні умови в яких функціонує держава.. Цінності, суспільні потреби й інтереси, стратегічні програми, концепції, принципи державного управління, законодавче забезпечення системи управління – це складові критеріїв сталого розвитку. Вони можуть змінюватися, тому що залежать від політичного курсу країни, внутрішнього та зовнішнього середовища.

Все вищевказане входить до інструменту взаємодії громадян суспільства та держави через створення системи контролю за станом системи цінностей. Від ступені охоплення контролю залежить ефективність сталого розвитку. Але контроль, раціональне державне управління сталим розвитком, суспільством і середовищем не можуть поширюватися до безкінечності. Саме суспільство визначає ступінь контролю при відповідній самоорганізації суспільства.

Державна влада повинна адекватно реагувати на прояви самоорганізації тоді це показник ефективності управління (ступінь адекватності) [6].

Іншими основними критерієм ефективності є результат і витрати, які залежать від об'єкт управління та управлінських рішень.

У цілому ж критерій ефективності управління сталим розвитком як результат і як витрати збільшується разом інших, серед яких – характер

витрат на управління, стан середова, в якому здійснюється управлінська діяльність, рівень завдань, який розв'язує той чи інший управлінський орган, керуючий, сьогоденність або перспективність отриманих результатів, міра участі об'єкта управління в управлінському процесі, рівень компетентності управління як антипод штучному напруженню в об'єкті управління, ритмічність і динаміка управлінського процесу тощо.

Вищим критерієм ефективності щодо управління сталим розвитком як системи є його впорядкованість, постійне налаштування на прогресивний розвиток, який відтворює не лише людський ідеал, а й реальні можливості, рівень розвитку даної системи, що є основним чинником на шляху до реалізації такого ідеалу.

Для оцінки сталого розвитку необхідно використовувати критерії для оцінювання ефективності роботи органів публічної влади в конкретному регіоні країни, а само:

1) загальна ефективність державного управління сталим розвитком, критерії: показники якості та рівня життя;

2) ефективність роботи органів публічної влади, критерії: рівень керованості органів публічної влади (витрати часу на вирішення управлінських питань та виконання управлінських дій); рівень кадрового забезпечення органів публічної влади; рівень інноваційного менеджменту в публічних органах влади; рівень інформаційного та комунікаційного забезпечення органів публічної влади (зв'язки з громадськістю у системі управлінської діяльності органів державної влади та рівень доступу до публічної інформації).

3) економічна ефективність, критерії: розвиток інфраструктурного забезпечення галузей соціальної сфери; обсяги інвестування соціальної сфери; рівень інноваційного менеджменту в галузях соціальної сфери.

Ці критерії допоможуть підвищити роль органів публічної влади у вирішенні питань сталого розвитку територій.

Перелік використаної літератури:

1. *Социально-экономический потенциал устойчивого развития / под. ред. Л.Г. Мельника, Л. Хенса. – 2-е изд. стер. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2008. – 1120 с.*

2. *Ткачук А. Розумне зростання. Нова парадигма для ОТГ. [Електронний ресурс] / А. Ткачук. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/pro-konferentsiyu-vid-utvorennya-ob-yednanyh-terytorialnyh-gromad-rozumnogo-zrostannya-vrazhennya-iz-zaly/> – Назва з екрану.*

3. *Социальная политика / [Аверин А. Н., Бабич А. М., Веселкова И. Н. и др.]; под. ред. Н. А. Волгина, В. И. Кушлина. – М. : Изд-во РАГС, 2010. – 560 с.*

4. *Надтока Т. Б. Оцінка рівня та якості життя населення : [Електронний ресурс] / Т. Б. Надтока, М. О. Менжунова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2012_221/html/19.html. – Назва з екрану.*

---

5. *Індекс людського розвитку: Україна посіла 88 позицію серед 189 країн: [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2018/human-development-indices> – Назва з екрану.*

6. *Державне управління соціальною сферою в Україні : [Електронний ресурс] / Л. І. Ільчук / Центр перспективних соціальних досліджень – 2010. – Режим доступу: <http://www.cpsr.org.ua>.*

5.2. Economic and legal problems of urban planning: the scope of powers of local governments

One of the most important prerequisites for the effective socioeconomic development of the city and other populated areas is a balanced distribution of powers in the construction sector between central, regional, local government bodies and local self-government bodies, as well as their constant interaction with the aim of achieving the economic goals set and social tasks.

Therefore, today, in Ukraine, further improvement of the scientific, legal and institutional bases for expanding the scope of the powers of local self-government bodies for the purpose of developing public-private partnership and deregulation in the urban development area is actualized. Due to the fact that in the first years of the establishment of the local self-government system as an independent management system for local self-government bodies, quite broad powers in the field of construction were transferred, it became necessary to conduct a scientific search in this area.

From the economic point of view, the concept and types of powers of local self-government bodies and state authorities in the sphere of the economy, the order of their implementation, were studied by Ukrainian scientists V.K. Mamutov, V.D. Volkov, R.A. Dzhabrailov [1-3] , V.S. Shcherbina, O.V. Batanov [4-5], O.P. Vikhrov, I.N. Kravets, V.V. Laptev, K.I. Apanasenko, O.M. Vinnik and others.

In the first edition of the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" of 21.05.1997 [6], village, township and city councils were authorized to approve city development programs, general development plans for the respective settlements and other planning documentation (paragraph 42 part 1 of the article 26 Of the Law), and the executive bodies of local councils set up a regime for the use and construction of land in the corresponding territory, coordinate the activities of the subjects of urban development in the issues of integrated settlement, issue permits in accordance with the legislation for the construction of urban development objects regardless of the form of ownership (subparagraphs 7-9 clause "a" part 1 of article 1 of the Law). Also, the executive bodies of the local councils delegated authorities in the field of construction, in particular, commissioned the completed construction projects, monitored compliance with the legislation of the approved town planning

---

documentation (subparagraphs 1-3, "B" of Article 31 of the Law). Their competence included the issue of architectural and planning assignments and technical conditions for the design, construction, reconstruction of buildings and facilities, improvement of settlements and issuing permits for conducting these works (part 2, article 3 of the Law) to developers. The procedure for the implementation of these powers was detailed in the articles of the Laws of Ukraine "On the Basics of Urban Development" dated 16.11.1992 [7], "On Architectural Activity" dated 20.05.1999 [8], "On planning and development of territories" dated April 20, 2000 [9].

In order to strengthen the state architectural and construction control by the Law of Ukraine dated 16.06.2007 "On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Implementation of State Architectural Construction Control and Favoring Investment Activity in Construction", the Verkhovna Rada of Ukraine introduced a modification in the basic town-planning laws and the Law "On Local Self-Government in Ukraine", according to which, firstly, state architectural and construction supervision and supervision should be carried out by the central body of executive power on the construction, urban planning and architecture; secondly, permission for the beginning of construction works should be issued by the State Architectural and Construction Inspectorate of Ukraine or its territorial bodies. Thus, from 01.01.2008 a number of powers of local self-government bodies in the field of urban development were transferred to the authorized bodies of state power - the State Architectural Inspectorates.

The next stage of town-planning reforms was the adoption of the Law "On Making Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Promotion of Construction" from 16.09.2008. According to this Law, local self-government bodies were empowered to issue construction contracts to city builders and restrictions on the construction of land plots located within the boundaries of populated areas, or consent to the development of a town-planning justification of the facility in specified cases, followed by the adoption of the corresponding solutions. At the same time, local governments were deprived of the authority to issue permits for the construction of urban development facilities.

On 08.10.2008, resolution No. 923 approved the Procedure for accepting completed objects in operation. According to this resolution (paragraphs 4-16), the executive committees of the local councils were in fact deprived of the authority to take on construction-finished facilities, which were assigned to them under No. 1 item "b" Article 31 acting at that time on the basis of released Law "On Local Government in Ukraine." Local self-governmental bodies in Ukraine were only authorized to approve acts of readiness of facilities for operation and to assign postal addresses to completed facilities. The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Improvement of State Regulation in the Sphere of Housing Construction"

---

dated 29.06.2010, the power of the executive bodies of local councils for the commissioning of completed buildings were replaced by the Law "On Local Self-Government in Ukraine" (subparagraph 1, paragraph "b" of Article 31) remained the authority only for participation in this process.

The next significant changes were introduced to the Laws "On Local Self-Government in Ukraine", "On the Basics of Urban Development". Currently, the Law of Ukraine "On the Regulation of Urban Development" [10] provides for such power of local government in the management of urban development activities, such as the planning of relevant territories, the issuance of urban development conditions and constraints for developers, the adoption of decisions on the organization of complex development of the territory, establishment of the order of share participation in the development of the infrastructure of the settlement, the maintenance of the urban cadastre.

The law "On the Basics of Urban Development" [7], as amended on 17.02.2011, also provides for such powers of local self-government bodies in the field of urban development, such as the establishment of urban and architectural authorities within the executive committees, the establishment within the limits of their authority the regime of land development, the acceptance of the completed facilities for operation, the organization of the creation and maintenance of a cadastre, the state control over compliance with the legislation in urban development and the stoppage of construction, which is carried out with violations of town planning documentation, control over the safety of the operation of buildings and structures regardless of the form of ownership.

Similarly, the powers of local self-government bodies in the field of construction have been defined in the Law "On Local Self-Government in Ukraine" [6]. Thus, over the last five years, the organizational economic powers of local self-government bodies have been reduced to the level of competence for the planning of populated areas, the issuance of town-planning conditions and restrictions on land plots, the conclusion of contracts of share participation in the development of the infrastructure of settlements and participation in the commissioning of urban planning facilities, the conduct of a town planning cadastre.

Management problems in the economic sphere of the city, at present in the economically developed countries of the world are being solved by consolidating the efforts of the state and the private sector in finding new forms and methods of creating, managing and regulating the city's infrastructure, and by consolidating the interests of the state (represented by the state body, which carries out architectural and construction control) and private capital (represented by private companies that conduct investment in the field of construction), as well as taking account of interests as a penalty minute, and the developer of construction sites of the city, Comrade.

The main problem is to work once such a methodology for the selection of projects, the result of which would be equally useful and relevant for all interested parties (power structures, business, society, consumer) [12].

The Verkhovna Rada of Ukraine in July 2010 adopted the Law of Ukraine "On Public Private Partnership", which came into force in October 2010. In accordance with this document, the following principles are planned:

- Equality before the law of state and private partners during the implementation of projects;
- Prohibition of any discrimination of the rights of private or state partners;
- Coherence of interests of the state and private partners with a view to obtaining mutual benefits from the results of the projects;
- The invariance of the ownership form of the object throughout the life cycle of the project;
- Recognition by public and private partners in the rights, duties and responsibilities provided for by the laws of Ukraine and the terms of the contract;
- Fair distribution between the state and investor of the risks associated with the implementation of the projects;
- Choosing a private partner exclusively on the basis of competition.

Article 5 of the draft Law of Ukraine "On Public-Private Partnership" provides following PPP forms:

- Concessions;
- About joint activities;
- On the division of products;
- Other contracts concluded within the framework. It seems more expedient to fix three large groups of PPP forms in the Law:
  - ✓ contracts for management and maintenance;
  - ✓ contracts for operation and maintenance;
  - ✓ contracts for design, construction, financing and operation (including concessions).

This classification is used in the legislation of many countries, and in practice each country independently determines PPP and its types:

1. Contracts for management and maintenance provided for the implementation by the private sector entity of the functions of managing and servicing objects of state property, the adoption of administrative decisions on the current operating and production activities. Such contracts do not imply the introduction of significant institutional changes in the transferred object. The main objective of such contracts is to improve the internal management system and operational activities of the facility.

---

2. Operational and maintenance contracts provided for rent by the private sector of production facilities and for the performance of the operator's functions. The private sector is responsible to the consumer as an operator of services. The purpose of such contracts is to increase operational efficiency and improve the quality of services provided, as well as attracting funds from the private sector to finance the facility. One form of this type is leasing [13].

3. Contracts for design, construction, financing and operation presuppose the implementation by a private sector entity of not only functions for managing, maintaining and operating a concession object, but also for its financing, construction or reconstruction. In other words, unlike other types of PPPs, within the framework of concession contracts, the concessionaire can take over the capital costs of the facility. In addition, in some cases the concessionaire assumes responsibility for the provision of related services, for example, billing for services, collection of payments and management public relations. The public sector retains only the functions and rights of the regulator.

3.1. Concession contracts, the main objective of which is to improve the quality of services, reduce costs and risks of the public sector, and expand the opportunities for infrastructure development. An important aspect of concession contracts is the dependence of the volume of reimbursement of the costs of the concessionaire on the quality of services rendered by it, determined by indicators of its performance.

The main activities of deregulation in the sphere of urban management are connected with town-planning, the organization of state registration of property rights, the development of mechanisms for public private partnership, a new concept of local self-government and the development of a basic law in housing and communal services.

PPP implies a partnership between the state and the private sector, not only in providing resources for project implementation, but also in sharing benefits and risks. Advantages for each of the interested parties will be:

- For the public sector: ensuring the development of infrastructure at an accelerated pace; the possibility of providing better services; attraction of funds and experience of the private sector in the field of investment management; transfer of technology and know-how; transferring part of the risks to the private sector; effective management of the private sector; optimal distribution of budgetary funds; development of local capital markets and the banking industry; attraction of private and international investments; control over the management of the service and the quality of the infrastructure; The possibility of projecting the experience of private companies in the sphere of creating infrastructure facilities for other similar facilities, which presume financing from state sources;

-
- For private business: the opening of a market previously owned by the public sector; but investment opportunities and, accordingly, new sources of income; sharing of risks with the state; the possibility of off-balance-sheet transactions; the possibility of obtaining an acceptable rate of return; acquisition of experience in managing large projects; growth of the image on the market;
  - For consumers: ensuring an optimal price-quality ratio for consumers; better distribution of tax revenues; better quality and better management of the project; the possibility of obtaining a positive external effect.

According to the Ministry of Regional Development and Construction, in the sphere of urban development, the measures of deregulation, in particular the adoption of the Law "On Urban Development Activity" and the corresponding normative legal acts, ensured the acceleration of the time for issuing permits from 415 days to 21-64 days, depending on the category of complexity object of construction. As a result, in 2012 the State Construction Committee issued 109 thousand construction decisions to Ukraine, which is 2.5 times higher than in previous years. At the same time, the permissive principle was replaced by a declarative principle, according to which the construction of 99% of objects was started in 2012. As for the construction expertise, it was reduced from 45 days before the expert commercial organizations certified by the Ministry of Regional Development of Ukraine.

The results of deregulation in the sphere of registering property rights to immovable property have shown the lack of organizational support for the introduction of a new registration procedure by authorized Ukrstatereestr. At the same time, the BTI continues to deal with the initial technical inventory when the new house is handed over. Electronic registers have 30% of information about ownership rights for movability, other information is stored in the archives of the BTI. According to the law, BTI is not obliged to transfer information contained in inventory files and archives, which reduces the transparency and accuracy of recording property rights for real estate. It is necessary to regulate and form an information base on property rights for immovable property agreed upon between the BTI and Ukrstatereestr.

Deregulation related to the development of public private partnership, the new concept of the local government system and the development of a basic law in the area of housing and communal services, requires an organizational and economic justification for implementing measures aimed at: increasing the investment attractiveness of public private partnership projects through a joint risk sharing and between the state and private investors; standardization of services provided by local self-government bodies, through the development of criteria and indicators, the use of which will support the required level of quality of services and contribute to growth; the establishment of uniform rules for consumers and suppliers of housing communal services, the definition of communal resources for goods, the introduction of mandatory technological and

---

commercial accounting, as well as the separation of legal relations between property (housing policy) and the management of housing utilities (provision of communal services).

The development of entrepreneurship in the sphere of urban development is not only a factor of economic and financial growth, but also solves the most important social task of increasing the employment and self-employment of the country's population. For Donetsk old-industrial region, which is currently experiencing serious economic difficulties, the tasks of comprehensive support for the development of entrepreneurship in the town-planning sphere acquire strategic importance.

The complexities that arise in the current state of business processes in urban planning are one of the main factors that restrain the economic growth of both the state as a whole and the Donetsk region in particular. With the purpose of improving the business environment in Ukraine, since 1998, a number of presidential decrees have been adopted: "On the Elimination of Restrictions Restraining the Development of Entrepreneurial Activity", "On Certain Measures on Deregulation of Entrepreneurial Activity", "On the Simplified System of Taxation, Accounting and Reporting of Small Businesses". These decrees are aimed at simplifying the procedures for registration of business entities, their business, accounting and reporting, and access to economic resources.

An important role in this is assigned to the state by local self-government bodies, which are the first instance determining the relationship between business entities and the state. The function of creating favorable conditions for doing business, that is, the function of the implementer of the state regulatory policy in the sphere of economic activity, is legally entrusted both to the central authorities in terms of determining the main parameters and to the local authorities regarding the good observance of these parameters. On the basis of Article 19 of the Constitution of Ukraine, the bodies of state power and local self-government bodies, their officials are obliged to act only within the framework of the powers and means provided for by the Constitution and the Laws of Ukraine. Thus, it becomes necessary to decide the issue, to what extent do the actions of the above-mentioned bodies and their officials respond to the problems of state regulatory policy, using the methods approved by the formation of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 308 dated 11 March 2004 and Order No. 2 of The State Service for Regulatory Policy and Business Development "On the Formation and Organization of Work of the Committees on the Issues of Accelerated Review of Regulatory Acts and Methodological Recommendations for the Analysis of Regulatory Acts" dated January 13, 2011.

The Cabinet of Ministers of Ukraine for the last 9 years made several corrections to the state policy in order to exclude the failure to comply with the legislative acts in the lower level of the state hierarchy. Beginning with 2005,

---

there were already 3 attempts at conducting the regulatory framework of local self-government bodies in accordance with the law.

In 2005, three orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 272 were adopted on 19.07.2005 "On Certain Measures Regarding the Implementation of Regulatory Acts in Compliance with the Principles of State Regulatory Policy", No. 321 dated 08.08.2005 "On Priority Measures to Improve the Situation in the Case of Accelerated Review of Regulatory Acts and Improvement of the Registration and Permit Procedure", No. 391 dated September 08, 2005 "On Further Measures for the Implementation of the State Regulatory Policy".

In accordance with these orders, the executive authorities were required to conduct an expedited review of all regulatory legal documents of the regulatory property and bring them in line with the legislation, canceling the obsolete ones or making necessary partial changes in them. This process was called deregulation.

In 2008, an attempt was made to simplify, as far as possible, the rules and procedures for conducting entrepreneurial activities in the most problematic areas, in the opinion of the Cabinet of Ministers of Ukraine, in the sphere of construction, as well as in land usage and tourism. On July 11, 2008, the Cabinet of Ministers of Ukraine issued an Order No. 824 "About the Entrance to the Review of Regulatory Acts for Foodstuffs of the Inhabitants of the Land".

In December 2010, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law of Ukraine "On Accelerated Review of Regulatory Acts Adopted by Bodies and Local Government Officials".

An analysis of the dynamics of the adoption of the above legislative acts provides grounds for asserting that the work on deregulating entrepreneurial activities in the urban planning sphere has become one of the priority activities of local governments and their research institutes and officials, as a result of which for the last few years there have been some changes for the better. To the example, the creation of single licensing centers (centers of provision of administrative services) significantly simplified the procedure for conducting licensing procedures. However, there is still a huge amount of work to improve the legislation and the algorithms of its application in the activities of local self-government bodies, which will play a positive role in the deregulation and economic activities in the sphere of city construction.

Unfortunately, until today in our country, the issues of defining the framework of public private partnership and the lack of a systematic approach to the development of PPPs in Ukraine to determine the further direction of actions for its development have not been left unresolved. In this regard, at the moment, there is a need for further improvement of the scientific, legal and institutional bases for the introduction and development of PPPs.

In order to establish, effectively function and develop a system of motivational mechanisms in the urban planning sphere, it is necessary to take

---

certain measures at the state level in the development of the concept of the development of public private partnership, which will include goals, tasks, principles, mechanisms and tools, as well as the creation of a well-conceived, scientifically sound long-term strategy for the development of PPP in urban planning.

The generalization of the world experience in the development of motivational mechanisms in the urban development area allows us to work out concrete proposals within the framework of improving the regulatory framework based on the introduction of amendments to the Law of Ukraine "On Investment Activities" dated September 18, 1991 [14] and the Law of Ukraine "On the Regime of Foreign Investment" dated 19 March 1996 [15] with the aim of taking into account the interests of both investors engaged in construction activities and customers of construction projects in the cities of Ukraine.

Based on the foregoing analysis of the dynamics of changes in the scope of powers of local self-government bodies in the sphere of urban development, it can be concluded that it is necessary to make additions to paragraph 42 of Article 26 of the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine", in which to specify and expand the notion of "other town-planning documentation", as well as to make additions in paragraphs 1 "b" of Article 31 of the above-mentioned Law, which more clearly define the "order established by law" with the aim of expanding the scope of powers of local governmental bodies in the sphere of city construction.

References:

1. *Economic law [Text] / ed. acad. VK Mamutov. - K.: Yurinkom Inter, 2002. - 912 p.*
2. *Volkov, V. D. Territorial community and bodies of local self-government as subjects of civil legal relations [Text] / V.D. Volkov // Right journal of the Donetsk University. - 2003. No. 1(9), P. 10-15.*
3. *Dzhabrailov, R. A. Legal regulation of state relations in the field of urban improvement [Text] / R. A. Dzhabrailov // Management of the economy of recreational territories, branches and enterprises: sciences Ave / NAS of Ukraine. Mamutov VK (ed.) and others. - To Neck: South East, Ltd., 2008. - P. 33-41.*
4. *Shcherbyna, V.S. Bodies of state power and local self-government as participants in relations in the field of management [Text] / V. S. Shcherbyna // Bulletin of Economic Judicial Proceedings. - 2008. - No. 1. - P. 111-117.*
5. *Batanov, O.V. Some theoretical problems of the correlation of local self-government and state power [Text] / O. V. Batanov / Journal of the Kyiv University of Law. - 2002. - No. 2. - P. 21-30*
6. *On Local Self-Government in Ukraine [Text]: Law of Ukraine dated May 21, 1997 No. 280/97 BP // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 1997. -No. 24. - C. 379-429.*
7. *On the Basis of the Memorandum [Text]: Law of Ukraine dated November 16, 1992, No. 2780 XII // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 1992. - № 52. - C. 1551-1560.*
8. *On Architectural Activities [Text]: Law of Ukraine dated May 20, 1999 No. 687 XIV // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 1999. - No. 31. - C. 602-611.*

-
9. *On planning and development of territories [Text]: Law of Ukraine dated April 20, 2000 No. 1699 III // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 2000. - No. 31. - C. 575-590.*
10. *On regulation of urban development activities [Text]: Law of Ukraine dated February 17, 2011 No. 3038 VI // Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. - 2011. - No. 34. - P. 1544-1586.*
11. *About public-private partnership [Text]: Law of Ukraine dated July 1, 2010 No. 2404 VI // Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 2010. - No. 40. - C. 1436-1450.*
12. *Rach, V.A. Methods for evaluating alternative projects of regional development strategies [Text] / V.A. Rach, O. V. Rossoshanskaya // Project management: state and prospects: 5th international scientific practical conference, 16-18 September, 2009: conference materials/ Admiral Makarov National University of Shipbuilding - Mykolaiv: NUS, 2009. - P. 4-6.*
13. *Kesler, A. J. Economic foundations of public private partnership [Text]: thesis abstract for the degree of candidate of economic sciences / A.J. Kesler. - Moscow: Moscow State University, 2007. - 24 p.*
14. *On Investment Activity [Text]: Law of Ukraine of 18.09.1991 No. 1560 XII // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 1991. - No. 47. - C. 1351-1359.*
15. *On the regime of foreign investments [Text]: According to the Constitution of Ukraine dated March 19, 1996 No. 93/96 VR // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 1996. - No. 19. - P. 229-236.*

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СПІВАВТОРІВ МОНОГРАФІЇ:

Біла Світлана Олексіївна – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу Національного авіаційного університету;

Болдирєва Людмила Миколаївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

Вольська Олена Михайлівна – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного управління та адміністрування Херсонського державного аграрного університету;

Дятлова Валентина Василівна – доктор економічних наук, професор, завідувача кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності Донецького державного університету управління;

Зайцева Олена Іванівна – кандидат економічних наук, професор кафедри менеджменту та маркетингу Херсонського національного технічного університету;

Кіндзерський Юрій Вікторович – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»;

Ковальчук Світлана Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та торговельного підприємництва Хмельницького національного університету ;

Коверга Сергій В'ячеславович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Донбаського державного педагогічного університету;

Корж Марина Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу Київського національного торговельно-економічного університету ;

Кудріна Ольга Юрївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бізнес-економіки та адміністрування Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка;

Левитська Алла Петрівна – доктор економічних наук, професор, Директор Інноваційного центру InnoCenter Комратського державного університету;

Матукова Ганна Іллівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та публічного адміністрування Криворізького економічного інституту Державного вищого навчального закладу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана;

Мельникова Марина Віталіївна – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент, провідний науковий співробітник відділу

економіко-правових проблем містознавства Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України;

Муртаза Гасанов – доктор філософії з політичних наук, доцент, викладач кафедри Державної служби та кадрової політики Академії Державного Управління при Президентові Азербайджанської Республіки;

Семеніхіна Олена Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри інформатики Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка;

Фінагіна Олеся Валентинівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету;

Хамініч Світлана Юрївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та маркетингу Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Білик Тетяна Леонівна – кандидат економічних наук, проректор з навчальної, науково-інноваційної та міжнародної діяльності Подільського державного аграрно-технічного університету;

Гоголь Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Подільського державного аграрно-технічного університету;

Градобоєва Єлизавета Сергіївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіко-правових проблем містознавства Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України;

Дибчук Людмила Василівна – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри маркетингу та підприємництва Вінницького кооперативного інституту;

Єремєєва Наталія Валеріївна – кандидат юридичних наук, завідувачка відділу економіко-правових досліджень проблем економічної безпеки Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України;

Коровіна Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та публічного адміністрування Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського;

Маліношевська Катерина Іванівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри маркетингу Київського національного торговельно-економічного університету;

Марусей Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій Подільського державного аграрно-технічного університету;

Матвієць Максим Володимирович – кандидат економічних наук, керівник групи стратегічного планування самостійної науково-дослідної лабораторії ДП «КБ «ПВДЕННЕ» ім. М.К. Янгеля;

Нісходовська Олена Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, асистент кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Подільського державного аграрно-технічного університету;

Панкова Людмила Іллівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету;

Сагірова Аліна Спартаківна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет» (м. Маріуполь);

Сокол Поліна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, т. в. о. завідувача кафедри економічної теорії та маркетингу Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Суслова Тетяна Олегівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри маркетингу Київського національного торговельно-економічного університету;

Тарасевич Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач відділу економіко-правових проблем містознавства Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України;

Трушкіна Наталія Валеріївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу проблем регуляторної політики та розвитку підприємництва Інституту економіки промисловості НАН України;

Чуніхіна Тетяна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу Київського національного торговельно-економічного університету;

Бабенко Олена Іллівна – викладач кафедри економіки Комратського державного університету;

Лисенко Роман Володимирович – аспірант Київського університету ринкових відносин;

Нестеров Геннадій Геннадійович – науковий співробітник відділу економіко-правових проблем містознавства Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України ;

Петрик Ірина Вікторівна – асистент Донецького державного університету управління;

Потапенко Тетяна Петрівна – здобувач Черкаського державного технологічного університету.

Наукове видання

**ДЕТЕРМІНАНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ**

монографія

Підписано до друку 09.07.2019 р.
Формат 60x84/16. Друк офсетний.
Гарнітура TimesNewRoman. Умов. друк. арк.: 15.3
Наклад прим.: 500. Замовлення № 0907/19

Видавець: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»,
м. Київ, вул. Бориспільська, 9,
Свідоцтво: серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.

Виготовлювач: СПД Андрієвська Л.В.
м. Київ, вул. Бориспільська, 9,
Свідоцтво: серія В03 № 919546 від 19.09.2004 р.